

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

JØRGEN NIELSEN

ANDERS TANGE

EN LEVNEDSTEGNING

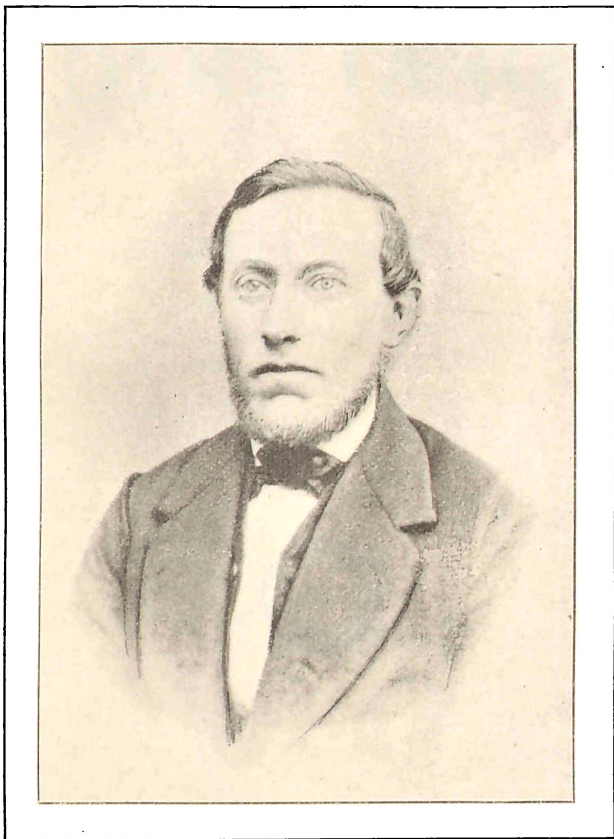
I KOMMISSION I

RASMUS HANSENS BOGHANDEL, ODENSE

TRYKT I FYNS TIDENDES BOGTRYKKERI

1907

ANDERS TANGE

ANDERS TANGE

JØRGEN NIELSEN

ANDERS TANGE

EN LEVNEDSTEGNING

I KOMMISSION I
RASMUS HANSENS BOGHANDEL, ODENSE
TRYKT I FYNES TIDENDES BOGTRYKKERI

1907

Førord.

Anders Tange var en af de dygtigste og mest fremragende danske Bønder i det nittende Hundredaar. Derfor vil det ogsaa være i sin Orden, at hans Minde bliver opfrisket iblandt os, og det er da det, der er Meningen med denne Bog. Jeg har i mange Aar samlet sammen paa ethvert Træk, som kunde bidrage til at kaste Lys over hans Levned, og Resultatet heraf er da nærværende Skrift, som herved overgives til Læsernes Velvilje. Om Arbejdet er lykkedes, derom maa de da dømme. At jeg har gjort mig al mulig Umage for, at Billedet af den afdøde kunde komme til at træde saa klart og tydeligt frem som muligt, ved jeg. Den politiske Baggrund, paa hvilken Tanges Billede skulde fremstaa, er skildret ret udførligt; men jeg haaber, det ikke vil være den gunstige Læser ukært. Skildringen er maaske nok herved bleven lidt bred; men jeg tillader mig saa ogsaa at mene, at de Læsere, der vil give sig i Lag med Levnedstegningen, vil faa en saa udførlig Oplysning om Halvfjerdsernes politiske Historie, at de ikke vil tage det fortrydeligt op.

Der er nu snart gaaet et kvart Hundredaar, siden A. Tange gik bort. Det kan vel derfor ikke siges at være for tidlig at give en Skildring af hans Liv. Han var jo

kendt og elsket af de ældre frisindede Bønder her paa Fyn; mange af de yngre har derimod aldrig kendt ham, men nok tit hørt ham omtale som en af vore djærveste og dygtigste Frihedsmænd i Slutningen af det forgangne Hundredaar. Det er da min Forventning, at de ældre, som kan huske, eller som har kendt ham, vil kunne have Fornøjelse af at læse disse Blade, medens jeg tillige tror, at de unge kan have godt af at faa noget at vide om en saa udmærket og frisindet Mand som Anders Tange.

For Fremkomsten af dette Skrift staar jeg i Taknemlighedsgæld til adskillige. Det maa være mig tilladt at nævne dem.

A. Tanges Enke, *Kathrine Tange*, har beredvillig givet mig alle de Oplysninger, hun kunde. Hun har stillet en Samling af Breve, som hendes Mand skrev til hende under Krigen, til min Raadighed; jeg har da ogsaa gjort god Brug af dem.

Gaardejer *Knud Rasmussen* i Birkebjerg — tidligere Friskolelærer i Sødinge — har ligeledes overladt mig Breve, som han har liggende fra A. Tange. Han har hele Tiden fulgt mit Arbejde med Interesse, og han har staaet mig bi med Raad og Daad; uden hans Hjælp havde nærværende Bog næppe set Lyset. Han har meddelt mig en Del om Sødinge Folkehøjskole, og han har skrevet et kønt Digt om A. Tange, som det er mig en Glæde at faa indflettet i Bogen.

Meget velvilligt overlod afdøde Købmand *Rasmus Winckler* i Nyborg mig henimod 350 Breve, som Tange havde skrevet til ham, særlig under sin Rigsdagsvirksomhed. De har været mig en hel Guldgrube, som jeg da ogsaa stærkt har benyttet, hvad jeg ikke tror er til Skade for Fremstillingen, da de kaster et stærkt Lys over mangt og meget saavel i Tanges Liv som i den Tids politiske Historie. Desuden skylder jeg Winckler adskillige mundtlige Meddelelser. — Desværre er ingen af de Breve,

VII

Winckler (eller andre) skrev til A. Tange, opbevaret (se Side 367), hvilket meget maa beklages.

A. Tanges Kampfæller, Folketingsmand *Kl. Berntsen* og Fæstemand, tidligere Folketingsmand *H. Madsen*, har meddelt mig mange værdifulde Træk. Den førstnævnte har endvidere godhedsfuldt gennemlæst mit Haandskrift, før det gik i Trykken.

Ligeledes har Landstingsmand *Jørgen Pedersen* gennemgaaet mit Manuskript, førend det blev trykt. Han har endvidere vist mig den Velvilje at læse første Korrektur. Jeg skylder ham Tak for adskillige sproglige Ændringer og Rettelser i Bogen. Endvidere takker jeg ham, fordi han har foretaget en kort Sammentrækning af den noget vidtløftige Fremstilling, jeg efter de paagældende Kilder havde givet af Klagen over Nyborgvalget i 1879. At dette er sket, vil sikkert være i Læsernes Interesse.

Af dem, jeg her har nævnt, er R. Winckler nu gaaet bort. Ham har jeg for flere Aar siden bragt min varmeste Tak; de andre, som endnu lever, takker jeg ligeledes paa det hjærteligste.

Til sidst retter jeg min bedste Tak til »*Fyns Tidende*«, fordi den besørger Tanges Levnedsløb trykt.

Min bedste Tak gælder ogsaa nedennævnte Mænd og Kvinder, der mundtlig eller skriftlig har ydet mig Bidrag:

Husejer *Jørgen Nielsen*, Nørre Søby (bor nu i Nørre Lyndelse), Gaardejer *Hans Larsens Enke, Johanne Sofie Larsen*, Vantinge, Højskoleforstander *Kristensen Randers*, Ollerup, fhv. Friskolelærer *Hans Jakobsen* i Palleshave og hans Hustru, *Maren Jakobsen*, Gaardejer *Anders Hansen*, Rolfstedgaard, Kurvemager *Hans Nielsen*, Odense, *P. Brandt* (tidligere *Møller* i Maare), fhv. Friskolelærer *Knud Larsen*, Vormark, Højesteretsformand *C. V. Nyholm*, København, Friskolelærer *Jørg. Andersen Bo*, Testrup, Friskolelærer *Peder Pedersen*, Søllinge, Redaktør *Fr. Kjær*, Pastor *Karl*

VIII

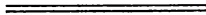
Poulsen, Ryslinge, Højskolelærer *Poul Bjerge*, Askov, og Landstingsmand *N. J. Termansen*.

Af Bøger og Blade, hvorfra jeg har hentet Oplysninger, skal jeg nævne: »Dannebrog« 1860—62, »Dansk Folketidende« 1865—83, »Fyns Tidende«, »Nyborg Avis«, »Sorø Amtstidende«, »Kolding Folkeblad«, »Vejle Amts Folkeblad«, »Fyens Stiftstidende«, »Fyns Venstreblad«, »Morgenbladet«, »Fædrelandet«, »Dagbladet«, »Dagens Nyheder«, »Tilskueren«, »Rigsdagstidende«, *Thrige: Danmarks Historie*, anden Del, 1889, *H. F. Rørdam: Peter Rørdam*, tredje Del, 1895, *S. Høgsbro: Mit Forhold til Grundtvig, Tscherning og Monrad*, 1902, *Morten Eskesen: Minder og Udsigter*, 1880, og samme: Folkebladet »Fylla«.

Det er mit Ønske og Haab, at nærværende Levnedstegning af Anders Tange maa finde en god Modtagelse hos Læserne.

Nørre Lyndelse Friskole, i Juni 1907.

Jørgen Nielsen.

„**J**eg drømte, at Helte
opstege af Jord
med Klinge ved Bælte,
som Kæmper i Nord!
Og Harpen slog Brage
med Fingre af Guld,
saa aldrig der Mage
var hørt over Muld.
Og herlig med Klengen
Valkyrie-Sangen
henstrømmed i dundrende Kor.“

Grundtvig: „Nyaarsmorgen“

Hvad Storskjalden aner
og vover at spaa,
ad sælsomme Baner
til Lyset skal naa!
I Danernes Vange,
af Folkelivs Marv,
fremgik ANDERS TANGE,
tog Sværdet i Arv.
Var ikke den første,
ej heller den største,
dog Helt blandt et straalende Kuld.

X

*Klarøjet han skued
vort Fædrelands Brøst,
varmhjærtet ham hued
at være dels Trøst.
For folkelig Frihed,
mod Støvhed og Svig,
for borgerlig Lighed
gik med han i Krig
og stred med de bedste,
der vilde grundfæste
et fredsøll, et menneskeligt Hjem.*

*Var Tingmand, som ærlig
har røgtet sin Dont,
en Vækker, der kærlig
advared mod ondt,
Arbejder, som trolig
benytted sin Dag.
Thi hvile han rolig,
end vindes vor Sag.
Valkyriens Mærke
ej ødte den stærke,
men „førte ham nærmere Gud“.*)*

*Dog ogsaa i Livet
det saligste Haab
blev tidlig ham givet
med Fødslen i Daab.
Derfor ikke Striden,
ej Sygdom og Død
forbitred ham Tiden
og voldte ham Nød.*

*) McKinley.

*Med Jesus ved Haanden
og trøstet af Aanden
han gik til Gud Faders Pavlun.*

Knud Rasmussen.

*„Mig tyktes, i Norden
jeg Helgene saa
opstige af Jorden
og Bølgerne blaa
for Vidne at bære
til Frelserens Ære
om Livet, han Dødninger gav.“*

Grundtvig: „Nyaarsmorgen“.

Indhold.

	Side
1. Barndom	1
2. Paa Højskole og i de nærmeste Aar derefter	5
3. I Krigen	15
4. Forberedelse til Manddomsgerningen	31
5. A. Tange bliver Rigsdagsmand	49
6. I Rigsdagen og paa Møder omkring i Landet (1872—79)	71
7. Omvalget (1879). (1. Før Valget. 2. Valget. 3. Efter Valget)	277
8. Sidste Aar i Rigsdagen (1879—81). I Aamtsraadet..	317
9. Sidste Aar. Sygdom og Død. Eftermæle	356

1.

Barndom.

Paa Grændsen af Odense og Svendborg Amt, en halv Mils Vej vest for Stationsbyen Ringe, ligger Landsbyen Gestelev. Egnen her er ikke meget bakket men ret køn og gennemskæres af en Arm af Odense Aa. I den nordlige Del af Sognet findes Herregaarden Nordskov med sine store Marker og sin ikke saa lille Skov. Herregaarden er fremstaaet af to nedlagte Bøndergaarde og omtales i det 16de Hundredaar. Et Stykke vest for Byen ligger med sine tre Længer en lille venlig Bondegaard eller maaske rettere et Boelssted, da der kun hører 14—15 Td. Land til det. Stedet ligger lidt ensomt men smukt med Udsigt til den høje Galgebakke ved Nybølle. Et lille Stykke mod Vest ser man Vantinge Kirke, halvt skjult af Træer.

Her blev den Mand født, som de følgende Blade skulde handle om.

Anders Hansen Tange er født den 21de Juli 1839. Hans Fader, Gaardejer Hans Henriksen, var kommen fra Trunderup, hvorfra han havde hentet Tangenavnet. Han var en jævn og brav Mand men uden vidtstrakte aandelige Interesser. Hans Kone, Anne Marie Andersdatter, født i Ringe, var derimod en livlig, opvakt og tænksom Kvinde med Interesse for

Spørgsmaal, som naaede langt uden for det daglige Livs Synskreds. Hun var noget stræng men ualmindelig godgørende. Hendes gode Sindelag viste sig ogsaa, naar der kom nogen der i Hjemmet og betalte Rente-
penge, for da gav hun dem tit et Par Kroner eller mere tilbage igen. Foruden Anders havde Ægteparret endnu to Børn, nemlig Sønnen Henrik, der var den førstefødte, og Datteren Sara; men de døde i en tidlig Alder, og Anders var da eneste Barn der i Huset.

Han lignede i Sind og Skind sin Moder. Da han voksede til, viste det sig snart, at han var i Besiddelse af ualmindelig gode Ævner, og han havde en stærk Læselyst. Han var noget tilbageholden, legede ikke stort men læste meget. Stor Indflydelse paa ham fik i hans Opvækst foruden hans Moder en Morbroder, han havde i Ringe.

Denne Morbroder, Gaardejer Jens Andersen, var meget dygtig og opvakt baade i folkelig og kirkelig Henseende. Han var en af Venstres trofaste Støtter i Brobyværkkredsen og i mange Aar en af Sofus Høgsbros Stillere.

Jens Andersen læste en Del, ejede ogsaa selv Bøger, som han laante sin lille Søstersøn der ude paa Gestelev Mark. Han gav ham tillige Vejledning med Hensyn til, hvad han skulde læse.

Og det var ikke lidt, Drengen fik læst. Han havde saaledes allerede i Drengesaarene gennemløbet en stor Verdenshistorie, vistnok Tyskeren Bechers. Et lille Træk, der viser hans stærke Læselyst, kan her anføres. Han var en Gang kommen til Egeskov Marked og havde da faaet en Mark med, som han maatte more sig for. Paa Markedet handledes der med alt muligt, ogsaa med Bøger, og Drengen købte da for sin Mark en Bog; for ingen Morskab kunde for ham sammenlignes med den at faa fat i en Bog. Mens der nu saa at sige er strøet

Bøger ud i alle Hjem, var det ikke saaledes den Gang; det har mere end en videbegærlig Bondedreng maattet erfare; de maatte da være om sig baade her og der for at faa deres Tørst efter Læsning stillet.

I Skolen hos gamle Lærer Jantzen i Gestelev var der ikke meget at hente. Her gik Anders Tange i Skole til sit fjortende Aar. At han i Skolen var en ualmindelig dygtig Dreng, følger jo af sig selv. Han havde overordentlig let ved at lære sine Ting, siger en, som gik i Skole sammen med ham. Naar Læreren spurgte Børnene ud, og Anders Tange let kunde svare, sagde han tit: »Nu maa du tie, Anders!« Han tog ikke megen Del i Legene; han sad saaledes tit inde i Skolen og læste, mens de andre Børn legede uden for. Han var en tilbageholden men god Dreng, som hans Kammerater derfor syntes godt om.

Det var i Fyrrerne og først i Halvtredserne, hans Barndomstid faldt. Store og mærkelige Begivenheder gik da for sig i vort Fædreland. Man behøver blot at nævne 1848, saa er i Grunden alt sagt: enhver ved, hvad der staar i Forbindelse med dette mærkelige Aar. At Krigen f. Eks. maatte gøre et stærkt Indtryk paa Drengen, er let forstaaligt. Hvilken Jubel og Begejstring hos Folk over de vundne Sejre! Og da man senere omkring i Landet fejrede de store Mindedage med livlige Fester — ja, da var man i Feststemning, saa det kunde forslaa noget.

Den 25de Juli 1851 blev der afholdt en stor og skøn Folkefest i Ringe — den største og mærkeligste, som nogen Sinde er bleven afholdt paa Fyn: Man vilde fejre baade Grundloven og Istedslaget. Folk strømmede den Dag i store Skarer til Ringe. Man kom fra alle Kanter af Fyn: fra nærmeste Omegn, fra Syd-fyn, Nyborg, Kerteminde, Odense, Middelfart o. s. v., kørende og gaaende. Der var ikke mindre end henved

10,000 Mennesker til Stede. Festen, der varede hele Dagen, blev holdt i en Grusgrav; det var intet kønt Sted, men man hørte godt her, og der var ogsaa noget at lægge Øre til; thi blandt Talerne var Mænd som Præsterne Birkedal og Melby, Politikerne A. F. Tscherning, Balthazar Christensen og J. A. Hansen (Bondevennepartiets tre bekendte Førere).

I flere Timer hørte Folk med største Opmærksomhed paa de mange og lange Taler, der blev holdt. Men i den store Forsamling var der maaske dog ingen, der hørte bedre eller fulgte Talerne med større Opmærksomhed end Tolvaarsdrengen Anders Tange, der havde faaet Lov til at komme med til Festen. Det var især Tschernings stærke Ord, der fængslede ham. Han stod i Nærheden af Talerstolen og hældede sig frem for at fange hvert Ord. Der blev raabt: »Af Vejen, Dreng!« men han blev staaende og slugte ethvert af Tschernings Ord, og han ønskede da, at han en Gang maatte kunne komme til at udføre et Arbejde for Folket af samme Slags som det, Tscherning stod midt i. Denne Dag gik det først op for Drengen, hvad han vilde være, naar han blev voksen.

Anders Tange blev saa et Par Aar efter konfirmeret. Da hans Forældre kun havde den ene Søn, blev han hjemme hos dem og hjalp dem med Gaardens Drift. Hans Hu stod dog mere til Bogen end til Ploven, og han ønskede tit, han kunde faa Lov til at studere. Han vilde da have studeret Lovkyndighed, og han vilde sikkert med sin skarpe Forstand have egnet sig udmærket til at blive Jurist. Han fik dog ikke Lov til at følge sin Lyst; hans Forældre vilde ikke undvære ham der hjemme. Han skulde være Bonde og have Faderens Gaard. Men hans Trang til en større Oplysning end den, han havde faaet i Almueskolen, blev dog imødekommet saa meget af hans Forældre, at han fik Til-

ladelse til at komme to Vintre paa den lille Højskole, som Pastor Jens Schjørring ledede i Sødinge 1857—63.

2.

Paa Højskole og i de nærmeste Aar derefter.

I Sommeren 1857 gjorde Pastor Vilhelm Birkedal i Ryslinge for sit Helbreds Skyld en Rejse i Svejts, hvorfor han antog Kapellan Jens N. L. Schjørring til Hjælpepræst. Samme Sommer begyndte Højskoleforstander Kold en Friskole i Sødinge, der er Naboby til Ryslinge. Og da han om Efteraaret drog derfra ud til sin Højskole i Dalby, overtog Schjørring Friskolen, der saa i et Par Aar holdtes i et Hus, hvor der siden har været drevet Købmandshandel. Den første Vinter holdt han tillige ugentlige Bibellæsninger over Apostelsagaen. Disse var saa godt besøgt, at Huset ikke kunde rumme Tilhørerne. Vinteren 1858—59 begyndte han efter Opfordring en Skole for Karle der fra Egnen, der dog kun mødte to Dage om Ugen. Der var ialt tolv, deriblandt Anders Tange Som Lærer medvirkede Friskolelærer Morten Eskesen fra Rudme.

Dette Skolearbejde, som alle Deltagerne var godt tilfreds med, gav Stødet til, at Schjørring Aaret efter købte en større Ejendom ved Siden af, som endnu benyttes til Friskole, og holdt saa der baade Børneskole og om Vinteren Højskole for voksne. Denne Gærning fortsatte han til 1864; men Højskolen var aldrig ret stærkt besøgt; en Vinter var der 24 Elever, men ellers var der næppe en Snes, hvorfor det undertiden kneb med at faa det nødvendige Antal, for at Skolen kunde

faa Del i den Understøttelse, der af Stat og Amt blev ydet til Højskoler. I Vinteren 1859—60 var der atten Elever, hvoraf de ti, deriblandt A. Tange, var af dem, der havde været med den første Vinter.

Foruden Forstanderen, som underviste i Verdenshistorie, Dansk og Sang, var Lærerne cand. teol. Kristian Køster (Huslærer hos Birkedal), Friskolelærerne M. Eskesen og Kristjan Appel fra Ryslinge, Landinspektør Motzfeldt, Ringe, og en Provisor fra Ringe Apotek.

Her paa Sødinge Højskole kom den unge Bondekarl til at tilbringe to fornøjelige og indholdsrige Vintre. Der var meget at lære og høre, og saa kom dertil Samlivet med de andre Ungersvende, som søgte til Højskolen i samme Øjemed som Anders Tange, nemlig for at blive »oplivet og oplyst« — for at bruge et Udtryk af Kold. Blandt disse Vintres Lærlinge var Knud Rasmussen, senere Friskolelærer i Sødinge, og Kl. Berntsen, senere Friskolelærer i Højby, Højskoleforstander i Sørslev og Folketingsmand. Med dem begge og med flere andre sluttede A. Tange et inderligt Venskab. Han og Knud Rasmussen, der var et Par Aar ældre, sluttede sig meget nær til hinanden; de besøgte senere tit hinanden og udvekslede Tanker, ligesom de ogsaa brevvekslede en Del. Kl. Berntsen, der den Gang kun var en 14—15 Aar, blev ogsaa snart A. Tanges gode Ven, og han var flere Gange med ham hjemme. Flere Aar efter fik de to Mænd i Rigsdagen endnu mere med hinanden at gøre. De boede sammen under Rigsdagssamlingerne, og hartad utallige er de Møder, hvori de deltog sammen i Landets forskellige Egne. Foruden Kl. Berntsen og Knud Rasmussen var der flere andre flinke og dygtige Karle, som det var en Fornøjelse at være sammen med. Det kan nok siges, at fra ingen eller faa af vore Højskoler er der forholdsvis udgaaet saa mange opvakte og fremragende Elever som fra den lille Højskole i Sødinge.

Men den »ubetinget mest fremragende og dygtigste af Skolens Elever« var den 19-aarige Anders Tange. Ingen af de andre var i Besiddelse af en saa klar og skarp Forstand, af saa gode Forkundskaber eller af en saa glimrende Hukommelse som han. I de første Dage lagde Eleverne maaske ikke saa meget Mærke til ham, for hvad hans Ydre angik, var der ikke noget fremragende at se. Men det varede ikke længe, førend baade Forstander og Elever nødtes til at lægge Mærke til den unge Karl, for han havde ualmindelig mange Kundskaber. Han kendte ikke alene Fædrelandets Historie ud og ind, men han havde tillige et saa udstrakt Kendskab til Menneskeslægtens Historie, saa baade Lærere og Elever maatte forbavses derover. Han kunde undertiden rette Schjørring, naar denne fortalte Verdenshistorie. »I Sammenligning med senere Tidens store Højskolelærere kunde Schjørring nu ganske vist heller ikke staa Maal; men han søgte dog efter bedste Ævne at tolke Grundtvigs Syn baade paa Historien og Nordens Myter; han paapegede det poetiske deri, ligesom han ogsaa fremdrog en Mængde Enkeltheder af det historiske Stof, hvoraf Anders Tange flittig gjorde Optegnelser. Ved Omtalen af Grækerne fortalte Schjørring f. Eks. ogsaa udførlig Indholdet af Iliaden og navnlig da af Odysseen.« Han var en udmærket Sanger og en ypperlig Oplæser; faa kunde synge saa kønt som ham, og han var meget dygtig til at lede Sangen. Kr. Appel fortalte den nyere Tids Danmarkshistorie og Naturhistorie, og hans livlige Fortælling tiltalte i høj Grad Karlene, ligesom hans kammeratlige Færden blandt dem gjorde ham ikke saa lidt afholdt. M. Eskesen fortalte nordiske Myter og Oldsagn samt Middelalderens Danmarkshistorie; tillige sang han Kæmpeviser og underviste i Skønskrivning og oldnordisk Sprog. Kr. Køster var den kundskabsrigeste af Lærerne; han underviste ypperlig i Geografi og Regning.

Landinspektøren underviste i Geometri, Landmaaling og Nivellering. Og Provisoren underviste i Kemi. Der blev jævnlig holdt Oplæsninger af Digtværker, og af disse Vintres Oplæsninger kan nævnes: Schjørrings Oplæsning af »Hakon Jarl« og »Aladdin«, Appels af »Kæmpelivets Undergang i Nord« og Eskesens Oplæsning af »Arne« og »Synnøve Solbakken«. »En Morgenstund kom Eskesen med sin ny Tone til »Undrer mig paa«. Den blev af Schjørring prøvet paa Fløjte, godkendt og derpaa jævnlig sunget paa Skolen, førend den saa siden spredtes viden om Land.«

Blandt de Lærlinge, som læste Islandsk, var Anders Tange, der »snart kom saa vidt, at han med ikke ringe Færdighed læste gamle Sagaer i Oldsproget«. Han satte stor Pris paa de islandske Sagaer, mest dog paa Njavls, fordi Livet, der skildres i den, »træder frem i saa mange Skikkelser og i saa kæmpemæssige Former, at der næsten ingen Ting mangler«. Da hans Ven, Knud Rasmussen, nogle Aar efter kom paa Kolds Skole og i et Brev spurgte Anders Tange om hans Mening om at læse Islandsk, anbefalede Tange ham det paa det stærkeste. »At lære vort gamle nordiske Tungemaal at kende kan nok være saa meget værd, at man ofrer nogle Timers Tid derpaa ugentlig.« —

Anders Tanges Stile- eller Retskrivningsbog, som er opbevaret, indeholder dels lettere Stykker, skrevet efter Diktat, dels smaa genfortællende Stykker og endelig ogsaa enkelte selvstændige Stile som f. Eks. »Udviklingen af, hvad der kan ligge i et Ordsprog«. Bogen er helt fornøjelig: Stilene er ikke saa ilde og Haandskriften smuk og let læselig. Han brugte nu, som altid senere, de gotiske Bogstaver, kun sit Navn skrev han med de latinske.

Undertiden, navnlig da den første Vinter, holdt V. Birkedal Foredrag. Skolen sluttede med en Prøve,

hvor Amtmanden en Del Amdsraadsmedlemmer og Provsten samt mange af Skolens Venner var tilstede. Skønt Eleverne naturligvis ikke yndede Eksamen, underkastede de sig den dog, for at Skolen kunde faa Understøttelse, og da Overhøringen gik paa den Maade, at hvem der kunde og vilde fortælle noget, fik Lov dertil — og deriblandt var navnlig Anders Tange — hvorimod de, der ikke følte sig foranlediget til at tage Ordet, kunde tie — saa gik det hele meget godt; navnlig beundrede de høje Herrer Elevernes Indsigt i Landmaaling og Geometri.

En af Eleverne (Knud Rasmussen) havde skrevet en Sang til Skolens Slutning; den begynde saaledes:

»Nu ser vi tilbage — vor Skoletid forsvandt,
saa snelt som Bækken rinder, den Vintertid bortrandt,
thi midt i Vinterkulden ved Livets grønne Træ
fandt glade Ynglinghjerter mod Verdensstorme Læ.«

At Schjørring satte Pris paa en saa flink og ualmindelig begavet Lærling som A. Tange, følger af sig selv. Han har mange Aar efter skrevet saaledes om ham:

»Den dygtigste var ubetinget Anders Tange fra Gestelev, hvilket jo ogsaa har bekræftet sig i Livet, da han i en ung Alder blev Folketingsmand, Amdsraadsmedlem med meget mere. Han havde baade Munden og Pennen til sin Raadighed og blev snart min Yndling. Han opskrev mine Foredrag over Verdenshistorien, hvilket dog vist var et Misgreb; men han kom derved i Besiddelse af et Manuskript, som gjorde en Del Opsigt. Han var Forstandsmenneske, stærkt anlagt for det praktiske Liv men med Blik for det historiske, som blev hans Hovedfag. Han opsled sig i det offentlige Liv som saa mange, blev brystsvag og kaldtes tidlig bort (1883) fra sin store Familje og Virksomhed.«

En Følge af A. Tanges Ophold i Sødinge blev den, at han nu begyndte at komme til Ryslinge Kirke, hvor den Gang Birkedal stod i sin bedste Kraft og førte sit stærke Vidnesbyrd om Kristendommens Sandhed og Herlighed, talte paa sin forunderlig smeltende Maade om »Synd og Naade«. A. Tange blev alvorlig grebet og sluttede sig snart med Inderlighed og Varme til Menigheden i Ryslinge. Søndag efter Søndag kom den unge Karl til Ryslinge; det var en sjælden Gang, at dette ikke var Tilfældet. Nødtes han undertiden til at blive hjemme, læste han gerne en af Luters Prædikener, som han var glad ved og følte sig meget tiltalt af. I hans Hjem og nærmeste Omegn mærkedes det snart, at han var bleven kristelig vakt, og de troende Folk der omkring kom snart i Berøring med ham og var meget glade ved at tale med ham om kristelige Spørgsmaal. Blandt andre Steder kom han i Hans Larsens Hus i Vantinge, hvor man kom til at holde meget af Anders Tange. Han kunde saa forunderlig klart tale med dem om de kristelige Ting, og han vidste saa udmærket Besked om, hvad der fandtes i Biblen, ligesom han ogsaa var særdeles godt kendt med Kirkehistoriens Gang. Jeg vil her nævne, at Højskoleforstander J. P. Kristensen Randers en Gang har fortalt mig, at han kun har truffet faa Lægmænd, der var saa vel bevandret i Kirkehistorien som Anders Tange.

Undertiden foretog han med sin gode Ven, Knud Rasmussen i Sødinge, Fodture over til Hillerslev for at høre gamle Pastor Agerbek. *) Naar de saa fulgtes ad nedad Vejen langs med Aaen og Brinkerne, samtalte de med hinanden om det, de havde faaet kært, og som de tænkte paa senere at komme til at udrette en lille Smule for. Det Venskab, de to unge Mænd havde

*) En Gang var han med Schjærring ovre at besøge Agerbek, der var meget glad ved dette Besøg.

sluttet med hinanden paa Sødunge Højskole, varede da ogsaa hele Livet ud. Knud Rasmussen følte sig i Forhold til Anders Tange som den svage, der slutter sig til den stærke, har han selv en Gang sagt. »Naar man var sammen med ham, der var saa støt og solid, havde man altid en forunderlig Følelse af Tryghed. Og saa den forunderlige Ævne, han havde til at kunne klare, hvad der kunde ligge som uklare Følelser hos andre.«

Tiest mødtes de to unge Venner dog i Ryslinge, og da Knud Rasmussen Sommeren efter Opholdet paa Højskolen 1860 blev Soldat og kom til København, savnede Anders Tange ham meget. Han skriver saaledes i et Brev til ham:

»Det har været lidt underligt i den senere Tid, — — fordi du nu aldrig findes ved vort gamle, kære Samlingssted, Ryslinge Kirke, hvor vi ellers gjerne mødtes og hilste hverandre med et godt, ærligt dansk Haandtryk, efter at vort Haab var blevet vakt og vor Tro styrket ved det Troens, Haabets og Kærlighedens Ord, som vor kære Birkedal aldrig lader dem savne, som har Øren til at høre og Aand og Hjærte til at modtage og fatte det.«

Men det glæder ham, at hans Ven'nu har Lejlighed til at høre »Aandens Ypperstepræst i Norden« (Grundtvig), og han ønsker, at han vil give ham »en lille Skildring af det kristelige og folkelige Liv der inde i Hovedstaden, hvor alle saa vel gode som onde Kræfter ligesom er samlet paa en Plet.« Derefter fortæller han meget udførligt og livligt om flere Folkefester, som han har overværet hjemme paa Fyn. Dette Brev havde den store Ære at blive læst op for Grundtvig (»den gamle Helt«, som Tange kalder ham), idet Knud Rasmussen, der kom en Del i Grundtvigs Hus, en Gang tog Brevet med sig og læste det op for ham. Grundtvig glædede sig ved at høre den unge Bondekarls Skildring af de fynske Folkefester.

Baade af Anders Tanges Breve den Gang og senere fremgaar det klart, hvor inderligt han sluttede sig til den kirkelige Anskuelse i det hele, og hvor levende han havde tilegnet sig den og forstaaet, hvad der var dens Kærne. Han var allerede nu og blev det end mere senere som faa Lægmand hjemme i Grundtvigs Skrifter og fortrolig med hele hans Tankegang, saavel i kirkelig som i folkelig Henseende. — Det ses endvidere af hans Breve i disse Aar, hvad det var, saadanne unge Mænd som han og Knud Rasmussen var optaget af og »sværmede for«.

Men foruden af de kristelige Spørgsmaal begyndte han allerede nu stærkt at blive optaget af de politiske. Han fulgte godt med i, hvad der rørte sig paa dette Omraade.

Udadtil blev der jo i denne Tid kæmpet og forhandlet med Tyskerne om Ordningen af det slesvigske Spørgsmaal. Forviklingerne blev værre og værre, og Politikerne vidste tit hverken ud eller ind. Der blev, navnlig af Minister Hall gjort store Indrømmelser til Tyskland; men herimod vendte mange sig, og det gik op for flere og flere, at hvad det gjaldt om var at faa Holstein udsondret, kun beholde Danmark til Ejderen og samtidig styrke sig ved et nordisk Eorsvarsforbund. Da det tyske Forbund truede med at besætte Holstein, ifald man her hjemme vovede at gøre Alvor af de ovennævnte Fordringer, kom der Røre i Tingene i Begyndelsen af 1861. Rigsdagen vedtog en Adresse, hvori den udtalte: »Kongeriget Slesvigs konstitutionelle Forening til et udeleligt og uafhængigt Danmarks Rige er vor Ret og den bestaaende lovlige Tilstand, hvorom vi ikke kan underhandle med fremmede, og som vi er villige til af al vor Ævne at hævde.« Og snart efter dannedes paa samme Grundlag den politiske Forening, som fik Navn af »Dannevirkeforeningen«. Dens Ledere var Blixen

Finecke, hvem mange mente, var den rette Mand til at gennemføre et nordisk Forsvarsforbund og til at være vor Fører i det slesvigske Spørgsmaal, H. Carlsen, Balthazar Christensen og C. Flor. Foreningens Formaal var at »fremkalde en kraftigere Optræden af Regeringen over for det tyske Forbund, at hævde Slesvigs Danskhed og Forbindelse med Kongeriget samt at skaffe det en lignende politisk Frihed. »Dannevirkeforeningen« omfattede en Del af Bondevennerne, mange Grundtvigianere (Grundtvig selv var ogsaa med) og flere yngre Mænd, som var misfornøjede med det nationalliberale Parti og dets Lederes uklare Holdning.« Paa Fyn var Birkedal et virksomt Medlem af Foreningen, som dog ikke fik nogen videre Betydning og allerede opløstes efter et Aars Forløb. —

Indadtil blev der af Bondevennerne og de nationalliberale arbejdet for betydningsfulde Reforme, og en Del gode Løve saa da ogsaa i disse Aar Lyset.

Med største Opmærksomhed iagttog den unge Bondekarl de politiske Begivenheder, og han begyndte allerede at føle Trang til at give sine Tanker herom Udtryk. Dette skete i smaa Artikler, hvori han navnlig skrev om, hvad der i politisk og anden Henseende rørte sig paa Fyn.

Hans første Bladartikler blev optaget i P. E. Olsens Ugeblad »Dannebrog«. I en af dem omhandler han Forholdet mellem Danmark og Tyskland, og han hævder meget bestemt, at Maalet er et uafhængigt Danmark til Ejderen.

I en anden fortæller han om en Grundlovsfest, der har været afholdt i Guldtvedholms Skov.

I et Brev til Bladet (1862) skildrer A. Tange livligt Forholdene paa Fyn. Han omtaler heri »de intelligente, der hovedsagelig bestaar af Embedsmænd med det dem følgende Slæng af Spidsborgere, som ønsker Frihed

for sig selv, d. v. s. Frihed til at herske over deres Medborgere.« Han taler skarpe Ord om de ligegyldige, Folk, »som godt ved, hvor langt Danmark rækker, men som, hvis en af vore intelligente Spidsborgere vilde give dem et naadigt Ord eller byde dem ind paa et Glas Kognak, godt kunde sige, at Danmark naar til Rhinen eller i det mindste til Elben. — Dersom Folk herovre havde været mindre ligegyldige og dumme, saa havde den fynske Bondestand ikke sendt saadanne Mænd ind i Rigsdagen, som der kommer fra flere Valgkredse.«

I et andet Brev til »Dannebrog« giver Tange en lille køn Skildring af Birkedals Sølvbryllup. Han beder om Undskyldning, fordi hans Skildring »vil blive mat og ufuldstændig, dels fordi Aandens Flugt paa Flammestunger fra Hjærte til Hjærte kun daarlig lader sig afmale med Pen og Blæk, dels fordi jeg endnu staar langt tilbage i at bruge begge Dele.«

Endelig giver han den 3die Maj Bladet en Meddelelse om en Eksamen, der blev afholdt i Sødinge Skole.

Disse smaa Bladartikler af A. Tange bærer, trods nogen Umodenhed i Formen, Vidne om Begavelse og selvstændig Opfattelse. Hans senere saa velkendte Lyst til at bruge stærke og hvasse Ord kommer allerede frem her.

I 1862 ægtede Anders Tange Katrine Nielsen, en Datter af Gaardejer Niels Knudsen i Vantinge. Hun blev ham en god og trofast Støtte i de godt 20 Aar, deres Samliv kom til at vare. Baade i onde og gode Dage, »i Lyst og i Nød«, hjalp hun trolig sin Mand med Arbejdet i den lille Bondegaard, og hun holdt ham ikke tilbage, da Fædrelandet krævede hans Tjeneste paa mere end et Felt. Det blev naturligvis ogsaa hende, der fik det største Arbejde med Opdragelsen af Børnene — der var fem. Hun lever endnu og bor hos sin Datter

Signe, der er gift med Husejer Mads Pedersen Tange, en Tid Formand for den fynske Husmandsforening.

Der gik ikke mange Aar hen, efter at Anders Tange var bleven gift, førend han overtog sin Fødegaard; men hans Fader vedblev dog at være ham til stor Hjælp med Gaarden, omtrent lige til han døde (1879).

3.

I Krigen.

Den 15de November 1863 døde Kong Frederik den Syvende, og tunge Tider oprandt for vort Fædreland. Den sørgelige Krig (1864) brød løs. De to Stormagter Prøjsen og Østrig kastede sig over vort lille Land og slog os til Jorden. Vore Soldater udviste i denne Krig et Mod, som ikke stod tilbage for det, den danske Hær havde fremvist i 1848—50; men Ledelsen var daarlig, Overmagten stor, og det gik da, trods vore Krigsmænds Tapperhed og Udholdenhed, stedse tilbage for os.

Det var en alvorlig og stræng Tid. Mangt et Hjem blev berøvet sin Forsørger, som maatte træde ind i Hærens Rækker og hjælpe til med at værne om Danmarks Rige.

Blandt de Mænd, som maatte forlade deres Hjem for at være med i den blodige Leg, var ogsaa Anders Tange. Han kunde have lejet for sig, som saa mange brugte; men det vilde have passet sig daarlig for en Mand som han, der havde været paa Højskole, og som for Alvor elskede saavel sit jordiske som sit himmelske Fædreland. Den Tanke at stille for sig, faldt ham ikke ind; da Fædrelandet kaldte, mødte han frem som en af dets gode og ædle Sønner. Straks efter Nyaar 1864

blev han indkaldt til Krigstjeneste. Han kom til at ligge en Tid i Nyborg ved 21de Regiments 4de Kompagni. Efter endt Uddannelse blev hans Regiment sendt til Frederits.

Omtrent et halvt Hundrede Breve, som han i denne alvorlige Tid skrev til de kære i Hjemmet, hans Kone og hans Forældre, er opbevarede, og de giver os et udmærket Indblik i hans ydre og indre Tilstand under Krigen. Der gives i disse Breve et saare skønt Billede af en alvorlig Kristen og en frisindet og fædrelandskærlig Mand, der villig gør sin Pligt, og som fortrøster sig til, at hvordan det end gaar, staar hans Liv i Guds Haand, »i Vorherres Varetægt her saavel som andre Steder«. Han beder i sit første Brev sin elskede Trine om at trøste sig med, at Gudfader »vil føre alt til det bedste for os, hvordan saa end Udfaldet bliver, naar vi bare i barnlig Tillid hengiver os til hans Varetægt og holder fast paa Pagten, han har sluttet med os i Daaben«. Han ender dette som alle sine Breve med de kærligste Hilsener til sine Forældre, sin Hustru, lille Hans (hans ældste Søn) og Vennerne der hjemme.

I Brevene giver han livlige Billeder af Livet, som det henrinder for ham i Felten. Som en udmærket Prøve paa de Tanker og Følelser, der rører sig hos ham, og som han giver saa klart og ypperligt et Udtryk, meddeles her ordret et af hans allerførste Breve til hans Hustru:

»Nyborg, den 6te Marts 1864.

Kære elskede Kone!

Du længes nok sagtens med inderlig Kærlighed efter mig, min sødste Trine, og det er jo tungt, at vi ikke kan komme til at tage mundtlig Afsked med hinanden og trykke et sødt Afskedskys paa hverandres Læber. Havde jeg været rask, saa er der jo intet

Spørgsmaal om, at jeg jo havde gjort alt muligt for at faa Frihed i Morgen eller i Dag; men efter hvad Rasmus*) i Dag fortalte, kunde det ikke have hjulpet, da Officererne ingen turde permittere, fordi de ikke vidste, hvilken Dag der kom Marchordre, og han kunde slet ikke faa Lov til at besøge sin Broder Hans, som han bad om.

Men da jeg nu ikke kan komme til dig, kære, maa jeg dog skrive dig et Afskedsbrev til, for, om det er mig muligt, saa smaat at husvale dit bedrøvede Hjærte. Jeg ved jo ikke, kære, om jeg kommer med de andre Tropper paa Marchen, for det beror jo meget paa, hvilken Dag, de kommer til at afmarchere. Jeg bliver formodentlig ikke udskreven her fra, inden i det højeste paa Mandag Middag, og dersom Skolen kommer til at drage bort paa Tirsdag, vil det jo blive vanskeligt at faa mig udrustet med Klæder og Vaaben til at drage med. Jeg maa sige, at jeg ogsaa lige saa gjerne saa, at [jeg] kunde blive lidt tilbage for at samle Kræfter, der er temmelig aftagende i den Tid, da jeg havde ondt i Halsen og ikke kunde faa stort at spise. Men det faar nu vor Herre raade for, kære Trine, og han vil ogsaa nok sørge for, at jeg bliver bevaret og kommer hjem til dig igen, det vil vi haabe og bede ham om, for hans Søns Jesu Kristi Skyld, min elskede. Lad mig nu se, kære Trine, at du holder dig til de troendes Samfund og gaar i Kirke, naar det paa nogen Maade kan lade sig gøre. Besøg Eskesens, Karen Dorteas og Johanne Sofies en Gang imellem, nu bliver jo Vejret maaske bedre for Fremtiden imellem, saa jeg haaber, at det lader sig nok gøre for dig, og nu skal jeg nok skrive til Fader og Moder og bede dem om ikke at forhindre dig i at søge Opbyggelse og Trøst, hvor dit Hjærte finder den. Du kender jo Kilden, hvor alt Liv og Kærlighed udspringer, og hvorfra den meddeler sig til hele Samfundet igennem de tvende Livsnerver i den hellige, almindelige Kirke, du kender jo ham, vor Herre Jesus Kristus, som meddeler alle sine troende sin Aand og Kraft igennem sine Naademidler, Daaben og Nædveren. Du kender Pagten, hvor du har faaet Ordet fra

*) En af hans Kammerater.

ham, om at han aldrig vil forlade dig, og hvor han har lovet dig det evige Livs Glæde, som begynder her under Trængsel og i Skrøbelighed, men skal fuldendes hos ham selv i det evige Livs Have, hvor der ingen Sorg og Smærte [er] mere. Og alt dette skænker han os for intet, naar vi blot kommer til ham som arme, fortabte Syndere, der ingen anden Udvej til Redning kan se end den at kaste sig i hans Arm som stakkels hjælpeløse Børn, der trænger til at ledes og hjælpes ved hvert Skridt for ikke at falde i Kødets og Fristerens Snarer. Jeg behøver jo ikke at bede dig om at opdrage vor lille Hans i samme Tro og Lærdom, som jeg her har beskrevet for dig, for er dit Hjerte fuldt deraf, kan du jo heller ikke tale andet til ham. Men plag ham endelig ikke for tidlig med Læsning, som er ham imod, men fortæl saa godt og saa længe, som du kan, for ham, hvad der tiltaler Barnehjertet baade om Fædrenes herlige Minder og Stordaad, for at han af Hjertet kan komme til at elske det danske Folk, i hvilket han er opfostret og baaren, ikke med Munden eller som en Skolesag, men saaledes, at det er og bliver et med hans Sjæl og Hjerte, og naar du saa synes, at hans Aands- og Forstandsevner udvikles saaledes, at han forlanger mere, end du kan give ham (men endelig ikke før), saa maa du sende ham til en levende Skolelærer af »vore egne«, som kan frede og bygge videre paa det, som du har begyndt at plante. Og saa maa du fortælle saa jævnt og ligefremt, som det er dig muligt, for ham af den bibelske Historie om vor Herres Førelser med dem, som han elskede, baade i den gamle og den ny Pagts Dage, og vise ham det ondes Ophav og Udbredelse i Verden samt de Midler, som vor Fader i Himlen har givet den faldne Menneskeslægt til Oprejsning, nemlig sin enbaarne Søn Jesus Kristus. Fortæl ham saa om vor Frelsers Liv og Levned og om alt, hvad han har levet, lidt og kæmpet for os alle tilhobe, som indeholdes i den anden Trosartikel i en Hovedsum men udførlig er beskrevet i den hellige Skrift. Dernæst om Sejren, han derved vandt over de onde Magter, at de ingen Magt mere har over dem, som staar i hans Samfund. Om Aanden, som han har sendt sine troende, for at lede og styrke dem til al Sandhed og føre dem

frelste til det evige Livs Kyst, alt sammen i Orden med vor hellige Trosbekendelse. Saa maa du lære ham det Ord, som vor Frelser selv lærte sine Disciple at henvende sig til ham med om alt, hvad der laa dem paa Hjærte, og han har jo selv sagt, bed, saa skal eder gives, led, saa skal I finde, og bank, saa skal eder oplades, og det vil ikke være vanskeligt at faa ham til at henvende sig til vor Herre i en barnlig Bøn, naar han først kommer til at høre, hvor god, mild og kærlig vor Herre er imod os. Det er nu ikke Meningen, min elskede, at du skal give ham alt dette i en Hast, nej, det maa ske langsomt og efterhaanden, som der er Plads til det hos ham, og du kan tale til ham, naar du sidder ved din Rok eller dit Sytøj, eller naar du gaar med ham i Marken, og ellers, naar Lejlighed gives, og tag ham saa endelig med dig ud til de troende Venner, for at han kan komme ind i Samfundet og ikke være menneskesky. I Fald vor Herre vil det saa, kære Trine, at jeg ikke skulde komme hjem til dig igen, saa er det endnu min Mening, som da jeg var hjemme, at de gamle bør give dig 1000 Rdl. til, for at du kan komme i Stand til at opdrage lille Hans og selv være fri for Næringsсорger, og de kan jo have nok at leve af den Tid, de skal være her, endda, og naar du saa faar, hvad der kan tilkomme dig hjemme, saa tror jeg heller ikke, at du kan lide nogen Nød fra den timelige Side. Jeg skriver nu et Brev til Far og Mor og skal bede dem om, hvad jeg her har skrevet, og jeg tror vist ikke, de nægter det, for de er meget bekymrede og omhyggelige for mig, det kunde jeg vide derpaa, at Mor kom saa hastig ud at se til mig. Vær nu rolig for vor Herre, kære Trine, og henstil alt i hans Haand, som har ført os i sin naadige Varetægt hidtil, han vil ogsaa beskytte og beskærme baade dig og mig og os alle; thi ikke et af vore Hovedhaar kan falde til Jorden uden hans Vilje. Jeg har her fundet et lille Vers i en af Festsalmerne (Nr. 848), der forekommer mig saa trøsteligt og lyder saaledes:

»Dem, som vort Hjærte nær,
vokste her
og os, vemodig glade,
forlade,

vi Gud i Vold befale;
 han! som har bygt for os
 paa Bjærg og i Dale,
 saa vi bød Stormen Trods,
 han vil for dem og bygge,
 i Klippeborgens Skygge,
 naar han derom i Løn
 hører deres Bøn!«

Lev nu vel, elskede Hustru med de milde og kærlige Blikke og den søde og trofaste Mund. Lev nu vel! og Herren velsigne og bevare dig, til vi ses igen, ja, til evig Tid. Vær hilset mange Gange fra

din elskede og trofaste Mand

Anders Hansen Tange.«

I Frederits, hvor Tange opholdt sig, til man den 28. April rømte Fæstningen, kom han med i en af de Smaatræfninger, som fandt Sted uden for Byen. Men ingen af dem var jo mærkelig eller af nogen videre Betydning.

Opholdet der i Byen var naturligvis kedeligt, og ensformigt. »Officererne, navnlig de højere, saa man ikke meget til, de overlod saa til Underofficererne at tumle med Mandskabet efter Forgodtbefindende. Men for ædle Mænd at lade sig hundse af disse foragtelige, disse Garnisonsslømler, der for en stor Del var raa og fordrukne, var meget harmeligt.« Til Oplivelse for ham var det dog, at der blandt Soldaterne fandtes flere flinke og alvorlige Karle, som han kunde samtale med om de dybere Spørgsmaal.

Og saa var Anders Tange og de andre fynske Soldater saa lykkelige at have den bekendte grundtvigske Præst Peter Rørdam til deres Feltpræst. Det var dem en stor Glæde at høre ham prædike, »saa mageløst jævnt og dog saa slaaende«. »Den aandrige og ildfulde« Præsts Prædikener fandt A. Tange sig meget tiltalt af, og han syntes, at P. Rørdam ikke stod tilbage

for Birkedal, naar det gjaldt om at føre Ordet for jævne og enfoldige Kristne. »Paaskedag var vi i Kirke,« skriver han, »og hørte en Prædiken saa god som nogen af Birkedal.« Meget oplivende og fornøjeligt for A. Tange og hans andre Kammerater var det, at P. Rørdam undertiden bød dem hen til sig at drikke Te eller spise Frokost: Flere Gange var der samlet en hel Fløk paa en 15—16 af de troende Soldater hos Rørdam, og han forstod at tale saadan med dem, at Sammenkomsten blev til fælles Glæde og Forfriskelse. I Breve til Hjemmet har P. Rørdam fortalt om, hvor fornøjeligt det var for ham at være sammen med de troende Karle, der tit fremkom med udmærket gode Bemærkninger. I et Brev af 25de Marts fortæller han blandt andet saaledes:

»Jeg havde en fornøjelig Forsamling med de troende Soldater; en af dem bemærkede, at Præsten maatte jo, naar han var en virkelig Tjener, vide, hvor Herren var, naar Folk kom og spurgte efter ham, og kunne sige bestemt: Der faar I nu Herren i Tale; — ellers var det ingen rigtig Tjener! Det synes mig, var godt sagt. Det er ellers fornøjeligt at høre disse Karle tale; det er Disciple af Birkedal og Schjørring; thi de taler og tænker, som om det kunde være os selv. Sagen er, at vi har en og samme Aand, som er Samfundets og Kærlighedens Aand!«

Den 8de April skriver han: »Vi [Soldaterne og Rørdam] talte om Krigen, og en af Karlene ytrede sig saaledes: »Vi kan jo formærke, at naar det kristelige Liv vaagner, rejser Fjenden sig for at staa det efter Livet, og jeg tænker mig det gaar paa samme Maade i det folkelige, at nu den danske Natur og Tankegang vil gøre sig gældende, rejser Fjenden sig for at lægge det danske øde,« og det kalder jeg en sund og rigtig Tankegang.«

Man kan ikke lade være at tænke, at den Karl,

som har udtrykt sig saa slaaende, maa være den samme som ham, Rørdam omtaler i sit forrige Brev, og jeg gætter paa, at Karlen har været Anders Tange; thi ingen af Soldaterne havde sikkert den Tankens Klarhed eller Modenhed som han.

Rørdam skriver endvidere i samme Brev: »Til min store Forundring nævner Fynboerne Kold . . . som Fader for Folkeskolen i Fyn og nævner ham ved Siden af Grundtvig. Der var en, som sagde: ja, ligesom vi kan kalde Grundtvig vor Kirkefader, saaledes kan vi kalde Kold vor Skolefader. Der er 16 Friskoler i Fyn; den største har 60 Børn, og der er en ypperlig Samvirken mellem Præster og Skolelærere, thi de er alle af den grundtvigske Retning, en Tro og en Aand.«*)

Sammenkomsterne med Rørdam var for Soldaterne Lyspunkterne under det kedelige Ophold i Frederits, hvor der ikke forefaldt noget som helst mærkeligt, men Tiden gik med Vagttjeneste, Eksersits, Pudsning o. s. v. Som en Prøve paa, hvor livligt Anders Tange kan skildre sit Soldaterliv, hidsættes her et Stykke af et Brev, som han skrev hjem den 14de April:

»Forestil jer en Soldat paa Nattevagt. Imellem Kl. 12 og 1 vandrer en Skikkelse langsomt frem og tilbage, indsvøbt i en stor graa Kappe. Fyren har Kraven smøget højt op om Ørene, og, skønt forsynet med et Par gode Uldhandsker, stikker han dog den ene Haand i Lommen og den anden ind paa Brystet, for det er koldt i Midnatstimen, og der blæser en let Kuling ind fra Kattegattet, Ekkoet af forrige Dags Storm, som har føget hans Øjne fulde af Sand i Skansen Nr. 3. Det er forresten et klart og let Vejr. Maanen daler langsomt paa sin Bane, og Stjærnerne tindrer og blinker og belyser den ensomme Vandrer, som vedbliver sin Gang i samme Tempo, uden at se til højre eller venstre, han retter sig ikke, har ingen militær Holdning, og gaar du

*) Se: H. F. Rørdam: Peter Rørdam, 3dje Del, Side 199 og 207.

nærmere, vil du se, at han har Tøfler paa Fødderne, ikke videre militært, men det er ogsaa i Krigstid; det ved vi deraf, at General Lunding finder det fornødent at lade Halvdelen af Frederitsias Besætning vaage i Skanserne hver anden Nat og den hele fra Kl. 4 til Kl. 7 om Morgenen, men Tyskerne er ogsaa kun 2 Mil borte og staar der med en Kæde uden Reserve, saa at Forsigtighed kan nok gøres behov. Men Skildvagten, det var ham, vi kom fra, vedbliver endnu at vandre, mon han gaar og sover? Nej! vist ikke, for i det samme staar han stille og ser paa sit Ur — og vandrer atter — den fejler 1 Kvarter i 1. — Men hvad gaar han der efter? Han holder Vagt ved Pyramiderne, kære. Dog ikke de Pyramider, om hvem Frankrigs største Feltherre sagde: Soldater! fra disse Tinder skuer 40 Aarhundreder ned paa eder! Men der er den Mærkelighed ved dem, at de er riflede, det er Ægyptens Pyramider ikke. Soldaten ser atter paa Uret, det fejler endnu nogle Minuter. Han slutter sine Tanker og har i Hjærtet tænkt og gemt et Brev til Hjemmet, til de kære, som han der har forladt for her at kæmpe for dem imod Fjenden, for at de kan fortsætte Livet i Fred, i Haab, i Kærlighed, som dog først kan blomstre, naar han selv kan dele den personlig med dem, efter at Ledet er hængt i Lave for »Danmark dejligst Vang og Vænge«, og naar det hænger uantastet, saa hans Arm ikke længer behøver at dække Indgangen og forsvare Grænsen. Han tager atter Uret frem, Viseren staar paa 1, og han iler ned i Barakken og kalder: Nr. 318! Du skal paa Post! Den saaledes tiltalte giver et Par Grynt fra sig, rejser sig med et Aa—a—a — ifører sig Kappen, og den indtraadte [A. T.] kryber ned i »Lejen« ved den anden Side, breder Kappe og Tæppe over sig og snorker varmt og sødt. Brevet er færdigt, det skal føres paa Papiret næste Dag, og her er det — vær saa artig og tag til Takke!«

Han omtaler derefter de Besværligheder, Soldaterne har med Hensyn til Renlighedsspørgsmaalet. Til Slutning beder han sin Kone hilse Venner og Veninder ovre paa Fyn og sige dem, at han venter Brev fra dem. Brevet ender saaledes:

»Vær nu hilset, kære Trine, med et hjærteligt Lev vel i Vorherres Jesu Navn, og lad os stole paa ham, saa kan ingen Ting i Verden skade os. Hils lille Hans med et kærligt Kys og vær ligeledes hilset, kære Fader og Moder, og lad mig se, at I lever sammen som Brødre og Søstre for Vorherres Ansigt. Lev vel i Jesu Navn!

Eders hengivne

Anders Tange.«

Den 28de April røntes Frederits, og Soldaterne flyttede over til Fyn, hvor de dog kun opholdt sig et Par Dage. De indskibedes derefter, og Hæren gik nu op til Vendsyssel, hvor man da i de nærmest paafølgende Maaneder blev flyttet omkring fra det ene Sted til det andet. A. Tange skildrer livligt den 30 Mil lange Sejl-tur fra Fyn op til Limfjorden; han stod gjerne i Forstavnen med sit Kort i Haanden og betragtede nøje ethvert Punkt, de sejlede forbi. Den barske og strænge Natur, han mødte heroppe i Nordjylland, var saa forskellig som vel mulig fra hans Fødeøs venlige og smilende. Alligevel, der var Afveksling: »Landsbyer, Skove, store Hedestrækninder og Moser,« og han følte sig slet ikke frastødt men snarere tiltrukken af Limfjordsegnene. Ejendommene var billige; en Gaard med 20—30 Tdr. Land, som i Fyn vilde koste 6—7000 Rdlr. (12—14000 Kr.), kunde man her købe for 2—3000 Rdlr. (4—6000 Kr.). Hvis han ikke allerede havde haft en Bopæl hjemme paa Fyn, kunde han godt have haft Mod paa at bo i denne Egn af Landet, hvor det forekom ham at være saa let at skaffe sig en fri og uafhængig Stilling, »som maa være Hovedsagen for en frisindet Mand«.

En lille Tid opholdt hans Kompagni sig ved Aggersund. I Nærheden heraf, i Aggersborg, var J. L. Knudsen, senere i Lejrskov, den Gang Præst. Ham kendte flere af Fynboerne fra Kolds Skole, hvor han havde været Lærer et Par Aar. Ligesom man i Frederits havde

haft den Glæde at høre P. Rørdam i Paaskedagene, var man nu her saa heldig at faa Knudsen at høre i Pintsen. Dog ikke førend 2den Pintsedag. Pintsedag maatte A. Tange nøjes med at gaa i Rejstrup Kirke, hvor han hørte en gammel Præst, som var ivrig i at bruge Bibelsprog, men som ikke havde det Ord at føre, den unge Mand trængte til at høre. »Ved at komme i Kirke her,« skriver han i et Brev den 16de Maj, »kan man tydelig mærke, at man er kommen til Landet, »norden for Lands Lov og Ret«; thi de sang endnu i Kingos gamle Salmebog, mens man paa Fyn, tildels ifølge Befaling af Lovgivningsmagten, har skiftet Salmebog to Gange. Kirken lignede . . Landet heroppe; den var lille, mørk og skummel med smaa Blyruder; Gravkrandse var ophængte omkring paa alle Vægge, og Kvinderne, som var i deres bedste Puds, havde mørke Silketørklæder over Hovedet, istedenfor at vi hjemme ser dem med spraglede Sommerhatte, og den [Kirken] havde i det hele et underligt dødningsagtigt Udseende, som ikke svarede til Pintseglæden, som der skulde være i Folkets Hjærter.«

2den Pintsedag gik han i Følge med flere af sine Kammerater til Aggersborg Kirke, hvor de fik en dejlig Pintseprædiken at høre. Knudsens Prædiken »var det bedste Vidnesbyrd«, han havde hørt, siden han forlod Frederits, »og desmere glædeligt, da det kom faldende som fra Himlen paa det Sted, hvor han mindst havde ventet at faa det at høre.« Knudsen »var sjæleglad over at se saa mange Venner samlede i sin Kirke, thi der var troende Soldater baade fra 19de og 21de Regiment til Stede.« Efter Gudstjenesten var Soldaterne paa Knudsens Opfordring inde at besøge ham i hans »smukke og hyggelige Bopæl«.

Nogle Søndage senere var A. Tange og en Del andre Fynboer igen henne at høre Knudsen, som holdt »en dejlig Prædiken om den sande og den falske Kristendom«. Dagen efter besøgte han og et Par af hans

Kammerater atter Knudsen og hans Familje, der modtog dem med Kærlighed. Præsten havde forresten nylig været paa Fyn og hentet sin Familje herop, og han havde da en Del at fortælle Soldaterne om Tilstandenovre paa deres Fødeø. Aftenen gik fornøjeligt, og den dannede en god Afveksling i Soldaternes triste og kedelige Tilværelse.

Under sit Ophold i Aggersund skrev Anders Tange et Par Breve til »Fyns Avis« eller Milos Avis, som den ogsaa kaldtes. Da de giver et særdeles godt Billede af Tilstanden og Stemningen hos den Del af Hæren, som opholdt sig i Nordjylland, meddeles her et Uddrag af dem.

»Aggersund, den 12te Juni 1864.

Under Vaabenhvilens kedsommelige Henslæben tager jeg mig den Frihed at berette Dem et og andet om Tilstanden her ved det jydsk Hærkorps og da navnlig ved det 21de Regiment, hvortil jeg hører. $\frac{3}{4}$ af Regimentet er Slesvigere og $\frac{1}{4}$ Fynboer. Regimentet er ikke det bedste at staa ved, naar Hensyn tages til Soldaternes Bekvemmeligheder. Da vi blev overført til det nordlige Jylland, laa vi paa Dækket i 2 Døgn under stormfuldt Vejr og Byger, marcherede derefter 13 Mil fra Hals til Aggersund med fuld Oppakning i $2\frac{1}{2}$ Dag, og først for de 2 sidste Mil, da Soldaterne styrtede i Snesetal, fandt Hr. Major Saaby (senere Stationsforvalter i Svendborg) sig foranlediget til at rekvirere Vogne til at køre vore Tornystre paa. Nu gik det let, skønt Fødderne var ømme og Vejene haarde, og det viste sig nu, at der kunde blive gode Feltsoldater af os, naar bare Befalingsmændene vilde gøre, hvad der stod i deres Magt for at lette os Marchen og navnlig befri os for den svære Oppakning. Men der er kun faa af Befalingsmændene her ved Regimentet, der behandler deres undergivne som danske fri Mænd, thi enhver Ytring af Friheds- og Selvstændighedsfølelse bliver paa det omhyggeligste undertrykt saa vel af Officerer og Underofficerer, som for en stor Del bestaar af Holstenere og Sydslesvigere, der er om ikke fjendtlige imod os, saa dog ligegyldige for alt

dansk nationalt Liv. Det er derfor ikke sjældent at høre en Løjtnant eller Underofficer sige til Mænd, der i deres Hjem bliver behandlede som fri og hæderlige danske Borgere: Hold Kæft, du har ingen Mening! Stemningen her er derfor alt andet end god, navnlig blandt Slesvigerne, hvoraf de fleste er ærgerlige over Krigen og ønsker at faa den endt for enhver Pris for at faa deres Land befriet for Fjenden, men især for at slippe for Undertrykkelsen her i Militærstanden, der er dem forhadet som Pesten. Naar Fynboerne siger til dem, at man kan dog ikke gaa ind paa Tyskernes Fordringer, for da bliver Landet sønderlemmet; vi maa have Taalmodighed og vente paa Hjælp, da svarer de tit med stor Harm: »Ja, men her bliver vi behandlede som Hunde, og Hovedsagen for os er, at vi kan komme hjem.« At Stemningen er slet, er ikke underlig, naar man ser den Behandling, Folkene faar; thi under Vaabenhvilen har vi ikke alene maattet eksersere 4 Timer om Dagen, og en Del af disse Timer har været anvendt til saakaldte forberedende Øvelser, og man har oplevet den Glæde at se de samme Soldater, der kæmpede som Helte ved Jagel mod en mangedobbelt Overmagt, der i 6 Dage uden Søvn udholdt Strabadser, Marcher og Vagter paa Retræten fra Danevirke, derefter i Frederits gjorde Vagter det ene Døgn og laa i Halm mange Gange paa et koldt Loft den næste Nat — de samme Soldater har man i disse Dage set staa og svinge med Armene frem og tilbage, tage Afstand til højre og venstre, bøje Knæ paa Tælling, bøje Hovedet frem og tilbage, kort sagt blive behandlede som Rekrutter i den første Skoletid. De ældre Soldater, som er stive af Strabadser, er naturligvis uskikket til disse Øvelser og derfor yderst forbitrede over dem, og dette forøger endmere det kedelige og aandsfortærende ved vort hele Krigsvæsen her oppe. Det gaar tit ud over Fynboerne, thi de bliver af Befalingsmændene (de slesvigske Underofficerer) betragtede som Paahæng og maa tjene som Skive for deres Vittigheder, uden at de tør sige noget dertil. Det er derfor ikke saa underligt, om mange af os føler en levende Længsel efter vor kære Fødeø med de kære Bøgeskove, grønne Vange og bølgende Kornagre, hvortil det nøgne Land her Nord for Limfjorden med de brune Moser og Lyng-

heder, Flyvesandet og de skarpe Vinde danner en saa skærende Modsætning. Men vi er dog ikke fortvivlede over Krigen, og de af os, der har Sans for Folkeliv og Frihed, nærer ogsaa det Haab, at denne Prøvetid ikke skal være spildt, men at den nok skal bære Frugter for Danmarks Fremtid. Hele Hæren her oppe, er jeg vis paa, ønsker en snarlig Ende paa den nuværende Tilstand; at den ønsker Freden og frygter Krigen, er en Selvfølge. Men vi faar ikke mange Efterretninger om Fredsunderhandlingerne og Tidens øvrige Begivenheder; thi Aviser er det umuligt for de menige at erholde, om de ogsaa bestiller og betaler dem; det er næppe nok, vi kan faa et Brev fra Hjemmet, og vi er derfor henviste til, hvad vi kan snige os til at se hos en eller anden privat Mand, som holder Bladene. Beboerne klager over de store Byrder og den megen Kørsel til Hæren, mens denne slet ikke kan mærke til nogen Lettelse ved det Arbejde, som Beboerne maa gøre; men dette er ikke saa underligt, naar man ved, at der hver Dag i Aggersund holder 8 Vogne parate Nat og Dag (under Krigen mange flere), der undertiden intet bestiller og undertiden kører med noget, som ikke en Gang er den Ulejlighed værdt, der bliver spildt paa at transportere det.«

Udgiveren af »Fyns Avis« knyttede nogle Bemærkninger til dette Brev. Han »kender Forfatteren af Brevet som en sanddru Mand og som en brav Soldat, hvis levende Fædrelandskærlighed og Redebonhed til at bringe Ofre for Fædrelandets Sag ikke kan drages i Tvivl« — men han maa dog tage Afstand fra ham, »er ikke i de væsentligste Punkter enig med ham og mener, at Brevskriveren har gjort sig skyldig i flere Vildfarelser. Soldaterne bliver dog nok behandlede bedre i Danmark end de fleste andre Steder. Men det er et Faktum, at Disciplinen i Armeen under Krigens Gang efterhaanden er bleven saa slap, at den i flere Afdelinger nærmer sig til Opløsning. — Soldaterne bliver ikke behandlede med nogen stor Strængthed (Knurren mod Befalings-

mændene er det bedste Bevis derfor), men snarere med en gemytlig Lemfældighed, som de menige ikke har kunnet taale, da de er opvokset med Forestillinger om en Ret som fri Statsborgere, en Ret, som ikke kan finde Sted i Hæren.« Redaktøren kan ikke give Forfatteren Ret i hans Ankeposter angaaende March, Eksercits o. s. v.

I et følgende Brev til »Fyns Avis« skildrer Anders Tange Korpssets Stilling i udvortes Henseende (forrige Gang var det dets indre Forhold, han omtalte), »det vil sige dets Stilling i det Tilfælde, at Kampen genoptages. Skanserne her oppe,« siger han, »er i Sammenligning med Frederits Volde, som vi forlod uden Sværdslag, en Myretue mod en Kæmpehøj.«

Befalingsmændene ved 21de Regiment var naturligvis ivrige efter at faa opsnuset, hvem den dristige Brevskriver til »Fyns Avis« havde været; men trods en nøje Undersøgelse lykkedes det dem ikke at opdage det.

Vaabenhvilen udløb den 26de Juni, og Krigen begyndte igen. Et Par Dage efter tog Prøjserne Als. Dette Tab gik alle Danske nær til Hjærte, og mange tvivlede nu paa, at der vilde komme nogen god Slutning paa Krigen. Adskillige var der dog, som trods Mørket, der bredte sig mer og mer paa Danmarks Himmel, endnu holdt fast paa Haabet om Fædrelandets Frelse. Til dem hørte den unge Fædrelandsforsvarer, hvis Levned her fortælles. Han harmes og sørger over al den Usselhed, som Dag efter Dag kommer frem: General »Baglænds'« (Hegerman Lindenkrone) vilde Flugt, den daarlige Ledelse af Færden ved Als; men han fortrøster stg til, at, som Grundtvig sang: »Vi end har det bedste tilbage, thi end lever den gamle af Dage«, og han opfordrer sin Kone til at købe og læse Grundtvigs dejlige Digt: »Trøstebrev til Danmark« samt hans lille Bog: »Kong Frederik den 7des Ihukommelse« — to

Bøger, som han selv har haft Trøst og Glæde af at læse.

Efter godt 3 Maaneders Ophold i det nordlige Jylland blev vor Hærafdeling her atter ført til Fyn og indkvarteret paa forskellige Steder. Det Regiment, A. Tange hørte til, blev landsat ved Nyborg og marcherede derfra til Kogsbølle og Sulkendrup, hvor det blev indkvarteret. Dagen efter førtes Regimentet til Odense og senere til Assens, Baaring og Bogense, saa det blev i det hele ført ganske artigt omkring. I Bogense havde Soldaterne det meget godt; men efter nogle Dages Ophold blev A. Tange syg og maatte sendes til Lasarettet i Rudkøbing. Naar undtages, at hans Øjne paa Grund af Strandvagten ved Lillebælt havde været daarlige en lille Tid, havde hans Helbred ellers været godt. Sygdommen nu var dog heller ikke af farlig Art; det var en Halsbyld; som han snart blev helbredt for. Det var i Høstens Tid, han maatte opholde sig i Rudkøbing. Borgerne herovre havde stor Godhed for Soldaterne og sendte dem Rødgrød, Stikkelsbær, Saft, Franskrød og andre gode Sager.

En ny Vaabenstilstand blev sluttet, og nu begyndte man paa Fredsunderhandlingerne. Hvad de vilde føre til, stod snart klart for de fleste. Man begyndte at sende Soldaterne hjem, og A. Tange, der i Slutningen af August og i en Del af September laa i Kvarter i Kerteminde, længtes nu, som rimeligt var, meget efter at blive hjemmitteret. Den Tid nærmede sig nu ogsaa snart.

Den 30te Oktober 1864 blev, som bekendt, den sørgelige Fred sluttet i Wien og Sønderjylland givet i Fjendernes Vold. Med den største Sorg og Smerte modtog det danske Folk den tunge Tidende. Baade store og smaa, gamle og unge, følte det haarde Slag; man var lammet og »kastet haardt til Jord«, og med bange

Anelser saa man Fremtiden i Møde. Hæren blev sendt hjem. De bedste blandt Soldaterne følte Sorgen og Skammen, som klæbede sig til den ulyksalige Krig; de havde kæmpet godt, men Ledelsen havde været mærk- værdig planløs og daarlig, og det havde da ogsaa gaaet fra Nederlag til Nederlag. Faa af de unge Mænd, som havde været med, følte vel alt dette dybere eller stærkere end Anders Tange, som nu atter stod i sit Hjem, hilst med Glæde af Hustru og Forældre og sin lille Hans.

4.

Forberedelse til Manddomsgerningen.

Saa var Tange igen hjemme og kunde atter tage fat paa sin vanlige Dont. Det blev dog ikke som Landbruger, han kom til at udmærke sig; paa dette Omraade kom han aldrig til at gøre sig gældende. Han passede sin Ejendom uden i dette Arbejde at lægge nogen fremragende Dygtighed for Dagen; men han var saa heldig at have sin Fader hos sig, og denne kunde omtrent til sin Død være ham til stor Støtte.

Nej, det var de store Spørgsmaal paa Politikens, Kirkens og Skolens Omraade, som optog ham. Han læste meget, og hvad han læste, bevarede han i en tro Hukommelse og udviklede det videre ved Selvtænkning.

Det var en rig Tid i aandelig Henseende, denne Tid efter Krigen og til først i Halvfjerdserne. Valgmenighedsbevægelsen, de store kirkelige Vennemøder, Højskolebevægelsen, de mange ny Friskolers Fremkomst, Skyttesagen — der var Liv og Røre hos vort Folk. Det var som et aandeligt Foraar, hvor det vaagnende kirkelige og folkelige Liv rigtig blomstrede frem.

Birkedals Afsættelse 1865 gav som bekendt Stødet til Valgmenighedsbevægelsen her til Lands. Hans Menighed vilde ikke slippe sin Præst, og man begyndte, trods megen Modstand og Haan at bygge Frikirken i Ryslinge. I dette Frivillighedens Arbejde deltog Anders Tange med Liv og Lyst, og det var ham, som alle de andre i den store og frivillige Menighed, der sluttede sig om Birkedal, en Glædesdag, da den ny Kirke, Nazaretkirken, ved en stor og skøn Kirkefest blev indviet den 8de August 1866. Han havde jo i flere Aar hørt til Menigheden, og Søndag efter Søndag hørte han med Fryd Birkedal forkynde Evangeliet.

Birkedals »Vidnesbyrd bares af den frimodige Glæde. Naar han prædikede, var det, som han ringede til Fest.« Naar den lille Kirke paa Søn- og Helligdagene fyldtes med de glade Kirkegæster, som kom fra mange Sogne rundt omkring paa Fyn, og Salmesangen brusede — for den Gang kunde man synges — da var der Feststemning over en saadan Kirkegang! Og naar saa Præsten prædikede, varmt og skønt, i et rigt Billedsprog, om, hvor lifligt og dejligt det dog var at være et Guds Barn, som ved Herrens Naade mod stakkels Syndere havde Udsigt til at naa fra det lave op til Herlighedsborgen hist, til Guds straalende Domkirke heroven til — da blev Tilhørerne løftet og begejstret! Ja, det tonedes med Salmens Ord gennem dem:

»Jesus Kristus, Guds enbaarne,
fundet har i mig Behag,
der fra alle Kirketaarne
kimes paa vor Bryllupsdag,
toner i hvert Orgelspil:
Ske dig, Kvinde, som du vill«

— og de glemte aldrig saadanne Søndage i Ryslinge Kirke.

Personlig var den unge Gaardejer i Gestelev allerede nu godt kendt med Birkedal, og han stod i et venligt og godt Forhold til sin Præst, med hvem han havde haft mere end en alvorlig Samtale. Da han byggede sig et nyt Stuehus, og dette skulde rejses, fik han Birkedal til at tage hen hos sig og holde et kristeligt Møde der ved den Lejlighed, noget, der naturligvis var ham og mange af Omegnens Folk til Glæde og Opbyggelse.

Der rejste sig, som nævnt, megen Modstand mod Birkedal og hans Menighed, og da der i Rigsdagen blev indbragt et Lovforslag om Tilladelse til at oprette Valgmenigheder inden for Folkekirken, fremkaldte det Forbitrelse omkring i Landet, allermest hos de døde vane-kristne, der ikke kunde finde sig i det kirkelige Røre men vilde have Ro, selv om det blev Kirkegaardens. Man indgav en Adresse mod Lovforslaget, og den blev underskrevet af 6 Bisper, 7—800 Præster og 80,000 Lægfolk. Omkring i Sognene var Præsterne ivrige for at samle Underskrifter paa Adressen. Den daværende Præst i Herringe og Gestelev tog sig ogsaa af Sagen og holdt i den Anledning et Møde i Gestelev Skole, hvor han opfordrede Folk til at underskrive Adressen. Men den 28aarige Anders Tange optraadte imod ham og imødegik ham saa kraftigt, at ikke en eneste af de tilstedeværende vilde skrive under.

Trods den store Modstand gik Valgmenighedsloven igennem 1868, og Ryslinge Frimenighed blev anerkendt som et Led af Folkekirken.

Som A. Tange var levende med i den kirkelige Bevægelse, var han det ogsaa i det, der rørte sig paa andre Omraader. Alle Dage var han en varm Ven af Højskolen, og den fri Børneskole havde i ham en af sine bedste og mest trofaste Venner. Flere af hans gode Venner som Knud Rasmussen, Kl. Berntsen og Kr. Appel, stod allerede paa den Tid som udmærkede Arbejdere

i Friskolens Tjeneste. Med dem var han stadig i Forbindelse, og naar han f. Eks. kom hen til Appel i Ryslinge, og der kom han tit, da var han gjerne inde i Skolen hos Børnene, hvor han saa havde et eller andet at fortælle dem, et Æventyr, et Stykke Danmarks Historie, eller hvad det nu kunde være. Da der hjemme i hans eget Sogn blev oprettet en Friskole i Palleshave med Hans Jakobsen som Lærer, var Anders Tange med hertil, og han støttede den paa det varmeste med Raad og med Daad. Han gav sit Bidrag til Skolen, og han sendte sine Børn i den, da den Tid kom, og aldrig trak han sig tilbage, naar det gjaldt om at bringe Ofre. Han deltog stadig i Skolens Møder, og der var ingen Mand i Kredsen, hvem alle saa op til som til ham. Han var Hans Jakobsen en trofast Hjælper i hans Friskolegærning. I flere Vintre hjalp han ham saaledes med at holde Aftenskole. Da han var en god Oplæser, læste han en Del op for de unge, der ogsaa paaskønnede hans Arbejde, hvilket de blandt andet viste ved en Gang at forære ham Hostrups Komedier, smukt indbunden. Med sit store Kendskab til vor Lovgivning var han en god Støtte for flere af Friskolerne, som i deres Begyndelse ikke havde saa lidt Modstand at overvinde. Naar Friskolelærerne søgte til ham om et godt Raad, søgte de aldrig forgæves. Da senere de store Friskolemøder, som blev sat i Gang af Kr. Appel, Kl. Berntsen og Morten Eskesen, begyndte i Odense, var han gjerne Deltager og flere Gange Medindbyder.

Skyttesagen tog han sig ikke saa lidt af. I flere Aar var han Kredsforstander for Gestelev Skyttekreds. Han deltog i Skyttefesterne, baade de store og de smaa. Ved en lille Skyttefest, som blev afholdt i Palleshave, holdt han sin første Tale. Han var da, hvad der er let forstaaeligt, noget undselig og stod hele Tiden, mens han talte, med nedslagne Øjne.

Men ved Siden af alt det gode og skønne, som kom frem i vort Fædreland efter 1864, gik der ogsaa en mørk og ulykkelig Begivenhed. Herved sigtes til Grundlovskampen 1864—66, som førte til den sørgelige Grundlovsændring i sidstnævnte Aar. 1864 og 1866 er to af de sørgeligste Aar i Danmarks nyere Historie. I dem begge led vi bitre Nederlag, først udadtil og siden indadtil. Hvad der skete i 1866, gjorde et saare nedslaaende Indtryk paa Vennerne af den almindelige Valgret, og det voldte i særlig Grad alle frisindede Bønder den dybeste Smærte.

At A. Tange fulgte Grundlovskampen med den største Opmærksomhed, siger sig selv. Der blev jo under denne Strid holdt mange Møder og talt for og imod Indskrænkningen af Friheden. Saaledes blev der da ogsaa, som saa tit før, holdt politisk Møde i Ringe i 1865. Det var denne Gang »Dagbladet«s Redaktør, Bille, der var kommen over til Fynboerne for at forklare dem, at det ikke var saa farlig en Sag, fordi man ændrede Grundloven. Vel blev Valgretten til Landstinget indskrænket, men saa blev til Gengæld Valgbarheden til samme Ting udvidet, saa selv Husmænd nu kunde blive valgt derind. Denne rare Visdom vilde dog ikke gaa i de fynske Bøder, som den Dag var samlet i Ringe. Ved Mødets Slutning kom Bille, der kun var bleven støttet af Chr. Rasmussen, Ryslinge, men bekæmpet af Birkedal, J. A. Hansen, Jens Jensen, Trunderup, og Høgsbro til at staa aldeles ene, idet han ikke fik saa meget som en eneste Stemme paa sin Side. Forsamlingen vedtog en Udtalelse, der gik ud paa, at man vilde bevare Valgretten til Landstinget ubeskaaren, og man opfordrede Regeringen til at lade Junigrundloven træde i Kraft snarest muligt. A. Tange og Kl. Berntsen var med til Mødet i Ringe og glædede sig begge over Billes Nederlag,

ligesom det var dem en Glæde, da man i det følgende Aar valgte Sofus Høgsbro, som ved Mødet i Ringe mest tiltalte Fynboerne, til Folketingsmand for Brobyværk-kredsen i Stedet for den reaktionære Chr. Rasmussen, som ogsaa stillede sig til Valg her samme Gang. Desværre hjalp disse enkelte Sejre jo ikke; Frihedens Modstandere blev ved Valgene de fleste og gennemførte, om end med et knebent Flertal, med Ubarmhøjertighed den ulyksalige Grundlovsforandring.

»En Slægt tilkæmpede sig Junigrundloven og Sejren ved Isted, en anden maatte overgive Als til Tyskerne og den folkelige Lighed til Stormændene; men en tredje Slægt vil tage dem begge tilbage, ja, maaske kan det endnu lykkes den nulevende at genoprette det forsmøtte« — skrev Høgsbro nogle Dage efter den ny Grundlovs Vedtagelse.

Hvor langt er vi vel kommen den Dag i Dag?!

Høgsbro, denne Frihedens trofaste Forkæmper, udgav jo i disse Aar sin »Dansk Folketidende«, det bedste politiske Blad, vi nogensinde har haft her i Danmark. A. Tange støttede fra første Færd af dette Blad paa det kraftigste og vedblev dermed, saa længe han levede. De Oplysninger, som Bladet bragte — »og der var jo det gode ved dem, at de altid var rigtige« — kom ham, som adskillige andre unge Mænd, til stor Nytte. »Bladet blev ham i flere Henseender som et Leksikon.«

Snart blev A. Tange ogsaa personlig kendt med Høgsbro og kom selv til at levere Bidrag til »Dansk Folketidende«.

Den 25de Juli 1867 blev der holdt en stor Skyttefest ved Nybøllegaard. Der var mødt ikke mindre end 2—3000 Mennesker ved denne Lejlighed, og der blev holdt Taler af forskellige kendte Mænd, deriblandt Pastor Birkedal. Han var Festens Hovedtaler og holdt

her et af sine vel kendte skønne og beaandede Foredrag. Høgsbro hørte Tale om Festen, og han ønskede navnlig Birkedals Tale til sit Blad. Han henvendte sig da til ham og bad ham give sig en Opskrift af nævnte Tale. Men Birkedal svarede: »Nej, det kan jeg ikke; men gaa De til Anders Tange, han kan give Dem min Tale.« Høgsbro spurgte saa efter, hvem A. Tange var, og fik da at vide, at det var en ung Bonde der paa Egnen. Han undrede sig over, at denne unge Mand, der kun havde modtaget de Kundskaber, man kan erhverve sig i en Almueskole, og saa været en Vinter paa Højskole, bedre skulde kunne give ham Birkedals Tale end denne selv. »Men det viste sig, at Birkedal havde Ret: A. Tange kunde gøre det.« Hans ypperlige Meddelelse om Festen findes i »Dansk Folketidende« den 2den August 1867 og er undertegnet Mærket A. T.

Det var første men blev ikke sidste Gang, Tange kom til at give Meddelelser til Høgsbros Blad. Han var en udmærket Referent, der opfattede, hvad han hørte, hurtigt og sikkert; og, støttet af sin stærke Hukommelse, var han i Stand til at give bedre Referater end de fleste, der giver sig af med sligt. I de følgende Aar traf man ikke saa sjældent hans Mærke i »Dansk Folketidende«. Snart var det en Meddelelse om en Skyttefest eller anden Fest, snart om et politisk Møde eller om et Landstingsvalg paa Fyn, han fortalte Tidendens Læsere. Enkelte selvstændige Artikler fra hans Haand saa ogsaa Lyset i »Dansk Folketidende«. Saaledes skrev han et klart og dygtigt Stykke, som har til Overskrift: »Nogle Bemærkninger om Indkomstskatloven og Amsraadenes S sammensætning«, og som findes optaget i Bladet den 10de Januar 1868. Han paaviser her — som saa tit senere — klart og bestemt, hvor uretfærdigt det er, som Amsraadenes S sammensætning nu er ordnet, idet de $\frac{4}{6}$ af Landboerne »er aldeles udelukkede fra Valgretten,

saa snart de højere beskattede, som udgør den ene Femtedel, vil holde sammen, som de jo i Almindelighed er kloge nok til«. Han »synes, det snart er paa Tiden, at Folkepartiet i Rigsdagen for Alvor virker hen til, at Almuen kan faa en virkelig Indflydelse paa Amtsrådenes Sammensætning. Det maa staa klart for enhver frisindet Mand, at den nuværende Amtsrådsvalgmaade er til Skade for den folkelige Udvikling hos os, og at det er nødvendigt snarest muligt at søge at faa en Forandring heri bragt til Veje.«

Amtraadsmedlem N. Hansen, Ovre, gjorde i et følgende Nummer nogle »Bemærkninger« til A. Tanges Artikel, og der udspandt sig en lille Fejde mellem disse to Mænd, der senere kom til at sidde i Amtsrådet sammen. N. Hansen søgte at kaste et mildnende Skær over de Ting, Tange havde kritiseret, og udtalte blandt andet, at hans egen Stilling i Amtsrådet havde dog været ret taalelig i de Aar, han havde haft Sæde deri.

Hertil svarede Tange saa: »Hvorledes kan dette trøste den menige Befolkning, de $\frac{1}{5}$ af hele den danske Landbostand, som er aldeles tilsidesat ved Valgene til Amtsrådene?«

Snart optraadte ogsaa den unge Bonde fra Gestelev som Taler ved Høgsbros Vælgermøder og ved Valget i Sønder Broby (Brobyværk), og han tog livlig Del i Forhandlingerne. Navnlig holdt han ved Høgsbros Vælgermøde i Ringe den 24de September 1870 en lille Tale, som vakte en Del Opmærksomhed. Han udviklede i denne »med storartet Dygtighed og meget fikst«, hvorledes Ordningen af Amtsrådenes Sammensætning efter Kommunalloven i høj Grad var uretfærdig. Han udtalte blandt andet følgende:

»Høgsbro sagde, at Folket kan sætte sin Vilje igennem i Amtsrådet, men det kan Folket ikke; thi Halvdelen af Medlemmerne vælges af Herremændene og

Halvdelen af Sogneraadene Udsendinge; men til Sogneraadene vælges kun den lille Del af alle Vælgerne og den større af Sognets højstbeskattede. Rigsdagen bør ikke, saa længe Sagerne staar saaledes, overlade for meget til Amsraadene.«

I sin Tale omtalte han ogsaa den Uretfærdighed det var, naar, efter Kommunalloven, $\frac{1}{9}$ af Sognets Vælgere kunde beherske Kommunens Anliggender. »Han gjorde det ved Hjælp af Tal paa saa slaaende og klar en Maade, at alle meget let kunde forstaa det, og man blev højlig forbavset over den Dygtighed, hvormed han havde klaret Spørgsmaalet.«

Høgsbro var enig med A. Tange, og han havde derfor ogsaa, da Landkommunalloven var til Behandling, været med til at søge at faa en bedre Valgmaade; men det strandede den Gang paa Regeringens Modstand, der blev støttet af største Delen af Folketinget. —

Det var let at se og høre paa Høgsbro, siger en af de Mænd, som var til Stede ved Mødet, at han var glad ved Anders Tanges Udtalelser den Dag.

De to Mænd, den ældre, erfarne og kloge Politiker og den unge Bondemand med den klare Tanke, stærke Hukommelse og med Lyst til Deltagelse i det offentlige Livs Sager, blev bedre og bedre kendt med hinanden, og der udviklede sig et varmt og inderligt Venskab mellem dem. Af de yngre Politikere, som kom frem i disse Aar — først i Halvfjerdserne — var der sikkert ingen, Høgsbro holdt mere af eller satte større Pris paa end Anders Tange.

1870 og de nærmeste Aar derefter er en mærkelig Tid baade her hjemme og ude i det store Europa.

I 1870—71 føres den store fransk-tyske Krig, som ender med Frankrigs Nederlag, mens Tyskland bliver samlet og gennem en Række af Aar kommer til at staa som Evropas mægtigste Magt. Vi havde set hen til

Frankrig og haabet, at derfra skulde Hjælpen komme, som skulde skaffe os Sønderjylland tilbage. Men dette Haab brast nu, og vi følte os bittert skuffede. En af de gamle Føreres Hjærte brast af Sorg over Krigens Udfald. Det var Orla Lehmann. Hans og de nationalliberales Politik havde i Grunden for længst udspillet sin Rolle; allerede med 64 og 66 var disse Folks Tid omme, og det blev nu Godsejerne, der i den følgende Tid blev de raadende her i Landet. Saa kunde Resterne af det fordum saa mægtige nationalliberale Parti staa bag paa og hjælpe med til at bekæmpe de Frihedstanker, de i deres Ungdom havde arbejdet for. — Den gamle Slægt var ved at gaa bort, mens en ny Tid og Slægt var ifærd med at vokse frem. Af andre store, foruden Orla Lehmann, døde i disse Aar Kold, C. Hauch og Danmarks ypperste Mand, Grundtvig. Romantikens Tidsalder gik til Hvile, og Realismens fremtraadte med stor Brask og Bram.

Aarene 1870—71 er mærkelige ved tre Begivenheder.

Fritænkeriet holder sit Indtog i Danmark, idet dets Fører her hjemme, Georg Brandes, løfter dets Fane; en Del, særlig af den studerende Ungdom, fylker sig under dette Banner.

Paa samme Tid optræder Socialismen første Gang her i vort Fædreland. »Internationale«, som Socialisterne da kaldte sig, begynder at arbejde, og de vinder adskillig Tilslutning, især i København. De forsøgte sig ogsaa i Provinserne, men endnu med ringe Held. Særlig paa Fyn var der den Gang ikke ringeste Jordbund for den socialistiske Sæd. En af Partiets Førere, Povl Geleff, som havde holdt et Møde i Odense, uden at det var lykkedes ham at slaa an, skal da ogsaa have skrevet hjem til sit Partis Blad i København og udtalt sin Beklagelse over Tilstandene paa Fyn. »Der hersker en halv middelalderlig Tilstand paa denne Ø. Hvad der især

karakteriserer Fynboerne er: grundtvigianske Tordentalere og nationale Skyttehelte!»

Endelig dannes i 1870 Partiet »Det forenede Venstre«.

Venstregrupperne, som siden Grundlovskampens Tid havde staaet skarpt over for hverandre, sluttede sig nu sammen. Største Delen af »Det nationale Venstre« (hvor Grundtvigianerne udgjorde Hovedstyrken), »Oktobermændene« eller J. A. Hansens Folk og Gert Winthers og Bjørnbaks Venner danner Parti sammen og haaber nu, naar de optræder med Kraft, at kunne modstaa Reaktionen, »Det samlede Højre« (Godsejere, National-liberale o. s. v.).

Meget virksomme for »Det forenede Venstre«s Dannelse var Høgsbro og Berg. Den sidstnævnte skal have skrevet Partiets Program. Han og J. A. Hansen blev i de nærmest følgende Aar Partiets mest fremragende Førere. Men ved Siden af dem havde Høgsbro og Bojsen den største Indflydelse.

Paa sin Fane skrev Partiet, der straks talte 44 Mand, folkelig Selvstyre (Parlamentarisme), og det hævdede bestemt, at »nu som før er det Folketinget, der har det konstitutionelle Livs Løftestang . . . Folketinget har nemlig ubeskaaret bevaret sin Hovedindflydelse paa den for Regeringens Førelse aldeles nødvendige Lov, Finansloven med tilhørende Bevillingslove. Denne grundlovmæssige Forret giver Folketinget Magt til at umuliggøre enhver Regerings Bestaaen, som vil modsætte sig dets Bestræbelser, og saaledes efterhaanden at indføre som Regel, at Regeringen til enhver given Tid repræsenterer de Anskuelser, som deles af Folketingets Flertal, hvilket med andre Ord er Gennemførelsen af den parlamentariske Regeringsform. Det vil bero paa Folket selv, paa Benyttelsen af den almindelige Valgret, om og naar Bestræbelserne i denne Hen-

seende skal føre til Sejr. Vi hævder, at Folketingets Flertal er istand til at gennemføre, at dets Anskuelser i Reglen er betryggende repræsenterede i Regeringen.«

At Opgaven er sværere at magte nu efter 66, end den var i Forvejen, indrømmer man. — I Programmet udtaler man sig smukt om det slesvigske Spørgsmaal og den skandinaviske Sag. »Det slesvigske Spørgsmaal er ikke en Partisag men en Folkesag.« Man vil arbejde for en Tilnærmelse mellem de tre nordiske Folk, saa de kan møde de ydre Fjender med kraftig og forenet Modstand, — »Sparsommelighed i Statshusholdningen, hensigtssvarende Reformer i Skattevæsenet, saa Skattebyrden bliver ligeligere fordelt, Fæstevæsenets Ophør, Lens, Stamhuses, Fideikommisgodsers Overgang til fri Ejendom, Udvidelse og Befæstelse af Friheden inden for Folkekirken, Præsterne sættes paa fast Løn og en bedre Ordning af det offentlige Undervisningsvæsen« — var Punkter, man endvidere optog i dette Program, der i det hele maa kaldes udmærket, klart og rigtigt.

Trods Advarsler fra Termansen og Birkedal mod at støtte »Det forenede Venstre«, som de kaldte »en falsk Alliance«, da det var dannet af Mænd, der hidtil havde staaet fjendtligt over for hverandre, og som havde et meget forskelligt Livssyn — sluttede Størstedelen af det menige Folk sig til Partiet, hvilket især viste sig tydeligt ved Valgene i 1872. Ikke mindst sluttede de yngre oplyste Bønder mellem Grundtvigs Venner sig til Venstre, og blandt dem da ogsaa A. Tange, der fuldtud billigede Sammenslutningen af de forskellige Venstregrupper og Kampen, som fra nu af blev ført mod det mægtige Højreparti. Snart kom han selv med i denne Kamp, og det som en af de allerdygtigste blandt de yngre Frihedsmænd.

Førend han kom ind i den politiske Strid, havde

han sammen med de fleste af Gestelev Sogns Beboere haft en lang og ærgerlig Proses med Herremanden paa Nordskov, Hr. Kruuse. Vi skal med et Par Ord omtale denne Sag, som i sin Tid vakte saa stor Opsigt.

Godsejer, Konsul Kruuse, der i disse Aar var Formand for Gestelev Sogneraad, var en stridbar og vanskelig Herre at have med at gøre. Han var myndig men ikke videre hensynsfuld, og den Maade, paa hvilken han røgtede sit Hverv som Sogneraadsformand, gjorde, at han kom til at staa i et meget spændt Forhold til de fleste af Sognets Beboere. Skønt der var stærk Stemning mod ham, blev han genvalgt ved Sogneraadvalget 1870. Men dette skyldtes rigtignok alene den uheldige Ordning, hvorefter der vælges Medlemmer til Kommuneraadene. I Gestelev Sogn var den Gang 109 valgberettigede. Den højst beskattede Femtedel udgjorde 21, og af disse 21 satte de 11 Hr. Kruuse ind i Sogneraadet til almindelig Misfornøjelse for de andre 10 samt Sognets øvrige Vælgere. »Her saa man et Eksempel paa, hvorledes en lille Del af Vælgerne — Flertallet af de højstbeskattede — kunde besætte Flertallet af Pladserne i Sogneraadet og derigennem beherske alle Sognets Anliggender.«

Kruuse havde tidligere ligget i stærkt Klammeri med sine Bymænd og faaet et Par af dem idømt en Bøde for deres Udtalelser om ham. Hans Fremfærd blev almindeligvis betragtet som temmelig stræng, og hvad der gjorde den endnu mere underlig var, at han havde faaet Tilladelse af Sogneraadets Flertal til at føre den Sag, han havde anlagt for sin Æres Skyld, ikke paa egen, men paa hele Sognets Regning.

Nu opstod der en ny Sag. Det paahvilede Beboerne af Gestelev Sogn, altsaa ogsaa Kruuse, at levere Fourage til Skolelærer Jantzen; men i flere Aar undlod Konsulen dette, hvad Jantzen naturligvis ikke var glad

ved, men beklagede sig over for flere af Sognebeboerne. 75 af dem klagede da til Amdsraadet over dette, men udtalte deres Harme over Kruuse i saa skarpe Udtryk, at han atter troede at have Grund til at lægge Sag an, og dette ikke, som ellers i lignendé Tilfælde, mod alle paa en Gang, men mod hver enkelt af de 70 af Under-skriverne. (Formodentlig maa de øvrige 5 paa en eller anden Maade have genvundet hans Gunst.) Hver enkelt skulde komme til fuldt ud at føle, hvor misligt det var at sætte sig op mod Herren paa Nordskov, der tillige var vant til at være Herre i Sognet. De skulde uden mindste Nødvendighed ofre mange Hundrede Kroner i Afgifter til Statskassen og betydelige Summer til Sagførere o. s. v. *)

Anders Tange indtog en fremragende Plads blandt sine Sognemænd ogsaa i denne Sag, og han var vistnok flere Gange Forfatter til Klager og Forespørgsler, som blev indgivet baade til Sogneraadet og Amdsraadet. Det har sikkert været ham, der har skrevet ovennævnte Klage til Amdsraadet. **)

Proessen mellem Kruuse og Bønderne endte forresten med, at disse tabte Sagen, og Grunden dertil var nok nærmest den, at Skolelærer Jantzen ved Forhørene gik fra sit Ord og ikke turde fastholde, hvad han havde udtalt til flere af Sognebeboerne. Han forklarede i Retten, at han havde modtaget Fourage eller Erstatning derfor fra Kruuse Aar for Aar og i rette Tid. Dette var stik modsat af, hvad han havde sagt til Bønderne, som naturligvis følte sig bittert skuffede ved deres

*) »Dansk Folketidende« den 23de August 1872.

**) Hvor stærkt denne Sag optog ham, fik jeg et levende Indtryk af den første Gang, jeg saa ham ved hans Ungdomsven Frands Jørgensens Bryllup i Søllinge i April 1872, — thi han fortalte da livligt, klart og udførligt for en Del af de tilstedeværende om Sagens Gang.

Lærers mærkelige Optræden. »De kunde ikke være Vidner i deres egen Sag«, og Udfaldet blev, at de den 2den December 1872 ved Underretten blev idømte hver 20 Rdl. i Bøde til Statskassen eller i Stedet derfor 6 Dages simpelt Fængsel samt dømte til at betale 10 Rdl. i Sagsomkostninger til Herremanden. For dem alle blev det ialt 2100 Rdl. (4200 Kr.). Naar hertil kom, hvad de havde maattet udrede til deres egen Sagfører, blev hele Beløbet paa omtrent 3000 Rdl. (6000 Kr.) — en ikke helt lille Sum for de 70 at udrede.

I Stedet for at betale de store Bøder foretrak Underskriverne at »sidde dem af«, og de maatte da vandre i Fængsel i Faaborg. A. Tange, som den Gang var bleven Rigsdagsmand, vilde ikke skille sig ud fra de andre, men forlod det store og livlige København for at begive sig til den lille og ensomme Fængselscelle i Faaborg.

Kort førend Sagen var afsluttet, men da man allerede var klar over, at man vilde tabe den, skrev han en Artikel om den i det nylig oprettede Venstreblad »Fyns Tidende«, og han udtaler da i denne blandt andet: »Hvad der er blevet klart ved denne Sag er, at det ikke længer er nok til at styre en Kommune eller erhverve Folkets Tillid, at man er Pengematador, har lidt Verdensdannelse samt en Snes uselvstændige Bønder i Lommen.«

Skolelærer Jantzen fandt herefter ikke Opholdet behageligt blandt sine Sognemænd, der havde god Grund til at føle sig fornærmede af deres gamle Lærer; han tog derfor snart sin Afsked og rejste bort fra Gestelev og tog Ophold i Middelfart. Et Aars Tid efter skrev A. Tange følgende Brev til ham:

»F. T. Gestelev, den 13de Febr. 1874.

Hr. Skolelærer, Kirkesanger Jantzen!

Foranlediget ved, at Mads Jensen i Gestelev har omtalt for mig, at han for kort Tid siden var hos Dem,

ved hvilken Lejlighed det efter hans Udsagn lod til, at De ikke förstod vor Betragtning af Deres Forhold til de 70 Sager mellem Kruuse og Beboerne i Gestelev, skal jeg tillade mig at meddele Dem mine Tanker om dette Forhold, for om det er muligt at komme til en Forstaaelse desangaaende.

Det er for det første bevisligt, at De, førend der blev rørt op i Sagen om Fouragen fra vor Side, har beklaget Dem til flere af Gestelev Sognebeboere, fordi Kruuse ikke leverede, hvad der tilkom Dem af Fourage; men De omtalte ikke til disse Mænd, at han stadig havde givet Dem andre Ting til Erstatning for Fouragen.

For det andet er det ogsaa bevisligt, at De udtalte til Mads Jensen om Aftenen til den 20de Decbr. 1870, at De i flere Aar ingen Fourage havde modtaget af Kruuse og kun et Aar modtaget Erstatning herfor i Græsning af en Kvie, med hvilken Erstatning De dog var meget misfornøjet.

For det tredje er det ogsaa bevisligt, at da De blev stævnet for Retten for at afgive Forklaring om den samme Sag, lød Deres Forklaring paa, at De havde faaet Fourage eller Erstatning hos Kruuse for Fouragen Aar for Aar og i rette Tid.

Det er klart, at Deres Udtalelser til Sognebeboerne og Deres Vidnesbyrd for Retten ikke er overensstemmende, og at de, som havde ventet, at de var bleven det, maatte føle sig bittert skuffede. Jeg ved vel, at der fra et juridisk Synspunkt kan svares mig, »at De ikke var forpligtet til at sige Sandhed for Mads Jensen og de andre Sognebeboere« o. s. v. — men jeg vil hertil bemærke, at denne Tanke synes kun mulig under den Forudsætning, at vi med det samme troede om vor gamle Lærer, at han var en Mand, som ikke tog det saa nøje med Sandheden, som vi ifølge Deres Lærdom til os i Skolen kunde vente. Da vi tvertimod troede om Dem, at De var en Mand, som ikke sagde andet, end hvad De til enhver Tid vilde vedstaa, saa kunde vi, som Sagen stod, ikke handle anderledes, end vi gjorde. Der var herved ikke Tale om at drage Dem ind i Sagen, men blot ved Benyttelsen af Dem som Vidne at faa Sandheden frem, og her kunde man vel vente af den Mand, som havde lært os, at vi altid

burde følge Sandheden, og haardt straffet hos de ham anbetroede Børn enhver Afvigelse derfra, at han ikke havde sagt noget andet til sine Sognefolk, end han vilde vidne for Retten om den samme Sag. Dette, at vi troede Deres Ord og ventede, at De vilde vidne i Overensstemmelse dermed, gjorde, at de 70 indgav Andragendet til Amsraadet, hvorfor de blev idømt hver 20 Rdl. i Mulkt og 10 Rdl. i Sagsomkostninger foruden Betaling til deres egen Sagfører. Dette Andragende vilde ikke være bleven indgivet, dersom De havde udtalt Dem anderledes til Mads Jensen og de andre Sognebeboere. Det er vel sandt, at De henvendte Dem til Mads Jensen og undertegnede og bad os tage Skrivelsen tilbage, men De tilbagekaldte ikke et eneste Ord af, hvad De udtalte til os om Aftenen til den 20de Decbr. 1870, og Deres Ønske kunde ikke bevæge os til at tage Skrivelsen tilbage; thi det kunde ikke i vore Øjne frikende Kruuse over for Kommunen. Havde De derimod sagt: »Jeg vidner ikke for Retten i Overensstemmelse med, hvad jeg har udtalt til Dem, men derimod vil jeg vidne, at Kruuse har givet mig Furage eller Erstatning derfor Aar for Aar og i rette Tid« — ja, da kunde der have været Tale om at tage Skrivelsen tilbage, men sligt udtalte De ikke, og derfor gik den sin Gang. Jeg vil spørge Dem: Tror De ikke, den offentlige Mening vil sige om os: Det vilde have været uforsvarligt af de Folk, om de vilde have troet, at deres gamle Lærer ikke havde sagt Sandhed? Og det vilde have været ligesaa uforsvarligt af dem, om de vilde have troet, at han ikke vilde vidne i Retten overensstemmeude med sine Ord til dem; og endvidere: Tror De ikke, at den offentlige Mening vil anse det for mindre smukt, at De skuffede vor gode Tro til Dem og vidnede noget andet i Retten, end De havde udtalt til os? — Det synes mig derfor, at der er god Grund for Dem til at forsøge paa at komme til en Forstaaelse med Deres fornærmede Sognefolk. Det er vel Dem saa vel som os en Kendsgerning, at De ikke sluttede Deres 40-aarige Virksomhed i Gestelev til det store Flertal af Sognebeboernes Tilfredshed, og det kan vel ikke være Dem fremmed, at det var Deres Forhold til de 70 Sager, som væsentlig var Skyld heri. Anser De det ikke for rigtigt i Gærning

at vise nogen Imødekommen for at bringe det gamle Forhold tilstede og forhindre, at denne uhyggelige Sag bliver mere omtalt. Det lidet, De udtalte ved Mødet med os hos Sophus Jantzen i Odense, synes mig gav grundet Haab om, at De delte dette Ønske, skønt det under de derværende Forhold ikke godt var muligt at faa en virkelig Forhandling istand med Dem. Hvori Deres Imødekommenhed skulde bestaa, behøver jeg ikke her at omtale, da det er noget, som bedst kan gøres til Genstand for en Forhandling imellem Dem og Mads Jensen personlig.

I det Haab, at De vil se Sagen fra den imødekommende Side og værdige mig Svar, tegner jeg mig

ærbødigst

A. Tange, Folketingsmand,
Rigsdagen, København.

Hr. fhv. Skolelærer og Kirkesanger Jantzen, Middelfart.«

At Tange ikke blot har skrevet dette hvasse Brev men ogsaa har afsendt det, er vel utvivlsomt. Det maa ikke have været rart for den gamle Lærer at modtage et saadant Brev fra sin fordums Discipel. — Om den Forhandling, der sigtes til i Brevet, kom i Stand, vides ikke. —

A. Tange havde i disse Aar læst meget og tænkt over det. Han havde sat sig ikke saa lidt ind i vort Lands Lovgivning; han havde studeret »Dansk Folketidende« grundigt; han havde fulgt med i de store kirkelige og folkelige Spørgsmaal, som var oppe i Tiden; han havde læst en Del Historie, navnlig vor politiske Historie, »som han kunde paa sine Fingre«. Med en Grundighed og Dygtighed, som var ualmindelig, havde han gjort sig kendt med de Ting, som har særlig Betydning for en Rigsdagsmand. Hans skarpe og klare Forstand i Forening med en Hukommelse, som grænsede til det utrolige, gjorde ham alt dette let. Ja, hans Hukommelse!

kommelse! Den var saa stærk, at han ikke, som de fleste andre Politikere, behøvede at føre Bøger eller større Optegnelser med sig; han havde det alt sammen i Hovedet, og hvad han skulde bruge, havde han altid nærværende. Kun faa af vore Politikere har ved deres første Optræden mødt frem saa vel forberedte, med den Grundighed og det Kendskab til Sagerne, som han. I 1872 blev der kaldt paa ham; han fulgte Kaldet og blev snart en i vort offentlige Liv velkendt Personlighed.

5.

A. Tange bliver Rigsdagsmand.

I 1872 om Efteraaret skulde der afholdes Folke­tingsvalg over hele Landet. I den Anledning var der hele Sommeren igennem stor Travlhed omkring i de forskellige Kredse. »Det forenede Venstre«s Mænd udfoldede en stor Virksomhed for at skaffe sig et Flertal i Folketinget. Navnlig var J. A. Hansen og C. Berg paa Færde; de berejste saa godt som alle Landets Valgkredse og søgte at skaffe Venstres Anskuelser Indgang hos Vælgerne. Og de havde vældigt Held med sig. Den ene Kreds efter den anden blev opagiteret, og Venstrevælgerne voksede i Styrke og Tal, Dag for Dag.

Paa Fyn, hvor Højre hidtil havde været det raadende og haft de fleste Valgkredse inde (af Stiftets 14 Folke­tingsmænd hørte saaledes de 10 til Højre og kun de 4 til Venstre), kom der ordentlig Røre i Tingene, og Venstrekandidater blev opstillede i de fleste af Kredsene og med god Udsigt til at blive valgte.

I Nyborgkredsen havde man siden 1864 haft Krimi­nalretsassessor (nu Højesteretsdommer) C. V. Nyholm til Rigsdagsmand. Han var en af Højres bedste Mænd,

en ædel og smuk Personlighed; forresten var han ikke udpræget Højremand. Han tilhørte »Mellempartiet« eller de mere frisindede Højremænd og stod saaledes fjært fra Godsejerne men i venligt Forhold til de nationalliberale. I den første Tid, han var Kredens Repræsentant, var der adskillige Venstremænd, som slet ikke var saa helt utilfredse med ham. Men da man saa, hvorledes han alligevel gik med i deres Række, som skaffede os den ny Grundlov, blev man misfornøjet; og Misfornøjelsen voksede, da det viste sig, at han mer og mer sluttede sig til de nationalliberale, med hvem han nu gjerne stemte sammen paa Rigsdagen, selv om hans Begrundelse af sin Stilling ikke var den samme som deres. Man havde flere Gange stillet Modkandidat op imod ham, uden at det var lykkedes for Venstre at kaste ham. Hans Modkandidater havde ikke været i Besiddelse af nogen videre Dygtighed, og de havde ikke formaaet at samle de fornødne Stemmer.

I Foraaret 1872 begyndte Venstre i Kredsen atter at tænke paa at faa en Mand stillet op mod Nyholm, og man troede, at Udsigten til at sejre denne Gang var større end tidligere. »Det ikke mindst glædelige ved Bevægelsen denne Gang var, at den udgik fra de mindre Borgere i selve Nyborg By«, som naturligvis ellers ligesom de andre Købstæder paa den Tid var en stærk Højreby. Deres Opmærksomhed var bleven henvendt paa den unge Bonde, Anders Tange i Gestelev. De satte sig i Forbindelse med ham, og Mellemanden mellem Nyborgerne og Tange var Knud Larsen i Vormark, som den Gang var Friskolelærer i Nyborg. Han, der var lidt i Slægt med Tange, var forresten ikke paa det Tidspunkt naaet at blive Vælger; men han havde allerede nu ikke alene Sans for Kirke- og Skolespørgsmaal men ogsaa for politiske Sager.

Knud Larsen fik bragt en Sammenkomst tilveje

mellem Tange og de frisindede Vælgere i Nyborg. De opfordrede ham til at stille sig der til det forestaaende Valg, og han modtog Opfordringen. Dette var i April; men Valgene skulde ikke afholdes førend i September; der var derfor god Tid til for Kandidaten at blive kendt med Vælgerne i Nyborgkredsen. Det varede heller ikke længe, førend han kom til at holde sin første Tale der i Kredsen.

Lørdag den 25de Maj holdt Assessor Nyholm et Møde med sine Vælgere i Saaderup Kro, som ligger omtrent midt i Kredsen. »Der var mødt omtrent 100 fra de forskellige Sogne, og han gav en Fremstilling af de vigtigste Sager i de sidste Samlinger uden dog at gaa synderlig ind paa deres Indhold.« Efterat han dernæst havde svaret paa et Par Spørgsmaal, der blev rettet til ham, erklærede Ordstyreren, Godsejer Langkilde, Juulskov, Mødet for hævet; men Vælgerne blev staaende og saa paa hinanden. De havde ventet, at Ordet skulde blive frit, og, da det ikke skete, opfordrede de A. Tange, der var til Stede, til at begynde et nyt Møde for at komme til Orde, hvortil han erklærede sig villig. Han havde hørt Nyholms Foredrag, men var nu gaaet uden for paa Landevejen, der løber tæt forbi Kroen. Her paa Vejen gik han frem og tilbage med en gul Taske over Skulderen. Langkilde, der havde ment, Mødet var forbi, var tillige med Nyholm bleven tilbage, og da han mærkede, Folk ønskede at faa Tange at høre, skal han have sagt: »Der ude paa Vejen gaar en Mand, som man siger, har i Sinde at stille sig her i Kredsen; det lader til, at han har Lyst til at faa Ordet; det kan jo godt lade sig gøre, da Tiden endnu ikke er stærkere fremrykket, end at vi har gode Stunder til at høre ham«.*)

Tange holdt saa et længere, klart og dygtigt Foredrag.

*) Efter mundtlig Meddelelse.

Han begyndte med at sige, at han jo var en Lægmand, og at der kunde maaske derfor nok være en en eller anden Ting, et Aarstal f. Eks., som han vilde komme til at nævne, der maaske ikke var aldeles rigtig — men saa kunde jo Assessor Nyholm rette det. Dernæst gik han over til selve Sagen: »Han troede fast paa, at den danske Del af Slesvig vilde komme tilbage, naar Beboerne holdt fast ved deres Modersmaal; thi det nuværende Soldaterherredømme i Evropa kunde ikke blive ved i Længden; men han kunde ikke gaa ind paa en saadan Løsning af Spørgsmaalet, at vi indvikledes i noget Afhængighedsforhold til Tyskland, eller at vor indre Frihed blev end yderligere indskrænket. De og vi maatte da heller vente i Taalmodighed, indtil Folkefriheden sejrede i Tyskland og Evropa, saa de kunde gaa ind under Danmarks fri Lovgivning.

Ved den gejstlige Lønningssag var der ogsaa Uenighed om Lønningernes Størrelse, og ved Præstevalgsagen var der ikke Tale om Afskedigelsesretten, som Nyholm havde paastaet, men kun om, hvorvidt Menighederne ikke maatte have afgørende Stemme, uden at deres Nævninger enstemmig ønskede en Mand. Men iøvrigt fandt han slet ikke deres Indflydelse paa Afskedigelsen saa farlig. Det var ønskeligt, at Baandene, Skoleanordningen af 1814 havde lagt paa Forældrene, blev løste; men derom indeholdt Ministerens Forslag intet. Man vilde som hidtil styre hele Undervisningen fra oven og endda lægge ny Byrder paa Befolkningen. Det var baade simplere og bedre at lette Adgangen for dem, der ikke var tilfredse med den nuværende Undervisning, til at lade deres Børn undervise privat derved, at de da fik Lettelse i deres Byrder til det offentlige Skolevæsen; thi det var ikke billigt, at f. Eks. en Husmand, som selv sørgede for sine Børns Undervisning, skulde være med at betale for Gaardmændenes. Fortsættelsesskolerne og Skoledirektørerne var aldeles overflødige; thi der var Højskoler nok og kunde komme flere, og der kunde gives flere Fripladser ved dem, om det behøvedes.

Fæstevæsenet burde ophøre. Det var jo bevisligt, at der under ellers lige Forhold langt fra kunde leve saa mange i en Fæsteegn som i en Selvejeregn, og der

var jo endog de Steder, hvor Bønderne af Frygt for Godsbesidderne ikke kunde udøve deres Valgret. Det var meget ufrigt, at $\frac{1}{9}$ af Sognets Beboere (Flertallet af $\frac{1}{5}$) kunde besætte den større Del af Pladserne i Sogneraadet, og derigennem behærke hele Kommunen. Efter Folketingets Forslag var der sikret de højst beskattede Pladser i Sogneraadet, men kun saadanne, som havde almindelig Tillid, hvorimod de nationalliberale og Mellempartiet holdt paa den Ordning, hvorefter det endog kunde blive dem, der var almindelig forhadte og var ivrigst til at trykke Smaafolkene.

Almenvæbning syntes ham den mest passende for smaa Folk, der kun kunde tænke paa at forsvare sig selv; men man maatte prøve sig frem, og i hvert Fald maatte der allerede nu kunne spares noget med Hensyn til Forplejnings- og Beklædningsvæsen m. m. De tre nordiske Folk var næppe endnu udviklede nok til at bære hinandens Farer og Byrder, som en Forening i politisk Henseende vilde medføre; men naar Udviklingen i de tre Riger blot gik i samme Spor, vilde Trangen til en Forening nok komme, og da vilde den fuldbyrdes i Sandhed og Kærlighed.

Iøvrigt kunde han slutte sig til Det forenede Venstre og vilde arbejde hen til den gamle Grundlovs Genindførelse, hvis Indskrænkning han ikke kunde se havde været nødvendig.

Tanges Tale fulgtes med stigende Bifald, og hans Stilling syntes saa klar, at ingen uagtet hans Opfordring ønskede nærmere Forklaring af ham.

Nyholm, der stod oppe ved et Vindue, mens Tange talte, skal, da han havde hørt ham, have sagt til en af de omstaaende: »Ja, nu indser jeg, at jeg i Sandhed har faaet en farlig Modstander.« Da Tange havde endt sin Tale, tog Nyholm sin Hat af, hilste paa ham og sagde: »Naa, der har jeg saa min Modkandidat. Jeg haaber nu, vi kan være enige om, at vi vil føre Kampen ridderlig. Jeg for mit Vedkommende vil love at kæmpe med aabent Visir. Jeg tænker, De for Deres Vedkommende vil kunne love det samme!«

Den Mand*), som har fortalt mig dette Træk, sagde, at han huskede det, som om det var i Gaar. Tange har sikkert haft let ved at love Nyholm at kæmpe med aabent Visir; thi alt, hvad der var giftigt eller underfundigt, laa langt borte fra hans ærlige og oprigtige Sindelag.

Skønt det var den første længere Tale, A. Tange havde holdt, talte han sikkert og dygtigt. »Han var født Taler.« Han havde da ogsaa den Tilfredsstillelse, at Nyholm om hans Tale udtalte: »Med Hensyn til Tanges Foredrag maa jeg sige: der var ikke noget i Vejen; Aarstallene og Kendsgjerningere — de var rigtige allesammen.«**)

Den udmærkede Meddeler til »Dansk Folketidende« den 7de Juni 1872, fra hvem det meste af, hvad her er fortalt om Saaderupmødet, er hentet, slutter sin Meddelelse saaledes:

»Der var mange, som glædede sig over at lære en Bonde at kende, der tydelig nok gennem flere Aar med livlig og omhyggelig Deltagelse havde fulgt Fædrelandets Udvikling og dannet sig en selvstændig Overbevisning derom, som bar Præg af at være alvorlig overvejet og prøvet for Gud og Mennesker, at den ikke skulde rokkes under alle de Fristelser, et københavnsk Rigsdagsliv kunde berede. Jeg drog hjem fra Mødet med det Haab, at Kredsen her endelig igen maatte have fundet en Mand, der er et sandt Udtryk for den politiske Anskuelse, som Flertallet af Vælgerne hylder, og som nu ogsaa synes at have vundet Indgang i Købstaden, hvor mange smaa Borgere ellers som andet Steds tankeløs har plejet at lade sig lede af dem, der modarbejder deres Tarv. Da Assessor Nyholm jo anses for at være en af Førerne for det saakaldte Mellemparti, vil den Valgkamp, der forestaar her i Kredsen, vel ogsaa i videre Kredse fortjene Opmærksomhed.«

*) Friskolelærer Knud Larsen, Vormark.

***) Efter mundtlig Meddelelse.

A. Tange gjorde den Dag et meget godt Indtryk paa alle, saa godt, at endogsaa hans Modstander »Nyb- borg Avis« skrev om ham, at han var »en begavet og oplyst Bonde, der forstaar i et godt Sprog, paa en tydelig og klar Maade at fremsætte sine Meninger, røber en for hans hidtidige Stilling næsten forbavsende Sagkundskab til de forskellige Spørgsmaal, og udtaler sig om de slesvigske og skandinaviske Spørgsmaal paa en Maade, der gør baade hans Forstand og Kundskab Ære.«

Efter at have holdt endnu nogle Møder paa Landet vandt han saa megen Stemning for sig, at det var let at forudse, at der vilde blive en varm Kamp, hvis Ud- fald det ikke var let at forudsige.

Tange gennemrejste hele Kredsen for at gøre sig kendt med Vælgerne, men fraregnet nogle faa Møder i Maj, var det dog først i September, da man stod foran Valgdagen, at der kom rigtig Fart i Arbejdet. De mellemliggende Sommermaaneder holdt han sig mest hjemme i Gestelev. Enkelte Møder omkring paa Fyn overværede han dog, dels som Tilhører, dels som Taler.

Da der St. Hansdag blev holdt et stort politisk Møde i Odense, hvor de tre Venstreførere J. A. Hansen, Berg og Bojsen var tilstede for at paavise, hvad det var, »Det forenede Venstre« vilde kæmpe for, var A. Tange til Mødet, hvorom han saa sendte en udførlig Meddelelse til Høgsbros Blad.

Ved en 6te Julifest i S. Esterbølle, Sørslev Sogn paa Sletten, var A. Tange blandt Mødets Deltagere. Ved denne Lejlighed holdt Kredsens Rigsdagsmand, Højre- manden H. M. Petersen, en mærkelig Tale, hvori han blandt andet udtalte, »at der var ingen Fare for Fædre- landet, naar vi kun vilde lade være at tale om at vinde Nordslesvig tilbage; thi dette var Krigspolitik og en For- nærmelse mod Tyskland, som var en venskabelig Magt.

Der var ikke mere Fare fra Syd end fra Nord; thi ogsaa der havde vi haft Fjender, der var ligesaa slemme om ikke værre end dem fra Syd. Vi maatte glæde os ved vor Lykke og holde os til vort eget« o. s. v.

Som man ser, var det en ægte »bjørnbaksk« Tankegang, H. M. Petersen gjorde sig til Talsmand for. Han fandt dog ikke megen Tilslutning hos Forsamlingen, hvorimod Anders Tange »under almindeligt Bifald i en længere men klar og kraftig Tale mindede om den Bi-stand, vi i de sidste Krige havde fundet i Sverige og Norge, mens Tyskland og Rusland bestandig havde søgt at hidse de tre nordiske Folk paa hinanden for des bedre at kunne plyndre dem«. Han endte med at udbringe et Leve for Norden.

Nogle Ugere senere, Søndag den 25de August, holdt en Del Højremænd og ivrige Modstandere af Høgsbro et Møde i Ringe. Der var mødt 300 Vælgere. Chr. Rasmussen, Ryslinge, Pastor Bloch, Ringe, og Prokurator Hansen, Sødinge, udtalte sig stærkt mod Høgsbro og opfordrede deres Meningsfæller til at underskrive en Opfordring til Væver Jørgen Eriksen, Refsvindinge, om at stille sig. Lærer Nyholm fra Sønder Højrup, Gaardejer Lars Frederiksen, Ryslinge, Redaktør Petersen, Svendborg, Højskolelærer, cand. teol. Fr. Nygård (død som Valgmenighedspræst i S. Næraa) og A. Tange imødegik under Forsamlingens Bifald d'Hrr. Højremænd. Navnlig Tange gendrev skarpt og klart og med udmærket Dygtighed Højremændenes Paa-stande. Det viste sig her, som saa tit senere, at han »i sin Munds Ord besad et sjælden skarpt Sværd«. Hans gode Ven Knud Rasmussen fortæller om dette Møde saaledes:

»Højre havde den Dag i Ringe mødt op med deres dygtigste Mænd. Der var højlærde Folk til Stede, baade Præst og Prokurator, og de søgte med al deres Kløgt

og Visdom at fælde Venstre. Men da traadte A. Tange op, og da han havde talt, var al Modstand som blæst bort. Det var ikke saadan, at han trængte dem tilbage Fod for Fod eller Tomme for Tomme; men han slog dem i et Nu af Marken. Han gendrev dem aldeles, gjorde dem saa matte, at da han havde talt, kunde de ikke svare et eneste Ord, men de løb helt deres Vej. Jeg har aldrig set nogen Politiker begynde sin politiske Løbebane med saa glimrende en Sejr som den, A. Tange her vandt over Højre.«

Chr. Rasmussen, der var Ordstyrer, afsluttede Mødet uden at lade foretage nogen Afstemning, men da Tange opfordrede til en saadan, stemte næsten alle for Høgsbro og ingen mod ham, og da man udbragte et Leve for ham, blev det besvaret kraftigt. I Krostuen underskrev nok omtrent 30 (altsaa kun $\frac{1}{10}$ af Mødets Deltagere) den omtalte Opfordring til Væveren, som dog ikke efterkom den; thi Høgsbro blev denne Gang eneste Kandidat ved Valget den 20de September.

Sommeren havde i politisk Henseende i det hele taget været travl; men i September Maaned, da Valgene skulde afholdes, naaede Travlheden sit højeste. Der blev overalt holdt Møde paa Møde. A. Tange holdt nu ogsaa en Række Vælgermøder i Nyborgkredsen.

Førend han begyndte paa disse, deltog han dog i et stort politisk Møde i Ferritslev den 4de September. Ferritslev hører til Kertemindekredsen men ligger paa Grænsen af Nyborg- og Veringekredsen. Man havde indbudt Berg og J. A. Hansen, Rigsdagsmændene for de to førstnævnte Kredse samt de Mænd, der stillede sig mod dem. Alle de indbudte kom ogsaa, og Mødet blev meget livligt. Her fik man at høre: J. A. Hansen, Berg, Cornelius Petersen og hans Modkandidat Kl. Berntsen, Gaardejer Hans Madsen, Ferritslev, som stillede sig i Veringe, samt Nyholm og Tange,

Paa Grund af Upasselighed talte Tange ikke saa godt den Dag, som han plejede. Stemningen ved Mødet var afgjort for Venstre.

Berg og Hansen var ellers ikke med paa, at Tange vilde styrte Nyholm, der forresten ogsaa ved Mødet havde udtalt sig for i alt væsentligt at være enig i Venstres Fællesudtalelse. De to Venstreførere, der nok efter Mødet boede hos H. Madsen om Natten, sagde til denne: »Nyholm kommer snart over til os; naar I Fynboer nu stiller A. Tange op mod ham, da maa I selv bære Ansvaret!«

I de følgende Dage holdt Tange flere Møder i Nyborgkredsen. Han var saaledes blandt andre Steder i Søllinge, Ørbæk og Frørup. Alle Steder klarede han sig vel og gjorde et godt Indtryk paa Folk.

Men endnu havde han ikke holdt Møde i Nyborg. Hvordan vilde det gaa ham, naar han kom derud, hvor Højre havde sin egentlige Styrke, sin Fæstning og sine dygtigste Talsmænd? Det var Omkvædet paa mange ængstelige Venstremænds Tale i disse Dage. Da han efter Mødet i Ørbæk bad Gaardejer Hans Bek om at være hans Stiller, gik denne ogsaa ind paa det; men han var dog ikke rigtig glad ved det, for han var bange for, at Tange ikke skulde kunne klare sig over for Modstanderne i Nyborg. Hans Kroman i Frørup, som den Gang var en ung 22 Aars Mand, hørte Tange ved Vælgermødet i Frørup Skole. Han talte ypperligt. Men H. Kroman tænkte: »Nu kommer det an paa, hvordan det vil gaa, naar han kommer til Nyborg og møder Modstand (i Frørup var der ingen, der opponerede).«

Det var ikke saa sært, man var ængstelig; man havde i frisk Minde, hvorledes det var gaaet med den Bondemand, der ved Valget 1869 havde stillet sig mod Nyholm. Hans Hansen (det var Mandens Navn) var en flink og brav Gaardmand i Øksendrup. Han havde

ogsaa et godt Syn paa flere Ting; men hans Ævner var ikke store. Da han vovede sig frem, gik det ogsaa galt. En Valgtale, som han rigtignok ikke selv havde lavet — Friskolelæreren i Vindinge havde skrevet den for ham — fik han dog lært saaledes, at han mente, han nok kunde holde den. Men da han kom frem paa Valgtribunen i Nyborg og saa ud over den store Forsamling, blev han forvirret og bange og gik saa aldeles fra »Koncepterne«, at det var ham umuligt at holde sin Tale. Han gik istaa og fik nok ikke stort mere sagt, end at »han vilde alt ædelt og godt«. Folk raabte og støjede; der blev rettet Forespørgsler til ham, og da han nødig vilde frem igen, trak man ham i Frakken, og hans Modstandere holdt en farlig Kommers, mens hans Venner var flove og ærgerlige over, som det var gaaet deres Kandidat. Efter Kaaringen trak han sig forresten tilbage, og Højre vandt saaledes en meget let Sejr. Skulde det nu gaa lige saadan med A. Tange, var det dog harmeligt at være Venstrevælger i Nyborgkredsen. Men, som det snart viste sig, kunde man have sparet sig sin Frygt.

Den lille Købstad Nyborg, bekendt fra Svenskekrigen 1657—60 og for sin smukke Beliggenhed ved Storebælt, var som næsten alle Købstæder den Gang en rigtig Højreby. Af Venstremænd var der ikke stort flere, end at de let kunde faa Plads i en eller anden Privatmands Hus. Ved Valget stemte i alt 65 af Borgerne paa A. Tange. Men var de faa, var de til Gengæld saa meget kraftigere.

Blandt Venstremændene i Nyborg kan nævnes: Skolelærer Hansen, Farvehandler Andreas Petersen (ogsaa kaldt »Oljepetersen«), Uldhandler Kristen Nielsen, Jærnstøber Simonsen og Friskolelærer Knud Larsen.

Men frem for alle maa nævnes Købmand Rasmus

Winckler (født 1832, død 1905), der i de følgende Aar kom til at tage saa stærk Del i den politiske Kamp, og som mere end nogen anden Vælger i Kredsen kom til at gøre sig fortjent af Frihedssagen. Han var den Gang en Mand paa 40 Aar og havde lige fra sin tidlige Ungdom med megen Iver sluttet sig til Frihedens Venner. Han havde som ungt Menneske været med til den store Folkefest i Ringe 1851, som tidligere har været omtalt, og han havde senere med Opmærksomhed fulgt de politiske Bevægelser i vort Land. Han drev den Gang — i Halvfjerdserne — en betydelig Købmandsforretning; men ved Siden af læste han en Del, særlig historiske Skrifter; han havde ikke saa lidt historisk Sans. Da »Det forenede Venstre« blev dannet, var han godt enig med det i dets Formaal, og han arbejdede med Kraft for Venstres Sag, særlig i Nyborgkredsen. Han var derfor ogsaa straks med paa at faa Tange til at stille sig i Nyborg. Efter at have hørt ham og talt med ham, var han paa det rene med, at den Mand var sikker nok, saa ham kunde Venstremænd være godt tjent med at stemme paa.

Winckler kom snart til at indtage en fremskudt Stilling der i Kredsen, og han fik i disse Aar, da der skulde holdes Møder og oprettes Blade, ikke saa lidt at gøre med Venstres ledende Mænd, som han vistnok alle blev personlig kendt med. I Egenskab af Købmand blev han naturligvis ogsaa godt kendt med ikke faa af Bønderne, som han svært godt forstod at omgaas. Af Folk, som gerne vil tillægge deres Modstandere lave Bevæggrunde, blev han skyldt for at være Venstremænd, fordi han vilde vinde Fordel derved. Denne Beskyldning var aldeles grundløs. For enhver, der har kendt Winckler personlig, var det let at mærke, at han var Venstremænd af Overbevisning. Faa har som han bragt Ofre for Venstres Sag.

Endnu en Mand, som levede i Nyborg paa den Tid, maa nævnes. Det er Præsten M. T. Lange. Han var en ualmindelig ædel og frisindet Mand, der tidlig havde sluttet sig til Grundtvig og med Varme og Dygtighed kæmpet for de grundtvigske Tanker i Kirke-, Skole- og Folkeliv. Han var en af den fri Skoles bedste Venner; baade offentlig og privat talte han dens Sag, ja, fik i Forening med andre endog oprettet en lille Friskole i Nyborg. Knud Larsen var i adskillige Aar Skolens Lærer. En Prædikensamling, som Lange udgav, skaffede ham mange Venner. Hans Prædikener var »korte, fyldige og klare«. Lange havde et varmt Hjærte for de smaa i Samfundet og et klart Blik for Venstres berettigede Krav. Endnu denne Gang (1872) stemte han ikke paa Tange, men ved næste Valg, Aaret efter, gav han ham sin Stemme. Hans den Gang lille Søn Jakob (den nu gennem mange Aar bekendte Landbrugslærer og Forfatter Jakob Lange i Dalum) skal have sagt til sin Fader, at han skulde stemme paa Tange.

Over for disse faa Venner af den folkelige Frihed stod i Nyborg By et stort og stærkt Højre, der talte i sine Rækker: Embedsmænd, civile som militære, Købmænd o. s. v. Blandt Venstres ivrige, ja lidenskabelige Modstandere, var Herredsfogden, Auditor Bjerre, der vel i kirkelige Henseende sluttede sig til Grundtvig, men ellers ikke havde meget tilovers for det, der kaldtes »Venstre«.

Føreren for Højre i Nyborg fra 1872 og til først i Firserne var den unge og velbegavede Købmand, Konsul H. W. Clausen (født 1841, død 1885).

Henrik William Clausen var født i Nyborg, hvor hans Fader havde været Skibsfører og hans Bedstefader Lods. Som Dreng gik Clausen i Byens Realskole, Efter at være konfirmeret kom han en kort Tid til Søs. Senere blev han sat i Handelslære i Odense. I 1864

aftjente han sin Værnepligt og blev Officersaspirant. Efter Krigen kom han hos sin Onkel, Købmand Suhr i Nyborg, og da denne døde i 1866, blev han, kun 25 Aar gammel, som han selv kaldte det »puffet ind i Forretningen« som Bestyrer. »Som ungt Menneske røbede Clausen allerede en betydelig Intelligens og Trang til Kundskaber. Han syslede ivrigt med Læsning og studerede Sprog, ja, forsøgte sig endog som Oversætter af Andersens Æventyr paa Russisk. Den ikke ringe Mængde Kundskaber, han havde inde, har han som Avtodidakt [en, som uden fremmed Hjælp har lært sig selv] tilegnet sig, og han vedligeholdt denne Interesse, saa længe han levede.« Han beklagede selv, at han aldrig var kommen i den lærde Skole eller kommen i Besiddelse af den latinske Dannelses. Foruden de fremmede Sprog interesserede ogsaa Kunst og Skønlitteratur ham ikke saa lidt. »Han var fortrinlig begavet, og hvad man kalder »hurtig og klar« og i en Debat ikke saa lidt raadsnild, slagfærdig og ihærdig. For de trængende havde han et aabent Øre og en aaben Haand«, og i al Stilhed viste han en udstrakt Godgørenhed. I social Henseende indtog Konsul Clausen i flere Aar en meget fremskudt Stilling.*) Som Handelsmand udfoldede han stor Dygtighed, og han var i mange Aar Medlem af Byraadet.**)

Af Natur var Clausen velvillig og hjælpsom, men traadte nogen ham hindrende i Vejen, kunde han blive lidenskabelig, voldsom og hensynsløs. Og saa bandede han som nogen Matros. Det maa dog tilføjes, at var han end tit »yderst hensynsløs som Modstander, saa havde han ogsaa paa den anden Side let ved at glemme og tilgive.«

*) I 1879 var han saaledes sat i Skat af en Indtægt paa 14000 Kroner.

**) Disse Oplysninger om Konsul Clausen er hentede fra en lille Skildring, som »Nyborg Avis« gav af ham straks efter hans Død.

Det var saadanne Folk, Anders Tange skulde mødes med i Nyborg.

Søndag den 15de September holdt han saa sit første Vælgermøde der i Byen. Mødet blev afholdt i Teatersalen, og der var kommen omtrent 500 Mennesker til Stede. Efter den Tids Forhold maatte dette kaldes en stor Forsamling. I denne saas »Godsejere, større Embedsmænd og Pengemænd«, som naturligvis var nysgærrige efter at se den ny Folketingskandidat. Tange gav først et temmelig udtømmende Oversyn over den politiske Historie lige fra Papismens kolde indtil vore politisk varme Septembere dage, og udviklede derefter, hvad »Det forenede Venstre« førte i sit Skjold, og hvilke Reformere det især havde sat sig til Formaal at gennemføre. Han erklærede, at han delte Partiets Opfattelse af, hvad der burde udrettes til Folkets og Fædrelandets Vel, og at han derfor, hvis han blev valgt, vilde slutte sig til Partiet. Sluttelig udtalte han, at det var Principspørgsmaal, der adskilte ham fra Kredens nuværende Rigsdagsmand, for hvem han nærede megen Agtelse, og at det var af den Grund, han stillede sig imod ham.

En, der den Dag hørte A. Tange, har fortalt mig, at han fik det Indtryk, at Tange med Vilje holdt et saa udførligt og indgaaende Foredrag for at vise de gode Nyborgere, at han havde et grundigt Kendskab til den politiske Historie og de politiske Spørgsmaal.

»Den klare men rigtignok rigelig lange Tale — den varede 1½ Time — blev hørt med spændt Opmærksomhed af Forsamlingen, som især mod Slutningen var fuldstændig rolig. Da Foredraget var endt, hørte man saa smaat mumle om, at Tange »kunde sin Lektie godt«, at »det var noget tillært« og — skriver en Meddeler til »Fyns Tidende« — »jeg tror, det vilde have været meget uheldigt for Venstrepartiet, om Mødet hermed var endt«. Men det skete heller ikke. Tange opfordrede

nemlig Forsamlingen til at at udtale sig. Og saa kom Konsul Clausen.

»Han optraadte meget overlegent over for Tange, vistnok i den Tro, at ham kunde han snart faa gjort Kaal paa, ligesom han havde gjort det paa Hans Hansen tre Aar tidligere.« »Med stor Veltalenhed anbefalede han Nyholm og udslyngede i et længere Foredrag en Række Beskyldninger mod »Det forenede Venstre«. Tilsyneladende var der meget træffende i mange af hans Bemærkninger. Men han var dog ret uheldig, da han vilde godtgøre, at den politiske Stilling var meget god, og at man ikke trængte til saa mange Reformere. Meget haanligt søgte han at affeje Tange. Han sagde saaledes blandt andet: »Der kan De se, mine Herrer, hvor lidt Kandidaten kender til de Ting, han taler om, at han kunde sige, at vi havde haft en Baptisms Tid her i Danmark.«

Clausens Foredrag, hilsedes med Bifald fra Forsamlingens højre Side, og da han havde endt sin Tale, jublede Nyhorgerne.

Knud Larsen, som overværede Mødet, fortæller, at han var bange for, at Tange, der stod noget sammenbøjet henne i en Krog og skrev i en Lommebog, skulde undlade at begære Ordet og svare Clausen. Der blev et Øjeblikks Ophold, og det lod til, at Folk vilde til at gaa, men da bad Tange om Ordet.

»Jeg havde tænkt,« sagde han, »at der var flere, som vilde have imødegaaet mig, og jeg vilde da have taget dem under et.« Derefter tog han Konsulen under Behandling og gav ham en alvorlig Overhaling. Han »flk Lejlighed til at vise, at han besad Evner, der ikke kunde andet end anbefale ham som Rigsdagsmand, nemlig en forbavsende Hukommelse og Skarpsindighed, der altid vidste at drage Fordel af, hvad der var sagt for at nedsætte Partiet, og dels ved den sjældne Aands-

modenhed, for ikke at sige Aandsoverlegenhed, dels ved det Liv, der nu var kommen over ham, frem for under hans lange Foredrag, opklaredes Tilhørerne i den Grad, at Stemningen tilsidst syntes overvejende for ham. Han gendrev med stor Styrke Clausen og paaviste det uholdbare i hans Paastande og Beskyldninger over for Venstre: « »Naar Konsulen som et Bevis paa, at jeg ikke kender de Ting, jeg taler om, sagde, at jeg skulde have talt om Baptismens Tidsalder, da er han aldeles forkert paa det; jeg har ikke talt om Baptismen men om Papismen, men maaske Hr. Clausen ikke kender Forskel paa Baptisme og Papisme. Jeg kan meget vel forstaa, at de nationalliberale og Konsul Clausen med dem finder den nuværende Stilling meget heldig; thi deres Stilling til det øvrige Folk svarer omtrent til det gamle Ord-sprog: »Nu sidder vi alle vel, sagde Katten, den sad paa Flæsket.«

Denne Udtalelse hilstes med stærkt Bifald og Munterhed fra største Delen af Forsamlingen.

Da Konsul Clausen igen fik Ordet, talte han i en stærkt nedstemt Tone. Han udtalte sin Beklagelse over, at Tange saaledes »affejede« ham med Vittigheder, som fandt Genklang hos Forsamlingen. Men han erklærede tillige, at han vilde opgive Ævret, da han saa, at Tange var ham langt overlegen i den Kunst at slaa sine Modstandere med Vittigheder.*)

Der udbragtes Leveraab for Nyholm, Clausen og Tange. Mødet, der havde varet i flere Timer, optog i den Grad Nyborgerne, at de nær havde glemt Høstfesten i Kristianslund; i alt Fald tog de først ud i

*) Da gamle Købmand R. Winckler fortalte mig om dette Optrin, føjede han til: »Clausen tilgav aldrig Tange den Behandling, han havde givet ham hin Dag i Nyborg. Da han (Clausen) mente at have sejret, at være oven paa, kom han netop til at ligge under i Debatten.«

Skoven, efter at Forhandlingerne paa Raadhuset var forbi.

Saaledes gik det til ved det første Vælgermøde, Tange holdt i Nyborg. De ledende Højremænd her havde ved Mødets Begyndelse ment at kunne »overse den unge, temmelig uanselige Bonde«, der mødte i sine Vadmelklæder, og under Begyndelsen af hans Tale, der blev fremsagt noget langsomt, og som forekom dem at være vel bred og tør, lo de. Men da han var færdig, lo de ikke længer. Allerede nu fik de den største Respekt for hans Dygtighed og »lærte at agte det aldrig svigtende Kendskab til Sagerne og den Klarhed i Tanken og Skarphed i Udtrykket, hvormed han forstod at hævde sin Opfattelse«. —

Fredag den 20de September 1872 oprandt Valgdagen. I saa store Skarer som ingen Sinde før strømmede Folk den Dag til Nyborg. Ikke mindre end 2000 Mennesker var kommen tilstede. Paa Slaget 10 aabnede Valgbestyrelsens Formand, Borgmester Becher, Valget med at oplæse det kongelige aabne Brev om Valgenes Udskrivning. Han meddelte dernæst, at der foruden Kredens hidtilværende Rigsdagsmand denne Gang havde meldt sig »en ung, ualmindelig begavet Bonde, nemlig Anders Hansen Tange fra Gestelev«.

Derpaa talte som Stiller for Nyholm Skolelærer Larsen, Skellerup. »Han begyndte med en Lovtale over Tanges gode Egenskaber og Dygtighed men endte med at anbefale Nyholm. Han anvendte forøvrigt paa de to Kandidater Ordsproget »de gamle til Raad, de unge til Daad«. Nyholm var ældre end Tange; men forresten havde han da ogsaa andre Fortrin, som Hr. Larsen saa omtalte.

Derefter talte Tanges Stillere, Gaardejer Steffen Madsen, Ellinge, Købmand R. Winckler og Jærnstøber Simonsen. Den førstnævnte var den Gang en

uøvet Taler og havde svært ved at føre Ordet; han endte med at sige, at forøvrigt kunde Tange bedst anbefale sig selv, »hvad der ogsaa snart viste sig«. Winckler læste mærkelig nok sin Tale op. Simonsen anbefalede kraftigt og fyndigt Tange. Da Stillerne var færdige, udtalte Kandidaterne sig.

Først holdt Nyholm en kort Tale, »hvori han især talte til Følelsen«.

Derefter traadte Tange frem og holdt et fortrinligt Foredrag. Det viste sig paa Valgdagen som ved Mødet om Søndagen, at »han med Lethed kunde tage Kampen op baade med Nyholm og med Ordførerne for Kredens Højremænd«. Han begyndte med at sige, at han ikke skulde trætte Forsamlingen med noget langt Foredrag, da Størstedelen af den godt kendte hans Anskuelse fra Vælgermøderne, og at det var ingen Sag at træde frem, naar man, saaledes som han i Dag, var anbefalet af baade Venner og Modstandere. Han stillede sig paa Grundlag af 5te Juni Grundlovens almindelige Frihed og Lighed for alle uden Hensyn til Stand, Stilling og ydre Vilkaar. Deri var han og Nyholm uenige. Denne tog mere Hensyn til de begunstigede Klasser. Han paaviste Mellempartiets og Højres Stilling og Afstemningen ved Behandlingen af Finansloven, den kommunale Valglov, Præstelønnings- og Valgmenighedsloven, Toldloven, Pensionsloven o. s. v. og gjorde gældende, at det ikke alene gjaldt om at faa Reformer gennemført, men ogsaa om, at disse havde et Indhold, der virkelig passede til Befolkningens Tarv og Trang. Han vilde stemme imod enhver Skinreform, som syntes at give Befolkningen noget, men i Virkeligheden gav den intet. Det var hans Overbevisning, at Folketinget som udgaaet af hele Folket burde, væsentlig gennem Finansloven, bestemme, i hvilken Retning Landets Styrelse skulde gaa. Han vilde som selvstændig Mand af Overbevisning slutte sig til

»Det forenede Venstre«, og han var sikker paa, at der var ligesaa megen Selvstændighed inden for dette som inden for noget andet Parti, og da navnlig Højre.

Det var ikke nok, man talte frisindet her hjemme og ved Sagernes første og anden Behandling i Rigsdagen, men det gjaldt om, at man, naar det kneb der inde, turde vove at hævde Folkemeningen mod Regeringens, Landstingets og Folketingets Højres forenede Modstand.

Herredsfoged, Avditør Bjerre beskyldte Venstremændene for at være Nikkedukker og Tange for at lefle med Masserne. J. A. Hansen kaldte han en »Vejhane«.

I sit andet Foredrag udtalte Tange sig om Skole-spørgsmaalene.

Den bekendte Kaptejn Edv. Nielsen (»Skytte-Nielsen«) spurgte Tange, hvorledes han som Grundtvigianer kunde slutte sig til et saa upaalideligt Parti, som Venstre var, og til en saadan Fører som J. A. Hansen, der havde drejet sig efter alle Verdens Vinde (heftig Modsigelse). Han udslyngede derpaa under voldsom Larm fra Forsamlingen en Række heftige Beskyldninger mod Venstre.

Tange svarede, at det glædede ham, at dette Spørgsmaal om Grundtvigianismen, som han ved alle sine Vælgermøder forgæves havde ventet, endelig kom frem for Lyset, og han vilde takke den sidste Taler, fordi han fremfor sine andre Venner havde den Dristighed at føre det frem. Tange var vel Grundtvigianer; men han vilde benægte, at der var et politisk Parti, som kunde kaldes med dette Navn (Stemmer: »Jo!>). D'Herr siger Jo, men det er intet Bevis. Der findes ganske vist i »Det forenede Venstre« Mænd, som af deres Mødstandere betegnes med Navnet Grundtvigianere, men det samme er Tilfældet med de nationalliberale og

Mellempartiet. »Ja, De ser jo, mine Herrer, at min ærede Modkandidat iblandt sine Stillere har Folk, som kaldes Grundtvigianere, De hører, at der rundt omkring paa Landets Valgtribuner stiller sig Folk mod hinanden, som anses for at være Grundtvigianere. Hvorledes kan da nogen anse dem for et Parti eller overhovedet for farlige i politisk Henseende? Hvad er da Grundtvigianisme? I almindelig Forstand er den et Forhold mellem Gud og Mennesket. I politisk Henseende er Navnet kun en Bussemand, som Højre bruger for at kyse Folk bort fra Venstre, et Skræmmebillede, som det menige Folk skulde stirre sig blindt paa, for at dets Modstandere imens kunde drage Friheden ud af dets Hænder og over til sig selv. Hvis I Vælgere endnu efter 23 Aars politisk Erfaring er bange for Bussemanden, skal I ikke stemme paa mig; thi saa uoplyste Folk kan jeg ikke repræsentere. Hvis I derimod levende føler Forskellen mellem Højres og Venstres Grundsætninger, da kan I bruge mig; thi jeg er Venstremand, og Højre staar over for mig som den folkelige Friheds Modsætning.«

Denne Udtalelse blev af Tilhørerne modtaget med stormende Bifald.

Senere paaviste Tange i en Replik til Nyholm dennes »vاكلende Stilling under Grundlovs-kampen, og det under de daværende Forhold for de almindelige Vælgere utilfredsstillende i hans hele Mellemstandpunkt«, og det saa klart og overbevisende, at han igen tog Vælgerne med Storm.

Kampen mellem de to Valgkandidater blev ført paa en for dem begge smuk og værdig Maade. Tange sagde senere til sine Venner, at Nyholm var en pæn Modstander at have med at gøre. Og i et Brev, som jeg har modtaget fra Højesteretsdommer Nyholm, skriver denne gamle Hædersmand saaledes om Anders Tange:

»Jeg modtog lige fra vore første Valgmøder Ind-

trykket af ham som en ualmindelig oplyst og frisindet Mand, og under Kampen lærte jeg ham tillige at kende som en hæderlig og velsindet Modstander, der aldrig nedlod sig til at bruge hadefulde eller usande Insinuationer, og som stred med aabent Visir.« — Et smukt Vidnesbyrd!

Valghandlingen varede i flere Timer. Ved Kaaringen valgtes Tange med overvældende Flertal, og ved den skriftlige Afstemning sejrede han over Nyholm med 774 Stemmer mod 480. Da Valgets Udfald blev kundgjort, fik Tange et rungende Hurra under vedvarende Jubel fra Landboerne.*)

Den 20de September 1872 var en dejlig Efteraarsdag med klart Solskinsvejr. Stemningen hos Flertallet af Vælgerne svarede dertil; thi den var glad og frejdig, og man saa med lys Forventning Fremtiden imøde.

Det lille Højreblad »Nyborg Avis« udstødte Dagen efter Valget et lille Hjertesuk over Nyholms Fald, medens det dog samtidig omtaler Tange ret rosende. Bladet skriver:

»Skønt Tange med sine Kundskaber og sin Dygtighed vistnok værdig vil kunne indtage sin Plads i Tinget, bliver det dog et føleligt Tab for Rigsdagen, at Nyholm ikke indtil videre vil faa Sæde der. Denne Udtalelse have vi troet at skylde Kredsens tidligere og hæderlige Repræsentant.«

Ikke alene i Nyborg men over hele Landet vandt Venstre den 20de September en stor Sejr, idet det for første Gang naaede at blive Flertal i Folketinget. Mens »Det forenede Venstre« førend Valget talte 42 Medlemmer, kunde det nu mønstre en Styrke paa 53 Mand; det havde altsaa vundet 11. Ikke mindst skyldtes denne

*) Jeg overværede som Dreng Valget i Nyborg den 20de September og husker, som det var igaar, det Liv og Røre, der herskede i Byen hele Dagen.

Tilvækst Fyn, der nu kunde sende 10 Venstremænd paa Tinge. Af ny Mænd, som denne Dag blev valgt ind i Rigsdagen, kan foruden A. Tange, Hans Madsen og Octavius Hansen fra Fyn (Kl. Berntsen kom endnu ikke med, idet han faldt i Kerteminde, men valgtes Aaret efter ved et Omvalg i Bogensekredsen), nævnes fra Sælland Ole Larsen og Holstein Ledreborg, fra Falster Rasmus Clausen og fra Jylland Fr. Bajer og N. Jensen, Tovstrup.

6.

I Rigsdagen og paa Møder omkring i Landet (1872—79).

I det nyvalgte Folketing, som samledes den 7de Oktober 1872, sad der mange Bønder, flere end i nogen tidligere Samling. Man saa heri et Varsel om, at Bondens Tid nu for Alvor var ved at bryde frem i vort Fædreland.

Anders Tange indtog med Ære sit Sæde i Rigsdagen. Der havde gaaet Ry af Valgkampen i Nyborg, og man havde hørt en Del om den unge Bondes Grundighed og Slagfærdighed. Der blev derfor straks lagt Mærke til ham. Man fortæller, at Bille, som jo ikke regnede Bønderne ret meget, bad en af de andre Rigsdagsmænd, som kendte Tange, om at vise ham den ny Rigsdagsmand for Nyborgkredsen. Da Bille havde betragtet ham, udrød han: »Aa, han ser ikke saa farlig ud!« Det varede dog ikke længe, inden han kom til at mærke, at der boede mere i den Mand, end han ved første Øjekast havde tænkt sig. Der gik ikke meget over et Aar, førend Tange endogsaa kom til i Tinget

at imødegaa Hr. Bille selv, og det saa dygtigt, at denne sikkert har maattet respektere det. Flere af de Bønder, som i 1872 blev valgt til Folketinget, var flinke og brave Mænd, men ingen af dem kunde paa langt nær maale sig med A. Tange. I Kendskab til Sagerne og vor Forfatnings Historie ragede han højt op over de andre, ligesom heller ingen af dem var i Besiddelse af den Hukommelse, Skarpsindighed og Slagfærdighed som han.

Venstre havde altsaa skaffet sig Flertal i Folketinget; men havde man ventet, at Ministeriet skulde vige sin Plads og lade Venstres Førere komme til Styret — blev man grundig skuffet. Regeringen tog intet Hensyn til, hvad der var sket; den sendte endog Rigsdagen hjem straks og udsatte dens Møder til den 2den December, uden at angive nogen, som helst Grund derfor. Denne Behandling vakte naturligvis »almindelig og velfortjent Misbilligelse«.

A. Tange maatte saa vente endnu et Par Maaneder, førend han kunde komme til at prøve, hvorledes det vilde være at arbejde i Rigsdagen. I denne Tid forberedte han sig selvfølgelig endnu yderligere til sin kommende Gærning. Desuden skrev han adskillige Bladartikler i det ny Venstreblad »Fyns Tidende«, som begyndte at udkomme den 1ste September.

Oprettelsen af »Fyns Tidende« var en for det fynske Demokrati betydningsfuld Begivenhed. »Fyns Avis« eller Milos Avis var gaaet ind i 1868; bortset fra de gamle Venstreblade i Svendborg og Middelfart havde man da i fire Aar intet Venstreblad paa Fyn; men dette Forhold var naturligvis utilfredsstillende. Frisindede Folk kunde ikke nøjes med »Fyns Stiftstidende«, der var et afgjort Højreblad, og i Sommeren 1872 fik da adskillige ansete Venstremænd gjort de forberedende Skridt til, at der igen kunde udgives et Venstreblad i Odense. At A. Tange var meget medvirkende ved den

Lejlighed, siger sig selv. Han blev ogsaa Medlem af Bladets Bestyrelse og vedblev at være det til kort før sin Død, da han af Helbredshensyn bad sig fritaget. Bladet, der at begynde med udgik i et meget lille Format, havde mange Vanskeligheder at overvinde. Først var man uheldig med Redaktørvalget; Redaktøren, Sønderjyden Willemoes, som man havde valgt, gik nemlig mere og mere over til Højre, og man maatte da se sig om efter en anden Mand til at lede Bladet. Valget faldt denne Gang paa Højskolelærer Jørgen Pedersen, Hjallesø, som overtog Redaktørvirksomheden ved Nytaarstid 1873. Han har med megen Dygtighed og uden Afbrydelse ledet Bladet, indtil han for et Par siden fra traadte Stillingen som ansvarshavende, der gik over til P. Hansen Nygaard. Dernæst var der økonomiske Vanskeligheder, som ogsaa i de første Aar voldte en Del Bryderier. Man havde ikke arbejdet ret længe med Bladet, førend Kassen var tom, og man maatte en Tid lade Bladet udgaa som en Aflægger af »Vejle Amts Folkeblad«. En ny Aktietegning maatte sættes i Gang, for at dette Forhold kunde blive hævet, saa »Fyns Tidende«, atter kunde flytte til Odense og blive trykt der. At denne Aktietegning kom i Gang, skyldtes vistnok i første Række A. Tange, som altid var Bladet en udmærket Støtte. »Fyns Tidende« fik nu igen nogen Fremgang, og da nogle Aar var gaaet, blev dets Stilling, som bekendt, glimrende.

I de første 5—6 Aar, Bladet udgik, var A. Tange en af dets »flittigste Medarbejdere«. »Han skrev en klar og fast Stil«, siger Jørgen Pedersen, og hans »klare, letfattede Udvikling kunde al Tid gøre Regning paa en taknemlig Læsekreds«.

Som en Prøve paa, hvorledes Tange kunde føre Pennen, meddeles nedenfor en af hans første Artikler i »Fyns Tidende«. Der havde, som tidligere nævnt,

fra 1866—70 været et Venstreparti, som bar Navnet »Det nationale Venstre« — forresten det bedste af alle de politiske Partier, vi har haft. Det talte det sidste Aar, det bestod, 22 Medlemmer. Undertiden kaldtes Partiet det grundtvigske Venstre, skønt adskillige af dets Medlemmer ikke hørte til Grundtvigs kirkelige Venner. Men i det store og hele sluttede det sig jo nær om Grundtvigs Tanker om kirkelig og folkelig Frihed. Hofjægermester Carlsen og Balthazar Christensen syntes at være Førerne; men de egentlige Ledere var dog Termansen og Høgsbro. Men da »Det forenede Venstre« blev dannet, sluttede de 17 af Partiet sig hertil, »og de 5, som blev tilbage, fandt det med Rette usømmeligt at smykke sig med et Navn, der havde tilhørt det hele Parti«. Nu — baade før og efter Valgene i 1872 — blev der talt en Del om at oprette Partiet igen. Men dette var »Det forenede Venstre«s Mænd naturligvis bestemte Modstandere af, da de mente, at alt, hvad der virkelig var Venstre, kunde slutte sig til dem.

Anders Tange skrev da et længere Stykke i »Fyns Tidende« med Overskrift:

»Bør der dannes et saakaldt nationalt Venstre?«

Han besvarer Spørgsmaalet med et afgjort Nej. Forøvrigt lyder det velskrevne Stykke i sin Helhed saaledes:

Der er saa vel før som efter Valgene forekommet adskillige Ytringer i Bladene, som tyder paa, at man fra flere Sider arbejder paa at danne et Parti paa Rigsdagen, som skal føre ovennævnte Navn. Det kan ikke nægtes, at de sidste Folketingsvalg har haft et som det synes heldigt Udfald for »Det forenede Venstre«. Dette maatte, skulde man tro, være en Tilfredsstillelse for alle Venner af sand folkelig Frihed og tjene til at bestyrke Tilliden til »Det forenede Venstre«, som ved

sin aabne og bestemte Udtalelse om sin hidtidige og fremtidige Virken i mange Punkter af vort Fædrelands Lovgivningsvirksomhed og Folkestyrelse har bidraget til at aabne Blikket hos Folket for Faren for Folkefriheden, for Midlerne til Afværgelsen af denne Fare og for Vejen til sand folkelig Selvstyrelse.

Det er derfor en daarlig Tjeneste at gøre Folket, hvis nu nogen af dem, som under Valgkampen har benyttet »Det forenede Venstre«s Udtalelse som Middel imod Modstanderne og til at vinde Indgang hos Frihedspartiet, vilde arbejde paa at sprænge »Det forenede Venstre«, just som det har nogen Udsigt til at gribe kraftigt ind i vor politiske Udvikling. Det maa fornuftigvis indrømmes, at skal Venstre, som vor politiske Stilling er for Tiden, med en konservativ og for Menigmands Indflydelse sky Regering og med et i denne Retning selvskrevet Landsting, kunne udrette noget, da maa et fast Sammenhold imellem dets i vor indre Politik enige Medlemmer være en ufravigelig Betingelse. En tidligere Minister har udtalt: »Skaf os et fast Flertal i Folketinget, da har I Magten og bør have den.« — Denne Udtalelse viser noksom, at Højre forstaar Betydningen af et fastsluttet Venstre i Folketinget. Det har ikke kunnet forhindre Venstre fra at komme frem ved Valgene, skønt alle Midler, lige fra de skumle Beskyldninger i Krogene til de mest hensynsløse Fordømmelsesdomme, blev anvendte. Det maa derfor vælge en anden Kampmaade, som ved tidligere Lejligheder har vist sig at kunne frugte, den nemlig, at bringe Splid ind i det dem overlegne Partis Rækker, og medens dets Medlemmer indbyrdes bekæmpede hinanden, vilde der være Tid for Højre til at bringe sine faldne Aktier paa Fode og sikre sig Magten i den nærmeste Fremtid, sunket som det er fra et idealistisk Fremskridtsparti til et folkesky Gammelmandsparti, der føler, at dets Tid er omme, og derfor kun lever for at holde det gaende paa Pumperne. Det venter derfor med Længsel efter det Øjeblik, da der udbryder Strid i »Det forenede Venstre«, og udsender jævnlig Brandere, som skal fremkalde den. I Grundlovskampens Tid, da Højremændene, som Professor Frederiksen sagde, havde baaret sig saaledes ad, at ikke selv den mest maadeholdne Bonde

vilde have med dem at gøre, lykkedes det at afvende den truende Fare ved Dannelsen af Mellempartiet, som optog en Del af Venstres utro Medlemmer. Splittelsen af Venstre fuldendtes ved Delingen af det daværende Venstreflertal i et nationalt og et folkeligt Venstre, og at det nationalliberale Parti havde samlet baade Mod og Kræfter under den Splittelse, viste sig, da det kunde erklære sig beredt til at afløse Ministeriet Frijs. Mellempartiet er nu ikke længer tidssvarende for Højres Formaal. Det er ved de sidste Valg dømt af Folket som ufolkeligt, idet dets bedste Mænd dels er faldne, dels valgte med et saa ringe Flertal, at de efter al Sandsynlighed ikke har lang Tid tilbage, hvis der ikke sker noget overordentligt for at afvende den truende Fare. Dannelsen af et nationalt Venstre og den derved fremkaldte Strid i »Det forenede Venstre«, ifald nogle af dets Medlemmer lader sig lokke til at gaa i Fælden, vil derfor være et velkomment Middel for Højre og skaffe det Pusterum i Kampen, hvortil Partiet saa haardt trænger.

Under de nuværende Forhold vilde Dannelsen af et nationalt Venstre blive betragtet som et Slag i Ansigtet paa »Det forenede Venstre«; det vil være en indirekte Benægtelse af, at dette er nationalt; det vil være at udtale en aaben Mistillid til en Del af dette Partis Medlemmer, som vil skabe en gensidig Mistillid fra disse Medlemmers Side og forspilde den gensidige Velvilje og Tillid til hinandens gode Hensigter, uden hvilket intet Parti kan bestaa. Hvorledes vilde f. Eks. Hr. J. A. Hansen og de mange Bønder, som anser ham for en dygtig Politiker og Fremskridtsmand, se paa et Parti, som vil indeslutte Mænd, som ligefrem benægter hans og deres nationale Sindelag, som slutter sig til Udtalelser som den af Birkedal: »at J. A. Hansen ved sin lange politiske Virksomhed ikke har fyldt Folket med det, som er godt og ædelt«.

»Jeg slutter mig til »Det forenede Venstre«; jeg har ikke billiget J. A. Hansens Politik i alle Retninger, men hvad jeg holder fast paa, det er, at de politiske Skridt, han har foretaget sig, som jeg ikke har kunnet billige, dem har han gjort, fordi det var hans Overbevisning, at det saaledes var bedst tjenligt for det

danske Folk og dets Frihed. Saa længe, som jeg kan tro dette, kan jeg ogsaa, naar vi er enige om Flertallet af de Forslag, som ligger for, arbejde sammen med ham og hans Venner og vilde kun skade Folkefrihedens Sag ved ikke at gøre det.

Hvad det vilde føre til, hvis vi traadte op som et særlig nationalt Venstre, viste sig klart ved sidste Valgkamp med Hensyn til Birkedals Udtalelser imod »Det forenede Venstre«. Ved næsten alle Valgmøder her paa Fyn, hvor »Det forenede Venstre«s og Højres Kandidater traadte op imod hinanden, benyttedes hans Udtalelser af Højremændene. Mænd, som den Gang, Birkedal kæmpede for Junigrundloven og senere blev afsat af den ufolkelige Regering, ikke kunde finde Ord stærke nok til at dadle og fordømme hans Optræden, som brugte enhver Beskyldning for at skræmme Folket fra at støtte ham; ja, disse Folk hørte man nu prise ham som en national Dydshelt og ægte Frihedsmand, fordi han ikke kunde slutte sig til »Det forenede Venstre«. Hans Udtalelser blev benyttede af Folk, som er hans baade aandelige og hjertelige Modstandere, imod Valgkandidater, som hørte til hans Menighed, saa at disse skarpt maatte fremhæve Forskellen i deres og hans Syn paa, hvad Folkets Behov krævede i det daglige politiske Arbejde. Folket var imidlertid for roligt og rimeligt i sin Dom, saa at det ikke gik i Snaren, og Grundtvigs Venner blandt Bønderne og Skolelærerne forstod for godt at skelne imellem den politiske Kamp for Folkets Selvbestemmelsesret og for den enkeltes Frihed og Arbejdet imellem Folket indbyrdes for det sande og sunde Kirke-, Skole- og Husliv, saa at de stemte paa »Det forenede Venstre«s Mænd og lod Præsterne passe sig selv, naar disse ikke turde gaa med. — Og det var der ikke mange af dem og i det hele af Folk med den lærde Dannelse, som turde. De kan nok synge med Hostrup:

Ja, frem! thi Maalet du ikke har naaet
 med Sulet paa Bord;
 fra Frimands Ret og til Stormands Daad,
 saa gaar Vejen i Nord;
 ja, frem til Hjælp i den trange Tid
 med Skatten, du har i Gem,
 med Folkets slumrende Kraft og Vid. —
 Frem, Bondemand, frem!

»Nu begynder vi at komme, men vi kommer i sluttet Flok, for vi bliver stærkere og frejdigere, naar vi løfter i Flok,« svarer Bonden; »tag nu imod os!« Men saa bliver disse Folk med den latinske Dannelses bange og siger studsende: »Nej, ser I saadan ud? Vi havde ikke tænkt os jer som forenede Venstremænd; vi havde tænkt os jer som nationale Venstremænd!« Og saa arbejder de paa det nationale Venstre, som skal blive et Udtryk for, hvad de har tænkt sig i Studerekammeret. Naar vi saa siger: »Nej, Tak! Vi ved, at I mener det godt, men eders Raad baader ikke os men vore Modstandere; vi bliver, hvor vi er, indtil vi ser et Parti for os, som virkelig er bedre og kan bringe mere Udbytte i Retning af folkelig Frihed« — ja, saa vil det vise sig, om disse Folk, som saa længe har fortalt og sunget om det menige Folks Indflydelse paa og gode og kraftige Deltagelse i Folkeoprejsningsværket, om de vil stille sig paa et ophøjet nationalliberalt Stade og maaske hjælpe Carl Ploug at kaste Snavs paa den Politik, som det menige Folk har skænket sin Tillid. Eller vil de maaske stille sig paa et mere beskedent og sandt Standpunkt, i et venstre Centrum, da de nu en Gang er for lidt Venstremænd til at gaa ind i »Det forenede Venstre«, og dog maaske for lidt Højremænd til at tage ind i »Hotel Mellempartiet?«

Mit Svar paa Spørgsmaalet om Dannelsen af et nationalt Venstre er: Et saadant vil for Tiden kun tjene til at adsplitte Folkepartiets Kræfter til Fordel for Højre. Alle nationale Venstremænd maa slutte sig til »Det forenede Venstre«, hvis Politik er fuldstændig national.«

Enten man nu er enig eller uenig med Tange i hans Betragtning, saa maa enhver, der læser hans Artikel, indrømme, at den er skrevet med ualmindelig Dygtighed. Høgsbro lod den aftrykke i »Dansk Folketidende« den 15de November, idet han med Rette antog, at »vistnok flere kunde ønske at kende den som et Vidnesbyrd om, hvad der bevægede sig hos fremragende Lægmænd blandt Grundtvigs Venner«.

Et Par Maaneder efter skrev Tange i samme Blad en Artikel om Fæstevæsenet, som ogsaa er værd at læse.

Den 2den December traadte Rigsdagen atter sammen. Foruden Forslag til Finansloven blev der i denne Samling bl. a. forelagt Forslag om at lade den i Valgmenighedsloven fastsatte Tidsgrænse for dens Gyldighed af 5 Aar bortfalde, et Lovforslag om Borger- og Almueskolen, Lovforslag om Told- og Skibsafgifter o. s. v. Af disse Forslag blev kun det første gennemført, og det endda efter haarde Kampe, mens de to sidste kun naaede at komme i Udvalg. I Udvalget for Toldloven fik Tange Plads, hvilket vel maa betragtes som et Vidnesbyrd om den Tillid, hans Partifæller havde til ham.

Men foruden de af Regeringen forelagte Forslag blev der af Venstres Bestyrelse i denne Samling indbragt fem frisisdede Forslag, nemlig Forslag til en Pensionslov, hvorved Pensionerne for Fremtiden vilde blive mindre, Forslag om Besættelserne af Sognepræstembederne i Folkekirken, om Præsternes Lønning, om Fæstegodsets Overgang til Selvejendom og endelig Forslag om de kommunale Valg. Men ingen af disse Lovforslag blev gennemført, og Grunden dertil var Regeringens og Højres stærke Modstand.

Under Behandlingen af Forslaget om de kommunale Valg (den 28de Januar 1873), der gik ud paa at hævde den almindelige Valgret til samtlige kommunale Raad men saaledes, at en vis Del af dem valgtes blandt de højstbeskattede, holdt Anders Tange sin Jomfrutale. Som man kunde vente, gav han Forslaget sin Tilslutning, og han fremhævede med megen Kraft, klart og dygtigt, det uretfærdige i den nuværende Ordning af Forholdene. Foredraget er uden nogen Blomsterpragt — slikt laa ikke for Tange —; uden nogen Undskyldning eller nogen Indledning gaar han straks til Sagen. Da det var hans første Tale i Tinget, og da den giver en god

Prøve paa hans Taler i det hele, aftrykkes den her — ordret efter Rigsdagstidenden. Den lød saaledes:

»Jeg anser det her foreliggende Forslag for en nødvendig Følge og en nødvendig Konsekvens af den Udvikling, som Frihedens Indførelse navnlig i kommunal og politisk Henseende har haft her i Landet. I Aaret 1855 fik man de nuværende Valgretsbestemmelser til de kommunale Raad; men det blev den Gang bestemt udtalt af det om dette Forslag nedsatte Udvalg, og navnlig af Flertallet deraf, at dettes Medlemmer kunde gaa langt videre end til det, der da var foreslaaet, med Hensyn til Frihed for Kommunerne, hvad Vælgernes Indflydelse paa de kommunale Raads Sammensætning angik, samt at Udvalget kun da for Tiden vilde blive staaende ved, hvad der foresloges, for dog at faa en Ordning, der var noget bedre end den, man havde efter Anordningen af 13de Avgust 1841. Det var efter min Mening ogsaa kun et meget lille Fremskridt med Hensyn til Valgrettens Udvidelse, der da blev foretaget, idet alle Skatteydere i Landkommunerne, som havde 1 Td. Hartkorn, efter Anordningen af 13de Avgust 1841 havde Ret til at deltage i Valget af samtlige Sogneforstanderskabsmedlemmer. Den Forandring, der da gjordes, gik som bekendt ud paa, at Valgretten for den større Halvdels Vedkommende blev berøvet en hel Del af disse Skatteydere, idet den blev lagt i den højst-beskattede Femtedels Haand, hvorimod Valgretten for den mindre Halvdels Vedkommende blev udvidet til samtlige Skatteydere i Kommunen. Dette var jo for en Del at tage med den ene Haand, hvad man gav med den anden. Valgretten til den mindre Halvdel blev vel udvidet til samtlige Skatteydere; men da Flertallet har Magten i Sogneraadet, kunde den Myndighed, som den egentlige Vælgermasse i Kommunerne derved modtog, efter Forholdets Natur kun blive en Slags raadgivende Myndighed. Som Følge deraf har der ogsaa, jeg kan gjerne sige lige siden den Tid, været stærke Ønsker hos Befolkningen for at faa denne Valgret udvidet saaledes, at den kunde blive mere overensstemmende med de Valgretsbestemmelser, vi ellers har, navnlig med Hensyn til Valgene til Folketinget.

Der er fra flere Sider gjort en Del Indvendinger imod dette Forslag og imod de Bestemmelser, det indeholder; men efter det Kendskab, jeg har til Forholdene omkring i Landet, kan jeg ikke indse, at disse Indvendinger er af den Beskaffenhed, at de kunne nedslaa de Fordringer om en Udvidelse af Valgretten, som her foreligger. Idet man sætter en vis Skatteydelse som Valgretscensus, som Betingelse for Deltagelse i Valget af Sogne- og Amsraadsmedlemmerne, er det nemlig klart, at det i Grunden ikke er Vælgermassen men derimod Pengemagten, i hvis Haand man lægger Valgretten; men efter hvad jeg har set ved at færdes blandt Folket, har jeg aldrig mærket, at de, der har Penge, Ejendom og Hartkorn, de, der er i Besiddelse af større timelige Goder, i Grunden er mere ædle, mere fædrelandskærlige, mere hensynsfulde over for deres Medborgere og i det hele mere dygtige end de, som er i en mindre heldig timelig Stilling i Samfundet. Jeg finder ogsaa Medhold i denne Betragtning ved at se paa de virkelige Forhold. Naar man vil betragte Sagen fra et almindeligt menneskeligt Standpunkt og ikke mindst, naar man betragter den fra et, om jeg maa sige, kristeligt Standpunkt, finder jeg det ogsaa aldeles forkasteligt at binde Rettighederne til Pengemagten. Jeg skal blot tillade mig at gøre opmærksom paa, at Rigdommen ikke bliver prist i den gamle Bog, som jeg lægger overordentlig megen Vægt paa. Deri hedder det tvertimod med Hensyn til Rigdommen, at den leder Folk i Fristelser og Snarer o. s. v.; men det er ikke nogen Anbefaling til at lægge Myndigheden i de riges Hænder fremfor i den øvrige Befolknings.

Der har været Tale om, at denne Magt, naar den blev lagt i den hele Befolknings Haand meget let kunde misbruges, men jeg vil i saa Henseende blot henvise til den Sammensætning, som dette Ting har. Har det vist sig, at Magten er bleven misbrugt mere her end af de højstbeskattede ved den Maade, hvorpaa de har valgt deres Tillidsmænd? Der er ogsaa bleven sagt, at de almindelige Vælgere ikke har lagt en saadan Interesse for Dagen med Hensyn til Udøvelsen af deres Valgret, at man skulde have Grund til at lægge en yderligere Myndighed i deres Haand; men for at forholde den

menige Befolkning, den store Vælgermasse dens Valgret, er det ikke nok at sige, at den ikke lægger den Interesse for Dagen, som ønskeligt er; thi intet her i Verden er saa godt, som det skulde være. Nej, for at man med Grund kunde forholde dem deres Valgret og lægge den i de mere begunstigede Vælgeres Hænder, maatte man først bevise, at disse har vist større Interesse for de offentlige Sager end de almindelige Vælgere; men det har vi ikke hidtil set noget til. I det Amt, hvorfra jeg er, var der ved det sidste Amsraadsvalg 72 valgberettigede, men af disse mødte kun 28 for at stemme paa Amsraadsmedlemmerne. Er dette et Bevis for, at der af de mere begunstigede Vælgere er vist mere Interesse for Udøvelsen af Valgretten? Jeg siger, at det er et uholdbart Grundlag at bygge et Amsraad paa, at 28 Herremænd eller Proprietærer skulle i Forening med Amtmanden kunne forhindre enhver Udvikling af den Maade, hvorpaa Amskommunen styres.

Med Hensyn til Sogneraadene er det blevet bemærket af det ærede Medlem for Aarhus Ams 2den Valgkreds (Mørck), at der ikke gjorde sig nogen Deling gældende, at de højstbeskattede ikke benyttede deres Valgret paa den Maade, at der kunde være Grund til at udvide Valgretten for de øvrige Vælgeres Vedkommende. Jeg maa tilstaa, at det forundrer mig overordentlig meget, at det ærede Medlem kan have en Mening, der staar saa meget i Strid med, hvad der i Virkeligheden er Tilfældet, og med den Tilstand, der i Virkeligheden er bestaaende omkring i Landet. Det er ganske vist, at der ikke for de fleste Kommuners Vedkommende er nogen Principforskel eller Strid tilstede med Hensyn til de kommunale Valg; men jeg tror ikke, at dette ligger i de nuværende Valgretsbestemmelers heldige Indretning; jeg tror tværtimod, at det ligger i, at det danske Folk i sig selv er et billigt, rettænkende og sandhedskærligt Folk, og at Gaardmændene paa de fleste Steder undlader at gøre deres Myndighed gældende overfor de mindre bemidlede, saaledes som de kunde. Jeg tror, det er af den Grund, at der ikke er kommen flere Rivninger tilstede, end Tilfældet har været; men jeg maa dog tillige paa det bestemteste paa-

staa, at der i flere Kommuner har vist sig at være meget stærke Rivninger. I en Kommune f. Eks., som jeg kender, var der den Gang, de højstbeskattede skulde vælge Flertallet af Sogneraadets Medlemmer, i det hele 109 valgberettigede til de almindelige Valg og som Følge deraf 21 valgberettigede til det andet Valg. Blandt disse 21 var der en Proprietær, en Godsejer, som ønskede at komme ind i Sogneraadet, men han havde ikke den fornødne Tillid i Sognet. Derimod havde han naturligvis Indflydelse paa en Del Gaardmænd og naaede derved at samle 11 Stemmer sammen. Med dem kunde han altsaa indsætte Flertallet i Sogneraadet og derigennem beherske hele den øvrige Vælgermasse i Sognet, men man kan forstaa, at de almindelige Vælgere som Følge deraf ikke havde den Tillid, som kunde være ønskelig, til Flerheden af det Sogneraad, der var valgt. De vidste derfor intet andet Raad end at benytte den Ret, som Kommunalloven gav dem til at møde i Sogneraadet som Tilhørere; men hvad gør da Sogneraadet? Det lejer et lille Lokale, hvor der netop er saa megen Plads, at det selv kan benytte det, men hvor der ikke er Plads til Tilhørerne. Hvis saadanne vilde være tilstede, var de derfor nødt til at staa op til Væggen, og Sogneraadet gjorde ikke en Gang den Indrømmelse, at det f. Eks. satte en Stol eller en Bænk til Sæde for dem. Tilhørerne blev da enige om at indgive en Forespørgsel til Amsraadet, som lød paa, om det, da Kommunalloven bestemte, at Sogneraadets Forhandlinger skulde holdes offentlig og bekendtgøres ved Kirkestævne eller paa anden i Sognet brugelig Maade, ikke ogsaa var i Kommunallovens Aand, at Sogneraadet sørgede for, at der var saadanne Bekvemmeligheder tilstede, at det ikke skulde være aldeles utaaleligt for Tilhørerne at være der; thi hvis det ikke var Tilfældet, mente Forespørgerne, at denne Bestemmelse om Mødernes Offentlighed, saa vidt de kunde skønne, ikke var til nogen Nytte. Amsraadet tog imidlertid ikke Hensyn dertil men resolverede, at det maatte fuldstændig lægge det i Sogneraadets Haand, hvorledes det vilde ordne dette Forhold. Saaledes staar altsaa Sagen. Det kan ikke hjælpe det allerringeste, at man giver Kommunerne Selvstyrelse, Ret til at styre deres egne

Anliggender, naar de, der skulle fortolke Loven, fortolker den i en Retning, som er aldeles modsat den, der har været tilsigtet.

Der har tillige været indvendt imod dette Forslag, at det ikke var heldigt, at de mindre bemidlede fik større Indflydelse paa Valgene, da det dog er de store Skatteydere, som bærer de store Byrder til Kommunerne, og idet man synes, at de, der bærer de store Byrder til Kommunen, ogsaa bør have noget større Ret til Styrelsen af Kommunens Anliggender. Jeg kan aldeles ikke forstaa, hvorledes denne Paastand kan gøre sig gældende. Jeg kan ikke forstaa, at det, at en Mand, som f. Eks. har 2000 Rdl. i Indtægt, svarer 50 eller 100 Rdl. i Skat, kan betragtes som en Byrde paa ham, fremfor det, at en Mand, der f. Eks. har 200 Rdl. i Indtægt, skal svare, jeg vil sige 4 eller 2 Rdl. i Skat. Det forekommer mig netop, at Byrden for den sidstnævnte maa være meget større; thi han skal svare Skatten af det Beløb, som er nødvendigt til hans og hans Families Underhold — der er ikke noget tilovers for ham at svare Skat af — men den anden, der har 2000 Rdl., svarer Skatten af, hvad han har tilovers, og han kan meget godt undvære 50 eller 100 Rdl. uden derfor at indskrænke sine og sin Families Fornødenheder. Jeg betragter Forholdet fra den Side, at den Skat, der bliver paalagt til Kommunen, ikke er en Byrde paa den vedkommende Person men en Byrde paa Formuen, og det følger af sig selv, at den store Formue meget bedre kan taale at bære Byrden end den lille Formue eller Indkomst. Følgelig kan det efter min Mening aldeles ikke være i sin Orden at sige, at de, som har de store Indtægter og svarer de store Skatter, bærer de store Byrder.

Det ærede Medlem for Aarhus Amts 2den Valgkreds (Mørck) sagde, at denne Sag skulde, hvis den skulde komme igennem, forceres igennem, og han mente, at noget saadant var for tidligt efter 10 Aars Forløb eller lidt mere. Jeg kan som sagt ikke indrømme, at de nuværende Valgbestemmelser kun er 10 eller lidt flere Aar gamle; thi Grundtrækkene af den nuværende Valgret har bestaaet siden den 13de August 1841. Navnlige har Klasseinddelingen bestaaet siden den

Tid; det er altsaa en Levning fra Enevoldsmagtens Tid, og jeg synes, at den stemmer saa lidt med den stadige Udvikling her i Landet, at der er overordentlig stor Grund til at se at faa en mere tilfredsstillende Ordning af dette Forhold. Jeg skal endvidere tillade mig at gøre opmærksom paa, at der, efter hvad jeg har erfaret, ved de sidste Folketingsvalg og ved de Valgmøder, som er holdt, har været overordentlig stærk Stemning over hele Landet og blandt det store Flertal af Befolkningen for at faa denne Reform gennemført.«

For sin Tale, der blev hørt med Opmærksomhed af Tingets Medlemmer, blev Tange komplimenteret af Søren Kjær og Berg, der begge udtalte deres Glæde over at høre en Røst fra Fyn, der i Modsætning til, hvad man var vant til at høre fra denne Landsdel, udtalte sig saa varmt og indtrængende for den Grundtanke, hvorpaa det foreliggende Forslag hvilede.

Overgang til 2den Behandling vedtoges ved Navneopraab med 67 Stemmer mod 15. Lars Dinesen var blandt dem, der stemte for Lovforslaget, mens Niels Andersen stemte mod dets videre Fremme.

Da det imidlertid viste sig, at Regeringen ikke alene bestemt modsatte sig dette og de 4 andre Lovforslag, men ogsaa æggede Landstinget til Modstand — saa man kunde forudse, at de ikke vilde kunne gennemføres — blev de alle tagne tilbage ved tredie Behandling. Dette skete ved saakaldte motiverede Dagsordener, hvori Folketinget udtalte, at det erkendte, at de paagældende Forslag ikke kunde gennemføres i en tilfredsstillende Skikkelse, saa længe det daværende Ministerium bestod.

Der blev i denne Samling behandlet et Lovforslag om Frihed for Bygningsafgift af visse Smaalejligheder. Ved 2den Behandling af dette fik A. Tange og H. Madsen vedtaget et Forslag om ogsaa at fritage private Skoler (Friskoler). Angaaende dette Forslag indlod

Finansminister Krieger sig privat i en Forhandling med de to fynske Folketingsmænd. Han stillede sig velvillig over for deres Forslag, som da ogsaa gik igennem og kom ind blandt Lovens Bestemmelser. Selve Loven blev vedtaget og stadfæstet i April 1873. Æren for, at de private Skoler blev fritaget, tilkommer altsaa nærmest de to nævnte Folketingsmænd.

Det blev snart klart for Venstre, at det vilde være vanskeligt for ikke at sige umuligt for det at faa Forslag af Betydning gennemført under den daværende Regering. Folketingets Flertal indgav derfor en Adresse til Kongen, hvori det udtalte sin Beklagelse over, at Ministeriet ikke havde villet imødekomme Folketingets Krav om Hjælp til at faa frisindede Reforme gennemført. Det hed endvidere i denne Adresse: »Opfyldelsen af det konstitutionelle Monarkis nødvendige Krav er, at Regeringen er i Overensstemmelse med det af den almindelige Valgret udgaaede Ting.«

Men Landstinget skyndte sig nu at komme med en Tillidsadresse til Hans Majestæts Regering. Det udtalte heri, at det ikke havde fundet nogen Vanskelighed ved at samvirke med Regeringen, og at det maatte anse det som en Betingelse for Samfundets rolige, fremskridende Udvikling, at det ene Ting ikke gør Krav paa, at Regeringen udelukkende skal søge sin Støtte hos dets Flertal. Landstinget »maa tværtimod anse enhver frugtbar Samvirken mellem Regering og Rigsdag for umulig, naar Flertallet i et enkelt af Tingene mod Grundlovens Ord og Mening vil tilegne sig afgørende Indflydelse paa Ministeriets Sammensætning.«

Begge Adresserne blev overbragt Kongen, der dog ikke kunde tage noget Hensyn til Folketingets, hvorimod han modtog Landstingets »med megen Tilfredsstillelse«.

Den 6te April udstedte »Det forenede Venstre«s

Bestyrelse en Udtalelse til Vælgerne, hvori den forklarer dem Folketingets særlige Stilling, som den fremgaar af Grundlovens Bestemmelser om Folketingets Fortrinsret frem for Landstinget. Udtalelsen slutter med følgende: »Vælgere! Stillingen er klar; det nuværende Ministerium bestrider Grundlovens ledende Tanke. Herom kan en Kamp ikke undgaas«.

I Paaskeferien, som snart efter indtraf, holdt flere Folketingsmænd Møder med deres Vælgere for at tale med dem om Stillingen. A. Tange og H. Madsen talte ved et Møde i Ferritslev Paaskelørdag. Den første sagde her bl. a.: »Nu maa Folketinget fortsætte sin Kamp og bruge yderligere Midler for at fremkalde en Forandring; thi det kan ikke gaa i Længden, at der Aar efter Aar ikke bliver det mindste udrettet. Det skal afgøres, om et lille Mindretal skal raade for, hvad der skal være Lov i Landet, og give Folket det af Naade, eller om Folketingsflertallet, som bygger Landet og bærer Udviklingen frem, skal have Ret til at faa sine Krav sat igennem. Det gælder nu om at vise Udholdenhed, dersom man vil bevare Friheden for sig og sine Børn; Kampen maa fortsættes, og det nuværende Ministerium maa gøres umuligt. Hvornaar eller hvorledes kan ikke afgøres; men det vil blive Folkets egen Sag, om det vil ligge under i Kampen eller ej.«

Pastor Birkedal, som ogsaa var kommen tilstede, udtalte, at han var enig med Tange i saa godt som alle de Krav, han havde omtalt — han vilde ogsaa gerne have Regeringen bort — men han vilde sige, at Danmark forgik ikke, fordi de Sager, Tange omtalte, blev udsat et Aar eller to.

Tange glædede sig over, at Birkedal var enig med Venstre i Principet; det var altsaa kun om Maaden og Midlerne, der kan være Uenighed. Han talte derefter stærkt mod det Mindretalsregimente, man levede under.

»Det er hverken i Kraft af Aandens eller Hjærtets Magt, at Mindretallet vil herske; nej, Berettigelsen dertil grundet paa Hartkorn eller Penge eller latinsk Dannelselse og et Eksamensstempel, som, vel at mærke, ikke Folket men Professorerne har forsynet vedkommende med.« Der trængtes til, at Mænd med Ungdomskraft kunde gribe Styret. Frihedsaanden fra 48 var vegen fra Byerne men gik nu ud over Landet, og han troede med Bjørnson, at den Aand, som nu var over Folket, skulde Bølge efter Bølge vælte sig ind over Stæderne. Han var enig med Birkedal i, at Danmark forgik ikke, fordi man udsatte disse Frihedskrav noget; thi i saa Fald vilde Danmark være forgaaet for længe siden; »men det gælder om, at vi ikke taber Fremtidsmaalet af Syne. Man har ikke forhastet sig, man har ventet i over tre Aar uden at faa noget videre fremmet.«

Efter at Birkedal endnu en Gang havde haft Ordet, maatte han bryde op. Ved Afskeden bragte Forsamlingen efter Tanges Opfordring ham sin Tak i et kraftigt Hurra. Dette glædede øjensynlig Birkedal, og han takkede hjærtelig derfor.

Ved Mødet vedtoges følgende Beslutning: »Forsamlingen udtaler sin Anerkendelse af den Maade, hvorpaa Folketingets Flertal har hævdet Folkets grundlovmæssige Krav og Rettigheder i indeværende Rigsdags-samling, og haaber, at det fremdeles med samme Nidkærhed vil arbejde for Virkeliggørelsen af vor Forfatnings Grundtanke i Landets Lovgivning og Styrelse: Folkets Selvstyrelse under Anerkendelse af den konstitutionelle Konges grundlovmæssige Særrettigheder.«

Det var Tange, der ved dette Møde gav det vægtigste Bidrag til Forhandlingen.

Tredie Paaskedag samledes han med sine Vælgere i Nyborg. Han udtalte sig i et længere Foredrag i Hovedsagen paa samme Maade som i Ferritslev. Konsul

Clause n optraadte derefter mod Tange. »Fyns Tidende« skrev ganske morsomt herom: »Konsul Clausen, som synes at skulle blive »ordentlig Opponent« ved Hr. Tanges politiske Disputatser i Nyborg, fik derefter Ordet og imødegik . . . Tanges Udtalelser paa en rask, let og ret heldig Maade, dog mest heldig for Tange, som derved fik Lejlighed til at vise, at han ligesaavel nu som tidligere kunde være tjent med Hr. Clausens Opposition. Tanges Svar til Clausen var varmt og livligt.«

Det var vistnok ved denne Lejlighed, at Clausen bl. a. kom med følgende Udtalelse: »Her kan De se, det er aldeles grundlovstridigt, naar Venstre forlanger, at Menighederne selv skal kunne vælge deres Præster, for der staar tydelig i Grundloven, at »Kongen besætter alle Embeder i samme Omfang som hidtil.« Hertil svarede Tange: »Hvis Konsulen vil læse videre, vil De se, at der i samme Paragraf staar: »Forandringer heri kunne ske ved Lov.« — Clausen: »Det har jeg sku ikke læst!«*)

Bagefter dette eller maaske efter et andet af Møderne i Nyborg sagde Clausen til Redaktør Fr. Kjær: »Det er S . . . s, for hvis vi opponerer mod Tange, bliver han bare langt værre. Saa vi gør ham jo en Tjeneste med det.«

Da Tange efter Ferien igen vendte tilbage til København, blev han af sine »politiske Venner« (J. A. Hansen, Høgsbro, Berg o. s. v.) modtaget med mange Lykønskninger over den gode Stemning, der var saa fremherskende i Fyn.

Det varede nogle Dage, inden alle Rigsdagsmændene blev samlet, og »saa længe dette ikke er Tilfældet,« skriver Tange i et Brev af 19de April, »kan vi ikke tage Beslutning om vor fremtidige Optræden. Venstres Bestyrelsesmedlemmer har meget travlt med

*) Meddelt mig af Landstingsmand Jørgen Pedersen.

at samle Efterretninger fra de forskellige Valgkredse, efterhaanden som Medlemmerne indtræffer. Berg vil slet ingen Ting bestille, saa længe den nuværende Tilstand varer. Det er nu ikke Tid at tænke paa Love men paa at faa Ministeriet af Vejen. Derpaa vil han indsætte hele sin Kraft. J. A. Hansen er ogsaa af den Mening, at vi paa Finansloven maa foretage noget, som kan fremkalde en Forandring i Stillingen. Jeg tror nok, at han helst, ligesom jeg, vil have, at man skal byde Regeringen en Finanslov, som Venstre vil have den, og derved fremtvinge en Opløsning. Denne Opfattelse deles ikke af Høgsbro, som siger, at det eneste konsekvente er, enten at følge den samme Vej som det norske Storting eller ogsaa sige Nej til Finansloven og fremtvinge en Opløsning straks, uden at han dog raader til det sidste.

Mikael Pedersen og jeg havde i Gaar en lang Samtale med Indenrigsminister Fønnesbech; han blev selv tilbage i Salen efter Mødet og søgte Samtalen. Han var bleven helt fortumlet, fordi J. A. Hansen under Mødet, da Næringsloven blev henvist til Udvalg, havde svaret paa Ministerens Spørgsmaal (underhaanden) til ham, »om dette var det samme som at begrave Loven«. »Ja, for mit personlige Vedkommende er det; hvad de andres Mening er, kan jeg ikke sige.« — Han vilde nu have at vide, om vi andre var ligesaa slemme som Hansen. Vi erklærede begge, at vi i den Sag ligefrem blev drevne frem af Vælgerne, som var yderst fornærmede over det Svar, som var givet deres Repræsentanter paa Adressen, og at vi som en Følge deraf ansaa det for en Umulighed at forhandle nogen Lov med den nuværende Regering. Han begyndte derpaa at omtale den kommunale Valgret, som stadig spøger hos ham. Sidst jeg talte med ham om denne Sag, vilde han gøre os den Indrømmelse, at den større Halvdel af de kom-

munale Raads Medlemmer maatte vælges efter almindelig Valgret. Men i Gaar gik han saa vidt, at hele Raadet muligt kunde vælges efter vort Forslag, naar der blev ansat en af Regeringen beskikket Formand. — Da M. Pedersen spurgte: »Hvorfor opløste Regeringen ikke Folketinget?« svarede han: »Nej, saa dum er Regeringen ikke; thi hvad Forandring vilde det have gjort?« — Vi: »Ja, tror Deres Ekscellence da, at det kan gaa at lade det nuværende Folketing mødes med Regeringen igen til Efteraaret?« — Ministeren: »Det er min Overbevisning, at det ikke vil ske.« — Vi: »Det er især de 3 Professorer [Hall, Krieger og Klein] og Grev Holstein, som vi ikke kan komme til Rette med; var det rigtigt, som Hall bar sig ad ved Valgmenighedslovens Behandling i Landstinget [han havde her ligefrem fraraadet Tinget at gaa med til en Udvidelse af Loven]?« — Ministeren: »Ja, dette sidste vil jeg ikke sige noget om; men De har ogsaa behandlet ham haardt i Folketinget.« — Til Slutning truede han os med Bismarck, hvortil vi svarede, at Venstre ikke skulde paakalde hans Hjælp. Var der andre, som gjorde det, kom de til at bære Ansvarer derfor.

Alt, hvad jeg her har meddelt om Stillingen herinde, er kun Strøbemærkninger, som kan give Dem*) et Begreb om Stemningerne. Hvad der vil ske efter den fælles Overvejelse i Venstre, ved jeg ikke, men saa meget er vist: Ministeriets Sammenhold er ikke stærkt, dets Stilling er usikker. Naar Venstre holder sammen, er Fremtiden vor.«

Til sin Ven og Meningsfælle, Købmand Rasmus Winckler i Nyborg har A. Tange i de 10 Aar fra 1873 til 83 skrevet en Mængde Breve, ialt 350. (Det første af Brevene er dog skrevet 1872.) Han giver heri klare og meget livlige Skildringer af sit Rigsdagsliv

*) Købmand Rasmus Winckler, til hvem Brevet er skrevet.

m. m. og holder stadig Winckler à jour med Gangen i de politiske Begivenheder. Man faar ved at læse disse Breve et udmærket Billede af, hvad der foregik i Rigsdagen i disse Aar, og tillige Indtryk af en helstøbt Personlighed, en alvorlig Mand, der ikke tager sig sin Gerning let, men samvittighedsfuldt kæmper for Folkets Sag. — En af hans gode Venner, Gaardejer Anders Hansen, Rolfsted, har fortalt mig, at han sjælden eller aldrig har truffet paa en Rigsdagsmand, der havde saa alvorlig en Opfattelse af den Forpligtelse, en Folke-repræsentant har til at arbejde for den Sag, han er kaldet til at føre, som Anders Tange. I det følgende vil der blive Lejlighed til at vise, at dette er rigtigt.

Rigsdagen genoptog sine Møder den 17de April.

Som en lille Afveksling under Rigsdagsarbejdet kom en Udflugt til Lund og Malmø, som 20 Folketingsmænd foretog Søndag den 27de April. Det var nok Zahle, der havde faaet Turen i Stand. Rigsdagsmændene besøgte begge Byerne, og i Lund besaa de Domkirken, Samlingerne m. m. Derefter havde de om Aftenen et Møde med en Del svenske Rigsdagsmænd af »Landt-mannapartiet«. Der blev ordnet Aftensbord for dem af nogle af Stadens og Omegnens Beboere, og der blev ved denne Lejlighed holdt flere Taler og udbragt flere Skaaler baade af Svenskere og Danskere.

Redaktør Bülow fra Lund bød Danskerne Velkommen. Løjtnant Bajer takkede, idet han udtalte, at Rejsen blot var foretaget som en lille Vederkvælgelse under det politiske Livs Anstrængelser, og at man derfor ønskede saa lidt Politik som mulig. Dette Ønske blev det dog vanskeligt at faa overholdt. Redaktør Borg fra Helsingborg talte for »Det forenede Venstre« og Folkepartiet i Danmark, hvorfor Løjtnant Bojsen takkede. Amsraadsmedlem A. Andersen fra Paarup talte for Friheden. Redaktør Westenins fra Malmø

talte for J. A. Hansen, hvorfor denne takkede. En Række Skaaler og Taler afløste derefter hinanden af Tange, H. Madsen, N. Jensen (Toustrup), Zahle, Alberti o. fl. for Pressen, den danske og svenske Bonde, Folkehøjskolen, de store Minder, Norge og Bjørnson o. s. v. Det svenske Blad »Øresundsposten« skrev blandt andet om denne Sammenkomst:

»Det var meget mærkeligt at gøre eller forny Bekendtskabet med disse Mænd af det nordiske Folkepartis Fortrop, lige saa dannede og oplyste som frisindede og frimodige synes de at eje den Hengivenhed for Friheden og Folkets Sag og den Udholdenhed i Arbejdet for den, som er Vilkaaret for ethvert sikkert Fremskridt. Den Sag, de kæmper for, er Fremtidens, og de behøver derfor ikke at tvivle om Sejren. I disse Dage forestaar der maaske den alvorligste politiske Kamp, som nogensinde er bleven ført i Danmark, men, hvordan det end gaar, skal Fremtiden sikkert finde dets Folkemænd paa deres Pladser. Det er værdt at gøre Bekendtskab med den unge danske Bonde, som fører Ordets Vaaben med samme Dygtighed som en gammel, erfaren Stridsmand, og med de gamle Talere, der har taget en mangeaarig, ærefuld Del i Danmarks indre Frihedskamp.«

»Stemningen derovre,« skriver Tange i et Brev til W., »er næsten mere yderliggaaende end hos os; den er hel republikansk. Vi kom tilbage i Formiddags [den 28de April], styrkede og vel til Mode med den Forvisning, at vi i vor Kamp for Friheden her hjemme har deres fulde Deltagelse og Samstemning derovre, ligesom at de kæmper den samme Kamp imod Embedsvælde, Lærdomshovmod og Pengemagt som vi.«

Det var Meningen hos den største Del af Venstre, at man vilde give Ministeriet en alvorlig Advarsel ved at nægte det Finansloven. Tredie Behandling af denne

fandt Sted den 2den Maj. Ordføreren Berg foreslog »af politiske Grunde og efter Samraad med politiske Meningsfæller at forkaste Loven«. Han udviklede i et udførligt Foredrag Grundene til dette usædvanlige Forslag: Regeringens bestemte Modstand mod saa godt som ethvert frisindet Lovforslag, dets Nægtelse af Folketingsflertallets Ret. Berg blev støttet af en stor Del af sit Partis Medlemmer. Mindst 20 af »Det forenede Venstre«s Mænd talte i Tilslutning til ham. Tange var en af de første, der havde Ordet efter Berg, og han udtalte meget bestemt, at det var Folketingets Pligt ved alle lovlige Midler at søge Folkets Selvstyre gennemført, og da den nuværende Regering paa alle Punkter var Modstandere heraf, vilde en Nægtelse af Finansloven være det bedste Middel til at bringe Folket ud af den nuværende uheldige Tilstand, hvori man fuldstændig var kørt fast. »Regeringen hindrer en heldig Samvirken mellem de to Ting, og derfor skal vi ikke styrke den ved at give den Midlerne til at vedblive.« I samme Retning talte endvidere Bojsen, Rasm. Clausen, Alberti, J. A. Hansen, Tauber o. s. v.

Imod Finanslovsnægtelsen talte Finansminister Krieger, der meddelte, at han og de andre Ministre havde stillet deres Pladser til Kongens Raadighed, men han havde befalet dem at blive, Schjørring, Termansen, Dinesen, Jens Jørgensen, Jens Jensen, Thorup m. fl. De 3 sidstnævnte, der var Medlemmer af »Det forenede Venstre«, fandt Skridtet for betænkeligt og vilde derfor ikke være med denne Gang; blev Regeringen derimod siddende til Efteraaret, da skulde de være villige til at følge Partiets Flertal. Ialt var der en 13—14 af »Det forenede Venstre«s »sindigere Medlemmer, navnlig blandt de jyske Bønder, der ikke kunde følge Førerne«.*)

*) Thrige: Danmarks Historie i vort Aarhundrede, 2den Del, S. 439.

Da man ikke kunde blive færdig med Forhandlingen i Eftermiddagsmødet, maatte der holdes et Aftenmøde, som trak ud lige til Kl. 1³/₄ om Natten. Det var under dette, at det bekendte Sammenstød mellem Hall og Tauber fandt Sted. Tauber kritiserede særdeles skarpt Ministeriets Politik og omtalte navnlig meget skarpt Halls tidligere Deltagelse i vor uden- og indenrigske Politik, særlig Forkastelsen af Krygers Forslag om Indførelsen af den gamle Grundlov i Slesvig, Opelskning af en Embedsstand i Slesvig, som vi nu maa trækkes med her i Danmark, og som vendte Venner og Fjender fra os. Han gav »Hall Skylden for Tabet af Slesvig«, og han betragtede det som en Fornærmelse mod den danske Rigsdag og det danske Folk, at Mænd som Hall og Krieger, der har forskyldt saa store Ulykker for vort Fædreland, atter er mødt her og vedbliver at byde Folkets Villie Trods.

Da Hall derefter fik Ordet, mindede han om, at baade Rigsraadet, der i Dygtighed og Fædrelandskærlighed ikke stod tilbage for det nuværende Folketing, og selve Folket havde sluttet sig til den daværende Politik med et saadant Flertal, som ingen anden Regering kunde opvise Magen til. Naar Tauber havde sagt, at han havde benyttet Landets Ulykke til at indskrænke dets Frihed, vilde han afvise dette med dybtfølt Foragt. Man skulde ikke paa den Maade, som Tauber havde gjort, omtale en hel Klasse af Embedsmænd, hvoriblandt der findes de hæderligste og dygtigste Mænd, som man skulde vise Taknemlighed for, hvad de har ofret.

Ministerens Udtalelser blev modtaget med højroret Bifald fra Tilhørerpladsen. Da Formanden (Krabbe) paatalte den skarpe Form, Ministeren havde givet sit Foredrag, gav Tilhørerne deres Mishag saa stærkt tilkende, at han »saa sig nødt til at standse Forhandlingerne

et Kvarter for at faa Tilhørerpladserne ryddede, at Tilhørerne ikke ved deres Meningstilkendegivelser skulde udøve et Tryk paa det fri Ordskifte.«

Tauber svarede Hall, at denne var bleven saa varm, fordi han med en engelsk Digter havde følt, at graa Haar og gamle Fejlgreb rejser sig truende mod ens Hoved.

Tange havde ogsaa Ordet under Aftenmødet, nærmest for at imødegaa Termansen og Dinesen.

Termansen havde advaret Flertallet mod at gribe til et saa yderliggaaende Middel, som en Finanslovsnægtelse var. Dette var det yderste Nødmiddel, som man kun burde gribe til i store og alvorlige Øjeblikke, naar det gjaldt Folkets Ve og Vel. Brugte man det paa en mindre betænksom Maade, kunde det let blive et Tyrfingssværd i Angriberens Haand. Havde man virkelig Tro til sin Sag, maatte man ikke være bange for at vente, til den rette Time for dens Gennemførelse kom. »Den, som tror, haster ikke.« Han var ikke vis paa, om Historien vilde kalde Flertallets Færd taalmodig og besindig; men han troede paa den anden Side ikke, at det nærværende Ministerium i sin Helhed kunde være Fører for de Tanker, som nu gjorde sig gældende i Folket. Ved en besindig og udholdende Virksomhed vil man bringe det til at se, at det maa vige Pladsen for andre Mænd. Selvstyrelsesretten vilde vi vel nok naa til en Gang; men Folket maatte leve sig op til den, saa det kunde blive skikket til gennem Fædrelandskærlighed, Oplysning og Aandskraft at tage Selvstyret. Ved det her foreslaaede Skridt under de nuværende Forhold hjalp vi det ikke paa nogen Maade dertil. Ved den foregaaende Grundlovsforandring er det ogsaa blevet os endnu vanskeligere. Naar man saa tit taler om den uheldige, reviderede Grundlov, da var der flere af dem, der nu førte det store Ord, som den Gang indtog et

andet Standpunkt. Baade J. A. Hansen og Berg var jo særdeles medvirkende til Grundlovsforandringen; ja, Berg var endog den 27de Juli 1866 den ny Grundlovs ivrigste Talsmand. En Forkastelse af Finansloven vil efter min Overbevisning skade Folkets og Frihedens Sag i Almindelighed og Folketinget i Særdeleshed.

Dinesen vilde stemme for Finansloven bl. a. af den Grund, at han ikke havde stor Tillid til, at Flertallet selv er istand til at tage Styret i sin Haand, og det saa meget mindre, naar jeg ser, at det er skaffet tilveje ved at holde gode Miner med de giftige Kræfter (Socialismen), som ude fra ogsaa er kommen ind i vort Fædreland.

Tange mindede nu Termansen om, at Ministeriet havde de fornødne Midler til i to Maaneder at lede Regeringen, og at det derfor ikke i dette Tilfælde var det yderste Middel at nægte Finansloven. Han fandt heller ikke, at man kunde kalde det Hastværk, naar man nu i 24 Aar havde ventet paa Gennemførelsen af flere af Grundlovens Løfteparagrafer uden at have naaet dertil. Ganske vist maa et parlamentarisk Parti vokse langsomt frem gennem Fædrelandskærlighed, Aandskraft o. s. v.; men er det ikke den Side, Termansen nu bekæmper, som væsentlig har støttet Folkets aandelige Udvikling? Dinesens Anke over, at Flertallet ikke havde Mænd til at stille i Spidsen for Statsstyrelsen, vilde han besvare med en tidligere Ytring af Termansen: Vi sidder ikke her for at danne Ministerier men for at hævde Folkets Vilje. Det var aldeles ubevisligt og ugrundet, naar Dinesen havde sagt, at vi havde søgt Understøttelse hos nogen giftig Bevægelse, der var kommen herind fra Udlandet.

Finansloven vedtoges med 61 Stemmer mod 39.

Udfaldet telegraferede Tange straks til sin Ven Winckler, og længere hen paa Dagen gav han ham nærmere Besked i et Brev.

Nogle Dage efter kom Marineministeren med et Forslag om at bevilge 2¹/₄ Million — deraf dog kun 300,000 Kr. straks — til Paabegyndelse af et Panserskib. Folketinget forkastede Forslaget væsentligst af finansielle (Thrige siger parlamentariske) Grunde.

Den 21de Maj sluttedes Rigsdagen. Da Cornelius Petersen ved den Lejlighed udbragte et Leve for Kongen, blev Berg siddende, hvilket som bekendt fremkaldte stor Harme hos Højre Landet over.

Inden Tingmændene rejste hjem, vedtog 52 af dem en Fællesudtalelse, hvori det hed: »Dersom Rigsdagen til Efteraaret ikke møder en Regering, ved hvis Sammensætning der er taget Hensyn til Folkets berettigede Krav, anser vi os forpligtede til — hvad flere af dem iblandt os, der har stemt for Finansloven, alt har udtalt — ikke at vige tilbage for Anvendelsen af de kraftigste Vaaben, som Grundloven tillader os at benytte, for at hævde Folkets Ret, og vi stoler i denne Henseende trygt paa Vælgernes Tilslutning.«

At A. Tange var blandt Underskriverne, siger sig selv.

Af Love, som havde nogen videre Betydning, gennemførtes i denne Samling kun Valgmenighedsloven og Møntloven, hvorefter Sølvfoden blev afløst af Guldfoden, og de nu brugelige Mønter indførtes.

Mod Møntloven stemte dog 33 af Venstremændene, deriblandt Tange. De mente som saa, at naar kun Svenskerne men ikke Nordmændene havde villet vedtage Konventionen (Overenskomsten) om Fællesskab i Mønt, burde man heller ikke her vedtage den. — Et Par Aar senere tiltraadte dog Norge Overenskomsten.

For Valgmenighedsloven stemte største Parten af Tinget — baade Højre og Venstre — Berg, Bojsen og J. A. Hansen undlod dog at stemme, da de ikke fandt Loven tilstrækkelig frisindet. De var navnlig misfornøjet

med, at Bestemmelsen om en friere Brug af Kirkerne blev strøget.

I Anledning af disse og flere andre Afstemninger, hvor Venstre havde været delt, haanede Højrebladene Partiet. Saaledes skrev »Dagbladet« blandt andet: »Mens Lederne drog fra Valgene, fulgt af halvtredsindstyve Svende, saa var de kun 39 ved Finansloven og 30 ved Møntloven, og ved Valgmenighedsloven der red de Herrer alene.«

Højre følte sig sejrssikker, og selv de 52 Venstrømænds Fællesudtalelse lod ikke til at kunne rokke deres Sejrglæde.

Dagen før Samlingen sluttedes, vandt »Det forenede Venstre« endnu en Valgkreds, idet Kl. Berntsen blev valgt i Bogense. Det var den sjette Valgkreds, Venstre erobrede paa Fyn. Valget i Bogense den 20de September var paa Grund af Uregelmæssigheder blevet kasseret og et nyt udskrevet til den 20de Maj 1873. Den 18de Maj blev der holdt et stort Vælgermøde i Vissenbjerg, som ligger i Bogensekredsen. Her var foruden Kandidaterne mødt Folketingsmændene A. Tange, H. Madsen og N. Andersen. Der førtes en længere Forhandling, som endte med, at mange ansete Mænd fra Kredsen opfordrede Kl. Berntsen til at stille sig. Han havde tidligere været opfordret dertil men havde afslaaet det; nu da Folk saa stærkt ønskede det, da Venstres to Kandidater i Kredsen tilbød at trække sig tilbage for ham, men ikke for hinanden indbyrdes, og da endelig hans Ven Tange tog ham i Haanden og sagde: »Nu er det din Pligt at tage mod Opfordringen«, gik han ind paa at efterkomme den, skønt der kun var én Dag, til Valget skulde afholdes. Vælgerne mødte paa Valgdagen saa talrigt som aldrig før, og Kl. Berntsens Valg gennemførtes med Glans, idet han fik 783 Stemmer mod 563, som faldt paa hans Modkandidat,

H. M. Petersen, der i 20 Aar havde repræsenteret Kredsen.

Kort efter var det jo Grundlovens Aarsdag, og der blev da som sædvanlig holdt en Mængde Grundlovsfester omkring i Landet. De to fynske Rigsdagsmænd Tange og Madsen blev indbudt til at tale ved en Fest i Brakker ved Kolding — et Bevis for, at Jyderne havde lagt Mærke til dem. De mødte ogsaa og talte til en Forsamling paa 7—800 Mennesker. H. Madsen talte for Grundloven og A. Tange for Fædrelandet og den sande Folkefrihed, »og de unge fynske Folketingsmænd syntes at møde meget Bifald hos Jyderne«.

Da Femtejuni Festerne var vel fra Haanden, begyndtes der paa Vælgermøderne. Den 11te Juni holdt Tange Møde i Nyborg. Efter at han havde gjort Rede for Arbejdet i den forløbne Samling, udspandt der sig en længere Eorhandling. Konsul Clausen og Overlæge Lang angreb Rigsdagsmanden meget ivrigt. Overlægen truede endogsaa med Bismarck og med en Kuldkastning af Forfatningen, ifald Venstre ikke gav efter i Striden med Regeringen. Men Tange slog deres Angreb tilbage med Kraft og Fynd. Han glædede sig ved at have en saadan Modstander som Overlæge Lang, »for derved træder Modsætningen mellem Højre og Venstre tilstrækkelig frem«. Naar Overlægen truer os med Bismarck, da troede han ikke, at det Hallske Ministerium var særlig skikket til at fri os fra Prøjserne. Vi ved alle, hvorledes Hall i sin Tid styrede Danmark med sine Noter, saa Enden blev, at vi indvikledes i en Kamp, hvori vi tabte Slesvig. Vi har altsaa Erfaring for, at Prøjserne meget godt kan tage fat paa os, fordi vi har et national-liberalt Ministerium. Naar der er talt om at suspendere Forfatningen, da kunde man vente sligt af Socialister men ikke af en dannet Mand. Men det er et Fingerpøg i Retning af, hvilke Tanker visse Folk omgaas med,

naar de ikke paa anden Maade kan faa deres Krig frem, og det maa opfordre Frihedens Venner til at holde trofast sammen. Over for Langs Tale om at tillægge Landstinget samme Vægt til Bedømmelse af Folkestemningen som Folketinget, udtalte han: »Det var et noget uheldigt Regnestykke, Overlægen gjorde for at bevise, at »Det forenede Venstre« ikke repræsenterer Folkets Flertal. Dersom det holdt Stik, saa maatte en enkelt højstbeskattet i en Kommune med Hensyn til Folkestemningen gælde lige saa meget som flere Hundrede andre; det gaar Folk i Almindelighed dog nok ikke ind paa. — D'Hrr. Modstandere er ikke selv vant til at tage Hensyn til Mindretal, det saa man i Grundlovskampen, Det er først nu, da de selv er bleven Mindretal, at de har faaet en anden Mening.«

Paa given Anledning ytrede han, at Venstre til Efteraaret vilde bruge ethvert lovligt Middel for at hævde Folketingets Indflydelse. Det forlangte ikke et Venstreministerium men et moderat, der ikke som det nuværende stillede sig stift og umedgørligt. Hvis Finansloven nægtes til Efteraaret, er der jo god Tid for Regeringen til enten at gaa sin Vej eller opløse Folketinget og endda faa Loven færdig i rette Tid. At den skulde bryde Grundloven vilde jo være Statsomvæltning og utænkkeligt af Mænd, der har aflagt Ed paa den; men det er betegnende, at man vil true med slikt. At Modstanderne ikke fandt, at Taleren var nogen god Repræsentant for Kredsen, kunde kun glæde ham, især efter alt hvad han nu havde hørt af dem.

»Det var ved Mødet kendeligt nok, at Folketingsmanden havde bevaret sine Venner i Købstaden og vel vundet endnu flere.«

Ved Vælgermøderne paa Landet havde Tange, som Aaret forud, overvejende Stemning for sig.

»Nogle Vælgere« indrykkede paa den Tid et Stykke

i »Nyborg Avis«, hvori de opfordrede Tange til at nedlægge sit Hverv som Rigsdagsmand, da han efter Sagen med Kruuse*), ved hvilken han var bleven idømt en Mulkt paa 20 Rdl., ikke længer kunde være bekendt at repræsentere Kredsen. Efter dette Stykke fulgte endnu et aabent Brev til A. Tange, ogsaa undertegnet: »Nogle Vælgere«. Disse taabelige Artikler besvarede Tange kort og skarpt saaledes:

»Hr. Redaktør Blumensaadt!**)

De bedes om at optage følgende i Deres Blad:

Rumlerierne imod mig fortsættes i »Nyborg Avis« Nr. 98 med et aabent Brev fra »Nogle Vælgere«, som det ikke kan falde mig ind at inklade mig meget med, da Indholdet deraf for meget minder om Begrebet »den fine Pøbel« og desuden i paafaldende Grad er blottet for sund Menneskeforstand.

Det hedder saaledes ganske komisk med Hensyn til Ploug og Bille: Det kan bemærkes, at Journalister i en ganske anden Grad er udsat for Injurieprocesser end en Privatmand. For almindelig Menneskeforstand skulde man synes, det maatte hedde: Saadanne Folk, som er vant til at skrive offentlig, under alle Forhold og til enhver Tid, maa, især naar de tillige er juridisk dannede, i en ganske anden Grad vide, hvad der er tilladeligt at skrive end private Folk, som kun undtagelsesvis befatter sig dermed.

Naar det tilsidst hedder: »Vi turde vel have forventet, at De omtalte Sagen, og bestemte Dem for at bede Deres Vælgere om at tilgive og glemme det uhyggelige ved samme,« da er det for det første mærkeligt, at nogen kan være saa enfoldig at tro, at jeg skulde bede om Tilgivelse for noget, som jeg efter moden Overvejelse ansaa for det eneste rigtige under de givne Forhold, og for det andet kan hele Sætningen oversættes saaledes: Vil du bare forlade »Det forenede Venstre« og gaa over til Højre, da skal alt være glemt,

*) Se Side 43.

***) Den daværende Redaktør af »Nyborg Avis«.

og du skal komme til at staa som en pæn Mand med Palmer i Hænderne. — Jeg takker for god Oplysning og skal vide at vogte mig. — Det fornuftigste i hele Stykket er det Sted, hvor »Nogle Vælgere« trøster sig over den ulykkelige Skæbne, som har ramt dem sammen med deres Genboere i Korsør. Ja, hvilket Møde maa det ikke blive, naar de Rumpske Fylkinger mødes med »Nogle Vælgere« fra Nyborg paa Vigridsletten mod de slemme Venstremænd, naar det maaske gælder om for den lovlige Ordens Skyld at suspendere Grundloven. Hermed skal jeg tage Afsked fra »Nogle Vælgere« med den Erklæring, at Folk, der er saa taktløse, at de udsteder aabne Breve mod navngiven Mand uden Navns Underskrift, indlader jeg mig ikke med.

A. Tange.«

Da nogle af Tanges Venner opfordrede ham til at komme til Kerteminde til Corn. Petersens Vælgermøde der, for at man dog ogsaa kunde faa en Venstremænd at høre, tog han mod Opfordringen og rejste derved. Han og H. Madsen talte mod den gamle og ængstelige Corn. Petersen. I en Del af sit Foredrag dvælede Tange ved den kommunale Valglov og paaviste, »at det store Flertal efter den nuværende Ordning ingen Indflydelse kan faa uden af de højstbeskattedes Naade; derfor er Venstres Forslag fremkommet, hvori der dog kan gøres Indrømmelser, naar kun Grundtanken er hævdet, den almindelige Valgret indført. — Foruden den socialistiske Bevægelse fra neden findes der ogsaa en fra oven, og den frygter Taleren fuldt saa meget som den første. Ogsaa fra den Side vil man sætte sine Krav igennem med eller uden Loven. Det er muligt, at det ogsaa i høje Kredse kan være smaat nok med Agtelse for Religion, Ægteskab o. s. v. Naar der da fra de Folks Side, som ejer Rigdom, Kundskaber og Indflydelse, trues med Lovbrud, da er det nok saa farligt, som naar en Flok Arbejdere i Trætøfler og Lærredsbukser og med tomme Hænder truer dermed.«

C. Petersen talte om Tanges Dristighed og fandt hans Udtalelser om Socialisterne fra oven i høj Grad uberettigede. Han beklagede sig gentagne Gange over, at han »ikke kunde have Fred paa sin egen Grund«.*)

Ved en 6te Julifest i Palleshave holdt Tange et Foredrag, som blev »hørt med livlig Deltagelse«. Han begyndte med at kalde sig »et Stykke af en Politiker« og talte dernæst kønt for Fædrelandet og senere om de Formaal, Venstre kæmpede for. Med Hensyn til Oplysningssagen, som der var bleven talt om af en foregaaende Taler, vilde han sige, at den folkelige Dannelse kunde fremmes uden større Skoleskatter, naar de store Summer, der aarlig gik til den saakaldte lærde Dannelse, blev anvendt paa en mere folkelig Maade. Venstre vilde imødekomme Smaafolk, for det havde den Betragtning, at den bedste Maade at løfte dem paa i politisk Henseende var at give dem Ligeberettigelse for Loven i alle Maader, lige med de begunstigede. Det er virkelig Ret, Venstre vil give, mens Højre derimod vil indrømme dem nogle smaa Begunstigelser paa forskellige Punkter, men altsammen af Naade; thi Rettighederne vil disse Folk i Hovedsagen beholde for sig selv. Venstre var rede til at bringe store Ofre for Forsvarssagen, men mod at der sparedes paa andre Steder, f. Eks. i Pensionslovene, og at de ny Skatter lagdes paa dem, der kunde taale at bære dem. Den første Betingelse for at faa disse Anskuelser gennemførte, er at faa den nuværende Regering fjærnet, og, naar Rigsdagen samles til Efteraaret, kan maaske Folket vente en af de betydningsfuldeste og alvorligste Kampe, som har været ført her, siden vi fik en fri Forfatning. Det vil blive en Kamp mellem Folkets Frihed og et Mindretalsherredømme.

*) »Dansk Folketidende« bemærkede med Rette hertil, at H. Madsen var dog Vælger i hans Kreds.

Foruden Tange talte ved denne Fest Højskolelærer Thomsen, Ryslinge, Friskolelærerne H. Jakobsen og L. Jonsen, Pastor Johannes Clausen, Ryslinge, der den Gang nærmest sluttede sig til Venstre, og den udmærkede og meget frisindede Lærer Jensen fra Vejle. Han udtalte en Tak til de politiske Mænd af Venstre, og særlig takkede han Tange for hans Virksomhed paa Rigsdagen.

Da Tanges gamle Lærer og Ven Kr. Appel paa Høgsbrø's Vælgermøde i Boltinge den 25de Juli angreb Venstres Færd i den senere Tid, imødegik Tange og Høgsbro ham med megen Bestemthed og under Forsamlingens Bifald.

To Dage før Rigsdagen samledes, deltog Tange med Berg i et politisk Møde i Esrom. Det kom her til et overordentlig skarpt Sammenstød mellem Tange og Kredens Rigsdagsmand L. Larsen. Denne udtalte bl. a., at han ikke troede, at Tange havde ment, hvad han sagde, naar han havde udtalt, at Regeringen og Højre ikke havde budt os nogen Reform af Betydning . . . De to Jyder Albertsen og N. Rasmussen var hæderlige og ærlige Mænd, men det kunde han ikke sige om Fynboen Tange, som han ikke kendte videre til. Sin Tale sluttede han med, at han i høj Grad maatte fordømme de heftige personlige Angreb af Modstandere paa hinanden. Berg ytrede, at naar Larsen ikke kendte Tange, kom det formodentlig af, at han saa sjældent mødte i Rigsdagen. Tange svarede, at naar Larsen havde sluttet sit Foredrag med at udtale en Fordømmelse over heftige personlige Ytringer, saa kunde han heri være enig med ham, saa meget mere som Fordømmelsen først og fremmest ramte Larsen selv; thi havde nogen ved dette Møde brugt heftige og personlige Ytringer, saa var det ham; men forresten vilde han lade ham vide, at naar han her stillede sig op som Dommer over Rigsdagsmænds

Ærlighed og Hæderlighed, saa var han det kun i egen Indbildning; thi Dommen herom tilkom Vælgerne.

Den med stærk Spænding imødesete Rigsdagssamling begyndte Mandag den 6te Oktober. Tange fortæller herom i et Brev til Winckler (den 8de Oktober):

»Nu er saa Rigsdagen samlet, og vi begynder at faa en Smule Klarhed over Stillingen, saavel Venners som Modstanderes. Ved Rigsdagens Aabning gik al Ting meget roligt. Præsten Joh. Kok skældte os dygtigt ud i sin Prædiken; det værste var, at saa faa af os hørte den. Der var kun nogle faa af Jyderne der henne, som ikke kunde blive betænkt paa at blive hjemme (thi Jyderne er nu altid saa langsomme), men de fik da ogsaa nok deraf, for bestandigt, sagde de.

Førsteministeren oplæste det kongelige Budskab, og Landstingsmændene anstrængte deres Lunger til det yderste for at faa et ordentligt Hurra [for Kongen] sat i Scene; men der vilde ikke rigtig komme Klang deri; thi hele Folketingets Venstre tav bomstille . . .

I disse Dage har ellers det ministerielle Parti levet i et Paradis af københavnsk Herlighed. Tænk en Gang! Den 6te Afsløring af Kong Frederiks Billedstøtte, hvor Carl Ploug holdt Festtalen, uden at nogen kunde modsig ham, og kun de ægte nationalliberale Venner (paa Rigsdagsmændene nær) var indbudt til at komme paa nært Hold og se Stadsen. Den 7de glimrende Festmaaltid for Hall paa Frederiksberg, hvor Storborgere og Embedsmænd og doktrinære grundtvigianske Skjalde kappedes om at prise ham, og Hall takkede dybt rørt for alle Løgnene, der blev sagt til hans Pris. Den 8de Festmaaltid, hvor den ministerielle Politik pristest, forherliget ved Nærværelse af d'Hrr. L. Dinesen og L. Larsen og andre ministerielle Grundtvigianere. Det var en Herlighed, der mindede om de gode gamle Dage, og det kunde jo vedblive, naar kun ikke dette slemme forenede Venstre havde været, men efter Glæden kommer Sorgen. I Dag har »Det forenede Venstre« vedtaget at indbringe Forslag til en Beslutning, som vil blive indbragt i Morgen og gaa ud paa ligefrem at lade Ministeriet vide, at da Stillingen er den samme endnu som

sidste Foraar, vil Folketinget, hvis Ministeriet ikke hidfører en Forandring, nægte Finanslovens Overgang til anden Behandling. Det er hermed Hensigten endnu en Gang at advare Regeringen, før vi fører det afgørende Slag . . . Beslutningen vil formodentlig komme til Behandling Lørdag eller Mandag, og da vil Hall vist ikke faa Ros eller duftende Sange. Som jeg haaber, bliver den vedtagen, og det er da muligt, at vi faar Opløsningen før Finanslovens Behandling. Saaledes er Stillingen.«

Da det ikke lod til, at Højre vilde give efter i sin Kamp mod Venstre — den samme Regering sad fremdeles ved Roret og lod som ingen Ting — besluttede »Det forenede Venstre« ikke at vige tilbage for Anvendelsen af de kraftigste Vaaben, som Grundloven tillod at benytte for at hævde Folkets Ret. Som Tange i sit Brev havde haabet og ventet, saaledes gik det: Hele Partiet, med Undtagelse af Jens Jørgensen, besluttede at stemme mod Finanslovens Overgang til 2den Behandling. Hvad Venstre saaledes var blevet enig om, opsatte det i en Skrivelse, som blev tilstillet Folketingets Formand, Krabbe. Skrivelsen, der var undertegnet af 53 Folketingsmænd, lød i sin Helhed saaledes:

»Da undertegnede under de nuværende Forhold agter at stemme imod Finanslovsforslagets Overgang til 2den Behandling, men anser det for rigtigt, at en med denne Hensigt overensstemmende Beslutning vedtages af Folketinget forud for Behandlingen af det nævnte Lovforslag, anmoder vi Hr. Formanden om at forelægge Tinget følgende

Forslag til Beslutning:

Folketinget beslutter at udtale:

Tinget beklager, at de Forhold, der fremkaldte Adressen den 31te Marts d. A. til Kongen, endnu er de samme; det fastholder og gentager de i denne Adresse indeholdte Udtalelser, og det forventer, at Ministeriet

vil gøre de fornødne Skridt til Fjernelse af de Hindringer for Samfundets lykkelige Udvikling, som foranlediges ved den bestaaende Uoverensstemmelse mellem Ministeriet og Folketinget.

København, den 9de Oktober 1873.«

Da dette Forslag den 13de Oktober kom til eneste Behandling, udtalte Konsejlspræsidenten straks, at Regeringen ikke vilde deltage i Forhandlingen. Derefter forlod han Salen. Forslaget vedtoges med 53 Stemmer mod 39. Blandt de 39 var Termansen, som, skønt han troede, Regeringen gjorde bedst i at trække sig tilbage, dog ikke vilde paatage sig det Ansvar, som var forbundet med at stemme for Forslaget; »han foretrak en langsom Fremadskriden for vovelige Spring«.

Dagen efter begyndte 1ste Behandling af Finansloven. Konsejlspræsidenten oplæste en Erklæring, hvori det hed:

Det er en Selvfølge, at Ministeriet ufortøvet har gjort Hs. Majestæt Kongen bekendt med den af de 53 Medlemmer fulgte Fremgangsmaade; vi henstillede allerunderdanigst til Hs. Majestæt, hvorvidt allerhøjstssamme maatte finde sig foranlediget til under disse Forhold at vælge ny Raadgivere. — Det behagede imidlertid Hs. Majestæt nu ligesom for et halvt Aar siden ikke at tage denne vor allerunderdanigste Henstilling til Følge, men at paalægge os at fortsætte vor Gærning. Vi følger altsaa dette Kongens Bud, beredte til at træde tilbage paa det første Vink, naar Kongen maatte tro at finde kraftigere og bedre Bistand hos andre Mænd, men ikke mindre beredte til, saa længe Kongens Tillid byder os at forblive paa vore Poster, at gøre vor Pligt. — At vi under disse Omstændigheder, naar Tinget, i Overensstemmelse med den allerede uden for Tinget af de 53 Medlemmer tagne Beslutning, nægter at drøfte Finanslovsforslaget, maa tilraade Hs. Majestæt at opløse Tinget, er en Selvfølge.«

Forhandlingerne, der varede i fire Dage, var overordentlige skarpe og livlige og frembød mange Udtalelser af Interesse. Fra Højres Side talte Ministrene: Klein, Hall, Fonnesbech og Krieger, den forrige Finansminister Fenger, Octavius Hansen, Holstein Ledreborg, Bille m. fl. Navnlig blev Finansminister Kriegers »store og indholdsrige«*) Tale hørt med Opmærksomhed. De fik naturligvis Svar fra Venstres Mænd, baade fra Førerne og flere af de menige. Skarpt og klart hævdede man Flertallets Ret, Selvstyrelses-tanken. Ordføreren for Finansloven, Berg, havde Ordet flere Gange. Foruden ham talte J. A. Hansen, Bojsen, T. Nielsen, Alberti, Tauber og A. Tange m. fl. Nyborgkredsens unge Rigsdagsmand holdt et meget dygtigt Foredrag. Det var ved denne Lejlighed, han gav de nationalliberales Yndling, Bille, en god Overhaling. Billes Foredrag, sagde han, lignede et Fyrværkeri, hvor det knitrer, suser og brager en Stund; men Virkningen, det skulde efterlade, er forbi med det samme.

Derefter imødegik han nogle Udtalelser, som var faldne fra et Par af Ministrene. Han fandt, at Justitsministeren havde betegnet Stridens Kærne ved at sige, at det var Kongen, som skulde afgøre, om Folket gik den rette Vej, og at han skulde standse det, naar han fandt, at det ikke gjorde det; er dette rigtigt, da har vi igen det personlige Regimente, Enevoldsmagten under grundlovmæssige Former. Men det er godt, at det er udtalt saa klart; thi da ved Folket, hvad det har at rette sig efter, naar vi kommer ud paa Valgtribunerné. Jeg tvivler om, at det vil se sin grundlovmæssige Ret bortfortolket eller bortgivet paa denne Maade uden at sætte den mest energiske Modstand derimod. Ligeledes udtalte Indenrigsministeren, at den nuværende Regering vilde blive og kæmpe Kampen ud, saa længe den havde Kongens Tillid; men han udtalte ikke, at det var nød-

*) Saaledes kalder Thrige den.

vendigt, at Regeringen ogsaa havde Folkets Tillid, og dog vil det vistnok være nødvendigt, for at en Regering kan bestaa, at den bygger paa en Overensstemmelse mellem disse to Magter. Vi forlanger ikke andet, end at Chefen for et Ministerium, der skal dannes, forhører sig hos Flertallet i Folkets Repræsentation om, i hvilken Retning det ønsker, der skal styres, og at han ikke tager Kolleger, som styrer i aldeles modsat Retning; men deri ligger jo aldeles ikke noget om, hvilke Personer, Hs. Majestæt skal tage. Det er os ikke om Personerne at gøre, men kun om den Retning, hvori der styres. Folket er ikke til for Kongens Skyld; men Kongen og alle Institutioner er til for Folkets Skyld, for at føre dets Udvikling i en heldbringende Retning. Men det nuværende Regeringsparti, som har hjulpet til at indskrænke den almindelige Valgret, og som har styret Landet saa uheldigt baade i det ydre og det indre, vil nu heller ikke erkende, at Folkets Dom ved ny Valg har noget at betyde. Man vil ved Trusler se at skræmme Folket til at opgive sin gode grundlovsmæssige Ret, men det skal ikke lykkes.

Den 16de Oktober eller Dagen før, Tange holdt denne Tale, skrev han et meget alvorligt Brev til Winckler. Det hedder heri:

»Vi har nu i 3 Dage ført en heftig Kamp om Finansloven. Ministrene og deres Venner af Højre har erklæret os en ligefrem Krig paa Kniven, en Kamp paa Liv og Død (disse Udtryk brugte Justitsministeren).« Han tror nu ikke, det er andet end Trusler, naar Ministrene udtaler sig saaledes, og han tror ikke, »at Regeringen vover at opløse« Folketinget »gentagne Gange og tilsidst, naar dette ikke vil bøje sig, udstede en provisorisk Finanslov«. Men »det er klart, at det er Enevoldsmagten under grundlovsmæssigt Skjul, man vil indføre«. »Er Folket« efter Ministrenes Mening »ikke paa rette Vej, vil det have Lov til at udstede Love uden Folkets Samtykke, samt i Henhold til disse selvlavede Love at opkræve Skatter og, mens dette staar paa, blive ved at opløse Folketinget, indtil Folket bliver træt og giver efter«. Det er klare Ord, og vi maa glæde os ved, at de er saa klare og bestemte; thi des lettere kan

man gøre Folket begribelig, hvad det er, Kampen drejer sig om; thi hvis Ministeriets Forklaring er rigtig, vil Grundloven kun blive det forenede Aristokratis og Byrokratis Skalkeskjul i Stedet for Frihedens Borg. Spørgsmaalet ved de tilstundende Valg vil blive: Enevoldsmagt eller Folkefrihed. Folket vil blive sat paa en Prøve, hvis Udfald vil have sin Betydning for lange Tider. Gid alle gode danske Mænd vil gøre sig dette klart, inden det er for silde. — Ansvarret for hver enkelt er stort, thi det gælder ikke den Slægt, som nu lever, men Danmarks hele Fremtid.«

Finanslovens Overgang til 2den Behandling blev nægtet den 17de Oktober med 53 Stemmer mod 45. Dagen efter blev Folketinget opløst og ny Valg udskrevne til den 14de November. Førind Rigsdagsmændene skiltes, blev der naturligvis holdt Partimøder. »Det forenede Venstre« enedes ved dette om at udstede følgende Opraab til Vælgerne:

»Vælgere!

Striden mellem Ministeriet og Folketinget er ført fra os ud til Dem.

Ministeriet vil hævde for sig at styre Folket trods Folketinget. Vi vil hævde for Folket, at en saadan Styrelse er mod Grundlovens Ord og Aand.

Det er en stor Strid, som er Kraft og Udholdenhed værd; dens Udfald vil være af gennemgribende Vigtighed for Frihedslivet i Danmark. Sejrer Ministeriet, er Grundloven lammet. Sejrer Folketinget, vil et af de farligste Forsøg paa at forvanske vor folkelige Frihedsudvikling være tilintetgjort.

Møder alle paa Valgdagen!

Intet skal formaa at udviske Stridens Genstand: paa den ene Side staar ministerielt Enevælde, en Hindring for Folkefrihedens Trivsel i alle Folkets Livssager, en Trusel og Fare for al politisk Lighed og Frihed; paa den anden Side staar den ved Grundloven hjemlede folkelige Selvstyrelse, alt frugtbart Frihedslivs uundværlige Mittel.

Vi har paa Tinge værget om Folkets Ret; nu er De kaldede til Kampen; værg De paa Valgdagen den samme Ret!«

Ved Mødet blev endvidere lagt en Felttogsplan, hvorefter man vilde tage Kampen op med Højre Landet over. At Striden vilde blive haard, var let at forudse. Det gjaldt derfor for Partiet om at sende sine dygtigste Mænd i Marken, og da navnlig dem, der havde de bedste agitatoriske Evner. Naturligvis blev det Berg og J. A. Hansen, der maatte stærkest i Ilden; men ved Siden af dem var der ogsaa en Del andre Mænd, som man vidste havde Evner og Greb paa at tale til jævne Vælgere. Blandt disse var de tre unge Fynboer: A. Tange, Kl. Berntsen og H. Madsen. De fik den Opgave — foruden alt, hvad de kunde naa hjemme paa Fyn — at tage sig af Vestsjælland. Navnlig var det Skelskør, Vedby- og Slagelsekredsene, de skulde gennemrejse. De to første havde man Haab om at tage fra Højre, der hidtil havde siddet inde med dem; hvad den sidste angik, da var Tauber her haardt trængt af sine Modstandere, saa han kunde have god Brug for nogen Hjælp i Kampen.

Der blev denne Gang ført en Valgkamp saa stærk og livlig som aldrig før i vort Fædreland. »Hele Landet lignede hardtad en Valplads.« Ikke mindre end 431 Vælgermøder blev der afholdt fra den 24de Oktober, da man begyndte, til den 13de November, da man sluttede, eller gennemsnitlig 20 om Dagen. Hvor ivrigt der blev agiteret, faar man et levende Indtryk af, naar man hører, at J. A. Hansen og Berg paa en Dag holdt ikke mindre end tre politiske Møder, og det endda i tre af vore Landsdele. De holdt nemlig Møde i Roskilde om Formiddagen, i Odense om Eftermiddagen og i Kolding om Aftenen Kl. 11. Der skulde Iver for Sagen til at døje alle de Strabadser, som fulgte med disse Rejser. Man

maatte jo rejse fra Møde til Møde i de kolde Efteraarsdage, nøjes med lidt Søvn om Natten og i det hele være paa Benene det meste af Døgnet igennem. Naar man undtager Berg og J. A. Hansen, var der vist ingen af Venstres Mænd, der deltog mere i Valgkampen end A. Tange og hans to Kampfæller H. Madsen og Kl. Berntsen. Tange, der var utrættelig, talte ved ialt nitten »Kampmøder«, deraf fire paa Sjælland, et i Kerteminde, et i Odense, et i Assens, et i Bogense og et i Nybølle (Høgsbros Kreds), Resten i hans egen Kreds.

De to sidste Dage i Oktober og den 1ste November holdt Tange og hans to Venner Møder i Skelskørkredsen, hvor Friskolelærer Kristjan Rasmussen Stenbæk stillede sig mod Holstein Holsteinborg, og i Vedby, hvor Lars Dinesens Modkandidat var en Gaardejer, Ungkarl N. Larsen. De unge Fynboer kom til at yde de sjællandske Bønder en værdifuld Haandsrækning. I Skelskør, hvor der var 600 Mennesker tilstede, havde Tange Ordet flere Gange, og han trængte Konsejlspræsidenten haardt. Ved Valget blev dog denne valgt, men Venstres Kandidat rykkede ham stærkt ind paa Livet, og ved næste Valg i 1876 tog Venstre Kredsen. I Høng mødtes Fynboerne med Lars Dinesen, der Aaret i Forvejen var bleven valgt med 1102 Stemmer mod 570. Tange talte her meget dygtigt men skarpt. Han oplæste i sin Tale det bekendte Stykke af den af Dinesen underskrevne Udtalelse af 30te Juni 1870; dengang var Dinesen jo nu fuldstændig gaaet fra og var sejlet over til Højre. Tange haabede, at Kredsen maatte vælge en dygtig Venstremand. Dinesen beklagede sig over Tønen i Tanges Foredrag. Derefter meddelte han, at han ikke vilde stille sig til Valg i Vedby den 14de men søge sig en formentlig sikrere Kreds, og en saadan havde han fundet i Hillerød. »Denne Meddelelse blev modtaget med Jubel, og man hørte Glædesudbrud fra Forsamlingen.« Førend

Mødet var torbi, saa man L. Dinesen med Tasken over Skulderen ene Mand marchere hen ad Landevejen; han rejste lige med det samme, og i lange Tider derefter lod han sig nok ikke se i sin gamle Valgkreds. Om end Tange ikke drev Dinesen fra Vedbykredsen — for før end dette Møde var det allerede bestemt, at Dinesen skulde til Hillerød — kan man nok sige, at han gav Højre der i Kredsen Grundskuddet. Ved Valget den 14de raadte det kun over 225 Stemmer, mens Venstremanden, N. Larsen, fik 963.

Efter at have været hjemme paa Fyn nogle Dage vendte Tange og Madsen*) atter tilbage til Sjælland for at deltage i et stort Møde i Slagelse den 6te November. Da de kom hertil, vrimlede det af Folk paa Gaderne, og da de kom ind i Ridehuset, hvor Mødet skulde holdes, var Huset propfuldt af Mennesker, og en Del maatte endda finde sig i at staa uden for. Forsamlingen ansloges til mindst 1200 Deltagere. Før end Mødet var H. Madsen inde hos en Barber. Han lod da, som om han ikke vidste, hvad der var paa Færde, og spurgte Barberen: »Hvordan kan det dog være, at der er saa mange Folk paa Benene her i Dag? Er her Marked eller Dyrskue?« »Nej,« svarede Barberen, »men her skal være politisk Møde, og der skal komme to fynske Drengene her over og hjælpe Tauber; men de skal ikke faa Lov til at tale, for vi piber dem ud!«

Ved Mødet herskede der ganske rigtig et forfærdeligt Spøktakel. Da der var mange Talere baade fra venstre og højre Side, blev det bestemt, at hver Taler kun maatte tale 10 Minuter ad Gangen. Men skønt de, der skulde føre Ordet, ikke havde mere Tid til deres Raadighed, vilde Højre ikke lade Venstrømændene tale i Ro.

*) Kl. Berntsen var ikke med denne Gang; han maatte blive hjemme i sin egen Kreds og holde Vælgermøder, da Højsterets-assessor C. V. Nyholm var bleven hans Modkandidat.

De to Fynboer blev gentagne Gange afbrudt med Støj og Piben.

Ogsaa i denne Kreds ydede de fynske Rigsdagsmænd Venstre en god Hjælp, og Tauber naaede da ogsaa at blive valgt, rigtignok kun med 6 Stemmers Overtal (1137 mod 1131, som faldt paa hans Modkandidat, Indenrigsminister Fønnesbech).

Det var efter dette Felttogs Afholdelse, at Tange, Madsen og Berntsen i Højrebladene blev kaldt »de tre fynske Frihedshelte«*).

Ved Møderne talte gerne Kl. Berntsen eller H. Madsen først og Tange sidst. Skulde man karakterisere de tre Mænds Foredrag, kunde man sige, at: Kl. Berntsens Taler var at ligne med Infanteriets Musketild; H. Madsens Angreb paa Højre var som raske Kavalleriindhug, men naar A. Tange til Slutning kørte frem med det grove Skyts, da virkede hans Taler som en ødelæggende Artilleriild, der gjorde det aldeles af med hans Modstandere. »Ingen kunde staa sig for A. Tange i en politisk Debat.«

H. Madsen og Kl. Berntsen var meget glade ved at have ham med paa en Turné. »Han var,« som den sidstnævnte skrev i »Fyns Tidende«s Festnummer 1897, »som et levende Leksikon, jeg altid trygt kunde ty til, naar det gjaldt om at huske Tal, Navne, Afstemninger eller lignende. Han var usædvanlig begavet og udrustet med en stærk Viljeskraft; men lige saa hjærtelig, trofast og omhyggelig, han altid var over for sine Venner, lige saa haard og hensynsløs kunde han være over for sine politiske Modstandere, der paa en Gang frygtede og hadede ham.« De var langt mere forbitrede paa ham end paa H. Madsen eller Kl. Berntsen.

*) Tauber havde, da Møderne forestod, meddelt i sit Blad, at de tre unge fynske Frihedsmænd T., M. og B. vilde komme tilstede og deltage. Højre har saa, for at faa det til at lyde kønnere, forandret Ordet »Frihedsmænd« til »Frihedshelte«.

Paa Fyn støttede Tange Kl. Berntsen, der som nævnt denne Gang havde Nyholm til Modkandidat, Kr. Madsen fra Aarslev, der stillede sig mod Cornelius Petersen i Kerteminde, og Høgsbro, hvis Modkandidat var en Prokurator Hoskjær fra Faaborg. At han ogsaa gav disse Mænd en værdifuld Hjælp, følger af sig selv.

Paa Mødet i Nybølle stødte Tange stærkt sammen med Hoskjær. Han udtalte blandt andet, at »efter Højres og Hr. Hoskjærs Tankegang bliver Kongen en Professor-, Embedsmand- og Godsejerkonge. Højre gaar ikke ud og siger: Vi vil indskrænke I Bønders Frihed til Fordel for de store, som bedre forstaaer at bruge den og kan holde jer i Ørene. Saa stemmer ingen fornuftig Bonde paa dem.« Hoskjær fandt Tanges Fremstilling af hans Standpunkt uærlig og uhæderlig; da maatte han sige om Høgsbro, at han kæmpede med hæderlige Vaaben.

Høgsbro maatte frabede sig denne Ros, naar den skulde gives paa Tanges Bekostning.

Tange udtalte, da han atter fik Ordet, at han skulde ikke svare paa Hoskjærs Grovheder, der kunde staa som et Vidnedsbyrd om den Dannelses, denne maadeholdne og besindige Kandidat er i Besiddelse af. Han kunde forøvrigt forstaa, at Prokuratoren meget let kunde bringe det over sin Samvittighed at bruge slige Udtryk.

Ved det store politiske Møde i Odense den 12te November, hvor J. A. Hansen og Berg mødtes med Bille, Octavius Hansen og Borgmester Koch, var Tange ogsaa tilstede og tog Del i Forhandlingerne. Det ægte nationalliberale Blad »Fædrelandet«, der ligesom »Dagbladet« omtalte Bønderne med udsøgt Ringeagt — det var jo omtrent paa den Tid, Carl Ploug havde gjort den Opdagelse, at Bønderne umulig kunde være i Besiddelse af Kæmpernes og Riddernes Aand, da de for den overvejende Del nedstammer fra Fortidens Trælle

— siger om Venstretalerne ved Odensemødet, at »de tog sig saa ringe ud. Da Bille tog den naive Tange under Behandling, blev han, hvad man kalder udgrint af Forsamlingen.« Et andet Højreblad, som saa mere uhildet paa Forholdene, yder dog Tange den Ros, at han af de forenede Venstremænd, der havde Ordet, maaske egentlig var den, der bedst hævdede Stillingen. Han blev da ogsaa hørt med stor Opmærksomhed.

Men det største Arbejde maatte Tange naturligvis gøre i sin egen Kreds. Højre anstrengte sig denne Gang overordentlig baade i By og paa Land for at faa ham styrtet. Men Tange var ikke mindre virksom; paa sin Fod gennemvandrede han Kredsen og holdt Møder i saa godt som alle Sogne. Hans Modkandidat var Købmand P. Nielsen fra Kerteminde, der blev ivrigt støttet af Tanges Modstander fra tidligere Møder, Konsul Clausen, der nu som ved de nærmest følgende Valg var i fuld Aktivitet.

Vælgermøderne tog deres Begyndelse i Saaderup, hvor Tange og P. Nielsen tog den første Dyst med hinanden. Det viste sig straks, at P. Nielsen var Tange rent underlegen i Debatten, ligesom han ogsaa stod langt tilbage for ham i Kendskab til Sagerne. Allerede her i Saaderup var P. Nielsen meget uheldig. Da han saaledes paastod, at Venstre ved sin Færd overtraadte Grundloven, og Tange bad om nærmere Forklaring af dette Udtryk, vilde han løbe fra sin Udtalelse ved at sige: »Saaledes sagde jeg ikke!« Hertil svarede Tange: »Jeg skrev øjeblikkelig Deres Ord op og er sikker i min Sag«. P. Nielsen: »Det er en Misforstaaelse!« Mange Stemmer: »Jo, vist sagde De det!« (Stærk Bevægelse i Forsamlingen.) Tange fastholdt, at Udtrykket var brugt; men det glædede ham at høre, at P. Nielsen ikke mente noget dermed. — En Vælger spurgte Tange, hvordan han vilde stille sig til 1ste April,

ifald Regeringen ikke gik. Dette Spørgsmaal afviste han.

I Bovense »forsøgte P. Nielsen sig i de højere Regioner af vort Folkeliv, mens Konsul Clausen, der var ilet ham til Hjælp, i Begyndelsen optraadte som praktisk Forretningsmand«. Senere ved Slutningen af Mødet anslog han Fromhedens Streng, idet han opfordrede Folk til, naar de kom hjem, at bede en god Bøn til Vorherre om, at Kredsen maatte faa en god Rigsdagsmand den 14de. Paa disse Ord, der maatte have lydt ganske mærkeligt i Clausens Mund, svarede Tange vittigt og skarpt: »Jeg vidste ikke, at Konsul Clausen var saa gudfrygtig; men det er vist gaet ham i Aften som den onde, der, naar han kommer i Knibe, kryber til Korset!«

Da Tange om de Bønder, der støttede Højre, brugte Udtrykket »kalkunske Bønder«, vakte det naturligvis Vrede hos den Del af Sognets Beboere, som var Højremænd, og det var ikke saa faa endda.

Ved Vælgermødet i Frørup var Stemningen god for Tange. Der førtes en meget livlig Forhandling mellem ham og hans Modstandere. En Mand anbefalede P. Nielsen, hvem han havde arbejdet sammen med i mange Aar, som en ærlig og redelig Mand. Tange svarede, at hvis det var en tilstrækkelig Anbefaling til at blive Folketingsmand, kunde mindst 200 i denne Forsamling bruges dertil. Dette Svar fremkaldte Munterhed og Bifald. Konsul Clausen traadte op med en Protokol under Armen, af hvilken han oplæste nogle Sætninger, som han udgav for at være et Udtog af Venstres Forslag til en kommunal Valglov. Tange bemærkede hertil: »Det er vel noget, Konsulen selv har skrevet.« (Almindeligt Bifald og Latter.) Naar Clausen havde paastaet, at Venstre vilde give Valgret til Kommuneraadene ogsaa til Folk, som ingen Skat svarede,

da var dette ligefrem usandt og i aabenbar Strid med Paragraf 1 i det paagældende Lovforslag. Tange hævdede sit Standpunkt med megen Dytighed og lagde Vælgerne indtrængende paa Sinde ikke at lade sig kyse af de Skræmmebilleder, som Modstanderne opstillede, og hvis Hulhed og Uholdbarhed han paaviste.

Til Mødet i Herrested var Clausen ogsaa med for at assistere P. Nielsen, der nok kunde trænge til al den Hjælp, han kunde faa. Forresten var det mærkeligt at se disse to Herrer med hinanden under Armen operere i Fællesskab. P. Nielsen var en gammel Grundtvigianer og havde tidligere været en frisindet Mand. Clausen derimod var en meget verdslig Herre, der aldrig havde haft Syn hverken for Betydningen af folkelig eller kirkelig Frihed. — Tange holdt et særdeles heldigt Foredrag. Om sin Modkandidat udtalte han blandt andet følgende: »Af bare Omsorg for, at Godejere og Professorer kan blive ved Roret, glemmer P. Nielsen helt Folkets grundlovmæssige Rettigheder, men det forekom ham at være en meget slem Fejl ved en Mand, som stillede sig til Folkerepræsentant. — Konsul Clausen lignede Venstres Fordring om, at Ministeriet skal være i Overensstemmelse med Folketingets Flertal, med, at en Gaardmand havde Lov til at fæste som Karl, hvem han vilde, men først skulde spørge sin Nabo, om han var fornøjet dermed, hvortil Tange svarede, at naar man gik ud fra den Forudsætning, at Kongen ejede Landet og Folket med Hud og Haar, ligesom en Gaardmand ejede sin Gaard og sine Kreaturer, saa kunde denne Lignelse passe, og bedre Bevis for, at vore Modstandere vilde indføre Enevælde under grundlovmæssige Former, findes ikke. — Gaardejer Kristjan Larsen af Villumstrup anbefalede Tange, der var en Mand, som ikke var bange for at fordre, hvad Folket ansaa for Ret, og som endvidere havde

Ordet i sin Magt og kunde baade begrunde og forsvare Fordringerne, og tillige var han en fædrelandssindet Mand.

Efter Mødet var alle Talerne med Møller P. Brandt fra Maare hjemme at spise til Aften, ved hvilken Lejlighed det kom til et meget skarpt Sammenstød mellem Clausen og R. Winckler.

Søllingemødet var som de andre Møder godt besøgt, og her, som de allerfleste Steder i Kredsen, havde Tange Flertallet af Vælgerne paa sin Side. Konsulen og P. Nielsen var udeblevne, og Tange havde her blot med de lokale Højremænd at gøre. — Forpagter Petersen, Stubbendrup, og Lærer Jessen, der paa en mindre heldig Maade vovede at optræde mod Tange, fik af ham saa hvast og skarpt et Tilsvær, at de sent eller aldrig tilgav ham det.

Det største af Møderne i Kredsen blev holdt i Nyborg den 5te November om Aftenen. Her havde Højre faaet N. Andersen, L. Dinesen og H. M. Petersen kaldt til Hjælp, og med dem samt med Clausen og P. Nielsen tog Tange og hans Venner, Kl. Berntsen og H. Madsen, en ordentlig Tørn.

Under Mødet forefaldt en pudsigt Scene, som er for god til at forbigaaes. Konsul Clausen, der unægtelig var Tanges mest begavede Modstander i Kredsen, tillagde i sin Tale Venstre forskellige Meninger, som ingen Venstremand vilde vedkende sig. Kl. Berntsen afbrød da Taleren med en Bemærkning om, at ingen Venstremand i Landet tænkte, endsige talte saaledes. »Jo, det gør deres Fører, Hr. Berg,« udrød Konsulen, »og jeg skal vise Dem sort paa hvidt derfor.« Med det samme tog Konsul Clausen et Nummer af »Rigsdagstidenden« op af Lommen, og med patetisk Stemme læste han ugenert og flydende op af den en hel Række Sætninger, som ordlydende var en Gjentagelse af, hvad han nylig havde

paastaaet. Da Konsulen havde sluttet sin Oplæsning, vendte han sig triumferende mod Berntsen og spurgte: »Vil De nu indrømme, Hr. Berntsen, at jeg har dokumenteret min Paastands Rigtighed?« »Nej,« svarede Berntsen, »maa jeg faa Lov at laane det Numer af »Rigsdagstidenden«, som de holder i Deres Haand, for jeg er overbevist om, at der ikke staar et Ord af, hvad De her har oplæst!« — »Nej,« svarede Clausen, »det gør der s'gu heller ikke, for jeg har ikke faaet det rigtige Numer af »Folketingstidenden« med; men vær nu skikkelig, Hr. Berntsen, og lad dette Spørgsmaal ligge, for i Dag vil vi være gode Venner.« Denne Oprigtighed imponerede Kl. Berntsen, og de lod det Numer gaa ud af Dagsordenen.*)

Da Tange senere ud paa Aftenen fik Ordet, blev der gjort megen Larm og Spektakel af Højremændene, som ikke vilde høre ham. Han sagde da: »Mine Venner kender mine Meninger. Vil »Storborgerne« ikke høre mig, kan de godt blive fri; men den 14de (Valgdagen) skal de blive nødt til at høre mig.« Der blev nu en voldsom Trampen, blandet med Piben; men Venstre, der var i Mindretal, klappede.

Konsul Clausen optraadte nu som en Riddersmand: »Jeg har været til Tanges Vælgermøder blandt hans Tilhængere paa Landet,« sagde han, »og man har bestandig hørt paa mig i Ro; det er usømmeligt, at man nu ikke vil høre paa Tange.« L. Dinesen, som ikke vilde staa tilbage for Clausen, forlangte ogsaa Ordet for at erklære, at han frafaldt det, naar man ikke vilde give Tange Lejlighed til at tale. Der bragtes da endelig Ro tilveje, Tange vilde imidlertid ikke tale mere, men Kl. Berntsen fortsatte Kampen mod Modstanderne.

*) Se: »Fra den politiske Agitation i Halvfjerdserne«. Af Kl. Berntsen. Denne oplysende og livlige Artikel findes i »Fyns Tidende«s Festnummer 1897.

Den Gang Mødet var forbi, og Folk strømmede ud af Raadhussalen, hvor Mødet havde fundet Sted, kom den daværende Smed i Saaderup, Rasmus Jespersen, til at følges med Konsul Clausen ned ad Trapperne. Smeden siger saa til Clausen: »Synes De, det var rigtigt at bære sig saaledes ad, at man ikke vilde høre sin Modstander?» »Nej, det var jo galt,« svarede Konsulen. — »Men sig mig, Konsul,« vedblev Smeden, »hvad har De egentlig mod Anders Tange?» — »Det skal jeg sige Dem, Rasmus, det er fordi han er mod vore [d. v. s. Højres] Interesser; var han ikke det, var der ikke Mage til Bonde!«

Lige foran Valgdagen skrev »Nyborg Avis« om Tange, at han ved sin Indsigt og sine Kundskaber var en Pryd for den danske Bondestand.

Ogsaa »Fyns Stiftstidende«, der var en bitter Modstander af Venstre og dets Mænd, giver ham dog det Skudsmål, at han »til visse er en usædvanlig oplyst og begavet Bonde«.

Som Aaret forud faldt Valgdagen ogsaa denne Gang paa en Fredag. Denne Dag — den 14de November — var Tilstømningen til Valget endnu langt større end i 1872. Da Valget aabnedes paa det sædvanlige Sted, talte den store Forsamling nede paa Torvet omtrent 3000 Mennesker.

For P. Nielsen talte Konsul Clausen m. fl. Konsulen angreb Venstre stærkt, blandt andet ogsaa, fordi det agtede den latinske Dannelse ringe. Han satte stor Pris paa denne Dannelse og beklagede, at han ikke selv havde modtaget den; men hans Forældre havde ikke haft Raad til at lade ham gaa Universitetsvejen. For øvrigt udtalte han sig anerkendende om Tanges Dygtighed. »Han er en dygtig Mand, det har jeg før sagt, og det siger jeg igen.« Med særlig Opmærksomhed havde han fulgt Rigsdagsforhandlingerne, siden Tange blev Folketingsmand.

P. Nielsen blev omtrent straks i sin Tale afbrudt af Raabet fra en enkelt Vælger: »Tal højere, din Rad!« Dette Raab opbragte Kandidaten i den Grad, at han afbrød sin Tale med at sige: »Jeg er ingen Benrad, jeg er et levende Menneske«. Hans Valgtale var der ikke meget ved; den var jævnt tør og kedelig og lidet indholdsrig.

Af Tanges Stillere talte Steffen Madsen denne Gang meget godt, og Friskolelærer Hans Kr. Nielsen, Langtved, der talte livligt og vittigt.

Da A. Tange derefter traadte frem, blev han modtaget med Bifald af største Delen af Forsamlingen. Han holdt et dygtigt Foredrag, hvori han klart og bestemt hævdede, at det, som Ministeriet vilde vove, er efter dets eget Ord »at regere mod Folkets Tillid«. Det var et nyt System, som var indført ved Dannelsen af det nuværende Ministerium, som var en Sammenslutning af de tidligere adskilte Godsejere- og Embedspartier, beregnet paa at gøre Folkets Magt til ingen Ting ved at sætte Folketinget i Skammekrogen. Han vilde opfordre alle selvstændige danske Vælgere til ikke at taale en saadan Ydmygelse af et lille hovmodigt Mindretal. — Til Konsul Clausen bemærkede han, at Venstre ingenlunde ringeagtede eller skyede at have med Mænd at gøre, som havde den latinske Dannelse. Det kunde man blandt andet se deraf, at »Det forenede Venstre« talte flere Mænd, som var universitetsdannede. At Clausen med særlig Opmærksomhed havde fulgt Rigsdagsarbejdet, siden han blev Rigsdagsmand, glædede ham naturligvis.

Provst Dahlerup fra Ørbæk »interpellerede« Tange i et langt Foredrag, hvori han blandt andet fremhævede, at dersom Venstre vilde have arbejdet paa Forbedringer i Fattigfolks Kaar og paa en bedre Folkeoplysning, vilde alle hæderlige danske Mænd have sluttet sig til

det, men Venstre havde i Stedet for frembragt Splid og Forvirring, hvilket maatte misbilliges af alle besindige Borgere.

Tange svarede Dahlerup meget skarpt og vittigt. Venstre behøvede ikke Præsteattest for, om det handlede rigtigt; thi derom skulde Folket dømme. Men Provsten havde rejst en frygtelig Beskyldning mod Ministeriet og Højre, idet jo enhver vidste, at Venstre dels vilde give Smaafolk en større Indflydelse gennem almindelig Valgret til Kommuneraadene og ved sit Udkast til et Skolegrundlag havde vist, at det vilde vække Sansen for Folkeoplysning ved at lægge baade Magten og Ansvarret mere over til Kommunen og Forældrene. Provsten maatte altsaa mene, at Højrepartiet ikke var hæderlige Mænd; thi det var en Kendsgerning, at det ikke har villet støtte Venstres Forslag i de Retninger. Men naar Højres egne Venner udtalte sig saaledes, hvad maatte saa Modstanderne sige? (Stærkt Bifald.)

Konsul Clausen spurgte Tange, om han ogsaa vilde stemme for Finanslovens Nægtelse, hvis han igen mødte det samme Ministerium. »Tange er jo en selvstændig og dygtig Mand og maa altsaa kunne give et klart Svar herpaa.«

Tange svarede, at hvis Ministeriet mødte Folketinget igen, og Venstre kom i Flertal, vilde Kampen mod det blive fortsat; men ved hvilke Midler det vilde ske, beroede paa Forholdene.

Clausen erklærede sig utilfreds med dette Svar.

Ved Kaaringen blev Tange valgt med et aldeles overvejende Flertal og ved den skriftlige Afstemning med 1078 Stemmer mod 824, som faldt paa P. Nielsen.*) Udfaldet af Valget blev naturligvis modtaget med stor Glæde af Venstre, og da Tange traadte ud paa Altanen og takkede sine Vælgere, gav de ham et vældigt Hurra.

*) Af de 1078 Stemmer var de 61 fra Nyborg By.

Den 14de November var en mørk Efteraarsdag, men hos de Folk, som den Dag mødte i Nyborg, var Stemningen god; de saa Fremtiden i Møde med Fortrøstning, og de troede paa den gode Sags Sejr.

»Det forenede Venstre« tabte ellers ved dette Valg otte Medlemmer og fik kun fem i Stedet. Blandt de faldne var gamle Balthazar Christensen. Det havde dog endnu Flertallet i Folketinget, selv om dette var meget knebent. Paa Fyn tabte Venstre to Kredse (Søndersø og Faaborg).

Højre var naturligvis glad ved, at Venstre saaledes havde tabt otte Mand. Men det ærgrede sig over, at Tabet ikke var større. Bladet »Fædrelandet« skrev efter Valgene: »Det gør os selvfølgelig ondt, at Venstre hverken mistede sin Bækkenslager eller sin Piberdreng, hverken Tange eller Zahle.«

Et Par Dage efter Valget i Nyborg skrev A. Tange til Winckler:

»Hjemkommen fra de 19 Kamppladse til den huslige Arne sender jeg Dem og Deres Kone min egen samt min Families og mange Venners hjertelige Hilsen og Tak for Deltagelse og Lidelse for Venstres Sag. Vore Venner her ventede med stor Spænding og modtog Efterretningen om Venstres Sejr i Nyborg med Begejstring og Jubel. Saavel fra Gestelev som fra Naboerne strømmede Folk til mit Hjem i Morges, mens Naboerne samlede sig i Aftes for at lykønske mig Jeg har i Dag gjort en Beregning over Udfaldet af Valgene og er kommet til det Resultat, at Venstre raa-der over 53 Stemmer, og vi har altsaa Flertal endnu og kan ved godt Sammenhold beherske Stillingen i Folketinget. Paa den anden Side er vor Styrke heller ikke større, end at vi kommer til at føre Kampen med stor Forsigtighed, og [vi] kommer vistnok til at vente med at styrte Ministeriet, indtil der kommer et Spørgsmaal, hvorefter de mange andre, som i Grunden er misfornøjede med Ministeriet, kan samle sig, og indtil dette kan ske, vil det vistnok være heldigst fra vor

faste Stilling at indskrænke os til at manøvrere mod det. Men nu faar vi jo høre, naar vi kommer sammen, hvad Indtryk de forskellige Mænd af Venstre har faaet af deres Vælgere, deraf kan vi bedst beregne Folkets Styrke og bestemme, hvor dristig vor Optræden skal være.«

Til sidst takker han Winckler for hans Støtte og Venskab under Kampen mod Højre.

Højre i Nyborgkredsen optraadte paa dette Tidspunkt meget hadefuldt og fanatisk mod R. Winckler og Tange. Om den sidste fik man udspreedt en Krønike, som Smudsbladene i flere Aar levede højt paa. Det blev fortalt, at Tange havde sat sig op bag paa en Postvogn og kørt frit fra Ullerslev til Kerteminde. Han skulde altsaa af fedtet Begærlighed have villet snyde Statskassen. Om »den ubehagelige Historie«s sande Sammenhæng oplyste han selv følgende:

Den 8de November opholdt han sig hos Husejer og Kvæghandler Peder Jensen i Ullerslev. Han kom sent til Ro og var træt. Næste Morgen skulde han med Postvognen til Kerteminde. P. Jensen lod ham sove saa længe, at da han kom op, var det for sent at komme til Stationen og blive indskrevet; men P. Jensen trøstede Tange med, at denne godt kunde komme med alligevel, da Postvognen kørte der forbi. Tange var noget betænkelig derved, men da det var Regnvej, og han skulde være i Kerteminde Kl. 11, gik han ind paa sin Værts Forslag. P. Jensen gik ud og standsede Kusken. Tange spurgte, om det var tilladt at køre med til Kerteminde uden at være indskreven. Hertil svarede Kusken Ja, og Tange steg da ind i Vognen, idet han tænkte, at naar han kom til Kerteminde, kunde han gaa hen paa Posthuset og betale for Kørselen. Men da man kom i Nærheden af Kerteminde, holdt Kusken stille og forlangte, at Tange skulde stige af, da

han ikke turde lade ham køre med ind i Byen, fordi han ikke var paaskrevet; thi saa vilde Karlen komme i Forlegenhed. Tange kom nu i en vanskelig Stilling; thi kom han ind og meldte sig paa Posthuset, var Karlen meldt med det samme, og det vilde da være at vise Utaknemlighed mod ham, der havde lagt et velvilligt Sindelæg for Dagen. Rigsdagsmanden lod saa Sagen staa hen. Men snart kom den frem igen i en slemt forvansket Skikkelse. Fra Kerteminde Postkontor blev den indmeldt til Generaldirektionen, som gennem Politimesteren lod Tange affordre 2 Rdl. og 24 Skl., fordi han, som der stod i Skrivelsen, »er bleven befordret fra Ullerslev til Kerteminde uden at være indskrevet, idet han under Kørslen er steget op bag paa den paa Kalechevognen anbragte Kasse.« Han nægtede at betale Bøden under denne Forudsætning og forlangte Henstand for at skaffe nærmere Oplysninger til Veje. Han skrev derefter til Generalpostdirektionen og forlangte Sagen undersøgt af Retten. Da han saa nogen Tid efter, da Rigsdagen atter blev samlet, kom til København, gik han op til Direktoratet for Postvæsenet og talte med Kontorchefen om Sagen. Denne var meget velvillig og viste ham Indberetningen fra Postkontoret i Kerteminde, af hvilken det fremgik, at Postkarlen havde underskrevet og tilbudt med Ed at bekræfte, at han ikke havde taget nogen op at køre med Postvognen den 8de November, og havde Tange alligevel kørt med, var det sket uden hans Vidende og Tilladelse. Dette i Forening med en Fortælling fra Gæstgiveren i Ullerslev om at have talt med Tange i Gæstgivergaarden, samt Konens Forklaring om at have set en Person sidde bag paa Vognen, da den kørte gennem Byen, havde bevirket, at Overpostbestyrelsen havde idømt Tange den omtalte Bøde. Men efter at Kontorchefen nu havde læst og hørt Tanges Forklaring samt læst de

Erklæringer, P. Jensen og en anden Mand i Ullerslev havde givet om Sagen, lovede han, at den skulde blive undersøgt paa ny. Skulde Karlen da fastholde sin sidste Forklaring, vilde han blive anklaget for Retten og straffet, i Fald han ikke blev det alligevel.

Hermed døde Sagen hen, og rettænkende Folk skænkede den naturligvis ikke mere Opmærksomhed.

»Om de fynske Sogneraadsvaalg« er Overskriften paa et Stykke, som stod i »Fyns Tidende« den 15de December. Det er undertegnet T . . . e (d. v. s. Tange). Han skriver heri blandt andet: »Ægte Venstremænd maa gennemføre deres Grundsætninger konsekvent i alle Forhold, ogsaa i Kommunen. — I sjællandske og jyske Blade meddeles om Sogneraadsvaalgene. I mange Kommuner føres ved denne Lejlighed den samme livlige Kamp mellem Højre og Venstremænd som ved sidste Folketingsvaalg. Lad os faa at vide, i hvilke Sogne her paa Fyn Kampen er rejst . . . Jeg er vis paa, at naar det kom i »Fyns Tidende«, at i de og de Kommuner havde Venstremændene rejst sig tappert og slaaet Præsten, Forvalteren og deres Hale af storagtige Bønder af Marken, saa skulde man snart i andre Sogne faa Lyst til at prøve det samme.«

Dagen efter, at dette Stykke havde staaet i »Fyns Tidende«, blev A. Tange valgt ind i Gestelev Sogneraad. Hans gamle Modstander Hr. Kruuse og dennes Haandlangere var meget forbitrede over dette Vaalg.

Rigsdagen traadte igen sammen den 4de December. I Folketinget valgtes atter Krabbe til Formand og J. A. Hansen og Høgsbro til Næstformænd. Højre stemte paa Gad og Dinesen! »Det smider noget af sig for Bønderne, naar de gaar til Højre,« skriver Tange til Winckler den 7de December; »thi Partiet stemte alle sammen, Ministeriet inklusive, paa Bondekarlen Lars Dinesen til Viceformand.«

»Det forenede Venstre« genvalgte sin tidligere Bestyrelse med den Undtagelse, at T. Nielsen kom i Stedet for B. Christensen. Til Formand i dennes Sted valgtes J. A. Hansen. B. Christensen blev i øvrigt optaget som Æresmedlem baade af Partiet og Bestyrelsen.

Regeringen forelagde atter Finanslovsforslaget. Venstre stemte denne Gang for Overgangen til anden Behandling. J. A. Hansen oplæste en Erklæring, hvori Grunden til, at man ikke vilde gentage »Eksperimentet«*) var angivet: »Da Ministeriet fornægtede al konstitutionel Praksis, og da det lod til at ville sætte sig ud over Vælgernes Dom, vilde en Nægtelse af Finansloven under disse Omstændigheder formentlig ikke i Øjeblikket føre vor Sag videre.« Modstanden mod Regeringen vilde blive fortsat men ad andre Veje og med andre Midler.

Et Par Dage efter blev Finansudvalget nedsat. Til dette valgte Venstre sine tidligere Medlemmer af Udvalget. Desuden faldt der tre Stemmer paa Tange; men da Forholdstallet var 6, kunde han ikke naa at blive valgt.

Den 13de December indbragte Borgmester Schjørring Forslag til en Adresse til Kongen. I denne udtalte man det Ønske, »at det maatte lykkes Hans Majestæts Visdom at tilvejebringe Betingelserne for en mere frugtbar Samvirken mellem Lovgivningsmagts forskellige Led og derved styrke Kærlighedsbaandet mellem Konge og Folk«. Meningen med Adressen, der efter en meget livlig Forhandling blev vedtaget af Folketinget med 59 Stemmer mod 32 — var jo tydelig nok en Anmodning til Kongen om, at han vilde omgive sig med Mænd, der havde Folkets Tillid.

Adressen blev den 20de December overbragt Kongen, der svarede, at han vilde raadføre sig med sin Regering

*) Et Udtryk, som J. A. Hansen havde brugt.

om Adressens Indhold. Et Par Dage efter stillede Ministeriet sine Porteføljer til Hans Majestæts Raadighed.

Den 2den Januar 1874 tilstillede imidlertid Kongen Konsejlspræsidenten en Haandskrivelse, hvori han udtalte som sin Overbevisning, at Regeringen uforandret burde vedblive sin Gerning. »Kongen befalede os at blive,« hed det altsaa nu igen. Den 7de Januar modtog dernæst Kongen i Førsteministerens Overværelse Folketingets første Viceformand J. A. Hansen (Krabbe var fraværende) og meddelte ham sin Beslutning, at han ikke kunde tage Adressens Henstilling til Følge, da han havde fundet, at Landets Tarv krævede, at Ministeriet forblev i sin Stilling.

Den kongelige Haandskrivelse blev offentliggjort i »Ministerialtidende«. At Kongens Person saaledes blev draget ind i Striden, vakte stor Harme hos saa godt som alle frisindede Mænd i Folketinget.

Men hvorledes Kampen nu bedst skulde føres mod Regeringen, det kneb det noget for Venstre at blive enig om. Hvorledes Stillingen var inden for Partiet, oplyser Tange godt i et Brev til Winckler den 13de Januar. Han skriver saaledes:

»Jeg kan i »Fortrolighed« meddele Dem, at Venstres Bestyrelse daglig har været samlet i de sidste Dage for at drøfte Foretagelsen af et nyt Skridt fra vor Side imod Ministeriet, men [den] har ikke kunnet blive enig, da der i Grunden findes to Partier i Bestyrelsen, et mere radikalt med Berg og J. A. Hansen i Spidsen, og et mere moderat med Høgsbro og Bojsen som Ordførere. Til det sidstnævnte hører Flertallet af Bønderne, og deriblandt ogsaa jeg. Vi holder paa, at Venstre ved en ihærdig og passiv Modstand paa ethvert Punkt skal trætte Ministeriet og Højre og derved gøre dem Stillingen saa utaalelig, at den i Længden bliver umulig for dem at holde. Skal der ske aktive Skridt, maa disse efter vor Mening komme fra Ministeriets Modstandere uden for vort Parti, hvortil vi naturligvis ved

vor Stemmegivning kunde slutte os. Berg og J. A. Hansen vil derimod have, at Venstre selv skal gaa i Spidsen for Angrebene paa Ministeriet, hvilken Mening jeg efter Udfaldet af de sidste Valg ikke kan i den Grad dele, som jeg før har kunnet. Det lader imidlertid til, at vi kommer let over denne Strid, idet jeg i Aften har erfaret, at Schjørring og Holstein Ledreborg kommer med et Forslag til en Protest fra Folketinget mod Ministeriets ukonstitutionelle Fremgangsmaade i Anledning af den sidste Adresse. At Forslaget vil blive saaledes, at Venstre kan stemme derfor, derom er ingen Tvivl; thi Høgsbro, Bojsen og V. Holm er tilkaldt ved dets Affattelse. Det er sandsynligt, at der vil blive 3 à 4 Stemmer mere for dette Forslag, idet f. Eks. Ingerslev og Bagger og maaske Octavius Hansen skal være tilbøjelige til at stemme derfor. De kan altsaa vistnok inden mange Dage vente en ny politisk Kamp af Interesse og Betydning for vor Stilling.

I Dag anmeldte Formanden, at Kirkeministeren vil forelægge en Præstelønningslov paa ny. Jeg har hørt som Rygte, at han vil forlange Forslaget vedtaget »en bloch« — eller i modsat Fald opløse Folketinget. Hvis det bekræfter sig, tror jeg, at vi kan sige: »Til Lykke med Handelen« — thi det er et Reformspørgsmaal, som Folket let kan gøres begribeligt« . . .

Den i Brevet nævnte Protest mod Ministeriets Offentliggørelse af den kongelige Haandskrivelse kom snart frem. Under Anførsel af Schjørring, Termansen og Holstein Ledreborg, der nu begyndte at nærme sig Venstre, udtalte Tinget den 28de Januar med 57 Stemmer*) mod 31 sin Mishilligelse, idet det vedtog en Dagsorden, der lød saaledes:

»Idet Folketinget misbilliger Offentliggørelsen af den kongelige Haandskrivelse af 2den Januar 1874 og nedlægger Indsigelse mod, at Kongen derved inddrages i Partistriden, gaar Tinget over til Dagsordenen.«

*) Dog stemte hverken Bagger eller Ingerslev med Flertallet, hvilket derimod var Tilfældet med Oct. Hansen.

Som bekendt optraadte Birkedal paa denne Tid meget skarpt mod Venstre; paa Valgdagen havde han saaledes talt særdeles hvast mod Høgsbro og »Det forenede Venstre«. Birkedals Stilling smertede mange af hans Venner, der ikke kunde forstaa hans store Uvilje mod Folketingets Flertal. I et Brev 2den Juledag skriver Tange til Winckler:

»Pastor Birkedal er igen kommen noget til Kræfter efter sin Bersærkergang i Sønderbroby. Jeg tror nok, han er kommen til Erkendelse af, at han den Gang gik fejl af Vejen.*) Det er godt, at han ikke fører Politiken paa Prædikestolen; thi derved bevares Livet i hans Menighed for Rivninger.«

I Rigsdagens Forhandlinger denne Vinter tog Tange ikke videre Del; men han var som altid et flittigt Medlem og havde Plads i flere af Udvalgene. — Af og til skrev han i denne Tid Rigsdagsbreve til »Fyns Tidende«.

De tre unge Fynboer Tange, Madsen og Berntsen samt Jyden N. Jensen, Toustrup, boede i disse Aar sammen; de kritiserede undertiden hverandre men kom ellers udmærket godt ud af det. Førerne, navnlig Berg, holdt disse unge Kræfter en Del tilbage, saa de i Rigsdagen meget vanskeligt kunde faa Lov til at tage sig af nogen Sag og tale for den. »Og vi var dog ikke helt uskikkede til at tale eller arbejde for en Sag,« sagde Kl. Berntsen, da han meddelte mig dette. — Høgsbro viste de tre unge Mænd fra Fyn megen Velvilje, og naar han skulde have noget ledt op i gamle Aargange af »Fædrelandet« eller andre Blade, Udtalelser fra tidligere Tid eller sligt, kom han til dem og fik dem til at finde det, han skulde bruge.

I Høgsbros som i Fru Grundtvigs Hus kom de ikke saa sjældent. Navnlig kom Tange meget hos Høgsbros,

*) Heri tog Tange dog fejl, hvad Birkedals Optraeden i den følgende Tid noksom viste.

og man lyttede altid særlig til, hvad han havde at sige. Hvad han førte frem, kom med en særegen Vægt. Baade Høgsbro og hans Hustru satte megen Pris paa at tale med ham. Fru Høgsbro, der var en Kvinde med dyb kristelig Sans (hun havde tidlig sluttet sig til Grundtvig), var meget glad ved at tale med Tange, der ogsaa, som vi har set, tidlig var bleven kristelig væk og med Varme havde sluttet sig til den levende Menighed. Saavel i kristelig som i folkelig Henseende havde han levet med og erfaret saa meget, at en Samtale med ham kunde bringe Udbytte.

I denne Vinter havde Tange den Fornøjelse at høre Professor Rasmus Nielsen, af hvis Veltalenhed der den Gang gik meget Ry. I et Brev til Pastor Lange i Nyborg fortæller han herom saaledes: »I Aften har jeg hørt Professor Rasmus Nielsen første Gang. Han talte om Grundtvigs og S. Kirkegaards forskellige Livs- betragtninger, om Troen og dens Forhold til Menneskehjertet . . . Foredraget holdt sig paa Troens Grund helt igennem, det var meget oplysende, og jeg gik meget veltilfreds hjem derfra.«

Udbyttet af Rigsdagssamlingen 1873—74 var meget ringe. Af Lovforslag, som blev gennemførte, kan ikke nævnes et eneste af Betydning. Man talte haanligt om, at det eneste, Rigsdagen denne Gang havde udrettet, var, at den havde skaffet Folket en Lov om Forbud mod visse Tændstikker. Den Modstand, der hele Vinteren havde været mod Regeringen, voksede ikke saa lidt i de sidste Maaneder af Samlingen. Dette kom tydelig frem om Foraaret ved Finanslovens sidste Behandling; thi da var det ikke alene Berg, Bojsen og J. A. Hansen, der talte mod Ministeriet, men Mænd som Scavenius og Dinesen udtalte, at de, hvis Situationen blev uforandret, ikke havde i Sinde at støtte det længer. Ja, den førstnævnte holdt endogsaa en hel »Ligtale« over Regeringen,

Det var, som naar »Rotterne forlader det synkende Skib.«

Ministeriet Holstein, som havde været ved Roret i fire Aar, men næsten ingen Ting gennemført, følte sig nu, da dets egne Folk ogsaa forlod det, træt og begærede sin Afsked. Kongen henvendte sig da først til Estrup, derefter til Frijs; men ingen af dem vilde paatage sig at danne en ny Regering. Først hen i Sommeren kom det ny Ministerium til Verden, idet Indenrigsminister Fonnesbech gik ind paa at danne det. Foruden Fonnesbech blev flere af de gamle Ministre i Ministeriet; de ny, som traadte ind, Tobiesen og Worsaae, var ikke Politikere. Den sidstnævnte løste Hall af som Kirkeminister. Der blev altsaa ikke taget noget Hensyn til Venstre: Det ny Ministerium var et rent og skært Højreministerium som det forrige, og det stod ikke til ,at vente, at det bedre end dette vilde kunne arbejde sammen med Folketinget.

I dette Foraar blev der afholdt Amtsraadsvalg omkring i Landet. Ved Valget i Svendborg blev A. Tange med 37 Stemmer valgt ind i Amtsraadet. Ved Prøvevalget samme Dag havde flere frisindede Mænd anbefalet Vælgerne at stemme paa Mænd, som allerede havde vist i det offentlige Liv, at de med Alvor og Fastedhed sluttede sig til Frihedens Sag. Tange »lagde ved dette Møde Valgmændene paa Hjærte, at de stod her som Værge for den almindelige Befolknings Interesser og Rettigheder, som var aldeles udelukket fra Indflydelse paa Valget af den anden Halvdel af Amtsraadet. Det skulde bestemme Anvendelsen af over 150,000 Rdl. aarlig, i mange Retninger gennemføre Lovene i den Aand, hvori de skrives, og det bestandig mer, efterhaanden som den kommunale Selvstyrelse udvikledes. Det gjaldt her at holde trofast sammen for at kunne møde de aristokratiske Modstandere, som man

kunde vente, de højstbeskattede Vælgere satte ind i Amsraadet, til at komme i Møde og at enes med dem under Amtmandens Mægling, hvortil han i Følge sin Stilling var særlig kaldet.«

I Sommermaanederne blev der som sædvanlig holdt en Mængde Vælgermøder, politiske Møder og Fester trindt om, og de fleste af Venstres mest fremragende Mænd var stærkt optaget. Ikke mange af Folketingsmændene blev der kaldt paa fra saa mange Steder som Tange. Foruden fra Fyn kom der Opfordringer til ham fra Jylland, Sjælland og Lolland. Han efterkom saa mange af disse Opfordringer som muligt og deltog saaledes i Møder i snart alle Landets Egne. Ingen Sinde har han haft saa travl en Sommer som denne. Han var utrættelig, naar det gjaldt om at være med til at give Bidrag til det politiske Livs Fremvækst.

Den 10de Maj blev der afholdt en stor politisk Fest i Slagelse Ridehus. Her mødte foruden Kredens Rigsdagsmand Tauber, B. Christensen, J. A. Hansen, Berg, Tange, H. Madsen (Kl. Berntsen skulde ogsaa have været med, men var forhindret) m. fl. Tauber udbragte et Leve for de unge Fynboer Anders Tange, Hans Madsen og Kl. Berntsen, der havde hjulpet deres Meningsfæller her paa Sjælland under den sidste Valgkamp. Tange takkede paa de unge Fynboers Vegne og udtalte sin Glæde over J. A. Hansens Anerkendelse af det nuværende Folketings Dygtighed*), der tillige var en Anerkendelse af de unge Kræfter i Venstresagens Tjeneste. Vi var kommen for let til Friheden, derfor havde vi ikke kunne værge den. J. A. Hansens Aner-

*) Hansen havde udtalt, at Folketinget ingen Sinde havde været saa dygtigt som nu. Hidtil havde det kun vist sin Dygtighed ved at bøje sig for Regeringen, men nu var der kommet yngre Mænd ind i Tinget, som forstod at hævde deres Anskuelser ogsaa over for Ministeriet.

kendelse var dog et Vidnesbyrd om, at det gik fremad. Det gælder om at faa alle danske Mænd med til den store Folkegerning for Danmarks Lykke og Velvære; og det, som skal bringe Folkelivet i det rette Spor, er Folket selv. Efter at have mistet en Del af vor Frihed, staar vi i Stampe og kan ingen Vej komme. Men det var hans Overbevisning, at naar kun det menige Folk mere og mere vaagnede til Bevidsthed, saa vilde det nok efterhaanden gaa op for Højre, at Universitetsdannelsen alene ikke berettiger til at styre Land og Folk. — Efter at have udtalt sin Anerkendelse af Folkesagens Fremgang i Sjælland saavel som i Fyn, sluttede han med Ønsket om, at vi snart maatte faa en ny, medgørlig Regering.

Nogle Uger senere, den 5te Juni — 25-Aarsdagen for Grundlovens Indførelse — afholdtes der en stor og prægtig Grundlovsfest i Kolding, hvortil der var mødt en Forsamling paa 6000 Mennesker. Blandt de indbudte Talere var Berg og Tange. Begge talte fyndigt og kraftigt henholdsvis for Grundloven og Frederik den Syvendes Minde. Ved Bordet talte de samme Mænd atter. Tanges Ord her faldt omtrent saaledes:

»Det nationalliberale Parti havde efter Krigen benyttet Folkets Afmagt til at beklippe Friheden til Fordel for sig selv. Og desværre, Folket stod ikke den Gang sluttet. Der gjorde sig forskellige Anskuelser gældende. Øboerne mente, at Kampen skulde afgøres i Rigsraadets Folketing, Jyderne derimod, at Kampen skulde udkæmpes i Rigsdagen. Kampen kom saa til at staa i Rigsraadets Folketing, og Folkepartiet laa under. Det gjorde ham ondt at se, hvor lunkne Jyderne da var, ja, de var rigtig nogle Drivere. Da vaagnede Jyden, og han vaagnede til Gavns, men da var Øboerne trætte; Fyn svigtede, og Folkepartiet led Nederlag. Men Jyden var en Gang bleven vaagen, og saa holdt han ud, holdt ud saa godt, som Taleren vilde ønske, hele Landet vilde holde ud, Den Gang fik Højrepartiet sin

Vilje sat igennem, men det er ikke fornøjet endnu. Den almindelige Valgret har efter dets Formening for megen Magt, og derfor skal Magten tages fra Folketinget og føres over i det begunstigede Landsting. Der er ikke Tvivl om, at Folket jo nok skal sejre, men det gælder om, at dets Sag bliver ført frem paa en saa god, dygtig og ædel Maade som mulig. Derfor er det nødvendigt, at der er Folk, der kan gaa i Spidsen. En saadan Mand havde denne Kreds som sin Repræsentant paa Rigsdagen. Det var en Mand, som havde ofret sig for Folket, som var Banebryder for den ny Tid, Repræsentanten for den folkelige Selvstyrelse. Et Leve for Berg![«]

Gaardejer S. Bondesen udbragte en Skaal for A. Tange: »Vi vil takke ham, fordi han har Tillid til det danske Folk, fordi han tror paa dets gode Aand.«

Om Festen skrev »Kolding Folkeblad«, efter hvis Referat ovenstaaende er meddelt*): »En for Frihed og Folkelighed mere frugtbringende Fest har aldrig været afholdt her paa Egnen.«

Et Par Dage efter Festen i Kolding mødtes Tange og hans to fynske Kampfæller, Madsen og Berntsen, i Søndersø med L. Dinesen, N. Andersen og H. M. Petersen. Man tog her en alvorlig Dyst med hverandre. Tange holdt et fortrinligt Foredrag. En Indsender, der kaldte sig —n, skrev herom i »Fyns Tidende«:

»Navnlig Hr. A. Tange gendrev med stor Overlegenhed de Anker og Paastande, der fra Højres Side blev fremført mod »Det forenede Venstre«, ja, Argumenterne fra Hr. Tanges Side var i den Grad slaaende, at en af Højres ellers fanatiske Tilhængere mod Slutningen af Hr. Tanges Foredrag udraabte skingrende Hurraraab og et: »Længe leve A. Tange![«] Det kan man vel kalde at blive overbevist og faa et virkeligt Udbytte af Forhandlingerne.«

*) Se dog ogsaa »Morgenbladet«s Meddelelse om Koldingfesten.

Søndag den 5te Juli stævnedes Folk i store Skarer til Rønningesøgaards Skov, hvor der holdtes en smuk og stemningsrig Fest. Hvad der gav Festen et særligt Præg og kastede Glans over den, var, at en stor Del Sønderjyder deltog i den. Ordførerne var: Tange, Madsen, Berntsen, Præsterne Clausen, Lorenzen og Lange fra Nyborg samt L. B. Povlsen. Den sidstnævnte, der talte paa Sønderjydernes Vegne, talte vittigt og fornøjeligt, og Folk var stærkt optaget af hans friske og dygtige Foredrag, som blev holdt i det sønderjydske Bondemaal.

Ved Festen i Palleshave den 12te Juli talte Tange og den ny Præst i Ringe, M. T. Madsen, der var en af de faa Præster, som paa den Tid sluttede sig til Venstre. Han blev hørt med stor Glæde baade her og ved andre Folkefester, hvor han kom til Stede. Det var saa sjældent at høre en Præst, der saa fuldt ud sluttede sig til de Krav, Venstre førte frem, eller som saa tappert turde vove at være i »det slette Selskab«, som han spøgende kaldte Venstre.

Til to af dette Aars store politiske Møder: i Nakskov og Storeheddinge, var Tange ogsaa blandt de indbudte Talere; men han saa sig ikke i Stand til at efterkomme Opfordringerne.

Derimod deltog han sammen med Berg i de politiske Møder paa Ærø den 26de September og i Slangerup den 18de Oktober. Særlig var Mødet paa Ærø imødeset med megen Spænding. Ærø var den Gang en ren Højrekreds, og det var første Gang, Venstre havde Møde her. Højremændene, som hidtil havde hersket uforstyrret paa Øen, var meget forbitrede over Venstres Indtrængen, og de søgte ved Støj og Piben at forstyrre Mødet. En falleret Skrædersvend fra Svendborg fik endog nogle Højremænd til ved Dampskibets Ankomst at raabe: »Kongen leve, ned med Partiførerne!« Denne Latterlig-

hed blev telegraferet til alle Landets Højreblade som en historisk Begivenhed. Man maa give Høgsbro Ret i, at »Højre var efterhaanden blevet meget nøjsomt i sine Krav til Folkestemningen«.

Ved selve Mødet, der var besøgt af 2000 Mennesker, førtes der en livlig Forhandling mellem Berg, Tange og G. Petersen paa den ene Side og Steenstrup, Dinesen og N. Andersen paa den anden. Venstremændene modtog et godt Indtryk af Stemningen paa Øen. Berg og Tange udviklede Venstres Grundtanker klart og dygtigt, og meget skarpt gendrev de Højres Beskyldninger mod og Angreb paa Venstre. Af Tanges Udtalelser hidsættes følgende:

»Steenstrups og N. Andersens Benægtelse af at være Højremænd er en udmærket Anbefaling for Venstres Grundsætninger og et Bevis for, at Højre ikke duer meget, naar dets Medlemmer maa pryde sig med laante Fjer. Han nedlagde Protest mod, at Ærøboernes Længsel laa »til Højre«, thi det slesvigske Spørgsmaal var et fælles dansk Spørgsmaal og ikke et Partispørgsmaal. Han kunde ikke virke for, at Ærø fik et Medlem i Amdsraadet, som vilde bekæmpe hans og hans Partis Grund-sætninger, og for den ærøeske Vejkasses Skyld kunde det ikke hjælpe Ærøboerne meget at have et Medlem i Amdsraadet; thi var de øvrige 9 Medlemmer saa slugne, som Hr. Steenstrup troede, kunde de spise baade Vejkassen og Ærøboerne . . . Naar N. Andersen kunde ligne den store almindelige Befolkning ved Tjenestefolk og de højst beskattede ved Husbonder, var det let forklarligt, at han ikke vilde give dem lige Valgret, og denne Udtalelse var værd for det menige Folk at have i Erindring. Det var en Usandhed, at efter Venstres Forslag kunde Sogneraadene komme til at bestaa af Folk, der kun svarede 3 Mark (1 Krone) i Skat; thi den ene Halvdel skulde vælges iblandt de $\frac{2}{5}$ af de højstbeskattede, og blandt dem fandtes ingen, som kun svarede 3 Mark i Skat. Det er en stor Selvmodsigtelse af N. Andersen først at sige, at Venstre vilde gøre Indgreb i Kongens Ret til at vælge Ministre, og dernæst

bebrejdede os, at vi ved Schjærrings Adresse lagde det hele i Kongens Haand.«

Da Tange senere havde Ordet, begyndte Højreklikken at skribe og pibe af alle Kræfter. Da Larmen havde lagt sig, sagde Tange blandt andet: »Andersen havde udslynget den Beskyldning, at under en Indkomstskat vilde Kapitalisterne skjule deres Kapitaler, altsaa snyde Statskassen, og det var de samme Folk, Andersen vilde give hundrede Gange saa megen Valgret som andre hæderlige Folk. Var det ikke en dejlig Politik?«

Saa var der endelig Vælgermøderne i hans egen Kreds. Som de foregaaende Aar holdt han atter Møder i saa godt som alle Sognene. Han var nu godt kendt overalt i Kredsen, og han havde i de to Aar, han havde repræsenteret den, vundet sig mange Venner. Den gamle Smed Rasmus Jespersen i Saaderup, som saa tit kørte for Tange omkring til Vælgermøderne, har fortalt mig, at der var stor Glæde hos Folk, naar Tange kom. Naar Smeden f. Eks. naaede til Frørup, og Folk saa hans Køretøj, kom de ud af Husene og spurgte: »Er det Anders Tange, der er med, saa vil vi dog gerne hilse paa ham.«

Han gjorde sig ogsaa megen Umage for at blive kendt med Folk. Naar han saaledes kom til Kogsbølle — og det samme var vel Tilfældet ogsaa andre Steder — gik han omkring til mange af Beboerne og talte med dem. Det var morsomt at køre for ham, fortæller de gamle i Kredsen, for han var en Mand, der vidste meget, og som det var værd at tale med. Han havde altid et Kort med sig og vidste saa god Besked med de forskellige Veje, saa han kunde sige, hvilke man skulde køre ad.

Foruden de smaa Vælgermøder, blev der ogsaa denne Gang holdt et større politisk Møde i Nyborg Søndag den 27de September (Dagen efter Mødet paa

Ærø). Ved dette var Berg til Stede. Tange havde jo været ovre hos Berg til Grundlovsfest, og denne gjorde nu Gengæld ved at komme til politisk Møde i Nyborg. Folk, baade ældre og yngre, strømmede denne Dag i store Flokke til Nyborg. Mødet talte 3000 Mennesker. Der førtes en overordentlig livlig Forhandling mellem Venstre og Højre. Venstres Ordførere var foruden Tange og Berg, Kl. Berntsen, H. Madsen og Højskoleforstander P. Bojsen, Gedved. For Højres Anskuelse talte L. Dinesen, Løjtnant Lucianus Kofod, P. Nielsen, Kerteminde, og Konsul Clausen. Stemningen var overvejende for Venstre, og dets Talere blev modtaget med Bifald. Navnlig gjorde Berg og P. Bojsen den Dag stor Lykke blandt Fynboerne. I Debatten var Venstremændene ogsaa Højremændene langt overlegne.

Af smaa Pudsigheder fra Mødet vil Deltagerne mindes følgende: Konsul Clausen, der igen mødte med sin Protokol, kastede under Diskussionen i sin Ivrighed denne bort. Dette vakte naturligvis Latter, og Tilhørerne raabte: »Der gik Grundloven i Stykker!« Højremændene havde bestemt, at de vilde pibe ad Kl. Berntsen; men de tog i deres Ivrighed fejl af ham og Luc. Kofod og gav sig til at pibe, da denne kom frem paa Tribunen. Den kække Krigsmand udbrød da harmfuld: »Jeg har staaet, hvor Granaterne peb; saa De skal ikke tro, De kan skræmme mig med en lumpen Pibe!« Det hele virkede højst komisk.

Som man ser, var Tange stærkt optaget. Disse Aar — 1872—74 —, hvor han staar i sin fulde Kraft og er i Besiddelse af et godt Helbred, er hans bedste. Ved sit Arbejde, sine Taler saavel i som uden for Rigsdagen, var han bleven en kendt Mand, som man ikke alene paa hans Fødeø men ogsaa i de andre Landsdele satte stor Pris paa. De andre Rigsdagsmænd

skattede ham højt. Frede Bojsen siger om ham: »Anders Tange var en selvstændig Karakter, dygtig Mand og trofast Meningsfælle, der visselig fortjener et Hædersminde.« Harald Holm udtalte en Gang, at »der var ingen af den Tids Bønder, til hvilke man knyttede saa store Forhaabninger som til A. Tange. Men Tiden var ikke saa gunstig for ham, som hvis det havde været en Forhandlingstid. I en Forhandling vilde han sikkert have kunnet give ypperlige Bidrag. Han var i Besiddelse af en stor Arbejdsdygtighed og en klar Forstand. Han havde den Evne hurtig at kunne se, hvad der var Kærnen i en Sag. Han var rolig og besindig, og bragtes ikke ud af Fatning, fordi Modstanderne gik ham paa Klingen. Han var en rigtig Type paa en dansk Bonde, jævn og bramfri i al sin Færd«. Og Berg skal have sagt, at Tange var den eneste Politiker, Fyn havde frembragt, den eneste af Venstres Bønder i Rigsdagen, der kunde og vilde arbejde

Det kan med det samme bemærkes, skønt det allerede fremgaar af, hvad der er fortalt i det foregaaende, at Tange i de første Aar af sin Rigsdagsvirksomhed sluttede sig ikke saa lidt til Berg og J. A. Hansen. Dog kunde han aldrig saa godt sammen med Hansen som med Berg.

Mandag den 5te Oktober aabnedes atter Rigsdagen. I Trontalen, »der var holdt i en næsten truende Tone«, udtaltes Haabet om, at Folketingets Flertal vilde gaa ind paa en fredelig Samvirken med det ny Ministerium. Ved Finanslovens første Behandling opfordrede Konsejlspræsidenten »til frugtbart Arbejde til Landets Gavn«; men da han og hans Kolleger skulde til at vise deres Imødekommen over for de Krav paa frisindede Reforme, som Venstre Gang efter Gang havde stillet — saa det dog ikke ud til, at man mente synderligt med sin Forsikring om en fredelig Samvirken med Folke-

tinget. Thi naar man undtager Forslaget om Skiftevæsenet (som ogsaa hurtig blev gennemført), mærkedes der for de andre Forslags Vedkommende ikke meget til Imødekommenhed, og Folketingets Flertal var snart paa det rene med, at det vilde være temmelig haabløst at vente paa frisindede Love fra Ministeriet Fønnesbech. Et Forsøg, som Konsejlspræsidenten gjorde paa at faa en Underhandling i Gang med Venstres ledende Mænd, mislykkedes aldeles. Herom fortæller Tange meget livligt i et Brev til Winckler den 9de Oktober:

»Forleden Aften var vi en Del Venner samlede hos Høgsbro. Vi havde en meget interessant Aften; thi han fortalte os hele Historien om Fønnesbechs Forsøg paa Underhandlinger med Venstre gennem Holstein Ledreborg og Baron Gedalia. Forsøgene gik stadig ud paa, dels at give det Udseende af, at det var Venstre, som søgte Underhandlinger med Ministeriet, dels paa, ved Indvirkning paa enkelte Medlemmer at sætte Splid i Venstre. Til det sidste har man forsøgt at benytte Holstein Ledreborg, J. A. Hansen, B. Christensen og V. Holm. Holstein Ledreborg henvendte Ministeriet sig til gennem en Fuldmægtig Michelsen, men han afviste denne Kommission. Derpaa kom Gedalia til J. A. Hansen, men denne vilde ikke komme til Fønnesbech, undtagen han maatte tage Berg og Høgsbro med sig, og disse vilde ikke med, før de fik en skriftlig Tilkendegivelse fra Ministeren om, at han vilde forhandle med dem. Dog lod J. A. Hansen sig en Gang overtale af Gedalia til at køre med ham ud til Fønnesbech, men da de skulde ind til Ministeren, løb Gedalia sin Vej, og hvad Fønnesbech og Hansen talte sammen om, ved ingen, men man har jo ikke mærket til, at der er kommen noget politisk Udbytte deraf. Kort efter kom Villads Holm til København, og straks havde Indenrigsministeren fat i ham. Han var Høfligheden selv, overdængede ham med Løfter om Indrømmelser . . . men da Holm vilde til at se, hvori de store Indrømmelser bestod, gik det som med Sølvpengene, som Bjærgmanden gav Bonden: de blev til Kul. Endelig forsøgte man . . . at ophidse B. Chri-

stensen mod J. A. Hansen, men ogsaa dette mislykkedes. »Se, det er et Udslag af Underhandlingernes Historie, og Resultatet heraf er glædeligt; thi det vidner helt igennem om Ministeriets Svaghed og Venstres Sammenhold og Styrke.«

I samme Brev havde Tange desuden skrevet noget om den Stilhed, der herskede i de første Dage, førend man rigtig fik at vide, hvad den ny Regering førte i sit Skjold; »men« føjede han til, »det er kun Havblik foran Stormen.«

Og Stormen kom temmelig hurtigt, allerede den 11te November, da »Kældernæssagen« kom for i Folketinget. Hermed var Sammenhængen denne:

Ved et politisk Møde i Arninge ved Nakskov den 19de Juli havde Lærer Andersen fra Kældernæs, der var en agtet og afholdt Lærer, brugt det Udtryk om Kongen: »Den, der kalder sig Konge.« Udtrykket var ubehjælpsomt, og det havde aldrig været Andersens Mening at ville betegne Kongens lovlige Ret til Tronen som tvivlsom. Desuagtet, og det endda uden at høre Manden først, lod Kirkeminister Worsaae efter at have læst Bladenes Beretning om Mødet, Andersen tildele en skarp Tilrettevisning.*) Derefter blev Andersen stævnet for at give Forklaring om den Udtalelse, hvorfor Ministeren havde irettesat ham!

At Hr. Worsaaes Fremfærd mod den lollandske Skolelærer vakte stor Harm hos Venstre, var ikke underligt, og den 11te November stillede da Berg, J. A. Hansen m. fl. a. Rigsdagsmænd en Forespørgsel til Ministeren, hvori de spurgte, hvorledes han kunde forsvare den Fremgangsmaade, han havde anvendt mod Lærer Ander-

*) Ogsaa Berg, som havde været til Stede ved Mødet, og som havde vovet at protestere mod Ministerens Adfærd, gav Hr. Worsaae en »Næse«, der bragte Berg til at nedlægge sit Embede som Skolelærer.

sen. Forespørgslen gav Anledning til en heftig og personlig to Dages Forhandling i Folketinget. Berg foreslog paa Forespørgernes Vegne Tinget at udtale sin alvorlige Misbilligelse af den af Ministeren brugte Fremgangsmaade over for Andersen, idet man fandt det tilstrækkelig godtgjort, at der var bleven gjort ham Uret. Men da Ministeriet truede med at opløse Folketinget, tog Forespørgerne, efter at Sagen havde været behandlet i et Partimøde, deres Forslag tilbage.

Denne Begivenhed satte naturligvis Sindene i stærkt Røre. Højre haanede »Det forenede Venstre«, fordi det ikke turde tage den Handske op, Ministeriet tilkastede det.

I Partimødet, som »Det forenede Venstre« holdt, havde der hersket en Del Uenighed om, hvorvidt man skulde opgive Dagsordenen eller fastholde den og tage Følgerne. Det sidste holdt Tange paa.

Om det bevægede Partimøde giver Tange i et Brev til Winckler den 13de November udmærket livlig og grundig Besked. Da dette Brev giver et særdeles godt Indblik i Venstrepartiets indbyrdes Forhold og de forskellige Medlemmers Stilling over for det brændende Spørgsmaal, meddeler vi Brevet i dets Helhed:

»Kære Hr. R. Winckler!

Efter at Kampen er endt, og en Pause er indtraadt, tillader jeg mig at sende en Rapport til Regeringen i Hjemmet med et Uddrag af Regnskabet, som jeg senere skal aflægge for denne Post af min Husholdning. De kender jo af »Morgenbladet« Historien om Andersen fra Kældernæs, en af de slemme Skolelærere, af hvilke, som Bille har sagt, »det summer paa Møderne rundt om i Landet«. Og saa var denne slemme Skolelærer mødt paa et slemt Folkemøde i Arninge, hvor bl. a. Berg og J. A. Hansen var til Stede, og her kom Skolelæreren til at bruge Udtrykket »ham, som kalder sig Konge« i en Skaaltale, og dette bliver refereret i

»Nakskov Avis«, Ravnekrogshøjrebladet, Ministeriets Lakajorgan paa Lolland. En Skolelærer paa et Folkemøde var nok til at sætte Hr. Kleins Kongesind i Bevægelse, og han fik da Minister Worsaae (Ministeren med den »ubegrænsede« Underdanighed) til, paa denne Regning at give Hr. Andersen en alvorlig Irettesættelse for »usømmelig Adfærd som Ungdomslærer«. — Altsaa Ministeren giver en Mand en Irettesættelse for usømmelig Adfærd men uden at forhøre ham og alene grundet paa, hvad hans Fjender har sagt om ham, og Spørgsmaalet bliver altsaa dette: Skal Danmarks 3000 Skolelærere i deres Egenskab som fri danske Statsborgere være udsat for, saa snart en af dem kommer for Skade at sige noget, som Modstanderne kan lægge en gal Mening i og indberetter denne til Ministeren, da at blive stemplede som dem, der har gjort sig skyldige i usømmelig Adfærd som Ungdommens Lærere, og det uden at vedkommende bliver spurgt, om han virkelig har sagt sligt, eller hvad han mente dermed. Og Spørgsmaalet, som ligger bag ved dette er, om Hr. Klein, som staar bag ved Hr. Worsaae, skal have Lov til at gøre vor grundlovhjemlede Ytringsfrihed afhængig af, hvad han ansér for tiladeligt for det danske Folk i denne Retning.

Dette var Anledningen til, at der af Berg blev stillet Forslag til en Dagsorden, hvori Folketinget udtalte »en alvorlig Misbilligelse af Regeringens Fremfærd«. (I Parantes skal jeg bemærke, at under hele Debatten var Klein til Stede og agerede Sufflør for Hr. Worsaae.) Anden Dags Debat endte med, at Hr. Fonnesbech tog Ordet paa Ministeriets Vegne og truede med en Opløsning, hvis Dagsordenen blev vedtaget, og dette førte til, at Berg i Dag paa Forslagsstillernes Vegne tog Dagsordenen tilbage. Grunden hertil vil De vanskelig tilfulde kunne forstaa ved at læse de offentlige Forhandlinger, og jeg skal derfor løfte Tæppet og lade Dem se bag Kulisserne. Saa snart Konsejlspræsidenten havde holdt sin Tale, lod J. A. Hansen [som paa denne Tid var Partiets Formand] indvarsle til et Møde Kl. 7¹/₂ for at overveje Stillingen. Her talte først G. Petersen for Dagsordenens Vedtagelse, medens Bajer udtalte Betæneligheder ved Følgerne deraf. Efter indtrængende

Opfordring fra Berg*) tog jeg derpaa Ordet og gjorde opmærksom paa, at det var med Partiets fulde Billigelse, at Forespørgslen var indbragt, og ligeledes efter Partiets Ønske, at Forespørgerne skulde indbringe en Dagsorden, som de fandt passende til Forholdene, saaledes som de var givne under de i Tinget faldne Udtalelser fra Ministeriet. Og da Spørgsmaalet ikke her drejede sig om Andersen men om Skolelærerne og alle andre Embedsmænd skulde, ved Ministeriets Vilkaarlighed, stilles uden for den grundlovmæssige Ytringsfrihed, som er tillagt enhver Borger her i Landet, saa vilde jeg ønske, at hele Partiet vilde, som én Mand, stemme for Dagsordenen i den Bevidsthed at have gjort sin Pligt som Forsvarere af Folkets grundlovmæssige Rettigheder.***) Derefter fik Holstein Ledreborg Ordet, og han udtalte som sin Overbevisning, støttet paa Fakta, som han anførte, at det vilde komme til en Opløsning en Gang i denne Session, hvis Folketingets Flertal vilde holde fast paa sin en Gang udtalte Grundsætning; thi Ministeriet, som i Begyndelsen af sit Liv havde vaklet, var nu kommen til den Beslutning at ville støtte sig til Aristokratiet og Byrokratiet i Landstinget imod Demokratiet i Folketinget. Som Følge heraf vilde Ministeriet, saa snart det kom til en Kollision mellem Grundsætningerne i de to Ting, stille sig paa Landstingets Side og opløse Folketinget. Han vilde heller have en Opløsning nu end til Foraaret, da vi stod foran Finanslovens Udløb; og hvis, som han haabede, Venstre igen kom ind som et Flertal, vilde Ministeriet, hvis det ikke gik af, efter at Folket havde dømt, blive mere mygt og medgørligt at forhandle med, og han vilde derfor tilraade at stemme for Dagsordenen.***) Th. Nielsen udtalte derimod, at han ikke kunde forsvare, at kaste Folket ind i en

*) Dette viser, at Berg satte megen Pris paa Tange, og at det var ham meget magtpaaliggende at faa hans Mening at høre; ja, det er vel ikke for meget at sige, at han var et af de Medlemmer, hvis Mening Berg allerhelst ønskede at vide.

***) Denne Tale viser os atter Tange som den djærve Frihedsmænd, der vil være med til paa det stærkeste at værne danske Borgers Ytringsfrihed over for dens Fjender.

***) Holstein Ledreborg var ellers ikke endnu Medlem af Partiet, men han deltog i dets Møder. Han var paa denne Tid meget radikal.

hidsig Valgkamp paa dette Spørgsmaal. Det vilde blive Kongen og Andersen fra Kældernæs, som af vore Modstandere vilde blive stillede op paa alle Valgtribuner, og han troede ikke, at Folket var saa politisk modent, at det alle Vegne kunde skelne mellem det sande og falske i Modstandernes Paastande. Og kom vi ind igen som et Mindretal, saa vilde til Ulykke for Landet mange Spørgsmaal blive ordnede paa en Maade, som for lange Tider vilde hæmme vor frisindede Udvikling. Det var godt nok, at Holstein Ledreborg kunde se, at Ministeriet var umedgørligt; men han troede ikke, at man kunde gøre dette begribeligt for Vælgerne, og det var dog dem, som skulde afgøre Sagen. Høgsbro henviste til, hvorledes der for Tiden gik en reaktionær Strømning gennem Evropa, og under Indvirkningen af en saadan, maatte man kunne taale en saadan Ydmygelse, som at tage Dagsordenen tilbage. Under en saadan Tilstand kunde man ikke vente at gennemføre stort af sine Grundsatninger, men maatte taalmodig vente paa bedre Tider og ikke opslide Folkets Kraft med Kampe, som kunde undgaas. Herimod blev der fra en Række andre Talere indvendt, at hvis Folket sendte os ind igen som Mindretal, maatte det selv bære Skylden derfor, og fordi der kom et Flertal i Folketinget, som ikke var Venstremænd, var det derfor ikke givet, at det kunde eller turde blive enig om Forslag til Frihedens Indskrænkning. Det gjaldt her ikke alene om at beregne Følgerne, men ogsaa om dette Skridt var stemmende med Sandhed og Ret og i Overensstemmelse med vort Program, og da dette var Tilfældet, skulde man tage Følgerne, og [saa] stod [man] der med en god Samvittighed. I Dag Klokken ti fortsattes Mødet, og der fremkom da flere Forslag til Dagsordener i en forandret Form, for om muligt at samle hele Partiet; men Holstein Ledreborg udtalte, at kunde Partiet ikke samle sig om Bergs Dagsorden, maatte Forespørgerne, hvis de kunde bringe dette store Offer, heller tage den tilbage; thi det andet fik Udseende af, at man vilde krybe ud af en Bagdør, og det vilde med en vis Berettigelse blive fortolket som Fejghed og Frygt og ikke gavne vor Stilling i Befolkningen. H. Madsen støttede denne Udtalelse, som fandt Bifald af alle dem, der stod paa

Bergs Side. J. A. Hansen udtalte som Medforespørger, at han overlod det til Berg at bestemme, om han, af Hensyn til Partiets Sammenhold, vilde tage Dagsordenen tilbage; men vilde Berg ikke dette, skulde han følge ham i at kæmpe for Dagsordenen til det sidste. Berg erklærede nu, efter at have rettet stærke Bebrejdelser mod den Forsagthedens Aand, som gjorde sig gældende, at han vilde tage Dagsordenen tilbage. Det kunde i Salen gøres med den Motivering, at Skolelærer Andersen ved de i Salen faldne Udtalelser og ved den foreslaaede Dagsorden havde faaet den nødvendige Oprejsning, og da vi ikke som Venner af det konstitutionelle Kongedømme kunde tage en Opløsning paa et Spørgsmaal, som vore hensynsløse Modstandere vilde benytte til at drage Kongen ind i Partikampen, saa vilde han tage Dagsordenen tilbage; men paa den Betingelse, at der derpaa, saa snart han i Tinget havde udtalt dette, blev forlangt og vedtaget Afslutning af Forhandlingerne. Mødet sluttedes med en af Thomas Nielsen under Partiets levende Tilslutning udtalt Tak til Berg. Hvad der foregik i Tinget, kender De og kan, som jeg haaber, nu bedre bedømme vor Stilling fra alle Sider. Hvad jeg her har meddelt, er jo kun for Venner, som kan baade tale og tie.

Hermed venlig Hilsen til Dem og Familje fra
Deres forbundne
A. Tange.

Efterskrift.

Hilsen fra Kl. Berntsen, H. Madsen og andre gode Venner.
A. T. «

Ikke alene ved dette Partimøde men under flere af Tingets Forhandlinger i denne Vinter tog Tange Ordet og gav vægtige Indlæg. Saaledes under Fattiglovens første Behandling, som fandt Sted den 19de—21de Oktober. Han udtalte ved denne Lejlighed blandt andet, at Fattiglovgivningen langt fra havde holdt Skridt med Tidens fri Udvikling og heller ikke det foreliggende Forslag. Det er Samfundets Pligt at understøtte dets

Medlemmer saaledes, at de kan faa Lejlighed til at bruge deres Evne uden at hæmmes eller aldeles nedtrykkes af de uheldige Samfundsforhold, hvori de maaske uden egen Skyld er kommen. De ubemidlede maa hjælpes frem til en saadan Stilling i Samfundet, at de kan komme til at hjælpe sig selv. Den frivillige Fattigunderstøttelse kan ikke under de nuværende Forhold være tilstrækkelig. I den første kristne Menighed havde ingen noget for sig selv, men alt var fælles for dens Medlemmer. Dette kalder Scavenius nu Socialisme; i vore Dage gør i det hele Grundsætningen om den enkeltes Ejendomsret sig meget stærkt gældende. Til en vis Grad er det med Rette, men det gaar for vidt, naar alle gamle Forrettigheder skal føres ind derunder. Under saadanne Forhold maa den fri Fattigforsørgelse have Tilskud fra Kommunen, og paa mange Steder er derved ikke faa trængende bleven sat i Stand til at bevare deres borgerlige og politiske Uafhængighed. Bestyrerne af de fattiges Kasse maa endog under visse Betingelser have Ret til at kræve saadanne Tilskud, f. Eks. lige saa meget, som der kommer ind ad Frivillighedens Vej. Dette vil være en Opmuntring for Giverne; det var da ikke dem alene, som havde det gode Hjærtelag, der kom til at bære den hele Byrde ved den fri Fattigforsørgelse; men der maatte rigtignok være en vis Begrænsning, for at det ikke skulde føre til Indgreb i Kommunalbestyrelsens Skattebevillingsret. Maaske da alle de værdige trængende kunde overtages af »de fattiges Kasse«, og da var vi kommen et godt Stykke fremad.*)

Han blev naturligvis Medlem af Udvalget.

Sammen med T. Nielsen, Holstein Ledreborg, Christiansen, N. Jensen (Aabo) og Clausen m. fl.

*) Han havde Ordet flere Gange, og hans første Foredrag fylder otte Spalter i »Rigsdagstidenden«.

var Tange med til at indbringe et Forslag om Understøttelseskasser.

I Følge dette skulde »de fattiges Kasse« i hver Kommune afløses af en Understøttelseskasse, hvis Indtægter skulde være: Gaver gennem de i Kirkerne opstillede Bøsser, og hvad der i øvrigt hidtil tilfaldt »de fattiges Kasse«; Gaver, som erlægges i Anledning af Erhvervelse af Ejendom eller Næringsbevis; Afgifter for Brændevinshandel, Dans, Billardhold og Keglebane; Legater, som er skænkede til husarme og fattige i Almindelighed; Bidrag fra offentlige Stiftelser og Hospitaller, hvis Fundatser enten allerede hjemler saadan Anvendelse eller kan gives en dertil sigtende Udvidelse; andre Gaver; et lige saa stort Tilskud af Kommune- og Statskassen hver for sig som det, der indkommer ved frivillige Gaver; dog at Kommunens Tilskud ikke overstiger 10 Skilling (20 Øre) for hver af dens Indbyggere, samt yderligere Tilskud af Kommunekassen, som kan gives uden Amsraadets Samtykke.

Enhver Familje, som ikke paa Landet har en aarlig Indtægt af 200 Rdl. (400 Kr.), i Købstæderne af 250 Rdl. og i København 300 Rdl. (enkelte Personer henholdsvis det halve), og som desuden oppebærer en aarlig vedvarende Understøttelse af en af Staten eller Kommunerne sikret Forsørgelsesanstalt, kan (i Følge § 3) kræve af Understøttelseskassen i den Kommune, hvor han i det sidste Aar har haft fast Ophold, en aarlig Hjælp, som er lig det Beløb, han bevislig modtager af den paa-gældende Forsørgelsesanstalt, naar han godtgør, at han ikke har større Indtægt end den foranførte, og at Understøttelsen er erhvervet ved fortsatte aarlige Tilskud.

Endvidere er Understøttelseskassen (i Følge § 4) pligtig til at komme enhver til Hjælp, for saa vidt og saa længe, han ikke er i Stand til at forskaaffe sig og sine det nødvendige til Livets Ophold eller til Kur og

Pleje i Sygdomstilfælde, naar han har fast Ophold i Kommunen, enten i et Aar har været Medlem af en af de forannævnte Kasser eller har Adgang til Understøttelse af en Sygekasse, ikke ved Dom er funden skyldig i en i den offentlige Mening vanærende Handling og ikke ved Dovenskab, Drikfældighed eller lastefuld Vandel selv er Skyld i sin Trang.

Endelig kan Understøttelseskassen inden for Kommunens Grændser hjælpe trængende og Forældre, som har Vanskelighed ved at skaffe deres Børn den tilbørlige Undervisning. Ingen kan faa Hjælp af Kassen, som enten nyder en saadan af det offentlige Fattigvæsen eller som selv er Medlem af Bestyrelsen. Den ydede Hjælp har ingen som helst Indflydelse paa Modtagerens politiske eller borgerlige Retsstilling. Bestyrelsen bestaar af mindst fem Medlemmer, som vælges af Folketingsvælgerne og af de uberygtede Mænd, som i det sidste Aar frivillig har givet mindst 1 Rdl. til Kassen, samt to af Kommuneraadet af dets Midte valgte Medlemmer.

Er en Understøttelseskasse ikke i Stand til at opfylde sine Forpligtelser, modtager den de nødvendige Forskud af Kommunens Kasse. Udgifterne efter § 3 tilbagebetales af Statskassen, og de efter § 4 fordeles mellem Staten og Kommunen henholdsvis med $\frac{3}{4}$ og $\frac{1}{4}$.

Som man ser, var det et særdeles tiltalende Forslag; men da Indenrigsminister Tobiesen var meget uvillig stemt over for det, kom det kun i Udvalg. Gennemført blev hverken dette Forslag eller en ny Fattiglov, som der ellers stærkt var Brug for.

Da Lovforslaget om Lønningstillæg var til Behandling, udtalte Tange sig afgjort imod at give Embedsmændene et højere Tillæg; særlig var det ham imod, at de større Embedsmænd skulde have Tillæg — og han anbefalede sammen med flere andre Venstremænd

at blive staaende ved det Tillæg paa 10 pCt. af de første 1200 Rdl., som Folketinget havde vedtaget Aaret i Forvejen.

Ved Behandlingen af Kvaksalverlovgivningen udtalte han sig atter i frisindet Retning.

Foruden at yde et godt Bidrag til Rigsdagsarbejdet tog han ogsaa i denne Vinter Del i et Oplysnings- og Agitationsarbejde ude i Befolkningen, idet han talte ved en Del politiske Møder, særlig paa Sjælland. Det var navnlig Nordsjælland, Venstre i denne Tid bearbejdede. Fra denne Egn havde man hidtil mest sendt Højremænd paa Tinge, og Berg betegnede ogsaa Nordsjælland som det døde Punkt. Men fra Efteraaret 1874 og i de følgende Aar gjorde han et stort Arbejde for at faa Kulsvieregnet politisk opdyrket. Han oprettede »Frederiksborg Amts Avis«, han tog selv Bolig i Hillerød, og i Aarene 74—75 holdt han ikke saa faa Møder der oppe omkring.

Allerede den 18de Oktober holdt han Møde i Slangerup. Til dette Møde havde han taget sine politiske Venner Tange, Berntsen og H. Madsen m. fl. med. Fra Højres Side var mødt blandt andre Dinesen og P. E. Olsen. Ordsiftet var meget livligt, og Deltagelsen i Mødet betydelig. Efter Mødet blev afholdt et Festmaaltid. Her udbragte Tange et Leve for den frisindede Presse, særlig »Morgenbladet«.

Hen i Foraaret 1875 deltog Tange — atter sammen med Berg — i Møder i Asminderød, i Fredensborg og i Helsingø.

Paaskelørdag holdt Tange, Høgsbro, Kl. Berntsen, H. Madsen og H. Nielsen (Middelfartkredsens Rigsdagsmand) et stærkt besøgt privat Møde i Odense med deres Stillere og andre Meningsfæller. Der førtes en Forhandling om den politiske Stilling, og Stemningen var aldeles afgjort for at støtте Folketingsmændene i deres Kamp mod Ministeriet og Landstinget.

Pastor Johannes Clausen fra Ryslinge, der hidtil havde støttet »Det forenede Venstre« — ved Valget 1873 havde han stemt paa Høgsbro — udgav paa denne Tid en lille Pjece betitlet: »Hvorfra skal Hjælpen komme?« Han udtaler heri som sin Mening, at Hjælpen »skal komme fra de Mænd, hvis Personligheder er bleven udviklet paa Grundlag af den fra Grundtvig udtalte Betragtning angaaende det folkeliges og kristeliges Forhold til hinanden«, og som »ikke har kastet sig saaledes ind i det politiske, at de ikke kan forhandle med Højre eller Venstre«. Forfatteren ønskede en ny Regering, sammensat af saadanne Mænd. For Forsvarsspørgsmaalets Skyld var det nødvendigt, at Hjælpen snart maatte komme.

Imod Clausens Bog skrev A. Tange en Artikel i »Fyns Tidende« den 9de Marts. Den har til Overskrift: »Pastor Clausen i Ryslinge i Færd med at forandre Signaler«, og er meget skarp.

Imidlertid trak det mere og mere op til Kamp mellem Venstre og Ministeriet Fønnesbech, der var en Højreregering saa fuldt som Ministeriet Holstein. Den var blot — som Holstein Ledreborg udtrykte det — »tyndere Te paa de samme Blade«. Regeringen modsatte sig saa godt som alle Venstres Krav, mens den forlangte, at Folketingets Flertal skulde gaa ind paa dens Krav om Lønningstillæg til de større Embedsmænd, Tilskud til Universitetet og et nyt Panserskib. Ministeriets Forhold over for Venstre var meget udæskende ja undertiden endog fornærmende, f. Eks. da Indenrigsminister Tobiesen erklærede, at det var ham en særlig »Fornøjelse« at udtale sin Ligegyldighed ved Tingets Ønsker om dets Indflydelse paa Statsstyrelsen. Mere end en Gang truede Regeringen med at opløse Folketinget, og da dette nægtede Panserskibet, udtalte Konsejlspræsidenten, at Regeringen vilde ikke modtage en

Finanslov, paa hvilken der ikke fandtes en Bevilling til et saadant. Stillingen var saaledes igen meget kritisk.

Om de politiske Forholds Udvikling paa Rigsdagen i Foraaret 1875 giver Tange god Besked i Breve til Winckler. I et Brev af 4de Marts skriver han blandt andet saaledes:

Hr. Fonniesbech har jo opsagt Lejligheden, hvori vi bor, under visse Betingelser, og det er ikke umuligt, at vi bliver kastede paa Døren inden ret længe, og det beror da paa vore Vælgere, om de atter vil sætte os ind i Lejligheden eller befolke den med Folk af en anden Kaliber, som vil leve i Fred og god Forstaaelse med Kliken og lade Vælgerne passe sig selv; thi en saadan Tilstand er det, at Hr. Fonniesbech og hans Folk ønsker.

Som De ved, er det dels Panserskibet og dels Lønningforhøjelsen til Embedsmændene, hvorpaa Udsmidningsforretningen er stillet os i Udsigt. Det første Spørgsmaal er nu efter Ministeriets og Konsorters Mening et udmærket Opløsningsspørgsmaal; thi der kan hele Embedsklikken med de doktrinære Grundtvigianere i Spidsen marchere op med de bekendte Floskler om Kærlighed til Fædrelandet, Forsvar af vor Selvstændighed o. s. v., medens Mellempartiets kalkunske Bønder ved speciel Henvendelse til Gaardmændenes Pengepunge haaber at bringe disse i Harnisk mod Venstre, naar det i Anledning af de overordentlige Udgifter til Forsvarsvæsenet foreslaar en Indkomst- og Formueskat.

Det andet Spørgsmaal derimod sætter Hr. Fonniesbech graa Haar i Hovedet; thi hans Ministerium er ligefrem dannet paa Grundlag af Lønningstillæg til de højere Embedsmænd. Men Venstre vil ikke gaa højere end til 1600 Rdl. Det er et hæsligt lurvet Spørgsmaal at opløse paa, og det gyser i Højrebønderne, naar de tænker paa, at gøre den Sætning begribelig for deres Vælgere med 500 à 1000 Dalers Indtægt, at Embedsmænd med 3 à 4000 Rdl. i aarlig Løn ikke kunde leve uden Tillæg.

Tange fortæller saa videre i Brevet om, hvorledes Fonniesbech havde gjort et mislykket Forsøg paa

at faa J. A. Hansen til at hjælpe sig ud af Vanskeligheden.

Nogle Uger senere, den 17de April, skriver han til Winckler:

»Ministeriet har nu opgivet Principet om, at Lønningstillægget ikke maa staa paa Finansloven. Højres Bønder i Folketinget er meget vrede derover; thi nu kommer Kampen til at staa paa Tillæggets Størrelse og Udstrækning, og det vil blive en slem Nød at knække paa Valgtribunerne. Det kan godt hænde, at de Herrer kommer til at bide i det sure Æble og gaa mod Ministeriet, naar Sagen kommer for i Folketinget. Fønnesbech vil da komme i en slem Knibe; thi jeg tror ikke, at han tør opløse Folketinget, naar han ikke har Mellempartiet med sig, og føre en Lønningslov igennem i Landstinget, hvorved de højere Lønninger ikke faar Tillæg, vil ogsaa have sine Vanskeligheder, som han maaske ikke er Mand for at overvinde. Der er Udsigt til, at Ministeriet vil skaffe sig Fjender paa alle Sider, og at det i saa Fald ikke kan holde sig længe, er en Selvfølge. Venstres Stilling er god, og Stemningen tilfredsstillende.«

Da Finansministeren fastholdt sit Ønske om et Tillæg til de højere Lønninger, endogsaa op til 8000 Kr., som jo Venstre ikke vilde gaa ind paa, fik adskillige af Folketingets Medlemmer dog Betæneligheder ved at tage en Konflikt paa dette Spørgsmaal, og »Mellempartiet« gik da sammen med »Det forenede Venstre« om at nøjes med Lønningstillægget efter Folketingets Affattelse, hvorimod saa Folketingets Flertal skulde gaa med til Panserskibet og til Tilskudet til Universitetet.

Om dette fortæller Tange nu i næste Brev til Winckler, den 28de April:

»Jeg skal nu sende Dem en lille Betragtning om Stillingen her inde paa den politiske Skueplads, [hvor] vigtige Begivenheder er foregaaede eller rettere forbedrede og udviklede, siden vi sidst saas. Sagen begyndte

med, at i et Ministerraad skal være vedtaget at udstede en provisorisk Finanslov, i Fald »Det forenede Venstre« vedblivende fastholdt sine Fordringer paa Finansloven. Dette i Forening med Frygten for en Opløsning paa Spørgsmaalet om Tillæg til de højere Embedslønninger foranledigede Mellempartiet til at forsøge en Overenskomst med Venstre til Værn for Forfatningen. Tilnærmelsen skete mellem Aaberg og T. Nielsen—Tauber, og den blev forelagt Venstre om Aftenen i Form af et Forslag om, at Venstre skulde udnævne fem Medlemmer og Mellempartiet tre til Udvalg, som skulde udarbejde et Forslag til en Overenskomst paa Grundlag af Opposition mod den nuværende Regering. Tilbudet blev modtaget af Venstre, som valgte Høgsbro, Bojsen, Berg, T. Nielsen og Tauber, medens Mellempartiet valgte Scavenius, Dinesen og Aaberg. Overenskomsten blev sluttet paa Betingelsen, at: Mellempartiet saavel i Formaliteten som i Realiteten gik ind paa Venstres Forslag om Forhøjelse af Embedslønningerne — til Universitetet lovede Venstre at stemme for et Statstilskud af 100,000 Kr. for et Aar medens Kommunitetets Midler bliver urørte, og Universitetets Stilling for Fremtiden henstaar uafgjort; til Panserskibet bevilges 250,000 Kr. for næste Aar foruden et Beløb, som kommer ind ved Salg af gamle Krigsskibe. Paa alle andre Punkter bliver der imod Finansloven, som Venstre ønsker den. Anmærkningen paa Finansloven, om Telegramtaksterne udgaar efter Ønske af Scavenius og af Hensyn til ikke at støde Kongen personlig. Saa snart man faar en anden Regering, er man enig om, at Telegramtaksterne skal fastsættes ved Lov. Denne Overenskomst lovede Mellempartiet at holde saa længe, til Finansloven var udkommen eller Regeringen styrtet, og de lovede ikke at gaa ind paa en Finanslov, som Regeringen kunde tage imod.

Dette Udkast forelagdes Venstre i Gaar Formiddags og vedtoges uden Modstand ved Navneopraab af hele Partiet. I Aftes var hele det forenede Højre samlet, og her blev den skriftlige Opsats til Overenskomst, som var vedtaget af Venstre, forelagt. De nationalliberale angreb den med stor Heftighed, og det kom til et skarpt Sammenstød mellem Hall og Dinesen, som endte med, at Corn. Petersen, som var Ordstyrer, kaldte Hall til Orden,

hvorefter denne gik bort i Vrede. Overenskomsten tiltraadtes derpaa af 25 Stemmer, hvoriblandt alle Højres Bønder samt Scavenius, Oct. Hansen, Bagger, Jagd m. fl. Da Venstre raadte over 55 Stemmer, og det er sandsynligt, at endnu nogle enkelte gaar med, saa vil man have en Opposition mod Regeringen paa 80 Stemmer eller derover, og denne har nu Valget mellem Opløsning af Folketinget uden nogen som helst Udsigt til at sejre ved Valgene eller at gaa ind paa vore Forslag og tvinge Landstinget til det samme, hvorved dettes fremtidige Stilling og Magt vil være fuldstændig ødelagt, eller endelig at tage sin Afsked, og det sidste bliver vel det sandsynligste, hvis ikke Tobiesen kommer til at raade; thi han kan være dumdristig nok til at opløse Folketinget, selv om han har hele Tinget imod sig. De ser altsaa, at Stillingen er kritisk, og at der er Farer til Stede, men at der ogsaa samler sig mægtige Kræfter til Forsvar for Folkets Ret.«

Da Landstinget endnu ikke vilde gøre Indrømmelser, blev der nedsat et Fællesudvalg om Finansloven. Dette traadte sammen den 7de Maj og valgte Haffner (tidligere Krigsminister) til Formand og Dinesen, der havde sluttet sig til Flertallet, til Sekretær. Den 8de Maj bemyndigedes Udvalgets Formand til personlig at meddele Konsejlspræsidenten, at det ikke troede, det kunde nytte noget at forhandle om Enkeltheder i Finanslovsforslaget, førend Udvalget kendte Ministeriets Stilling til den. Dagen efter svarede Konsejlspræsidenten skriftlig, at Ministeriet var villig til at tiltræde de Ændringer, Fællesudvalget kunde blive enigt om, og i Fald det kunde lette en Overenskomst mellem Tingene, var det beredt til at begære sin Afsked, saa snart det havde forelagt Kongen en af begge Ting vedtagne Finanslov.

Saa snart denne Skrivelse fra Ministeriet var bleven meddelt Udvalget, »hed det sig, at nu var Stillingen bleven væsentlig forandret, og nu kunde man indlade sig paa yderligere Ændringer i Finansloven«, skønt man

udtrykkelig havde erklæret at ville holde fast ved Overenskomsten, saa længe Ministeriet forblev ved Roret, saaledes at der ikke maatte ske andre Forandringer i det af Folketinget vedtagne Finanslovsforslag end saadanne, som man indbyrdes kunde enes om. Regeringen havde vel tænkt ved sin Beredvillighed til at gaa af at kunne sprænge Forbundet mellem Venstre og Mellempartiet, og dets Beregning slog til.

Da Højre nu stillede Fordring om, at Venstre skulde gaa med til at give Lønningstillæg til alle Lønninger indtil 4000 Kr., samt forhøje Statskassens Bidrag til Universitetet fra 100,000 Kr. til 150,000 Kr., syntes en Del af Venstre ikke om at gaa ind herpaa, og i Fællesudvalget stemte Berg og J. A. Hansen mod de nævnte Fordringer, mens Bojsen og Høgsbro undlod at stemme. De øvrige Venstremænd med T. Nielsen i Spidsen gik derimod ind paa Højres Krav.

Der blev derefter holdt Partimøder for at raadslaa om Stillingen til de ny Ændringsforslag. Inden en Afstemning fandt Sted, indløb der til »Det forenede Venstre« en Skrivelse fra Dinesen, hvori han paa egne og Scavenius' Vegne meddelte, at Mellempartiet var villigt til en Forhandling med Venstre, men at man betragtede sig for at være fuldstændig frit stillet til at kunne stemme for det i Fællesudvalget tilvejebragte Grundlag for en endelig Overenskomst angaaende Finansloven.

Dette opfattede Venstre som et ligefremt Brud paa den sluttede Overenskomst. Skulde man nu fortsætte Kampen, vilde man atter kun være 53 i Stedet for 82, og efter en heftig Kamp i Partiet, under hvilken Berg og J. A. Hansen endog truede med at træde ud af dette, hvis man gik ind paa at bøje sig for Højre — vedtoges det af et Flertal paa 29 mod 15 at give Medlemmerne i Fællesudvalget Bemyndigelse til at handle

efter bedste Skøn om de foreliggende Forhold. — Om disse spændende Forhandlinger fortæller Tange i et Brev til Winckler den 11te—12te Maj:

»Som De ved, gaar Alliancen med Mellempartiet ud paa, at Ministeriet skal træde tilbage, før en Overenskomst om Finansloven er mulig; men Ministeriet vil først se Overenskomsten, før det træder af, og som en Følge deraf har en Overenskomst hidtil været en Umulighed. Det, som Højre for enhver Pris vil undgaa, er, at det skal komme til at staa klart, at det er Folketinget, som har drevet Ministeriet væk. Der er ikke et eneste Menneske hverken i Folketing eller Landsting, som holder paa det, fordi de er enige med det; men det er bare dette Skræmmebillede »Folketingets Overvægt«, som bringer Landstinget til at fordre Overenskomst med Landstinget om Finansloven først. Hall og Holstein Holsteinborg og i det hele de nationalliberale i Folketinget gør alt, hvad de kan, for at faa os til at gaa ind paa at give lidt mere efter.

Venstre holdt et Partimøde i Aftes, og her talte Krabbe indtrængende for at tage en Overenskomst; han troede ikke, at der var nogen Fare derved. Der er Tale om to Muligheder: Enten at faa os til at gaa ind paa Lønningsforhøjelsen op til 4000 Kr. eller, hvis Venstre ikke vil gaa ind derpaa, da helt at stryge Lønnings-tillægget af Finansloven, saa at Embedsmændene i Aar ikke faar noget Tillæg. Dersom Landstinget byder os Finansloven med den sidste Ændring, anser jeg det for farligt at sige Nej; thi jeg holder ikke af at staa paa Valgtribunen og slaas for at holde et Lønningstillæg paa Finansloven, som vore Modstandere vil opgive. — I Dag holder Fællesudvalget tre Møder, og det kan være, at man inden Aften faar noget mere Klarhed over Stillingen.

Den 12te Maj 1875.

Fællesudvalget holdt Møde i Aftes og vedtog med 11 Stemmer en foreløbig Overenskomst, hvori det vigtigste Punkt var, at Lønningsforhøjelsen gaar op til 2200 Rdl. [4400 Kr.]. Berg og J. A. Hansen stemte imod, Høgsbro og Bojsen stemte ikke, T. Nielsen, N. Rasmussen og Hasle (Forslagsstiller) gik med. Partimøde

i Dag i Venstre. Heftig Kamp. Berg og J. A. Hansen truede med at træde ud af Partiet. Det vedtoges med 29 Stemmer mod 13 at give Venstres Medlemmer i Udvalget Fuldmagt til at modtage en Overenskomst paa saa gunstige Vilkaar som muligt. Alle Fynboerne paa G. Petersen nær, som altid følger Hansen, var blandt de 29, og ligeledes alle de jydskke Bønder. Ved Mødet i Aften er Overenskomsten vedtagen med en Modifikation til Gunst for Venstre paa et enkelt Punkt. Berg og J. A. Hansen afgiver Separatvotum. Vi har dog endnu det Haab, at de og deres Venner skal bøje sig saa meget for det store Flertal af Partiet, at vi kunne skilles som Venner. Mellempartiet gjorde os den Tjeneste i Formiddags at opsige den med det tidligere sluttede Overenskomst. Derved dækkes vor Stilling betydeligt, og vi fik en yderligere Grund til at gaa ind paa Indrømmelserne i Fællesudvalget. Rigsdagen slutter vist paa Lørdag, og Regeringen siges at gaa af en af de første Dage.

Venligst Hilsen

A. Tange.«

Som en Tilføjelse til de i dette Brev givne Oplysninger kan dog meddeles, at »Bojsen og Høgsbro søgte at faa nogle af de vedtagne Ændringer forkastede; men da dette mislykkedes, sluttede de sig til dem alle undtagen til den om Forhøjelsen af Tilskudet til Universitetet. Finanslovsforslaget indstilledes derefter til endelig Vedtagelse i hvert Ting for sig«, og Ordførerne valgtes. For Folketinget blev det — vistnok til adskilliges Forundring — Scavenius. Men hans Valg skyldtes den Omstændighed, at Berg og J. A. Hansen i deres Vrede over, hvad der var sket, gik saa vidt, at de i Fællesudvalget kastede deres Stemmer paa ham i Stedet for paa deres egen Partifælle Bojsen, hvem de andre Medlemmer af Udvalget stemte paa.

Den 14de Maj vedtoges Finansloven overensstemmende med Fællesudvalgets Indstillinger. Berg, J. A.

Hansen og Holstein Ledreborg m. fl. udtalte sig mod de Venstremænd, der af Frygt for provisoriske Tilstande, gik med til at bevilge Regeringen en meget antagelig Finanslov. De blev imødegaaet af Bojsen — der sammen med Høgsbro dog ikke helt kunde følge Flertallet — og T. Nielsen.

Tange sluttede sig til T. Nielsen og Flertallet. Han udtalte, at han fandt Stillingen meget vanskelig, efter at Overenskomsten ikke længer bestod, og det kun kunde blive et Flertal paa 53, som maatte føre Kampen igennem. »Vi har naaet, at Regeringen gaar af, og at Landstinget opgiver begge de Grundsætninger med Hensyn til Lønningssagen, som det hidtil har villet hævde. Naar Striden nu kun angaar Tillæg til Lønninger mellem 1600 og 2000 Rdl., tør jeg derfor ikke tage mod en Konflikt, som kan have temmelig farlige Følger. Vel er det saa, at Formen kan have sin store Betydning; men for dens Skyld maa man dog ikke tåbe Indholdet af Syne, og jeg kan ikke se, at Folketingets Indflydelse lider nogen egentlig Skade. Men strides vi alt for meget indbyrdes, og kommer det til saadanne Udtalelser som Bergs, at vi køber Finansloven paa Bekostning af Skattebevillingsretten og den almindelige Valgret, vil vore Modstandere faa mest Glæde deraf.«

Mod det forhøjede Tilskud til Universitetet stemte 22 Venstremænd med Berg og J. A. Hansen i Spidsen. Blandt de 22 var: Holstein, Alberti og Tauber. Bojsen, Høgsbro, Buch og N. Jensen, Toustrup, undlod at stemme. Alle de andre Venstremænd, deriblandt alle Bønderne fra Fyn og Jylland, stemte Ja, mens de fleste af Bønderne fra Sjælland var blandt de 22. Mod Lønningstillæggets Forhøjelse stemte de samme 22; de 4, som ikke stemte for Universitetstilskudets Forhøjelse, fulgte her Flertallet. — Selve Finansloven vedtoges enstemmig.

Ved denne Finanslovsbehandling udbrød den første skarpe Strid inden for »Det forenede Venstre«. Vel havde der nok — som vi har set det — ogsaa før været Rivninger inden for Partiet, og navnlig da to Aar tidligere, den Gang en Del af Partiets Medlemmer vægrede sig ved at gaa med til Finanslovens Nægtelse; men Stridighederne var dog bleven udkæmpet inden for Partiet. Denne Gang gik Spaltningen dybere, idet de 22 førte Kampen ud paa Vælgermøderne og andre politiske Møder, ved hvilke de stærkt angreb deres Partifæller som Mænd, der havde svækket Venstres Hovedfæstning, Folketingets Indflydelse paa Finansloven. Sommeren blev saaledes Vidne til en bitter Kamp mellem »de 22« og »de 30«, som de blev kaldt, eller »radikale« og »moderate«. (Det er første Gang, man her til Lands hører disse Benævnelser for Venstremænd; siden er de bleven mere end tilstrækkelig kendt.)

Da Tange var en af de mest fremragende paa de sidstnævntes Side, og da han kom til at tage ikke saa lidt Del i Striden, vil vi nedenfor komme ind paa en nærmere Omtale deraf.

Dagen efter, at Finansloven var vedtaget, sluttedes den bevægede Rigsdagssamling. Samme Dag udløb den midlertidige Bevilling, efter hvilken Regeringen i den sidste halvanden Maaned havde afholdt de nødvendige Udgifter til Landets Styrelse. Skønt Samlingen havde varet $7\frac{1}{2}$ Maaned, og skønt der af Rigsdagsmændene var udført et ikke saa lille Arbejde — særlig maa Berg og Bojsen nævnes som dem, der i denne Vinter trak det største Læs — saa svarede Udbyttet dog ikke dertil. Naar undtages Finansloven, Skifteloven og Skiftegebyrloven, kom der ingen Love af større og almindelig Betydning igennem. Man enedes hverken om Fattigvæsenet, Præsternes Lønning, Præstevalg, Toldbeskatningens Omordning, Ordningen af en friere Lægevirksomhed, Under-

støttelseskasser til gamle værdige trængende, en Ministeransvarlighedslov, en ny Fæstelov, Udvidelse af den kommunale Valgret, eller en Skattelov.

Heller ikke om en Ordning af Forsvarsvæsenet kunde man den Gang saa lidt som senere blive enig. Da Krigsministeren havde forelagt et Forslag om en overordentlig Bevilling til Befæstningsanlæg, udtalte Venstre sig stærkt herimod; men at Folketingets Flertal ingenlunde var »Forsvarsnihilister«, viste det tydelig nok, da det i Marts 1875 stillede det saa tit omtalte Forslag om en Bevilling paa 30 Millioner Kroner, hvoraf de 15 Millioner skulde bruges til en Udvikling af Flaadens Materiel, 5 Millioner til en Flaadestation ved Agersø-sund, 1½ Million til dens Befæstning mod Landsiden, 1¼ Million til et flydende Fort, 1¼ Million til Sømine-materiel, 2 Millioner til et Par Batterier ved Kalundborg og Korsør, 2/3 Million til et Batteri ved Nyborg, 2 Millioner til en Befæstning paa den jyske Kyst, t. Eks. Helgenæs o. s. v. »For ikke at standse Landets øvrige aandelige og timelige Udvikling ansaa Flertallet det for nødvendigt at dække disse overordentlige Udgifter ved Tilvejebringelsen af en Skat paa Indtægt og Formue, der aarlig indbringer 3 Millioner.« En Udvidelse af Københavns Befæstning vilde man derimod ikke indlade sig paa.

Dette Forslag blev vedtaget i Folketinget med 54 Stemmer mod 42; men det naaede kun ind i Lands-tinget.

Den 19de Maj indgav Ministeriet Fønnesbech sin Afskedsbegæring; men paa Grund af Fæstligheder ved Hoffet blev det ny Ministerium dog først dannet i Juni Maaned. Den 11te Juni — Terminsdagen — modtog det kongelig Udnævnelse. Det blev da ogsaa kaldt Terminsministeriet. Det var det bekendte Ministerium Estrup, der jo har vundet en saa sørgelig Navnkun-

dighed ved sine mange »Provisorier«. I nitten lange Aar sad dette Ministerium ved Roret, og i de ti af disse regerede det Landet med provisoriske Finanslove. Ved Siden af Estrup, der var Konsejlspræsident, var Nellemann og Fischer de betydeligste Medlemmer i Ministeriet. Havde man fra Venstres Side ventet en Regering, der vilde vise Imødekommen mod Folkets Krav, da blev man sørgelig skuffet. Ministeriet Estrup var, som det snart viste sig, et rent Kampministerium, der vilde sætte Bom for Venstres »Frihedsstormen« og i saa Henseende ikke vige tilbage for at benytte sig af de stærkeste Midler.*)

Det havde jo længe været Højres Ønske, at Venstre skulde knuses. Den indtraadte Splid i Venstre havde sagtens givet det Haab om, at det nu skulde lykkes, særlig da, naar en Mand med en saa »fast Haand« som Estrup kom til Styret. Hvad der kikkede for Holstein og Fønnesbech, kunde maaske naa sig for Estrup! Saaledes har vel Højres Tankegang været.

Saa snart Rigsdagssamlingen var sluttet, begyndte man at tænke paa Vælgermøderne. Det var nu af megen Betydning at lære Vælgernes Mening om den foreliggende Stilling at kende. Holdt de med de 22, eller billigede de det Standpunkt, de 30 havde indtaget?

Tange besluttede at holde Møde med sine Vælgere allerede i første Halvdel af Juni (saa snart Pintsetrav-

*) Følgende lille Træk karakteriserer Hr. Estrup og viser, hvilken Uvilje han nærrede over for alt, som smagte af Venstre. Da nogle Bønder i Foraaret 1875 henvendte sig til ham for at faa Tilladelse til at afholde en Grundlovsfest i en af hans Skove, og han fik at vide, at Holstein Ledreborg skulde indbydes, svarede han: »Ja, det kan jo blive en meget smuk Fest, men i min Skov bliver det ikke.«

heden var endt, og Grundlovsfesterne til Side). Den 24de Maj skrev han til Winckler:

»Det glæder mig meget at høre, at De billiger min og Venners Optræden under den sidste vanskelige Situation paa Rigsdagen. — I Pintsedagene talte jeg med en Del af mine Venner fra den vestlige Del af min Valgkreds ved Ryslinge, og de fandt allesammen, at vi, saaledes som Sagerne stod, havde baaret os rigtigt og forsvarligt ad ved at stemme for Fællesudvalgets Indstillinger. Men hvad siger vore radikale Venner i Nyborg og i Ørbæk og Frørup? Thi det er vistnok dem af alle Landboerne i min Valgkreds, som staar nærmest J. A. Hansens og Bergs Anskuelse. Det lader ikke til, at Berg og »Morgenbladet«^{*)} har godt ved at styre deres Lyst til at give os nogle Hip, naar der er Lejlighed dertil. Jeg ser saaledes i »Fyns Stiftstidende«, at Berg skal have sagt paa et Møde i Beks Kro . . . , at »naar de, som havde stemt for Indstillingerne, erfarede, at de hverken fik Hurraer eller Tak af deres Vælgere, saa haabede han nok, at vi forbedrede os til Efteraaret«. Jeg ved nok, at Berg er noget fanatisk i denne Tid; men at han skulde have sagt noget saa galt, kan jeg dog ikke tro; det maa være en Fordrejelse af vedkommende Referent. Thi det er klart, at den Rigsdagsmand, som, fordi han ikke fik Hurraer og Tak af sine Vælgere, vilde gaa hen til Efteraaret at gøre noget, som efter hans egen Overbevisning er galt, ham maatte man helst ønske bort fra Rigsdagen og fra al politisk Virksomhed saa snart som muligt.«

Førend Tange paabegyndte sine Vælgermøder, indtraf Grundlovsfesterne. Han deltog denne Gang i Grundlovsfesten i Hovgaard Skov ved Pederstrup den 5te Juni. Til denne vellykkede Fest var mødt ikke mindre end 12—1400 Mennesker. Hovedtalerne var Præsterne Birke-dal, Ryslinge, Madsen, Ringe, og Tange.

Birkedal talte for Frihedsskolen og Grundloven. Tange talte om Frihedens Betydning for Folket. Vi var,

*) »Morgenbladet« angreb i Sommerens Løb de 30 paa det voldsomste.

sagde han, naaet om ikke meget saa dog noget frem. »Der er vakt en Stemning med voksende Kraft, som lader haabe en lykkelig Fremtid, idet Folket mer og mer lærer at værne om den almindelige Valgret og Skattebevillingsretten med Udholdenhed og Taalmodighed.«

Efter at Madsen havde udtalt, at han trods Brydningen og Gæringen havde et lysere Syn paa Danmarks Fremtid end Birkedal, kom det til et lille Sammenstød mellem denne paa den ene Side og Madsen og Tange paa den anden. Birkedal vilde hverken vige for Madsen eller nogen anden med Hensyn til Haabet om Folkets Fremtid; thi han grundede det paa, hvad Vorherre alt har gjort for Folket. Han holdt lige saa meget om ikke mere end Madsen paa Brydningen, og han kunde nok ønske, at det kom til at bryde lidt mere paa visse Steder, hvor Madsen maaske ikke ønskede det; derfor havde han hilst de sidste Tidens Begivenheder med Glæde. Han havde det lyseste Haab for Danmark; men dermed følger Bedrøvelsen over, at mange enkelte gaar til Bunds under Brydningen og taber deres egentlige Grundvæsen.

Tange mente, at Birkedal til Dels havde misforstaaet Madsen. Denne havde vistnok Ret i, at Birkedal saa mindre lyst paa Tidens Bevægelser, end han gjorde. Birkedal sigtede tydelig nok til Uenigheden i »Det forenede Venstre«; men herover skulde han dog ikke glæde sig for tidlig. Birkedals Stilling over for »Det forenede Venstre« havde ikke været velvillig men mere til Gavn for Livets og Frihedens Modstandere end for Vennerne deraf. I »Det forenede Venstre« er der to Retninger, som ikke følges ad i den dybere Livsanskuelse men er enige om at arbejde for Gennemførelsen af gode Love, hvorunder Folk med forskelligt aandeligt Syn kan leve nogenlunde lykkeligt. Det, der har bragt »Det forenede Venstre« til at slutte sig sammen, har været den stærke Modstand, som har været rejst mod saadanne Loves Gennemførelse. Nu har to Ministerier maattet vige for Modstanden mod dem, og dannes der nu et nyt, som mere end de tidligere vil imødekomme disse Krav paa Reformen, vil Sammenholdet i Venstre næppe blive saa stærkt. Forbindelsen kan da være løsere, end naar man staar over for en systematisk Modstand paa

alle Punkter. Da maa baade de, der lægger Hovedvægten paa de politiske Former, og de, der mere ser paa Frihedens Gennemførelse efter Folkelivets naturlige Udvikling, slutte sig sammen; thi da bliver Sammenholdet simpelt Nødværge. Gid det maa lykkes Kongen at finde et moderat, imødekommende Ministerium, saa at vort politiske Arbejde kunde blive frugtbart i Fremtiden!

Stemningen ved Festen var meget livlig; navnlig var Folk meget begejstrede for Tange, hvis djærve og klare Tale tiltalte dem stærkt.*)

Om Festen skriver Tange Dagen efter til Vennen i Nyborg:

»Vi havde i Gaar en prægtig Grundlovsfest i Pederstrup paa et smukt og gammelt Voldsted, Levning af Biskop Jens Beldenaks Gaard »Hovgaard«, hvor »Vandalerne med Træskohæle« rigtig gottede sig ved Friheden paa den romerske Dannelses Ruiner. Alt var Fryd og Glæde, og en talrig Forsamling især fra 1ste og 5te Valgkreds var til Stede; kun havde Pastor Madsen og jeg et lille Sammenstød med Birkedal i al Gemtylighed.« Han omtaler derefter dette Sammenstød noget nærmere. I en Efterskrift til Brevet beder han Winckler hilse Vennerne i Nyborg »baade de hvide og de røde.**) Jeg holder dog alligevel mere af de sidste end af de blakkede.«

Et Par Dage efter begyndte Tange sine Vælgermøder. Han gav ved disse en Fremstilling af de vigtigste Lovforslag og sin Stilling til dem og omtalte dernæst de sidste Forhandlinger, der jo havde bragt Ministeriet til at falde.

*) »Mange af Deltagerne udtalte, at de aldrig havde været med til saa god en Grundlovsfest.«

***) D. v. s. dem, der stod paa de 22.s Side. Tange kalder dem i Brevet spøgende for »de halve Socialister«. Ved Mødet i Pederstrup sagde Kr. Apper (privat) til A. Tange: »Hvad vil du nu sige til Socialisterne i Nyborg?« Hertil svarede Tange: »Aa, jeg vil bede dem om en Cigar, og saa vil jeg ryge den!«

De yderligere Indrømmelser, Højre havde forlangt, havde ikke været af en saadan Natur, at han for deres Skyld kunde forsvare at udsætte Landet for Muligheder, som en Nægtelse af Finansloven kunde medføre. Et Ministerium, sammensat af Folk med til Dels liden eller ingen politisk Fortid, med ringe politisk Æresfølelse — af det kunde man vente det værste; det er netop slige Folk, der har gjort Statskup i andre Lande. Det var ikke Folketinget men Landsting og Ministerium, der maatte bøje sig, og det forekom ham, at det allerede ikke var saa lidt at faa dette Ministerium til at takke af. — Med et nogenlunde føjeligt Ministerium kunde vi faa store Ting igennem selv paa det siden 1866 noget indskrænkede Frihedsgrundlag. Var der kommet et nogenlunde moderat Ministerium, vilde Sammenholdet i Venstre være blevet mindre end tidligere, og det behøvedes saa heller ikke, idet man da kunde have faaet adskillige Reformer igennem, hvormed han foreløbig vilde have været fornøjet; men det ny Ministerium syntes ham at være Udtrykket for den i Landstinget tilstedeværende Lyst til at ville tilrane sig Overvægten i den politiske Udvikling. Er dette saa, da var han vis paa, at »Det forenede Venstre« vilde staa fast. Det gælder om trofast at værne de ved Grundloven hjemlede Friheder.

Ved Mødet i Nyborg blev Tange angrebet af flere Højremænd, deriblandt naturligvis af Konsul Clausen, der udtalte, at jo tiere han hørte Tange, des bedre syntes han om ham, fordi han altid gik mere ind paa de Anskuelser, Clausen ved tidligere Møder havde hævdet.

Tange besvarede sine Modstanderes Angreb udførligt. Blandt andet udtalte han, at han ikke kunde være med til at udtale nogen Dadel til de 22 for den Stilling, de indtog til Finansloven; han troede, de fulgte deres bedste Overbevisning; og Berg og J. A. Hansen bidrog ved deres faste Holdning i Fællesudvalget til, at der blev gjort saa store Indrømmelser, som der virkelig blev; yderste Højre vilde kun nødig gaa saa vidt. Det er let forstaaeligt, at Højre gerne saa, at vi i Venstre

kom til indbyrdes at slaas, saa kunde de jo regere imens. Men vi har nu vist, at vi vil forhandle med Modstanderne (en Stemme: Ja, nu!). Vi har vist at ville forhandle med en Klein — og det var ikke nu.

Efter fire Timers Forhandling endte Mødet Kl. 11 om Aftenen med kraftige Hurraer for Folketingsmanden, der kendelig havde den overvejende Stemning for sig.

Ved Møderne paa Landet havde Tange ogsaa alle Vegne Flertallet af Vælgerne med sig. I Frørup blev han angrebet af Mikael Pedersen: »Af Frygt for provisoriske Finanslove havde Venstre ladet sig bringe ud af sin gode Stilling og derved endog frelst Mellempartiets Liv. Ministeriet vilde aldrig have begaaet den ulovlige Handling at udstede en foreløbig Finanslov. Venstres Flertal havde tabt Troen paa Vælgerne.« M. Pedersen endte dog med at udbringe et Leve for Tange, som kraftigt besvaredes af Forsamlingen.

Af Tanges Svar til Mikael Pedersen og de andre af hans Modstandere fremgik det, at hans Mening om Stillingen var meget forskellig fra deres.

Han fandt saaledes Stillingen langt fra god, men fortvivlet, idet de to Ting efter at have behandlet Finansloven i 7¹/₂ Maaned, ikke var kommet til Enighed om den, og den midlertidige Finanslov udløb Dagen efter. Var der nogen Sinde et ved Omstændighedernes Magt givet gunstigt Tidspunkt for et revolutionært Ministerium til at udstede en foreløbig Finanslov, saa var det dette. Han havde ikke kunnet forsvare at være med til at kaste Landet ind i en farlig Strid ved at modsætte sig alle de Krav, Højre havde stillet. Og han vilde nu spørge Vælgerne, om de, hvis man paa Grund af, at Venstre ikke havde givet efter paa Spørgsmaal, som dog maatte kaldes mindre, da i Massevis vilde have nægtet Skatterne? (Nej, nej!) Ja, saa har vi handlet rigtig; thi det er den eneste praktisk virksomme Maade at behandle en saadan Fyr paa. I Længden eller paa store Spørgsmaal kunde det ganske vist ikke gaa an at gaa af Vejen for en saadan Trusel, og dette

vilde han gøre Vælgerne opmærksom paa; thi haarde Kampe om Skattebevillingsretten kunde maaske forestaa i Fremtiden. Venstre havde ikke svigtet nogen af sine Grundsætninger, heller ikke den om Parlamentarismen; thi Venstres Program udtalte kun, at man gennem Folketingets Overvægt paa Finansloven efterhaanden kunde komme til Indførelse af den parlamentariske Regeringsform. Den første Betingelse herfor, nemlig at Ministeriet maatte gaa for Modstanden i Folketinget, har dette Ting allerede opfyldt for tre Ministeriers Vedkommende, og han var overbevist om, at man vilde vedblive hermed, indtil den anden Betingelse, nemlig at Folketinget fik Indflydelse paa Ministeriets Dannelselse, ogsaa var opfyldt; men det var nødvendigt, at Vælgerne bestemtere end hidtil sluttede sig til Venstres Grundsætninger ved til næste Valg at vrage de upaalidelige Mellemænd og sende et stærkt Flertal af trofaste Venstremænd ind i Tinget. Man maatte ikke bebrejde Venstre Mangel paa Tillid til Vælgerne; thi man maatte huske, at ved sidste Opløsning paa et aldeles ufarligt Spørgsmaal kom Venstre tilbage med 2 Stemmer mindre, hvilket M. Pedersen jo mere end andre havde erfaret, da han selv faldt i Faaborg som Offer for Vælgernes politiske Umodenhed, og saaledes gik det jo flere. Lad Vælgerne først vise, at de ønsker et stort Flertal ind ved næste Valg, saa kan man optræde derefter, og saa bliver Modstanderne ogsaa mindre dristige, end naar vi kun er 53.

Naar Højremænd nu havde en bedre Mening om ham end tidligere, maatte han sige, at han naturligvis havde lært noget ved Deltagelsen i den parlamentariske Skole, ellers var han næppe den Ære værd at repræsentere Kredsen; men hans Grundsætninger er de samme nu som tidligere; og han vil hævde dem lige til Fingerpidserne. Den parlamentariske Regeringsform skulde naas, men først som Vælgerne vokser op til den. Overhovedet ønskede han ikke at gaa forud for sine Vælgere. Med Udholdenhed, Besindighed og Kraft vil Maalet naas, og for hvert Aar, der gaar, vokser vor Sag i Befolkningen. Derfor sætter han sit Haab til Fremtiden; holdes den aaben, skal det nok gaa; men det kræver Taalmodighed.

Hjemkommen fra sin Rejse i Valgkredsen sender Tange sin Ven i Nyborg et meget hjærteligt Takkebrev, hvori det hedder:

»Hvad min Kone angaar [hun havde været med paa Rejsen], da har hun ikke i lang Tid haft saa morsom en Tur som denne, og hun kan aldrig glemme al den Forekommenhed og Venlighed, som blev vist os af Dem, Deres Kone og Plejedatter og alle mine gode politiske Venner baade fra By og Land. For mig, som er saa vant til at trække Veksler i den Henseende og til at færdes imellem mange Folk af alle Stænder, er det et nyt Bevis paa den Kærlighed og Tillid, hvormed jeg er bleven mødt særlig af Dem og Deres Familie, lige siden jeg første Gang som ung og ukendt traadte frem for Kredsens Vælgere. Men dette Møde har jeg en særlig Grund til at være tilfreds med paa Grund af den behagelige og velvillige Stemning, som hvilede over det hele; thi det er det første Møde, paa hvilket Bitterheden imod mig og den Sag, jeg repræsenterer, ikke har faaet Lejlighed til at ytre sig, og det gør altid godt dog en Gang at forhandle med Modstandere paa en Maade, som ikke efterlader nogen Braad i Sindet, og en saadan mærkede jeg ikke var til Stede, hverken hos Vennerne til venstre eller Modstanderne til højre for mig. Selv om der, naar en Afgørelse atter staar for, ikke kan ventes andet, end at Brydninger og Kampe atter vil komme af mere heftig Natur, er det godt dog at have et forsonligt Minde, som man med Tilfredshed kan se tilbage paa.«

Allerede inden Tange havde holdt sine Møder, havde Berg og Holstein (senere kom J. A. Hansen, der i sit Blad »Almuevennen« indtog samme Standpunkt som »Morgenbladet«, ogsaa med), navnlig da den første ved Møder paa Sjælland udtalt sig stærkt mod de 30. Og ved ny Møder forsatte disse Mænd deres Angreb paa de Moderate. End ikke Dannelsen af Kampministeriet Estrup lagde nogen Dæmper paa Bergs Angreb. Ved et Møde i Flakkebjærg den 18de Juni sagde han saaledes blandt andet:

»Vi trængte netop til et Ministerium som det, vi havde faaet, et, som kunde svinge Riset over os; thi Folket har ikke opfyldt sin politiske Pligt i de senere Aar, som det burde; mange havde vist Ligeegyldighed ved Valgene. Folketinget burde ophøre at være en Samling af Rigsdagsmænd, som i Dag vil et og i Morgen et andet. Han vilde bede Vælgerne om et godt Flertal, naar det danske Folk næste Gang skulde bemande Skuden — Folk, der kunde taale Søen, og som ikke blot var med, naar vi sejlede langs de smilende Kyster, men som ogsaa holdt Stand paa de urolige Vande. Kan en Venstremænd ikke taale Søen, er en Højremænd bedre. Vore Modstandere kan rejse Stormen, men saa gik det ikke an at blive søsyg, saa snart en Minister fik Baaden til at gynges.»

Berg (og »Morgenbladet«) var meget utilfreds med de fynske Rigsdagsmænd, blandt hvilke han særlig havde ventet sig meget af Tange, med hvem han jo ogsaa, som vi har set, i det forløbne Aar havde arbejdet ikke saa lidt sammen saavel i som uden for Rigsdagen. Hans Ærgrelse over, at Tange ikke havde fulgt ham ved de sidste Afstemninger i Folketinget, kom tydelig frem i nogle spydige Bemærkninger i et Brev, han sendte til Winckler nogle Dage efter, at Tange havde holdt sine Vælgermøder. »Hvad siger De om den foreliggende Situation?« spørger han Winckler. »Det maa da glæde Dem meget, at ogsaa Konsul Clausen finder Tange »moderateres«, og at vi er komne saa vidt allerede, at vi — efter vor ærede Hr. Tanges Mening — kunne naa fremad, uden at der behøves det tidligere Sammenhold i Venstre. Det var ikke den Melodi, det gik paa ved Mødet i Efteraaret.«

Længe varede det heller ikke, førend han, Holstein, Larsen og Hørup (Redaktørerne af »Morgenbladet«) indfandt sig paa Fyn for at holde Afregning med de fynske Folketingsmænd. Den 10de Juli blev der holdt et stort politisk Møde i Skalbjærg, Klavs

Berntsens Kreds. Mødet, der var arrangeret af Bergs Venner, var besøgt af 15—1600 Deltagere baade af de 22.s og de 30.s Lejr.

Berg betragtede Mødet som et Vennemøde, hvor det dog som ved de sædvanlige fynske Vennemøder ikke behøvede at gaa saa grumme venskabeligt til. »Det forenede Venstre« skylder Fyn, at det er blevet Flertal; før 1872 sendte Fyns Stift 10 Højremænd og 4 Venstremænd til Folketinget; efter den Tid blev Forholdet lige omvendt. Nu er der imidlertid kommen en lille Kurre paa Traaden mellem en Del Venstremænd uden for Fyn og dem paa Fyn. Den hører ikke til de slemme og er maaske knyttet af Misforstaaelse; men det kan være gavnligt at faa det redet op, og han vilde derfor fremdrage nogle for ham uforstaaelige Ytringer fra Fyn, at de kunde blive nærmere forklarede.

Han fremdrog nu Udtalelser fra »Fyns Tidende« og fra Anders Tange, som han kaldte for sin ærede Ven. Han kendte ingen af »Det forenede Venstre«s Mænd, der klarere havde hævdet Hovedprincippet i »Det forenede Venstre«s Program, Folkets Selvstyrelse, end Tange, Berntsen og H. Madsen. Men hvorledes kunde da Tange i Nyborg sige, at naar Venstre fik nogle Repræsentanter ind i en Regering, der vilde fremme nogle Reforme i taalelig Skikkelse, saa behøvede Partiet ikke at holde saa fast sammen som tidligere? Var det en Enkeltmands Mening eller et nyt Program? Ikke Ministerierne men Venstres Grundsætninger skulde holde det sammen, og Sammenholdet vilde især være nødvendigt, naar et Par Venstremænd sad i Ministeriet; thi uden Støtte i et fast og stærkt Parti vilde disse politisk gaa til Grunde. N. Andersen fra Assens havde glædet sig over, at Bønderne paa Rigsdagen havde frigjort sig for »Lederne« og sluttet sig sammen imod dem. Det holder næppe Stik. Højre glæder sig; det har Ro i denne Sommer, mens Venstre synes uenigt, hvad det dog i Grunden ikke er. Kun én Ting maa Venstre tage sig i Agt for, nemlig at blive bange for sig selv. Mellempartiet, der før »Overenskomsten« ikke turde træde frem paa nogen Valgtribune, staar nu godt, værnnet af Højre paa den ene

og de 30 paa den anden Side. Høgsbro havde kaldt de 22 de radikale og tilføjet, at Radikalismen ikke har hjemme paa Fyn; dog er Taleren og hans Venner blevet indbudt til dette Møde og blevet godt modtagne. Hvori bestaar deres Radikalisme? Deri, at de vil bevare Venstres Program i dets Renhed. Der har været en skadelig Slingring i Venstres Færd i sidste Samling. Eftergivenheden havde givet Landstinget større Mod.

Berg fik derefter Svar fra Kl. Berntsen og Tange.

Den sidste havde ved sin Ytring i Nyborg villet imødegaa en Antydning fra de 22 om systematisk Modstand mod et Overgangsministerium, fordi man vilde alt eller intet. Havde vi faaet et saadant Ministerium, der vilde gennemføre gavnlige Reformer, vilde ikke blot han men mange med ham have støttet det, skønt man blandt andet i »Morgenbladet« havde ymtet om, at det var en Svigten af Venstres Sag. Høgsbro havde kun ment, at Fynboerne ikke vilde følge de 22, naar de gik for rask frem, og det var ogsaa Talerens Erfaring, at de allerfleste her var med de 30. Han og hans Venner havde fundet det uforsvarligt at udsætte Folket for de Farer, der kunde følge af Finanslovsnægtelsen, da Folketinget tilmed kun havde givet efter i mindre Spørgsmaal. Var Vælgerne ikke stærke nok til at sætte en saadan Modstand mod provisoriske Finanslove, at Højre afskrækkedes fra at udstede dem, vilde der nok findes en Mand, hvem politiske Hensyn ikke afholdt fra at gøre det. Vælgerne vilde faa Brug for deres Kræfter Fremtidens Kampe.

Efter at Holstein Ledreborg havde talt fra de 22.s Standpunkt, og Jørgen Pedersen og H. Madsen fra de 30.s, fik Tange Ordet endnu en Gang

Han hævdede, at de 30 netop havde holdt paa Venstres Program, der kræver, at vi efterhaanden skal naa til folkelig Selvstyrelse. Men skal det naas ad Kampens Vej, maa vi have en kraftig Folkevilje bagved; og endnu tror han ikke, at Vælgerne er modne til en saadan Kamp, naar man ser, at de i Roskilde

kun mægtede at sende halvanden Venstremænd til Lands-tinget, skønt der skulde vælges 8 Medlemmer; naar der ved Amtsraadsvalgene i Odense Amt blev valgt lutter Højremænd, og naar man endnu de fleste Steder gør Præsten til Sogneraadsformand, selv om man har en dygtig Bonde dertil. Selvstyrelsestanken er langt fra trængt dybt nok ned i Befolkningen.

Da Berg straks efter fik Ordet, sagde han bl. a.:

»Tange kendte jeg først ret igen, sidste Gang han talte. Men hans Ord om, at vi skulde være forsigtige, arbejde for en rolig Udvikling o. s. v., ligner i høj Grad Højres almindelige Talemaader. Det betyder vel ikke meget i Tanges Mund; men rart er det ikke at ville ikklæde sig Mellempartiets forslidte Klæder. — Taleren nærer ikke nogen Gnist af Uvilje mod Tange; han er overbevist om, at de to nok skal finde hinanden.

Den sidse Del af Forhandlingen drejede sig især om »Morgenbladet«s Optræden under Spliden. »Navnlig Berntsen og Tange dadlede det meget stærkt; men det forsvarede af Berg, Hørup og Larsen. Mødet varede i 4¹/₂ Time, og Stemningen var livlig. Berg og Holstein hilsedes med Hurra, da de betraadte Talerstolen, og for alle Talerne fra Venstres Side lød der stærke Leveraab; navnlig var der stor Jubel efter Tanges anden Tale.*)

Som sædvanlig deltog Tange ogsaa i denne Sommer i en Del fynske Folkefester; de dannede som en behagelig Afveksling til de politiske Møder. Saaledes talte han ved en 20de Junifest i Vejlegaards Skov, ved en 6te Julifest i Nørre Broby og ved en 25de Julifest

*) Holstein Ledreborg fik ved Mødet Indtryk af, at en Strid mellem de 22 og 30 var unyttig og skadelig, og nogen Tid efter traf han ved et Møde i Horsens sammen med Bojsen og Berntsen, med hvem han blev forsonet, og han deltog ikke i flere Møder mod de 30.

i Torpegaards Skov. Han var dog ingen god Festtaler. Hans Ord var klare og forstandige; men de savnede det Sving og den Livlighed, som f. Eks. i saa høj Grad udmærkede Harald Holms Foredrag ved Fester og Folkemøder. Han vidste det ogsaa godt selv. »Jeg er ingen Lejlighedstaler,« sagde han en Gang til en af sine bekendte.*) Enkelte Undtagelser kunde dog træffe. Han har nogle faa Gange holdt fortrinlige Festtaler. — Var end Tange — ligesom Høgsbro — helt igennem Politiker, saa var han det dog ikke i den Grad, at hans indre Menneske tabtes derunder. I denne Forbindelse kan anføres en Udtalelse af ham fra Festen i Nørre Broby: »Saa snart man saa en Rigsdagsmand,« sagde han, »tænkte man straks paa Politik; men han vilde dog minde om, at naar en Rigsdagsmand ikke var andet end Politiker, saa duede han heller ikke til det Arbejde. Det gjaldt, naar man skulde udrette noget, at kunne redde sin egen Personlighed.«

Da Rigsdagssamlingen nærmede sig, begyndte Striden inden for Venstre at stilne af. Den fælles Fare, som truede Venstre fra den ny Regering, bragte atter de stridende hinanden nærmere, og den skarpe Skydning fra de 22 og fra »Morgenbladet« aftog lidt efter lidt i Heftighed. Og da en af Venstresagens ældste og mest trofaste Venner, Pastor F. E. Bojsen fra Stege, den 8de September udsendte en alvorlig og indtrængende Opfordring til de 22 og de 30 om at »lade Striden fare, og glemme de bitre Ord, der er faldne under denne, og saa tage fat paa den fælles Kamp, som forestaar« — saa tog man dog ogsaa hans Ord til Følge, og Stemningen inden for Venstre blev mere og mere for, at man igen burde samle sig for at byde Fjenden Modstand.

*) Han vilde saaledes heller aldrig tale ved gudelige Forsamlinger, skønt hans gode Ven, Smed Rasmus Jespersen fra Saaderup, vist mere end en Gang opfordrede ham til det.

Selv om man endnu »huggede« efter hverandre, viste der sig dog en større Forsonlighed hos de kæmpende. Saaledes mødtes Bojsen med B. Christensen (der nylig var bleven valgt til Folketingsmand i Middelfart), Holstein, J.A.Hansen, Hørup, Alberti, Berg og Zahle ved et Møde i Hillerød, hvor man i Stedet for at hegle løs paa hverandre kæmpede med L. Dinesen og andre Højremænd. Mødtes end Tange, Berntsen, H. Madsen, J. Jensen, N. Hansen og Redaktør Jørg. Pedersen med Gotlieb Petersen, Jens Lund, Pastor Pedersen og M. Pedersen til et Kampmøde i Vejstrup den 2den September, saa gik det dog nok langt fra saa varmt til som ved Møderne om Sommeren. Og ved Høgsbros Vælgermøde i Boltinge den 26. samme Maaned optog de indre Kampe i Venstre ikke meget af Tiden. Stemningen var i saa Henseende temmelig fredelig, og en af de Vælgere, som stod paa de 22.s Side, opfordrede Folketingsmændene Høgsbro og Tange, som var til Stede ved Mødet, til at lade den gamle Strid fare og staa samlede over for Højre. Tange tog ikke saa lidt Del i Forhandlingerne, og baade han og Høgsbro tilbageviste med megen Kraft Kr. Appels Angreb paa Selvstyrelsestanken og »Det forenede Venstre« samt hans Tale om, at Danmark var et Kongerige og intet Folkerige.

Begge Rigsdagsmændene ønskede, »at Venstre ikke maatte skilles, men at det maatte holde sammen i Sandhed«.

Den 4de Oktober aabnedes Rigsdagen igen. Regeringen viste straks den Hensynsløshed at udsætte dens Møder til den 29de November — uden at den i Forvejen saa meget som med en Antydning havde underrettet Rigsdagsmændene derom. At der iblandt disse var en almindelig Uvilje over for en saadan Behandling, er let forstaaeligt.

Noget andet at meddele Rigsdagen havde den ny Regering ikke. Ikke et Ord fik man at høre om »det Formaal, den havde sat sig for Landets Styrelse, og de Veje, ad hvilke den vilde søge at naa det«. Rigsdagen kunde saa vælge sine Embedsmænd og derefter rejse hjem igen.

Samme Dag samledes »Det forenede Venstre«s Medlemmer efter Anmodning fra Partiets Formand J. A. Hansen til et Partimøde, ved hvilket de Mænd, som i Sommerens Løb havde staaet saa skarpt over for hverandre, dog enedes om ikke at skilles men atter slaa Følge. Partiet udstedte Dagen efter en Fællesudtalelse til Vælgerne, hvori det hedder:

»Den 4de Oktober har genfundet os paa vor Plads i »Det forenede Venstre«.

Ved Afstemningen over Finansloven den 14de Maj havde der vist sig en Forskellighed i Opfattelsen af den daværende Stilling. Da vi imidlertid gensidig ikke bestrider, at enhver af os ogsaa den Gang, efter sin Vurdering af de da foreliggende Forhold, har virket for Gennemførelsen af »Det forenede Venstre«s Formaal, er det os muligt at forblive sammen under den fælles Fane, ligesom det giver os Fortrøstning til et fremtidigt godt Samarbejde.«

I Fællesudtalelsen nævnes derefter, hvorledes Regeringens hensynsløse Færd mod Rigsdagsmændene viser, at der er Trang til et saadant Samarbejde. »Til hvilken Tid,« slutter Udtalelsen, »Folket faar Frugter deraf, afhænger paa den ene Side af Styrken af den Modstand, som vore Bestræbelser møder, og paa den anden Side af eders virksomme Bistand.«

Denne Udtalelse var ogsaa undertegnet af Holstein Ledreborg, der jo længe havde staaet »Det forenede Venstre« nær og deltaget i dets Partimøder. Han blev nu optaget i Partiet, der paa dette Tidspunkt talte 52

Medlemmer, eller, naar Folketingets Formand Krabbe blev regnet med, 53.

Saaledes var Venstre da atter gaet sammen. Men det gamle Forhold kom dog aldrig til Stede mere. Medlemmerne havde ingen rigtig Tillid til hverandre og fik det egentlig heller aldrig mere, hvad den følgende Tid i rigt Maal kom til at vise. Et Par Aar senere udtalte ogsaa Tange (privat): »Vi skulde vist ikke været gaet sammen igen.«

Den 29de November mødtes saa Rigsdagsmændene atter med Ministeriet. Hvilke Planer dette nu nærede, og hvorledes det vilde stille sig over for Folketingets Flertal — ja, derom lod det ikke længe Folk være i Tvivl. Det slyngede straks Venstre sin Krigserklæring i Ansigtet, idet det mødte frem med en Forsvarsplan, som det »med al Kraft« vilde søge at gennemføre. »Det forenede Venstre«s Forslag om de 30 Millioner til Forsvaret, tilvejebragt ved en Skat paa Formue og Indtægt, tog Ministeriet intet Hensyn til. Estrup forlangte derimod, at man skulde gaa med til at befæste København. Til den Ende krævede han, at Rigsdagen skulde bevilge 33 Millioner. Men naar hele Planen, som blev forelagt, skulde gennemføres, vilde Udgifterne naa op til omtrent 72 Millioner, som skulde udredes i Løbet af 10 Aar. Vilde Folketinget ikke gaa ind herpaa, truede Ministeriet med en Opløsning. Det var klart, at Estrup ønskede »en Konflikt« med Tinget. Hele hans udæskende og hensynsløse Fremfærd over for dette fremkaldte naturligvis stor Harme hos Venstre. Det maatte blive en Kamp paa Kniven.

Men var Venstre skikket til at optage en saadan?

Ja, Forholdene inden for Partiet var, trods Fællesudtalelsen, ikke rare.

Herom giver Tange i Fortrolighed Winckler Besked i et Brev af 4de December. Heri hedder det saaledes:

»Angaaende vore Sager her inde ved De jo Bøsked fra Bladene og har vel set, at Ministeriets Udæskning til Kamp er bleven endnu skarpere, end vist de fleste havde tænkt sig, at den vilde være bleven i Samlingens Begyndelse. Hvad De derimod ikke kender, er Venstres indbyrdes Forhold, og derom kan jeg kun sige, at det synes, at Partiet endnu lider under Eftervirkningerne af Spaltningen i Sommer. J. A. Hansen er syg og vistnok misfornøjet. Berg er vist heller ikke fornøjet; men om han vil gøre Skrue og nægte at være Ordfører for Finansudvalget, eller hvad han vil, ved jeg ikke. De sjællandske Bønder er mer eller mindre mørke og fortrædelige. Det er tydeligt, at de fleste af de 22 ikke er fornøjet med den sidste Overenskomst og Fællesudtalelse, og at de spekulerer paa at faa en Slags Oprejsning paa en eller anden Maade og vil prøve, om de ikke kan tvinge eller lokke de 30 til at give en saadan.

Dette kom frem i Mandags ved et Privatmøde, hvor Venstres Bestyrelse skulde været valgt, hvilket imidlertid blev udsat til først i tilkommende Uge, saa at Partiet i disse Dage i Grunden er ude af Stand til at arbejde. Da J. A. Hansen var syg, ledede Bojsen Forhandlingerne, og han meldte straks, at han fra J. A. Hansen havde modtaget Underretning om, at denne ikke vilde modtage Valg til Medlem af Bestyrelsen (han vil nemlig ikke sidde sammen med T. Nielsen i Bestyrelsen, og da der ikke er Udsigt til, at hverken Jyder eller Fynboer med det gode vil give Slip paa ham, frasiger Hansen sig det hele). Tauber udtalte, at naar Hansen fik sig et Tillidsvotum af Partiet, var det dog muligt, at han vilde blive i Bestyrelsen, og han foreslog, at Partiet enstemmigt skulde genvælge ham for derved at give ham et saadant. Der er imidlertid kun liden Udsigt til, at Jyder og Fynboer vil give ham et saadant særskilt Tillidsvotum; thi efter at vi ved den sidste Fællesudtalelse i Oktober Maaned udtalte, at vi havde gensidig Tillid til hinanden og gik Samlingen i Møde med Haab om et fremtidigt godt Samarbejde — og denne Udtalelse blev underskrevet af alle Venstres Medlemmer — efter at dette er sket, maa der ikke være Tale om Mistillid mere hos Partiet som saadant, og det

er derfor uberettiget at forlange en særlig Tillids-erklæring af Partiet til en Mand, til hvem det ikke har udtalt eller vist nogen som helst Mistillid i det mellemliggende Tidsrum. Jeg antager derfor, at Udfaldet vil blive, at J. A. Hansen fastholder sin Vægning, og at Hr. B. Christensen bliver valgt i hans Sted.

Valget af Bestyrelse blev imidlertid udsat med 16 Stemmer imod 14, idet en Del af de 22 formodentlig stemte for Udsættelsen for senere at faa det enstemmige Votum til Hr. Hansen, og adskillige af de 30, fordi Partiet efter deres Mening ikke var talrigt nok til Stede for at foretage en saa vigtig Afstemning. Hos en Del af de 22 skal der, efter hvad man erfarer, spøge Tanker om at faa Bestyrelsen indskrænket til 7 Medlemmer i Stedet for 11, at faa indført større Disciplin i Partiet, ja, endog om at faa vort Program forandret og gjort mere bevægeligt o. s. v.; men jeg haaber, at Flertallets sunde Sans vil modstaa alle slige Forsøg, som, det er min Overbevisning, let kan svække Sandheden i Partiets Sammenhold i Stedet for at styrke den og naturligvis i samme Grad svække den selvstændige Vælgerbefolknings Tillid til det.

Saaledes er Stillingen, saa vidt jeg kan overskue den, og De vil se, at den er ikke uden Vanskeligheder; men jeg haaber, vi skal overvinde dem, især hvis Tschernings og Grundtvigs Venner i Partiet, som jeg haaber, vil staa fast sluttede imod ethvert Forsøg paa Fravigen fra den hidtil fulgte Bane. Hvad jeg her har fortalt, er selvfølgelig i Fortrolighed.«

Venstre genvalgte dog sin tidligere Bestyrelse, kun at B. Christensen kom i Stedet for H. Hansen. J. A. Hansen blev ikke Partiets Formand mere (han blev afløst af B. Christensen); hos en stor Del af Partiets Medlemmer var hans Anseelse i stærk Dalen, og mange inden for Venstre trak sig tilbage fra ham. Blandt disse var Tange. Hvor dyb Mistilliden var til denne Venstres gamle Fører, og hvor lidt nu mange vilde have med ham at gøre, viser følgende lille Træk:

Den 7de Januar 1876 fyldte han halvfjerdsindstyve

Aar. I den Anledning holdtes der en Æresfest for ham i København. Den var besøgt af omtrent 300 Mænd og Kvinder, mest fra Sjælland, og deriblandt en Del Rigsdagsmænd af »Det forenede Venstre« (Berg, Alberti m. fl.); Redaktørerne Hørup og Jørg. Pedersen fra Odense (Hansens Fødeby) var ogsaa til Stede. Men hverken Anders Tange, Hans Madsen, Kl. Berntsen eller Høgsbro m. m. fl. havde villet deltage i Festen. I et Brev til Winckler den 7de Januar omtaler Tange Begebenheden blot med et Par Ord, og det meget køligt: »J. A. Hansen er rask nu, og Københavnerne og de sjællandske Venstremænd gør stort Gilde for ham i Aften. Ogsaa Folkeforeningen i Odense har sendt Redaktør Pedersen og Kommissionær Rasmussen herover i den Anledning.«

I Rigsdagsarbejdet denne Vinter kom A. Tange ikke til at tage saa stærk Del som Aaret i Forvejen. Han var nemlig syg en Tid af Samlingen og maatte som Følge deraf opholde sig i sit Hjem. Dog var han som sædvanlig Medlem af flere Udvalg, og ved Finanslovens anden Behandling var han da ogsaa blandt Talerne. Han havde ved denne Lejlighed et lille Sammenstød med Berg — der kaldte ham sin »ærede Ven fra Nyborg« — hvorom han i et Brev til Winckler den 5te Marts fortæller saaledes:

»I Gaar ved Finanslovens anden Behandling havde H. Madsen og jeg et Sammenstød med Berg over Lønningstillægget. Som De vil erindre, gik de 30 paa Grund af den fortvivlede politiske Stilling i Fjor ind paa at give Lønningstillæg til Lønninger paa indtil 4000 Kr. I Venstres private Møde om denne Sag i Aar vedtoges det, at Venstres Medlemmer i Finansudvalget skulde opstille det samme Forslag i Aar; dog var der adskillige Medlemmer af Partiet, som udtalte sig for ikke at gaa saa højt, men de blev overstemte. Da Ændringsforslagene kom frem, viste det sig, at Ven-

stres Medlemmer i Finansudvalget alligevel var gaaet højere, idet Ændringsforslaget, som de stillede, gik ud paa, at ogsaa Lønninger imellem 4000 og 4400 skulde have Tillæg. En Del af Venstre frygtede for, at man derved kom ind paa en Glidebane, som vilde føre til, at alle Embedsmænd fik Tillæg, og H. Madsen og jeg tillige med to andre Medlemmer stillede derfor et Underændringsforslag til Udvalgets Forslag, hvori foresloges, at Tillægget skulde standse ved Lønninger paa 4000 Kr. Man skulde tro — forudsat »at Hr. Berg ikke ønsker at gaa højere med Lønningstillægget end Venstre i Almindelighed« — at dette Forslag maatte være ham kært som et Lavtryk fra Venstre mod Højtrykket fra Højre; men det var ikke Tilfældet. Skønt jeg ved min Begrundelse af Forslaget ikke rettede noget Angreb paa Udvalget, men blot motiverede min Stilling til og Opfattelse af Sagen, saa overfaldt han mig med en saadan Hensynsløshed, at jeg tre Gange maatte have Ordet for at berigtige de urigtige Slutninger, han tillagde mig, og da H. Madsen begrundede sit Standpunkt, fik han en Overhaling, som ikke stod tilbage i nogen Henseende for den, der var bleven mig til Del. Højremændene glædede sig naturligvis over, jo hensynsløserne han behandlede os — de haaber at kunne fiske i rørte Vande — men det lykkes ikke; thi Partiets Sammenhold maa gaa frem for de mindre Uoverensstemmelser.*

Samlingen blev en af de magreste, man hidtil havde kendt.

»Alting gaar noget trevent og slæbende herinde,« skriver Tange i det samme Brev; »man keder sig, og ingen har Lyst til at arbejde — fordi man har en Følelse af, at det bringer intet Udbytte. Det er de forestaaende Valg, der nærmest svæver Rigsdagsmændene for Øje, og man holder sine Kræfter i Beredskab for at kunne optræde med hele sin Kraft til den Tid. Dette er, tror jeg, den gennemgaaende Følelse baade i Højre og Venstre. Om det bliver ved det ordinære Valg eller et Opløsningsvalg, man kommer til at prøve Kræfter, vides ikke; thi nogle mener, at Estrup i Forsvarssagen har stillet sig paa et Standpunkt, som intet Parti kan

samle om sig, og uden et ministerielt Parti af henvend Halvdelen af Folketinget vil en Opløsning deraf være en Dumhed — men i Dumhed gør Estrup sig ikke skyldig, dertil er han for meget Politiker. Disse Folk mener derfor, at Ministeriet, saa snart Finansloven er færdig, vil sende Rigsdagen hjem for at have saa meget des større Frihed til at regere med de Love, man har, og som der nok med en fin Fortolkning kan bringes noget ud af til Fordel for Kliquen. Andre mener, at det er Estrups Ære for nær at tilendebringe en Samling uden at faa et eneste Lovforslag af nogen Betydning gennemført, og de mener, at han vil slaa saa meget af i Befæstnings- og Skattespørgsmaalet, at han kan samle hele Højrepartiet i Folketinget om sig og derpaa prøve en Opløsning en Gang i næste Maaned. I første Tilfælde vil Valgkampen komme til at staa paa »Det forenede Venstre«s Program over hele Linien, den vil blive af en mere rolig Karakter, og Sejgheden og Udholdenheden vil gaa af med Sejren. I sidste Tilfælde vil Kampen komme til at staa paa Spørgsmaalene om Københavns Befæstning og Skattereformer, og den vil sandsynligvis blive kort og lidenskabelig; dog ikke saa lidenskabelig som Valgkampen 1873, da disse Spørgsmaal bedre kunne forstaas af Vælgerne end Finanslovs-nægtelsen. Spørger man, i hvilket Tilfælde Chancen er bedst for Venstre, da kommer atter Spørgsmaalet om Partiets Sammenhold i Betragtning. Det er min Mening, at hvis Partiets Sammenhold og Samvirken kunde blive lige saa godt og stærkt ved det ordinære Valg som ved Opløsningsvalget, da vilde det første være at foretrække som stemmende bedst med den danske Folkekarakter. Dette frygter jeg noget for ikke vil blive Tilfældet, og ved derfor ikke, hvilket jeg helst skulde ønske; men Opløsningen ligger jo ikke i vor Haand, og det er derfor ikke værd at nære unyttige Bekymringer i den Henseende.«

Foruden Finansloven fik man en ny Helligdagslov. Det var alt, hvad der kom ud af Rigsdagsarbejdet denne Gang. Hverken Lovforslaget om Præsternes Lønning eller noget andet Forslag af Betydning naaede

igennem. Da Venstre indbragte et Forslag om Ministeransvarlighed, erklærede Ministeriet, at det vilde ikke deltage i Behandlingen, og da Forslaget kom over i Landstinget, nægtede dette det Overgang til anden Behandling. Lige saa lidt vilde Estrup — der baade var Konsejlspræsident og Finansminister — gaa ind paa et af Venstres Bestyrelse indbragt Forslag om en Omdannelse af Told- og Skibsafgifterne saaledes, at Told paa Livsfornødenheder kunde blive nedsat. Det var under denne Sags Behandling, at han kom med sin bekendte Udtalelse om, at Tolden var en god Skat, fordi den var gammel, og dens gode Egenskab var den, at man ikke rigtig vidste, hvem der betalte den! Forslaget fra forrige Samling om Understøttelseskasser blev ogsaa denne Gang indbragt og tiltraadt af Flertallet, men Mindretallet i Folketinget vilde ikke have med det at gøre, og Landstinget heller ikke.

Nej, Ministeriet tog intet som helst Hensyn til Folketingets Flertal, og det hverken i den ene eller den anden Henseende. Det vilde have Kamp med Venstre. Dets »Livssag« var Forsvarssagen, Befæstningssagen. Venstres Forslag om de 30 Millioner blev afvist. En Del af Højre — de nationalliberale — vilde dog gaa ind paa en Indtægts-, men ikke paa en Formueskat; men da Regeringen ikke vilde høre Tale om nogen ny Skat, frafaldt de den. Regeringen forlangte faste Forter i Sundet uden for København som Begyndelse til en Befæstning ogsaa mod Landsiden og vilde opgive Forsvaret af Jylland og Fyn. Landstinget vedtog i det væsentlige Ministeriets Forslag. Ved Afstemningen over Forslagene i Folketinget den 29de Marts forkastedes ikke alene Landstingets men ogsaa Folketingets Forslag, idet Stemmerne over det sidste kom til at staa lige, 47 for og 47 imod. Dette mærkelige Resultat skyldtes »Bjørnbakkerne«, der var mod al Befæstning, og som

saa stemte med Mindretallet, samt Folketingsmand Hans Hansen, Menstrup, der gik sin Vej, da Afstemningen skulde foregaa.

Ministeriet gjorde nu Alvor af sin Trusel om at opløse Folketinget, hvis det ikke vilde gaa ind paa dets Forsvarsplan. Den 30te Marts opløstes Tinget. I et kgl. aabent Brev erklærede Regeringen, at »da vi ikke anser det for forsvarligt længere at udsætte Paabegyndelsen af de nødvendige overordentlige Foranstaltninger til Forsvarsvæsenets Fremme, og da der ikke har kunnet opnaas Overensstemmelse mellem Folketinget og vor Regering om det hertil sigtende Lovforslag, idet Tinget, foruden at forkaste den nødvendigste og mest paa-trængende af de overordentlige Foranstaltninger, nemlig Københavns Beskyttelse mod Søsiden ved tidssvarende faste Søforter, har villet gøre Paabegyndelsen af Forsvarsforanstaltningerne afhængig af det i og for sig uantagelige Vilkaar, at en disse uvedkommende og under Landets nuværende finansielle Forhold unødvendig Lov om en ny Skat forud er vedtagen og traadt i Kraft, saa have vi — — besluttet — — at opløse Tinget.«

De ny Valg blev udskrevne til Tirsdagen den 25de April — altsaa med saa kort Frist som muligt, hvilken endnu mere forkortedes ved den deri faldende Paaskefest og Saatid.

En voldsom Valgkamp, der ikke stod meget tilbage for den i 1873, tog nu sin Begyndelse. Venstres Førere agiterede atter med stor Kraft for Frihedssagen. Saaledes holdt Berg Vælgermøder i Nordsjælland, J. A. Hansen i Vest- og Sydsjælland, og Bojsen paa Bornholm og i Ty. Paa Fyn besørgede de stedlige Kræfter selv Agitationsarbejdet. Her var jo A. Tange den største Kraft; men ved hans Side stod i Kampen Kl. Berntsen (H. Madsen deltog ikke meget i Kampen denne Gang). Foruden Møderne i sin egen Kreds deltog

Tange, som Regel i Forening med Berntsen, i en Række Møder i flere af de andre Valgkredse: Sønder Broby, Kværndrup, Faaborg, Assens og Søndersø.

Paa alle Vælgermøderne i sin egen Kreds undtagen Mødet i Nyborg havde Tange Stemningen for sig. Højre deltog ikke meget i Møderne; navnlig holdt Føreren, Konsul Clausen sig denne Gang meget tilbage. Man ligefrem savnede ham ved Møderne. Tange skriver saaledes i et Brev til Winckler den 17de April: »Mødet i Ullerslev gik udmærket. Man manglede bare Clausen, som Husmændene og Haandværkerne deroppe har særligt Mod paa at komme i Tale.«

Ved Mødet i Nyborg, der som sædvanlig blev holdt paa Raadhussalen, fik dog Tange og Clausen, som saa tit før, en lille Batalje med hinanden. Clausen blev støttet af Folketingsmand N. Andersen og Forpagter Christiansen, Brænderupgaard. Der blev rettet mange Behrejdelse mod Tange, deriblandt den, at han ikke havde villet være med til at give Lønningstillæg til de Embedsmænd, der havde høje Lønninger. Tange svarede, at han i denne Sag ikke havde kunnet følge sit Parti, da han kun vilde, at de mest trængende skulde have Tillæg.

Et Par Dage efter, at Tange havde afsluttet Møderne i Nyborgkredsen, deltog han og Kl. Berntsen i Høgsbros Vælgermøde i Boltinge Paaskelørdag den 15de April. Høgsbros Modkandidat denne Gang var Pastor Wilhelm Birkedal; men han tog ingen Del i Vælgermøderne. Tange mindede i sin Tale her Vælgerne om, at Kampen, der nu kæmpedes, kun var en Fortsættelse af den, der førtes i 1866. Den Gang skulde de rige og dannede have større Ret end den menige Mand, fordi, hed det sig, de var mere fædrelandskærlige. Nu, da der var Tale om, at de skulde ofre lidt for Forsvarssagens Skyld, vilde de ikke være med dertil; de opførte sig endogsaa som Slyngler, idet de søgte at

skjule deres Formue, saa ingen maatte faa at vide, hvor stor den var. Var det ikke en dejlig Politik? Han anbefalede Vælgerne at stemme paa Høgsbro.

Samme Dag støttede Kl. Berntsen og A. Tange ogsaa Friskolelærer Kristjan Rasmussen Stenbæk ved et Møde i Kværndrup. Jens Jensen, Kredsens tidligere Rigsdagsmand, havde trukket sig tilbage og anbefalede nu sine Venner at stemme paa Stenbæk, der ogsaa blev anbefalet af Jens Lund i Vejstrup, mens Højre samlede sig om Kr. Appel fra Ryslinge. Baade i Kværndrup og Boltinge var Venstre i stort Flertal.

Efter at have holdt Hvil i sit Hjem Paaskedag maatte Tange (og Berntsen) igen i Ilden anden Paaskedag. Det gjaldt nu Faaborgkredsen, hvor Mikael Pedersen atter stillede sig til Valg.

»Jeg skal hilse Dem fra Kl. Berntsen,« skriver Tange til Winckler den 17de April, »han er her, og vi staar parat til at rejse til Vester Skerninge til Møde. Det regner og stormer; men der er jo ikke andet for end at gaa paa den.«

Tange og Berntsen ydede M. Pedersen en god Haandsrækning i hans Kamp mod Højre, som den Gang var temmelig stærkt i Faaborgkredsen. De deltog i Vælgermøderne i Skerninge, Korinth og Faaborg. Her sluttede Tange sine Udtalelser med at bede Forsamlingen overveje, »hvilken Side den ved Valgene vilde give sin Stemme; som Rigsdagen nu var sammensat, stod der i Folketing og Landsting paa Højres Side 77 Godsejere, Proprietærer, Embedsmænd, større Købstadborgere og 17 Bønder, af hvilke sidste endda en Del var Overløbere fra Venstre til Højre, hvorimod der paa Venstres Side stod 44 Bønder, 8 Skolelærere og 19 Mænd i andre Stillinger, hvoraf ingen er Embedsmænd. Han vilde henstille, hvilke af disse to Grupper der bedst var Repræsentanter for den almindelige Befolkning.«

Fra Faaborg gik Turen til Assens, Tylle og Stubberup, hvor Jørgen Pedersen atter stillede sig mod N. Andersen.

Ved Mødet i Assens kom det til et meget skarpt Sammenstød mellem A. Tange og N. Andersen. Tange gav her Andersen »sit Grundskud i Assenskredsen«. I sin Tale sagde han blandt andet: »Jeg er kommen her til Assens for at betale en gammel Gæld, hvori jeg staar til Kredsens Rigsdagsmand. Han har saavel ved forrige som ved dette Valg modarbejdet mig i min Valgkreds. Jeg skal nu i Dag betale ham dette tilbage, og det baade med Rente og Rentes Rente!« Og nu gennemgik han med stor Dygtighed N. Andersens »sorte Synderegister«.

Baade Faaborg- og Assenskredsen gik denne Gang tabt for Højre.

Højremændene var meget vrede paa Jørg. Pedersen og Kl. Berntsen; men mest vrede var de dog paa Tange. Ingen af de fynske Venstremænd var saa hadet af Højre som han. Naa, heller ingen af dem udtalte sig saa krast mod Højre som han.

De to Agitatorer — Tange og Berntsen — havde i Faaborg og Assens modtaget det bedste Indtryk af Stemningen i disse Kredse. »Især var det de unge Vælgere, der var begejstrede for Venstres Sag« — noget, »der jo varslede godt for Fremtiden«.

Den 21de og 22de April hjalp Tange ved Møder i Sønderøkredsen Højmark mod Andersen Rosendal

Hjemme i Tanges egen Kreds havde imidlertid Højre arbejdet af fuld Kraft.

Ja, om det saa var Byraadet i Nyborg, havde det ikke undset sig ved i »en Proklamation« at udtale sig mod Tange og anbefale hans Modkandidat, Forpagter Christiansen.

Det gjaldt jo om at faa Tange styrtet.

Christiansen holdt et Par Møder i Kredsen, og da Tange ikke var til Stede ved disse, gik det her ret glat for Højre.*)

Tanges Modkandidat ved dette Valg, Rasmus Christiansen, en Søn af kongevalgt Landstingsmand Chr. Rasmussen, Ryslinge, er født i Ryslinge den 3die Januar 1840; altsaa var han knap et halvt Aar yngre end Tange. Han havde gaaet i en almindelig Almueskole, og derefter havde han taget Afgangseksamen med Udmærkelse paa Fyns teoretiske Landvæsensinstitut. I nogle Aar var han Forvalter; men i 1865 overtog han i Forpagtning Brænderupgaard, senere ogsaa Eskelund. I et Par Aar var han Lærer paa Ryslinge Højskole. Han var den Gang som senere bekendt som en meget dygtig Landbruger og havde allerede haft flere Tillidshverv. I politisk Henseende var han Højremand, og han havde i 1873 stillet sig mod Jens Jensen i Kværndrup. Han opnaaede dog kun at samle en 300 Hundrede Stemmer. Nu blev han af Højre opfordret til at stille sig mod Tange. Han tog vistnok gerne mod Opfordringen, da han droges af en stærk Lyst til at komme til at deltage i det politiske Arbejde. Han medbragte ogsaa hertil mange gode Betingelser. Han var i Besiddelse af meget gode Evner, han var en Mand med mange Kundskaber og gode Talegaver og forstod sig ogsaa allerede den Gang en Del paa den politiske Fægtkunst. Han havde dog langt fra Tanges Slagfærdighed eller Kendskab til den politiske Historie og Rigsdagsarbejdet siden 1849. Som Taler var han ikke

*) En ivrig Højremand skal, efter hvad der fortælles, have sagt til Christiansen: »Lad mig nu se, Christiansen, at De kan klare Dem; saa skal De faa et rigtigt Hurra. Men De maa passe paa, for Tange er en farlig Karl at have med at gøre; han vil søge at lokke Dem paa Glat, og han vil af al Kraft prøve paa at latterliggøre Deres Udtalelser!«

meget livlig, hverken i sine indledende Foredrag eller i Debatten. Hans sejge og langtrukne Udviklinger og den Maade, hvorpaa han plejede at slaa paa de patriotiske Streng, taltalte i alt Fald ikke Venstremænd.

I sine Taler henfaldt han let til det patetiske. Oven paa hans Foredrag virkede det derfor altid overordentlig velgørende, i Grunden som en dejlig Afkøling, at høre Tanges skarpe og hvasse Taler, der var saa fri for alt det følelsesfulde og rørende. Christiansen yndede meget at tale om Forsvarssagen. Hvorfor var det ikke altid saa let for uindviede at forstaa; thi hverken han eller Højre havde jo i nogen som helst Henseende vist, at de havde større Kærlighed til deres Fædreland end Tange og hans Venner. Christiansen talte gerne i en moderat og hensynsfuld Tone; det djærve og kraftige laa ikke for ham. Skønt en Del — deriblandt ogsaa enkelte Venstremænd — syntes, han var saadan en pæn og hensynsfuld Modstander, maa det dog siges, at Tanges gamle Opponent, Konsul Clausen, alligevel, trods sin Hensynsløshed, var en mere tiltalende Modstander end Christiansen. Hans raske og djærve Indhug paa Tange og andre Venstremænd var ikke saa lidt mere tiltalende end Christiansens tilsyneladende rolige og lidenskabsløse Angreb.

Tirsdagen den 25de April kom. Den blev en af Venstres store Dage. Overalt mødte Venstre frem til Valgene i saa store Skarer som aldrig før. Ogsaa i Nyborg var de mødtes Antal større end ved de to forrige Valg. Det frembød et meget livligt Skue, da flere Hundrede Bøndervogne om Morgenen rullede ind til Nyborg. En Times Tid, førend Valghandlingen skulde begynde, kom Tange med Hustru og Søn kørende ind i Byen, livlig hilst af flere af sine Vælgere. Da Valghandlingen aabnedes, og Kandidaterne, Valgbestyrelsen og saa mange af Stillerne, som der var Plads til, traadte frem paa

Raadhusets Altan, var Torvet nedenfor fyldt med Vælgere og Ikke-Vælgere, vistnok en 3—4000 Mennesker. Tanges talende Stillere var R. Winckler og H. Kr. Nielsen, Langtved. For Christiansen talte Konsul Clausen. Han udtalte sig for Københavns Befæstning, som var anbefalet af de sagkyndige. Han bebrejdede Venstre, at det modsatte sig denne, Venstre, som dog paa Forsvars-sagens Omraade ingen sagkyndige havde, i alt Fald vilde de ikke nævne dem; »for det skulde da vel ikke være Reserveløjtnant Bojsen!« For øvrigt udtalte han sig anerkendende om Tanges Dygtighed. Under Clausens Foredrag var Forsamlingen meget urolig, og der lød afbrydende Raab til ham.

Christiansen udviklede derpaa sine Anskuelser i et længere Foredrag. Til vistnok manges Overraskelse udtalte han, at han ikke var Højremand men moderat Venstremand! Han var en ivrig Tilhænger af Københavns Befæstning. Han slog stærkt paa de patriotiske Streng og citerede Ingemanns berømte Verslinjer: »Stig op af Graven, du Slægt, som døde!« o. s. v.; men hans Tale vilde alligevel ikke slaa an hos Forsamlingen.

A. Tange fik derefter Ordet. Han holdt en lang og overordentlig dygtig Tale, hvortil han som Udgangspunkt tog Bjørnsons Ord: »Hvo ej har Kærlighed i det smaa, han kan ej Mængdens, ej Mindets faa«. Han udtalte sig paa det stærkeste mod Københavns Befæstning. At befæste København vilde være skadeligt for Landet, og dernæst vilde det overstige vore finansielle Kræfter. Naar Højre havde sagt, at Befæstningen kun vilde koste 33 Millioner Kroner, da vilde han dog oplyse Vælgerne om, at Bekostningen vilde løbe op til 100, ja, maaske 150 Millioner. Konsul Clausen havde sagt, at Venstre havde ingen sagkyndige. Han vilde dog tillade sig at nævne saadanne, og det Mænd, som selv Højre maatte godkende, da Regeringen havde ladet

dem studere Krigskunsten udenlands. Han nævnte nu disse, ialt en 5—6. Navnlig gjorde det Virkning, da han omtalte, at Kaptejn Jøhnke (den senere Marine-minister) havde anbefalet flydende Forter i Stedet for faste Forter ved København.*) Han havde med Vilje undladt ved Vælgermøderne at nævne disse Mænd, da han vilde gemme dem til Valgdagen. Naar Christiansen havde paaberaabt sig flere sagkyndige Mænd, da vilde Tange dog oplyse Vælgerne om, at blandt disse var Mænd, der flygtede fra Danevirke, satte flere Menneskeliv til Spilde ved Dybbøl og endelig overgav Als til vore Fjender. Men hvorledes Sammenhængen var hermed — ja, det er altid bleven holdt hemmeligt. Det var de nationalliberale, der havde styret vort Land den Gang, og det er de nationalliberale, der flere Gange har været Skyld i vore Ulykker. Naar hans ærede Modkandidat havde kaldt sig moderat Venstremand, da forstod han dette saaledes, at han var Højres Venstremand, der ikke vilde gaa med Venstre, men kun med enkelte Klasser paa Landet og i Byerne. Han vilde nærmere oplyse, hvad Forskel, der var paa Christiansens »moderate Venstremand« og en forenet Venstremand. Christiansens moderate Venstremand er én, der stemmer, som de store vil det, altsaa som Højre ønsker det. Derimod er en forenet Venstremand én, der stemmer efter sin Overbevisning, er en selvstændig Mand, der stemmer for, hvad der er til Folkets bedste, en Mand, »der lejrer sig, hvor Fremtiden gror«. Han hævdede dernæst, at Venstre nok vilde Overenskomst, men det krævede alvorlige Garantier. Grundfordringen hos Venstre er nemlig Selvstyre. Til sidst omtalte han, hvorledes Nyborg Byraad havde opfordret Christiansen til at stille sig, særlig fordi han var en Søn af Chr.

*) Straks efter Valgene udgav Johnke et lille Skrift: »Flydende Forter«.

Rasmussen. Nu vilde han dog fortælle Vælgerne, hvorledes Chr. Rasmussen i Aarenes Løb havde stillet sig over for de store Frihedsspørgsmaal. Han havde stedse fulgt Højre, saaledes ogsaa i 1866, da han stemte for den ny Grundlov. Han mente nu heller ikke, Folk var bedre tjent med en Forpagter, der stod under Glorup Gods, end en Gaardmand, især da Forpagteren tidligere havde stillet sig mod Venstremanden Jens Jensen i Kværndrup, hvor han dog faldt med Glans, idet han fik 200 Stemmer mindre end J. Jensen.

Tange kom her, som man ser, i sin i øvrigt fortrinlige Tale vel meget ind paa Personligheder — noget ogsaa flere af hans Venner beklagede.

Christiansen imødegik Tange. Han udtalte sig denne Gang mod Folkevæbningstanken, som han vidste, Venstre var en Del inde paa. Det havde henvist til Svejts; men der var man dog kommen i Tanker om, at det ikke kunde gaa længer. Med Hensyn til, hvad Tange havde sagt om hans Fader, da vilde han lade det ligge; han var ikke afhængig af sin Fader og kunde ikke svare for, hvad denne havde gjort.

Tange gendrev med Styrke Christiansens Udtalelser. Han havde nok læst i Højrebladene, at Svejtserne mente, de ikke længer kunde forsvare sig ved Hjælp af Folkevæbning — men ellers havde han ikke hørt noget derom — og dette stillede Højre blot op for at skræmme Venstre.

Christiansen talte atter for Københavns Befæstning. Man maatte befæste Hovedstaden, hvad det end skulde koste; »og det var da ogsaa bedre at befæste København end Nyborg eller — Gestelev!« Saavel han som Clausen, der senere igen fik Ordet, forsvarede ivrigt de faste Forter.

Tange gendrev de to Herrer. De faste Forter kunde ikke hjælpe os noget, da Fjenden alligevel kunde

skyde ind i Byen, og Pengene hertil var da bare spildt. De flydende Forter var at foretrække. Desuden kunde man faa fem af disse for et fast. København var da heller ikke Danmark. — Han udtalte sig atter skarpt mod Højre og Regeringen, der altid vilde raade for Pengene og oven i Købet snyde os, hvis det kunde. — Han vilde følge sit Program og ikke svigte Friheds-sagen.

Stemningen i Forsamlingen var overvejende for Tange, der flere Gange blev hilst med kraftige Hurra-raab. Man gottede sig ved hans hvasse Hug til hans Modstandere. Man kunde, naar Christiansen var ved at slutte sine Taler, høre Udraab fra Vælgerne som: »Bi kun, nu kommer Tange straks!« — »Ja, nu er der lagt i til ham!« o. s. v.

Ved Kaaringen sejrede Tange med et overvældende Flertal, og ligeledes sejrede han ved den skriftlige Afstemning med 1211 Stemmer (deraf kun 56 fra Nyborg By) mod 885, som blev afgivet paa Christiansen. Stemmetallet var vokset en Del fra sidste Valg, stærkest dog for Venstre (1211 mod 1078 i 1873).

Udfaldet af Valget blev modtaget med stor Jubel af Forsamlingens Flertal, og Tange blev, da han traadte frem for at takke sine Vælgere, atter hilst med stormende Hurraer. Han udbragte et Leve for Valghandlingens Leder, Borgmester Becher, hvem han takkede for den Upartiskhed, hvormed han havde ledet Forhandlingerne.

Det havde været en dejlig frisk Foraarsdag med kønt Solskinsvejr, og Stemningen hos Venstre svarede dertil; den var frejdig og trøstig. Men Højremændene i Nyborg var vrede over igen at have lidt et Nederlag, og et Udslag af Byens uvenlige Sindelag over for Venstre-bønderne viste sig, da disse om Aftenen kørte hjem; thi da blev de overøst med Grus og Sten af en Del

unge Nyborgere, som havde samlet sig ved Dæmningen. Da de naturligvis ikke kunde kende Højremænd fra Venstremænd, fik adskillige Højremænd det samme Traktement som Tanges Venner.

Næste Morgen Kl. 4 var A. Tange med Kone og Søn i god Behold i deres Hjem. En Time efter var allerede Huset fuldt af Naboer og Venner, som vilde spørge nyt. Man vidste jo, at kneb det noget Sted paa Fyn, saa var det i Nyborg. Efter Sejren i Brobyværk var det saaledes almindeligt at høre blandt Vælgerne: »Ja, nu har vi sejret; men bare vi nu vidste, hvordan det er gaaet i Nyborg.« Nu kom Glædesbudskabet, at Venstre ogsaa havde sejret i Nyborg.

Efter Valget og de mange anstrengende Vælgermøder — Tange havde i de sidste 3—4 Uger deltaget i ikke mindre end 18 — kunde han hvile sig lidt ud i Familiens Skød.

Den 25de April var, som nævnt, en af Venstres store Dage. Det vandt den Dag en stor Sejr, idet det erobrede ikke mindre end 19 Valgkredse; fra at være et Flertal i Folketinget paa 55 Medlemmer, var det altsaa nu vokset saa stærkt, at det kunde mønstre 74 Mand. Paa Fyn vandtes Assens og Sønder sø samt Faaborg, som erobredes tilbage. Blandt de mange ny Venstremænd, som blev valgt den 25de April kan nævnes Redaktøren af »Fyns Tidende«, Jørgen Pedersen, Lærerne Højmark og Kr. R. Ste nbæk og Gaardejerne H. P. Andersen (valgt i Svinninge) og Jens Busk (valgt i Ribe). Hvad der var begyndt saa godt i 1872, fortsattes nu saa smukt i 1876. Mens Venstre ikke havde tabt en eneste Kreds, havde Højre maattet afgive ikke mindre end 15 af sine, saa det talte nu kun 27—28 Medlemmer i Folketinget.

Højrebladene var naturligvis meget bistre over Valgenes Udfald. »Fædrelandet« erklærede den 26de April:

»At Klein, Ingerslev og Gad for ikke at tale om Vogelius, Lybye og Fjord faldt i Jylland, N. Andersen paa Fyn og Holstein Holsteinborg paa Sjælland, det gør vor Vælgerbefolkning overordenlig liden Ære; thi den viser, hvor langt den endnu er fra at have noget sikkert Skøn om, hvad det kommer an paa.«

Og »Dagbladet« følte Valgene som en Ydmygelse for Land og Folk:

»De har været et Slag i Ansigtet til paa dem, der troede, at den almindelige Valgret vilde prøve alle og vælge de bedste; de har været en Triumf for alle dem, som i den almindelige Valgret kun ser et Middel til at tyrannisere i Partiøjemedets Tjeneste; det nyvalgte Folketing er det ringeste, vi endnu har haft. Valget viser, at der i Befolkningen ikke er nogen alvorlig Vilje til at fremme Forsvarssagen og bringe den noget Offer, men der er en skjult Uvilje mod selve Sagen. Og hvorledes gaar det under denne Tilstand med dem, der kalder sig Saltet herhjemme, med den Retning, der har gjort Folkets Vækkelse og Løftelse til sit Formaal, og som ofte paa en stødende og pralagtig Maade gjorde sig til af, hvad de udrettede? Ja, er der nogen Retning, som har spillet en ynkelig Rolle under denne Kamp for Forsvarssagen, saa er det Grundtvigianismen. Hønnør for de gamle Ledere! De har uden Opfordring følt, at nu var der en Lejlighed, hvor Sagen skulde staa sin Prøve i Livet, og Birkedal, Barfod og Hammerich har redet en Dyst endnu for »gamle Danmark«. De er faldne, faldne med overvejende Flertal. Men Æren har de og de, der har fulgt dem, reddet. Men hvor er de andre? Nogle har forpuppet sig og siddet ganske stille . . . Andre har syslet . . . mellem Forsvarssagens Modstandere, stemt for Høgsbro og T. Nielsen og sendt Hr. Tang ud mod Forsvarets støtte Mand, Hr. Scavenius; i Aarhus-egnen har de sluttet den skandaløse Alliance med »Bjørnbakkerne« og Socialisterne.«

For Resten mener det noble Blad, at man bør ikke tage noget Hensyn til, hvad der er sket, og det finder ud, at Stemmerne skal ikke tælles, men vejes, for saa

»vil Vægtskaalen ogsaa ved denne Lejlighed hælde til Gunst for Ministeriet, og de 27 vil veje lige saa meget som de 74, thi de repræsenterer i Virkeligheden ikke blot de 27 Kredse, hvori de er valgt, men samtlige Danmarks Købstæder og den mest oplyste, mest selvstændige Del af Landbefolkningen.«

Godsejerbladet »Dagens Nyheder« stemte i med, idet det udtalte, at i den Kamp, der venter Regeringen, »gælder 74 Stemmer ikke mere end 51, naar de er af den noksom bekendte Surdejg«. — »Fædrelandet« anbefalede gentagne Opløsninger i Stedet for at vise Eftergivenhed over for Flertallet.

Straks efter Valgene havde A. Tange en Skærmydsel med Pastor Johannes Clausen. Denne havde paa Valgdagen i Brobyværk rettet den Bebrejdelse mod »Det forenede Venstre«, at det omfattede Mænd, som fornægtede den kristne Tro, og at det støttede Blade, som angreb den. En Indsender til »Fyns Tidende« bad nu Clausen give nærmere Oplysning om, hvilke Mænd han sigtede til. Tange gav Indsenderen sin Tilslutning i en Artikel, som han gav til Overskrift: »Pastor Clausen«. Clausen svarede baade Indsenderen og Tange, men gjorde det undvigende og med Beklagelse af, at Tange i sin Artikel havde været bitter og personlig. Herpaa svarede Tange i et længere og meget skarpt Stykke, som blev optaget i »Fyns Tidende« den 10de Juni. Han siger heri bl. a.:

»Hr. Clausen mener, at jeg ikke kan forhandle med ham uden Bitterhed; jeg tror han misforstaar Betydningen af dette Ord. At sige sin Mening bestemt og skarpt er ikke det samme som at være bitter. Bitterhed følger gerne den slagne, den, der ikke længer med Grunde kan hævde sin Stilling, og jeg tror, den snarere i dette Tilfælde har ytret sig hos Hr. Clausen end hos mig. Det vil let ses, at Clausens Stilling opfordrer til andre Følelser end Bitterhed . . . Efter at Hr. Clausen . . . mundtlig og skriftlig har forkyndt, at der fandtes

aabenbare Gudsfor nægttere og Trosfor nægttere inden for »Det forenede Venstre«, skriver han til mig,« at han aldrig har udtalt om nogen Rigsdagsmand, at han var en Gudsfor nægter . . . »Naar en Mand, og det oven i Købet en studeret Mand, kommer dertil, at han efter at have sagt en Ting mindst tre Gange, griber til den Udvej at erklære, at han ikke har sagt den, saa er hans Stilling saa meningsløs, at den Følelse, det ligger nærmest at have for ham, er Medlidenhed. Naar Hr. Pastor Clausen paa Grundlaget: hvad jeg har sagt tre Gange, har jeg ikke sagt, bygger den Paastand, at han med lige saa megen Ret kunde fordre af mig, at jeg skulde bevise, at alle Medlemmer i »Det forenede Venstre« er troende Kristne, da kunde dette være rigtigt, hvis jeg havde paa-staaet noget saadant; men det har jeg ikke og kan derfor heller ikke være pligtig at bevise det. Efter at Hr. Clausen saa klart har bevist, at han ikke ved, hvad han siger, kan det naturligvis ikke yderligere falde mig ind at æske Svar af ham paa alle de øvrige Spørgsmaal, thi det vilde være Synd yderligere at blotte hans politiske Stilling, som efter det, der allerede er kommen frem, er baade til at le og græde over . . . Jeg kan til Slutning med Hr. Clausen godt overlade det sidste Ord til Historien, og jeg gør det saa meget trøstigere, som det ikke er dem, der har arbejdet sig ihjel i Latin-skolen, som har Eneprivilegium paa eller Evne til at skrive den.«

Mange af Bladets Læsere gottede sig over denne Artikel; Clausens Svingninger bort fra Venstre over til Højre havde været til Ærgrelse for mange Venstremænd, og de undte ham vel den Overhaling, Tange havde givet ham.

Den 15de Maj samledes Rigsdagen til en kort Samling, som strakte sig til den 24de Juni. Pastor C. J. Brandt holdt denne Gang Rigsdagsprædiken over Salomons Ord: »Dersom Herren ikke bygger Huset, da arbejder de forgæves, som bygger derpaa; dersom Herren ikke bevarer Staden, da vaager Vægteren forgæves«. Usædvanlig mange Rigsdagsmænd var kommen til Stede,

»og Prædikanten løste ogsaa den ingenlunde lette Opgave, hvorpaa ikke faa af Hovedstadens Præster er strandede, paa en Maade, som vistnok alle skænkede deres fulde Anerkendelse«*).

Venstre genvalgte sin tidligere Bestyrelse; i Stedet for Jens Jensen, Trunderup, kom nu Holstein Ledreborg. Baltazar Christensen valgtes atter til Formand og Bojsen til Sekretær.

I denne korte Samling vedtoges Lovforslaget om Anskaffelse af Feltskyts (Kanoner) til Hæren samt »Lov om Hærens Forsyning med de i Tilfælde af Krigsberedskab manglende Heste og Vogné«. Men selve Forsvarsspørgsmaalet blev lige saa lidt løst nu som tidligere. Estrup erklærede ved denne Lejlighed, at kunde han ikke faa Befæstningsloven — »Danmarks Livssag« — gennemført, som han ønskede den, saa lod han Sagen »falde«, og han vilde da senere søge at gennemføre den stykkevis paa Finansloven. Folketingets Flertal fastholdt sin Modstand mod Københavns Befæstning; det nægtede den 23de Juni med 62 Stemmer mod 25 Forslagets Overgang til anden Behandling, og det vedtog derefter en Dagsorden, hvori udtaltes, at Tinget var »villigt til at bevilge et Beløb af ca. 30 Millioner Kr., tilvejebragt ved en Skat paa Indtægt og Formue, til Gennemførelsen af en formaalstjenlig Forsvarsplan, der udelukker Københavns Befæstning ved ny faste Værker og medoptager et militært Støttepunkt i Jylland«. Ved Afstemningen undlod 10 af de jyske Rigsdagsmænd — nærmest »Bjørnbakkere« — at stemme, fordi de var imod at bevilge 30 Millioner til Forsvarsforanstaltninger.

Dernæst vedtog Folketinget paa Samlingens sidste Dag — St. Hansdag — en Dagsorden (»Beslutning«), der lød saaledes:

*) »Dansk Folketidende« den 19de Maj 1876.

»Tinget beslutter at udtale: Den i de sidst forløbne Rigsdagssamlinger indvundne Erfaring stadfæster den Anskuelse, som Tinget allerede tidligere har vedkendt sig, at en Regering, der udelukkende er Udtryk for Landstinget, men ikke søger sin Styrke i et Tillidsforhold i Folketinget, er ude af Stand til at løse de Opgaver, der er af størst og mest indgribende Betydning for Samfundet.«

Holstein Ledreborg var ved denne Lejlighed Venstres Ordfører; men foruden ham udtalte ogsaa Berg og J. A. Hansen m. fl. sig om den politiske Stilling. Ingen Røst hævdede sig til Forsvar for Regeringen, idet nemlig hele Højre havde forladt Salen, førend Forhandlingen begyndte. For Dagsordenen stemte 71, 10 undlod at stemme, og de øvrige var fraværende. Regeringen blev trods dette Skridt ganske roligt siddende.

Det var kun meget lidt, der blev udrettet i de 41 Dage, Samlingen havde varet, og det var nogle grumme kedelige Uger, Rigsdagsmændene maatte tilbringe i København. Herover klager ogsaa Tange i et Brev til R. Winckler den 19de Juni:

»Kære Hr. R. Winckler!

Det er længe siden, De hørte fra mig, ikke fordi jeg har glemt Dem og mine andre Venner, men fordi jeg ikke kunde melde Dem andet, end at Rigsdagsmændene laa og kedede sig herinde, den ene Dag som den anden med Undtagelse af de faa Dage, da en Skovtur eller en Indbydelse til et Venneselskab havde bragt nogen Afveksling i Ensformigheden. Nu lader det til, at der skal komme lidt Liv i de slappe Sejl, og derfor kan jeg ogsaa begynde at skrive.«

Han fortæller derefter om en Konference, som Forsvarsudvalget havde haft med Hr. Estrup, der optraadte meget flot. Han gav Knaldproprietæren, idet han fortalte de lyttende Udvalgsmedlemmer, f. Eks.: »at Vælgerne den 25de April slet ikke havde givet Svar paa det, han havde forlangt, de skulde svare paa; thi de

fleste Folketingsmænd var valgt paa en Samling Anekdoter, som i øvrigt havde sin Betydning som et Fremtidsbidrag til det danske Folks Kulturhistorie i det Guds Aar 1876, men kunde ikke i mindste Maade forandre Ministeriets Stilling til Sagen. Etatsraad Juel morede sig med at drille Ministeren, og dermed sluttede Mødet.«

Derefter fortæller Tange om Sagens videre Gang, om, hvad der gik forud for Dagsordenens og Beslutningens Vedtagelse o. s. v. Han slutter Brevet med at meddele, at Rigsdagsmændene haaber, at de skal blive hjemsendte Lørdag den 24de, noget de glæder sig til; »thi det er kedeligt at gaa her som Gadetravere især paa denne Tid af Aaret, endskønt det er ret beset noget, som maa følge saavel med det politiske som med ethvert andet Feltliv, og andet er det jo ikke, vi lever under for Tiden.«

I den første Tid efter sin Hjemkomst fra Rigsdagen var A. Tange nu stærkt optaget af Høhøsten, kommunale Forretninger og Folkefester.

Ved en Folkefest i Palleshave den 2den Juli udbragte han et Leve for Kongen med det Ønske, at Danmarks Folkeaaand, der havde hvilet over tidligere Konger som Skjold, Valdemarerne og Frederik den Syvende, ogsaa maatte blive det Fællesbaand, som sammenknyttede ham med sit Folk, saa han lyttede til de Røster, der lød fra Folket, og hvori dets Hjærte slog. Det var en Hovedbetingelse for, at et frit Folk kunde leve et lykkeligt Liv, at der var et Tillidsforhold til Stede mellem Folket og dets Styrere. Et saadant har manglet hos os i den senere Tid, og det er Grunden til, at Kampen kan blive mere hidsig og bitter, end den burde være. Dette skal vi imidlertid ikke blive bange for; thi Kampen vidner om, at der er gode Kræfter i Folket, som nok gennem Brydningen og Gæringen skal udvikle sig til Samfundets Gavn. Friheden skal hjælpe os til, at Folket ikke længer deler sig efter Klasser og Stænder, men efter Anskuelser og Partier. Det vækker kun

onde Drifter i Folket, naar en Mand foretrækkes efter udvortes Kaar, som Formue, Hartkorn eller Eksaminer, fremfor efter sine aandelige Egenskaber. I Partier, som danner sig i et frit, selvstændigt Folk efter Anskuelse, samles derimod Folk af de forskelligste Samfundsklasser til Fremme af de fælles Formaal, medens Stænderne tilhører Enevoldstiden, hvor Herskerne danner sig en begunstiget Kaste til at støtte deres Magt, om Folk bliver utilfreds med deres Styrelse. I 1849 følte man, at man ikke kunde kræve Menigmands Liv og Blod i Kampen for Fædrelandet og saa bagefter sige til ham: »I Fredens Dage har vi ikke Brug for din Bistand, da er det enkelte Klasser, som skal afgøre det hele«. Nu har man ikke længer Tro til, at en aandfuld og kærlig Røst kan finde Jordbund i Folkets Hjærte; men dette er kun Vantro paa Aandens Magt. Der er ogsaa dem, som mener, at kun enkelte skal give sig af med Politik, der er noget underordnet; men Grundtvig krævede ikke blot »danske Skoler splinterny«, men ogsaa »ægte danske Love«, for at »vort gamle Ry« igen kunde oprinde.

I Slutningen af Juli maatte han en Tur til Jylland, nemlig til et stort politisk Møde i Risskov ved Aarhus. Anledningen til Mødet var ellers den, at en Del Mænd i Aarhusegnen ønskede et saadant afholdt, hvor Forholdet mellem »Det forenede Venstre« og »Bjørnbakkerne« kunde blive klaret. »Jydsk Folkeforening« med G. Winther og L. Bjørnbak i Spidsen havde nemlig i denne Sommer angrebet Venstre stærkt. Man var meget misfornøjet med Partiets Færd, særlig med dets Tilbud om de 30 Millioner til Forsvaret — Venstres »Krigsgalskab« kaldte »Bjørnbakkerne« det. Desuden ankede man over, at Grundtvigianerne havde alt for stor Indflydelse i Venstre.

Mødet kom i Stand den 27de Juli og fandt stærk Tilslutning, idet 2—3000 Mennesker indfandt sig. Man havde indbudt en Del af »Det forenede Venstre«s mest kendte Mænd: J. A. Hansen, Holstein Ledreborg, Hørup, der nylig var bleven Rigsdagsmand, A. Tange,

Kl. Berntsen, Søren Kjær m. fl. Alle de her nævnte kom ogsaa til Stede. Mærkeligt nok var Berg ikke med til Mødet; han savnedes ellers meget sjældent ved noget større politisk Møde.

Havde man ventet en vældig Holmgang mellem »Bjørnbakkerne« og »Det forenede Venstre«s Mænd, blev man dog skuffet. Hverken fra den ene eller den anden Side havde man Lyst til at gaa løs paa hinanden. »Bjørnbakkerne« var nu, »da de havde »Det forenede Venstre« for sig, Ansigt til Ansigt«, meget maadeholdne i deres Udtalelser, og det syntes, som om der ikke var megen Forskel paa deres og Venstres Stilling til Forsvarssagen. Winther og Bjørnbak var saaledes ikke uvillige til at gaa med til de 30 Millioner, naar de var sikre paa, at Regeringen ikke vilde indlade sig paa Angrebskrige, men bruge dem til at forsvare Landets neutrale Stilling. Hansen, Hørup og Holstein fremhævede skarpt og klart Folkets Ret til Selvstyrelse; men noget rigtigt Liv vilde der ikke blive i Forhandlingen. Men da kom Højskoleforstander Nørregaard frem og udtalte sin Glæde over, at »Det forenede Venstre« i den sidste Rigsdagssamling ved Forsvarssagen syntes at have fundet den aandelige Løftestang, han hidtil havde savnet hos det, og som ene kunde give det retmæssigt Krav paa Magten.*) Nørregaard kom lige til Pas — har en af Mødets Deltagere fortalt mig — han gjorde Rigsdagsmændene en stor Tjeneste; thi nu fik de en at lade deres Slag gaa ud over. Baade Kl. Berntsen og A. Tange huggede løs paa Højskolemanden. Tange var bleven overrasket ved at høre Nørregaards Udtalelse; thi han mente, at Venstres Reformforslag i deres Helhed sigtede til Folkets aandelige Udvikling, saa det ingenlunde var først i den sidste

*) For denne Udtalelse haanede »Fædrelandet« Nørregaard og kaldte ham et »Søndagsbarn«.

Samling, at det viste sig grebet af de aandelige Livsmagter. Medens Nørregaard haabede, al Forsvarssagen skulde føre til en Skilsmisse mellem dem, der vilde gaa ind paa den, og dem, der ikke vilde det, ønskede Tange derimod, at alle maatte forenes, idet »Jydske Folkeforening« maatte indse, at den ikke udrettede noget ved at stille sig uden for Folkets store Flertal i denne Sag, men at dens særlige Stilling svækkede noget Kampen for det fælles Maal. Endvidere talte han om Højreklikken, hvis ledende Tanke ved Københavns Befæstning var, at man snarest muligt kunde faa Lejlighed til at slutte Alliance med en Stormagt om at hævne os paa Tyskland.

Efter Mødet afholdtes en livlig Fællesspisning, hvor et hjærteligt rungende Leve udbragtes for »Nordens Digter, Bj. Bjørnson«.

I September havde L. Dinesen og N. Andersen, der — latterligt nok — var bleven udnævnt til Dannebrogsmænd, travlt med at rejse rundt i Jylland og Fyn og angribe Venstre, som de rask væk beskyldte for at ledes af Lyst til Magten og at mangle al fornøden Dannelselse og Evne til at udøve den, i Fald den blev dem overdraget. Den 14de var de til Møde i Hindevad og den 20de i Søndersø, men begge Steder blev de imødegaaet, saa det havde Klem, af de fynske Venstremænd: Tange, Berntsen og J. Pedersen (i Søndersø ogsaa af Holstein, der her var Hovedtaleren). Med stor Kraft talte Tange mod Andersen og Dinesen. Den sidste fik en saa vældig Omgang af Tange, at han skal have beklaget sig derover for Bojsen og sagt, at han ikke tog til Fyn igen for det første.

Ved Mødet i Søndersø var det, Tange udtalte: »Hvad der er Sandhed i, vil sejre, derfor vil Venstre sejre, om vi saa ogsaa skal være nødt til at gøre Kaal paa en 2—3 Ministerier endnu«. Disse Ord maatte han

tit høre ilde for af Højre, og selv i en langt senere Tid har man endnu tygget Drøv paa dem. — N. Andersen tvivlede paa, at Vælgerne vilde være med til at gøre Kaal paa flere Ministerier, men Forsamlingen svarede: »Jo, paa saa mange det skal være af den Slags!«. Stemningen ved Mødet var meget livlig og aldeles for Venstre.

H. Madsen, der var bleven Forpagter paa Rønningesøgaard, nedlagde i dette Efteraar sit Rigsdagsmandat. Hans Afløser i Veringekredsen blev, som bekendt, Harald Holm, der den Gang var en ung Mand paa otteogtyve Aar. I Dagene, som gik forud for Valget, holdt han sammen med sin Modkandidat, N. Andersen, en Række Vælgermøder i Kredsen. Ved disse blev han støttet af Kl. Berntsen, H. Madsen og A. Tange. Ingen ydede ham kraftigere Hjælp end den sidste, der deltog i tre af Møderne: i Fangel, Nr. Lyndelse og Sdr. Næraa. Fra Lyndelsemødet fortælles følgende lille pudsig Træk. Da Holm begyndte at fremdrage N. Andersens Synderegister, afbrød Andersen ham og sagde: »Lad heller Anders Tange gøre det, for det kan han gøre langt bedre!«

Den Rigsdagssamling, som aabnedes den 2den Oktober, optoges saa godt som udelukkende af Kampen mellem Ministeriet Estrup og Oppositionen. Allerede ved Finanslovens første Behandling blev Ministeriet angrebet stærkt og skarpt, især af Berg, T. Nielsen, Holstein og Bojsen. A. Tange kom denne Gang ind i Finansudvalget. Venstre talte nu omtrent tre Fjerdedele af Folketingets Medlemmer, og som en Følge deraf kunde det nu besætte ikke mindre end de 11 af Udvalgets 15 Pladser. Højre, der tidligere havde haft 7 Medlemmer i Udvalget, maatte nu nøjes med 4. De tre Pladser, de maatte afgive, blev besatte med Holstein, N. Jensen (Aarhus Amt) og, som nævnt, Tange, der nok kunde gøre Fyldest i dette som i andre Udvalg.

Da Regeringen ikke viste nogen Imødekommen over for Folketingets Flertal, ansaa dette det for unyttigt at forhandle med den, og det nægtede da flere Lovforslag Overgang til anden Behandling — noget, hvorfor det naturligvis maatte høre meget ilde af Højre.

Som sædvanlig var Tange optaget af Arbejde baade i og uden for Rigsdagen. Der skulde i dette Efteraar foregaa Sogneraadvalg. Da disse stod for Døren, skrev han den 1ste November et udmærket klart og frisindet Stykke i »Fyns Tidende«:

Han siger heri om Kommunalloven af 1867, at den fra et demokratisk Selvstyrelsesstandpunkt er en slet Lov, idet den sætter $\frac{1}{9}$ af de større Skatteydere i Stand til, naar de er enige, at beherske de øvrige $\frac{8}{9}$ af Skatteyderne. Det var Estrup, der som Indenrigsminister gennemførte den, og helt igennem gaar den samme Omhu for de højtbeskattedes Pengepunge, som man saa godt kender fra Forhandlingerne om Forsvarsvæsenet, ligesom den ogsaa helt igennem bærer Præg af den trykkede Stemning, der var en Følge af Folkesagens Nederlag i Grundlovskampene. En Forandring deri maa komme, men for Øjeblikket bør Folket vise, at det vil bruge den nuværende Valglov til at frembringe saa demokratiske Resultater som muligt. Det er tydeligt, at Kommunallovens Bestemmelser er beregnet paa at opdrage et Gaardmands-aristokrati omkring i alle Kommuner og derved fremkalde den Modsætning mellem Gaardmænd og Husmænd, som alle ægte Højremænd stadig spekulerer i. Det gælder derfor om, at navnlig Gaardmændene er sig Faren bevidst; thi dersom de hensynsløst benytter deres Forret ved Sogneraadvalgene til at beherske Husmændene, vil den derved fremkaldte gensidige Mistillid let komme til at indvirke ogsaa paa de større politiske Spørgsmaals Afgørelse til Skade for Demokratiet og til Gavn for de fælles Modstandere. Derfor bør Gaardmænd og Husmænd slutte sig sammen om gode og frisindede Valg til Sogneraadene; men i mange Kommuner, hvor der ellers overvejende bor Venstre-mænd, lader Sogneraadenes Sammensætning adskilligt

tilbage at ønske, som det navnlig viser sig, naar de skal vælge den større Halvdel af Amtsraadene. I Svendborg Amt valgte Sogneraadene saaledes 4 Venstremænd og 1 Højremænd; men i Odense Amt valgte de 4 Højremænd og slet ingen Venstremænd; hvad Mening er der imidlertid i at vælge 5 Venstremænd og 1 Højremænd ind i Folketinget til at give Love og 4 Højremænd ind i Amtsraadet til at fortolke og udføre dem? Men ved forrige Sogneraadvalg var det ikke gaaet op for Vælgerne, hvor nødvendigt et Led den kommunale Styrelse er i den folkelige Statsudvikling, og dette gav daarlige Sogneraadvalg, disse igen daarlige Amtsraadvalg, set fra et demokratisk Synspunkt . . . Men der er Grund til at vente, at Vælgerne for Fremtiden vil gaa frem efter de samme Grundsætninger ved de forskellige, saavel kommunale som politiske Valg, saa man kan faa Sogneraad, der er i Forstaaelse med den Samfundsudvikling, man har vedkendt sig ved Folketingsvalget, og som ved næste Amtsraadvalg vil være i Stand til at besætte de kommunevalgte Pladser med Mænd, der er i Forstaaelse med Folkets Flertal. Vil det menige Folk hævde Selvstyrelsestanken, da maa det ogsaa vise i Gerning, at det ikke behøver de Mænd, som er Modstandere af denne Ligeberettigelse, til at regere over sig, men at de selv kan styre Sagerne paa en saa jævn dansk Maade, som deres egne Følelser og sunde Menneskeforstand tilsiger dem. Derfor bør man slutte sig sammen om en fælles Kandidatliste og ikke spille Stemmerne; thi da vil man selv med de nuværende uheldige Valgbestemmelser kunne bidrage i væsentlig Grad til Folkebevidsthedens Udvikling, som danner Grundlaget for al virkelig Selvstyrelse.«^{*)})

Dei daværende Højre paa Fyn var meget forbitret over A. Tanges Artikel: »Han vilde føre Politik ind i Sogneraadene,« sagde man.

En Artikel, som Tange et Par Maaneder senere skrev, og som findes optaget i »Fyns Tidende« den

*) I »Vejle Amts Folkeblad« udtalte Folketingsmand T. Nielsen sig i lignende frisindet Retning.

17de Januar 1877, bidrog heller ikke til at stemme Højre gunstig for ham. Den har til Overskrift »Fyns Stifts Sparekasse«, og han anker i den blandt andet over, at det udelukkende er Højremænd, der bliver valgt til Repræsentanter for Sparekassen, saadanne Mænd som f. Eks. Chr. Rasmussen, Ryslinge, Lars Eriksen, Corn. Petersen o. s. v.

»Førend de to Landbosparekasser i Fyn blev oprettet, bestod Sparekassens Bestyrelse udelukkende af Købstadfolk, som valgte sig selv og skaltede og valtede med de betydelige Kapitaler, som blev dem betroet, efter Forgodtbefindende . . . Noget af det første, Repræsentantskabet (Chr. Rasmussen o. s. v.) bestilte, efter at det vær bleven udnævnt, var . . . at forhøje Renten af Udlaan i faste Ejendomme fra 4 til 4 $\frac{1}{2}$ pCt. Den Maade, hvorpaa de nævnte Højrebønder virkede for deres Standsfæller, var altsaa, at de sørgede for, at de mange Bønder, der skyldte Sparekassen Penge, kom til at give Sparekassen $\frac{1}{2}$ pCt. mer i Rente, end de gav i Forvejen . . . I »Svendborg Amts Landbosparekasse« er en Del af Bestyrelsen Venstremænd, valgt af Aktionærerne. I »Fyns Stifts Sparekasse« er Direktionen selvvalgt, og den vælger saa igen Repræsentanterne.«

Imidlertid havde der baade ved anden og tredie Behandling af Finansloven fundet stærke Sammenstød Sted mellem Regeringen og Venstre. Ved tredie Behandling var Tange blandt Talerne.

Han udtalte blandt andet, at »han havde aldrig ventet, at den nuværende Regering af Landstingets yderste Højre skulde have stillet sig mæglende, og om han end var enig med N. Jensen i, at det ikke var Personerne, men Grundsætningerne, som Kampen drejede sig om, saa er det dog vist, at der skal Personer til at gennemføre dem, og naar Grundsætningerne skal føres igennem paa en sand, naturlig og sund Maade, saa ligger det nærmest, at det sker ved Folk, som selv tror paa dem; af Modstanderne kan man ikke vente eller forlange en tilfredsstillende Gennemførelse. Vi skal

ganske vist tage alle mulige Hensyn over for Landstinget; men Betingelsen derfor er, at vi har en Regering, som staar saa meget paa vor Side, at den ikke alene som hidtil lægger et Tryk paa Folketinget, men at den ogsaa tør lægge et Tryk paa Landstinget. Med Hensyn til de Trusler, som jævnlig fremkommer, vil jeg kun sige, at Folketinget og Folket maatte være dumme, om de lod sig skræmme af dem. Mindretallet har intet at tabe ved at udstøde dem; kan det gøre Flertallet bange, saa det giver efter, saa vinder man jo en let Sejr, og i modsat Fald bliver Stillingen uforandret. Om Landstinget, som blot repræsenterer et Par Tusinde Godsejere, Embedsmænd o. s. v., skal have lige Rettigheder med Folketinget, hvori hele Befolkningen er repræsenteret; om det ene skal have Ret til at besætte Regeringen og raade for Administrationen og Lovenes Fortolkning — ja, derom drejer Kampen sig, og den vil ikke mildnes, før man opgiver disse Krav og stiller sig som et med os ligeberettiget Parti. Driver man Sagen til den yderste Spids, vil sandsynligvis det Parti, som Regeringen repræsenterer, lide et saadant Nederlag, at det ikke vil rejse sig i mange Aar og faa nogen Indflydelse paa Landets Styrelse; men vil det kæmpe, til det ligger paa Pladsen, saa kan man ikke hindre det deri. Men Befolkningen skal nok vide at føre Kampen igennem paa lovlig Maade og med saadanne Midler, at det lille Mindretal, som strider imod, skal komme til at lære, at det er ikke for ingen Ting, man trodser den store Befolkning.»

Det trak øjensynligt mere og mere op til en provisorisk Finanslov. Bojsen, Berg og T. Nielsen med flere talte ogsaa paa dette Tidspunkt — efter Ytringer i et Brev fra Tange til Winckler — om »den provisoriske«, som de ansaa for sikker; »hvorimod Høgsbro og J. A. Hansen siger, at der kommer ingen af den Slags«. Tange mente, at der maatte komme en Overenskomst i Stand paa en eller anden Maade, naar Højre saa, at Folket ikke lod sig skræmme af Truslerne. »Det værste« han troede, der vilde ske, »var, at Estrup maaske igen

vilde prøve en Opløsning af Folketinget, og hvis Venstre da igen sejrede ved Valgene, vilde Ministeriets Afgang blive Følgen.«

Saaledes kom det, som bekendt, imidlertid slet ikke til at gaa.

Mens Faren for »en provisorisk« saaledes rykkede nærmere, og der mer end nogen Sinde var Brug for Enighed og Sammenhold i Venstre, var det sørgeligt at se den Mangel paa Tillid til hverandre, som herskede inden for det store Parti. Bruddet fra 1875 blev, som tidligere omtalt, aldrig rigtig lægt, og af og til brød Saaret atter op. Hvor vanskelig Stillingen var inden for Partiet, og hvor stærk Mistænksomheden her var oppe, viser følgende:

A. Tange havde ved Fastelavnstid talt ved et Par private Møder (i Odense Folkeforening og i Maare Fri-skole). Hans Udtalelser disse Steder havde »nær fremkaldt et stort Numer« inde i København. Han fortæller derom i et Brev til Winckler saaledes:

»Bankdirektør Larsen har været i Byen nogle Dage, og kort efter kom det Rygte ud blandt Venstres Medlemmer, at jeg skulde have udtalt ovre i Fyn, at der var i Færd med at blive dannet et Overenskomstministerium under Kleins Forsæde, hvori Krabbe, Bojsen og Holstein Ledreborg skulde indtræde, hvorimod J. A. Hansen ikke skulde med. J. A. Hansen gjorde en farlig Allarm derom og vilde have et Partimøde sammenkaldt for at drage mig til Regnskab. Jeg lo af det, naar nogen talte til mig derom; men i Gaar kom T. Nielsen til mig og bad mig komme ind i et Udvalgsværelse, hvor Berg, Holstein og Hansen var til Stede, for at give en Forklaring; thi J. A. Hansen var helt uregerlig. Jeg gav da en Forklaring over, hvad jeg havde sagt, hvilket gik ud paa, at der hverken var dannet nogen Overenskomst og ikke heller, saa vidt jeg vidste, var gjort noget Tilbud derom fra den anden Side, lige saa lidt som der var Tale om Eftergivenesshed over for dette Ministerium

eller noget andet af lignende Beskaffenhed. Hansen var naturligvis ikke fornøjet hermed, endskønt Berg og Holstein gjorde alt for at trøste ham. Det lader til, at han ikke vil nøjes med ringere end et rent Venstre-ministerium, hvori han selv faar Sæde. De vil heraf se, at Stillingen er noget vanskelig, og at min Udtalelse i Herrested om, at vi maaske kan faa de værste Ulemper indbyrdes mellem os selv, ikke er ugrundet; thi det har sine Vanskeligheder at samvirke, naar en saadan Mistænksomhed er til Stede.«

Men naar Sagerne stod saaledes, var det ikke let at optage Kampen med et Ministerium, der ikke veg tilbage for at bruge Provisoriets Vaaben.

Da Finansloven i den Skikkelse, Folketinget havde givet, kort efter blev behandlet i Landstinget, erklærede Estrup, at det var umuligt, at den, som den her forelaa, kunde blive til Lov. Den indeholdt fem Punkter, som var absolut uantagelige for enhver Regering — sagde han — og det var: 1) Bestemmelsen om, at de vestindiske Øer i det kommende Aar skulde udrede 25000 Kr. til Statskassen. 2) Optagelse paa Finansloven af de i Stiftsmidlerne inddragne Summer fra forskellige Præstekald. 3) Standsningen af Teatrets Drift. 4) Nægtelsen af 1400 Kr. til Amtsforvalteren paa Kronborg Amtstue. 5) At Dyrtidstillægget til Skolelærerne blev knyttet til Embedsmændenes Dyrtidstillæg.

Dette var de i sin Tid saa meget omtalte fem Punkter. Da Landstinget fulgte Ministeriet og vedtog Finansloven i en helt anden Skikkelse end den, Folketinget havde givet den, og dette fastholdt sin Afstemning, blev der den 20de Marts nedsat et Fællesudvalg paa 15 Medlemmer fra hvert af Tingene. I dette fik Højre de 16 og Venstre de 14 Pladser; til Formand valgtes Grev Frijs-Frijsenborg.

Om Fællesudvalgets Arbejder giver Tange den 23de Marts i Fortrolighed R. Winckler udførlige Meddelelser.

Venstre frafaldt de tre af de »uantagelige« Punkter; men de to tilbageværende Punkter*) vilde det ikke opgive, med mindre Regeringen gik af. Klein og enkelte andre Højremænd var vist ikke helt uvillige til at gaa med hertil; og det kunde maaske et Øjeblik se ud til, at »alt Haab om Overenskomst ikke var udelukket«.

Men Haabet herom blev desværre ikke opfyldt. Venstres Fordring om Ministeriets Fjernelse modsatte Højres Flertal sig paa det bestemteste. Resultatet blev da, at Udvalget delte sig i et Flertal og et Mindretal, som forelagde Tingene hver sine Indstillinger.

Saa fulgte det bekendte Optrin Paaskelørdag — Rigsdagen holdtes nemlig inde ogsaa i de første Helligdage — da Folketinget nægtede Konsejlspræsidenten Ordet. Venstre maatte høre meget ilde for dette; hvad her skete, sagde man, viste tydelig, at Venstre ikke vilde forhandle. Særlig dadlede man Krabbe, fordi han ikke vilde give Estrup Ordet. Men Sagen var jo dog den, at der af 15 Medlemmer var forlangt Afslutning af Forhandlingen, og at »Formanden, saa snart Mødet var aabnet, bad Bureauchefen gaa hen til Estrup og spørge, om han ønskede at give Tinget nogen Meddelelse, samt at Krabbe derefter havde oplæst Navnene paa de 15 Medlemmer, uden at Estrup havde forlangt Ordet«. Først efter at Afstemningen var begyndt — og efter at Dinesen havde været henne hos Estrup — forlangte denne Ordet, — noget, hvortil han var aldeles uberettiget, da han lige saavel som ethvert andet Medlem var Forretningsordenen underkastet. Ministrene kan vel under Forhandlingerne forlange Ordet saa tit, de vil, men alt under lagttagelse af Forretningsordenen. Da Krabbe ikke tog Hensyn til Estrups Forlangende, gentog denne sin Begæring i en stærkere, næsten bydende Tone. »Formanden havde den Aandsnærværelse ikke at vise

*) Stiftsmidlerne og Kronborg Amtstue.

ham til Rette, men tilkendegav ved et Buk over for ham, at han havde hørt hans Begæring og skulde tage den til Følge, saafremt Afslutningen forkastedes«.

Afslutningen vedtoges imidlertid med 60 Stemmer mod 20.

Folketinget var i sin Ret, da det forlangte Afslutning; men om det var klogt og rigtigt at gøre det paa dette Tidspunkt, er et andet Spørgsmaal, og ikke saa faa har vist givet Termansen Ret i, at det ikke var det. Man burde vist have ladet baade Berg og Scavenius (Ordførerne for de to Indstillinger) og Estrup faaet Lov til at tale. Derefter forkastedes Flertallets Indstilling med 72 Stemmer mod 24 (Termansen og Steenstrup stemte her sammen med »Det forenede Venstre«), og Mindretallets vedtoges enstemmig med 70 Stemmer, idet Højre afholdt sig fra at stemme. I Landstinget vedtoges Flertallets Indstilling.

Den 4de April sluttedes Rigsdagen, uden at der altsaa var vedtaget nogen Finanslov. En midlertidig Finanslov, givet af begge Tingene, gjaldt kun til den 15de April. Ikke en eneste Lov af nogen Betydning udkom i denne Samling, der var lige saa ufrugtbar som de to foregaaende.

Estrup, der havde følt sig meget krænket ved at blive nægtet Ordet, betænkte sig nu ikke paa at udstede en provisorisk Finanslov. Efter at have erhvervet sig Kongens Tilladelse udstedte han en saadan den 12te April 1877. Efter denne bemyndigedes han til i det kommende Finansaar at afholde de for Landet nødvendige Udgifter. I sin allerunderdanigste Forestilling til Kongen lagde Regeringen al Skylden paa Venstre, der havde villet styrte Ministeriet, idet det havde erklæret en Overenskomst umulig under det daværende Ministerium. »Folketinget havde vedtaget Mindretallets Indstilling uden al Forhandling og uden, at det tillodes

Regeringen at komme til Orde; en Fremgangsmaade, der afskar enhver Udsigt til Overenskomst i denne Samling.* — Grundloven opstiller ikke særlige Regler for et Tilfælde som det indtraadte; men det eneste konstitutionelle Middel, »hvorved Staten, naar denne Ulykke hænder, kan holdes sammen og reddes fra fuldstændig Opløsning«, er, at Kongen anvender § 25 af Grundloven, Retten til at udstede foreløbige Love. — At Regeringen burde have gaaet sin Vej, naar den havde Folketingets Flertal imod sig — derom meddelte den ikke Kongen noget.

Skønt man ikke skulde tro det muligt, var der alligevel ikke mindre end 70,000 Mænd omkring i Landet, som gav Ministeriet Tillidsadresser (den første af disse kom fra Molboerne). Højre var endnu stærkt her i Landet; især havde det sin Styrke i Byerne, som næsten alle Steder støttede Regeringen. At denne dog ikke følte sig rolig, og at man inden for Højre godt vidste, at »den provisoriske« ikke stod i det rette Forhold til Grundloven — traadte dog snart tydelig frem. Ministeriet gav Politiet Befaling til at overvære de politiske Møder; man frygtede for Uroligheder fra de slemme Venstremænd. »Dagens Nyheder« skrev endogsaa rent ud: »Nu forsvinder Retsspørgsmaalet for Magtspørgsmaalet, indtil der af Magten skabes en ny Ret.« Forfatningen havde faaet en »Revne«, stod der paa samme Tid i »Fædrelandet«. Og det førstnævnte Blad faldt med Uforskammethed over en Mand som Termansen, fordi han ikke vilde følge Højre paa dets grundlovstridige Veje. Saavel dette som andre Blade, der dog tidligere havde talt kønne Ord om Bønderne, haanede nu disse paa det groveste.

Det var paa denne Tid, Erik Bøgh udgav et Skandskrift mod Venstre, hvori der forekommer de kønne Linier:

»Et er Staten at styre
 og dømme mellem Partierne,
 et andet at tale om Tyre
 og tænke paa Foder til Kvierne!«

Hos alle frisindede Mænd Landet over vakte Regeringens ulovlige Færd en voldsom Harm, som gav sig tydelig til Kende ved Møderne og gennem Pressen. Enkelte Steder nægtede man at betale Skatter. Allerede den 6te April udstedte »Det forenede Venstre« et Opraab til Vælgerne, hvori det forsikrede dem om, at de kunde stole paa deres Rigsdagsmænd, der »sluttede og enige, med Fasthed og Maadehold vilde kæmpe Striden med Regeringen — der vilde krænke Folkets besvorne Ret — til Ende«. Vælgerne opfordredes til »med tillidsfuld Styrke, men med Ro og Besindighed at gaa Fremtiden i Møde — Retten er paa vor Side, og Sejren vil følge Retten«. Senere udstedte Flertallet af Venstres Bestyrelse et Opraab, hvori det uden Omsvøb lader Regeringen høre, at den har brudt Grundloven: »Vi formaar ikke at betegne Ministeriets Færd paa anden Maade end som et klart og utvetydigt Grundlovsbrud.«

Efter Opfordring fra Rigsdagsmændene dannede Vælgerne nu politiske Foreninger overalt. Paa et Møde i Middelfart, som havde samlet Repræsentanter fra alle Landets Egne, blev det enstemmig besluttet at søge oprettet en Grundlovsværneforening for hele Landet. Foreningen blev stiftet og kom i den følgende Tid til at spille en vigtig Rolle. Allerede nogle Dage i Forvejen havde omtrent 600 Venstremænd fra Fyns forskellige Egne ved et Møde i Odense enstemmig besluttet at oprette en Vælgerforening for Fyn. Foreningens Formaal skulde være at værne om den ved Grundloven hjemlede Frihed og modarbejde enhver Indskrænkning af Valgretten og Skattebevillingsretten samt forberede folke-

lige Valg saavel til Rigsdag som til Amtsraad. Denne Forening, som kom til at gaa jævnsides med Grundlovs-værneforeningen, valgte til foreløbig Bestyrelse Indbyderne til Mødet: de forhenværende Folketingsmænd J. Jensen og H. Madsen, samt de daværende Berntsen, Jørg. Pedersen, M. Pedersen og A. Tange.

I et Brev til R. Winckler den 15de April skriver den sidstnævnte, at det var en Fornøjelse at være til Stede i den Forsamling, som her havde givet Møde, og som talte saa mange »af de mest oplyste og frejdige Venstremænd paa Fyn. Der var gamle Mænd paa over de halyfjerds, som havde været med i Bevægelsen fra 1848 af, og som nu var rejst fra Faaborg- og Middelfartkanten ind til Odense for at tilbyde Resten af deres Livskraft til Arbejdet for at værne Folkefriheden. Saa var der en Skare af unge, kraftige Mænd af dem, som nylig har faaet Valgret under Kampen i de senere Aar. De kendte kun eet Parti, »Det forenede Venstre«, under hvis Fane de kunde kæmpe. De er opdragne af Partiet, sammenvoksede med det og beredt til at vove derfor, omtrent hvad det skal være. Saa vidt jeg kunde skønne, er det disse gamle og disse unge, som havde mest ondt ved at forstaa, at »Det forenede Venstre« ikke straks raadte til Skattenægtelse o. s. v. Men det er en Selvfølge, at naar hele Venstre er enigt om at sige: I skal ikke nægte for Tiden, saa er de fornøjede; thi Venstres Sammenhold er deres Livs Haab. Men i øvrigt var Stemningen, som den skulde være i den store Forsamling. Man mærkede det bedst ved at gaa omkring i Forsamlingen og tale med Folk. Man mødte ikke en eneste Mislyd, ikke et eneste Tegn paa Forsagthed, men lutter venlige Ansigter og Haandtryk, varme Ønsker og Udtalelser om trofast Tilslutning.«

Han meddeler derefter Winckler, at han har tænkt i Maj Maaned at foretage en Rejse fra Sogn til Sogn sin Valgkreds rundt »for at bidrage til at rejse Vælgerforeningen, hvis Dannelse blev vedtaget paa Mødet«.

To Ting voldte imidlertid Venstre en Del Fortræd. Det var J. A. Hansens-Affæren og de to tabte Rigsretssager.

Folketinget havde anklaget de forhenværende Ministre Krieger, Holstein Holsteinborg og Fonnesbech i Anledning af Salget af Marmorkirken til Tietgen, noget, hvortil de efter Venstres Mening havde været uberettigede. Ligeledes havde det anklaget de tidligere Ministre Hall og Worsaae, fordi de havde overskredet Bevillingen til den ny Teaterbygning, en Overskridelse, der udgjorde en halv Million Kroner. — Hørup beskikkedes til Anklager, og han skilte sig med Dygtighed fra dette Hverv. Men Udfaldet blev: Ministrenes Frifindelse. Havde der været Venstrefolk, som med Tillid havde set hen til Rigsretten, saa tabte de nu denne Tillid, og aldrig senere har man paakaldt Rigsretten over for Ministre, selv om disse havde begaaet stærke Ulovligheder. Saa godt som alle har siden den Tid været af den Mening, at det vilde være aldeles haabløst at vente sig noget fra denne Domstol. Man savner den Dag i Dag en Ministeransvarlighedslov.

Et haardt Slag for Venstre var det, da det i Maj Maaned blev oplyst, at Partiets gamle Fører J. A. Hansen som Bestyrer for »Den sjællandske Bondestands Brandforsikring« havde brugt af Foreningens Midler en Sum paa 200,000 Kr.! Han vilde naturligvis være bleven straffet, om han ikke kort efter, den 1ste Juni, var død.

Inden for Venstre var, som vi har set det, hans Anseelse dog i de senere Aar stærkt dalet, og mange, deriblandt de fleste af de fynske Rigsdagsmænd, havde trukket sig tilbage fra ham. Gamle Historier om, at han i 1866 havde ladet sig købe til at gaa med til den ny Grundlov, kom nu op og blev — maaske dog med Urette — troet af mange. Men største Delen af de

frisindede Politikere havde staaet i Parti sammen med ham; enkelte af dem mentes at have været vidende om hans Uredelighed, og alligevel havde de fundet sig i Makkerskabet. Det saa jo ikke godt ud, og det skadede ogsaa Partiet i mange alvorlige Mænds Omdømme.

I de samme Dage, Ulykken indtraf med J. A. Hansen, holdt A. Tange en Række Vælgermøder i sin Valgkreds. De var private, og han mødtes kun med Venner og Meningsfæller. Alle Vegne fandt han Tilslutning til Venstres Politik, og i et Antal af 1070 sluttede Vælgerne sig til »Fyns Vælgerforening«.

Under saa alvorlige og for Friheden truende Forhold som ikke i mange Aar samledes man denne Gang til Grundlovsfester. Tange deltog i Grundlovsfesterne i Fangel, Pederstrup og Sønder Broby. I Fangel talte han stærkt mod Højreregimentet, og han sagde blandt andet, at de Bønder, som endnu kunde følge Højre, maatte være hestedumme eller kun have Gaaseforstand. Denne Udtalelse faldt en tilstedeværende Sognefoged, der var Højremand, og som nok ikke udmærkede sig ved nogen høj Grad af Kløgt, for Brystet, og man hørte ham meget ivrig sige: »Hestedum! Gaaseforstand! Skulde jeg være hestedum eller kun have Gaaseforstand?«

Dagen efter talte Tange i Pederstrup sammen med Høgsbro, Harald Holm, Villads Holm, Pastor Madsen og flere. Tanges Foredrag her var ikke meget livligt, og han kunde ikke rive Folk med sig. Det kunde derimod Veringekredsens unge Rigsdagsmand Har. Holm, der var en udmærket Festtaler, og som denne Dag gjorde overordentlig Lykke med sin livlige og ypperlige Tale, som endnu huskes af mange af Deltagerne i den prægtige Fest.

Paa selve Grundlovsdagen samledes 2—3000 Mennesker til en smuk og alvorlig Fest i Brobyværk. Ved

denne, der for en Del formede sig som en Æresfest for Kredsens fortjente Folketingsmand, S. Høgsbro, var det atter Holm, der ved sin livlige Tale mest optog Folk. Foruden ham talte Pastor Madsen, Jørg. Pedersen og Høgsbro (for det danske Folk) og Tange (for Folkefriheden). Den sidste talte her meget godt, langt bedre end i Pederstrup.

Han dvælede ved Grundlovens Fremkomst, »da Folk og Drot og Land og By forstod saa dejlig hinanden«, og da »det friske Syn og den gode Tro gav Frihedsloven sit Mærke«. For at et Folk skal være lykkeligt, maa alle Klasser af Samfundet føle sig hjemme i Landet og som Led af Folket; og navnlig for et lille Folk gælder det at samle Kræfterne og at faa et Livsindhold, der kan vinde Agtelse over for andre Magter, saa Folket kan bestaa som saadant indtil Verdens Ende. Men har vi endnu den gode Tro og det friske Syn levende iblandt os? Man skulde næsten tro, det var gaaet tilbage dermed; thi nu ser det ud, som var der kun en Partikamp, i hvilken den ene beskylder den anden for at gaa uden for Loven, og som truer vort Folk med Adsplittelse. Sagen er imidlertid den, som Kold en Gang har sagt, at den første Frihedstid var en Begejstringstid, og Begejstringen kan kun holdes vedlige til en vis Tid; den er god til at aabne Øje og Øren. Men efter Begejstringstiden kommer Hjærtetiden; og for at Friheden kan blive en virkelig Hjertesag, maa den være i Fare, maa der kæmpes om den; kun derved lærer man at vurdere den rigtig og værne om den. I 1849 var der kun et Mindretal, der var sig bevidst, hvilket Gode Frihed er, og derfor kæmpede for den. Flertallet i Folket var sig ikke dette klart bevidst; derfor kunde Indskrænkningen i 1855 og 66 komme, og derved gik en væsentlig Rettighed tabt. Men efter at det nu har vist sig, at de samme, der fik Friheden indskrænket, vil gaa videre paa samme Vej, maa Frihedskampen blive en Hjertesag for hele det menige Folk. Fra at være en Festsag er det blevet en Hjertesag. Men skønt der er Fare, og skønt vore Modstandere har store Kræfter og ikke vil lade noget Middel

uforsøgt, saa kan vi dog tage os det ikke let men roligt som Mænd. Thi skal vi miste vor Frihed, saa sker det ikke, uden at Flertallet i Folket selv vil det . . . Det gælder om at faa saa mange som mulig med til Arbejdet for Friheden; thi den medfører baade Ansvar og Arbejde; vi kan ikke sove os til den, men vi har sovet. Da Højre vilde have Indskrænkningen i 1866, hed det: det er nødvendigt; thi vi maa have Ro! Det kendte nok det danske Folks Svagheder og forstod at benytte sig deraf, og derfor lod Folket sig narre. Men er Højres Løfter gaaet i Opfyldelse? Er det ikke gaaet lige stik derimod? Er Uroen ikke bleven større? Har vi altsaa to Gange ladet os narre af Højre, saa maatte vi være hestedumme, om vi lod os narre tredie Gang. Jeg er overbevist om, at vi nok skal værne om den Rest, der er tilbage af Frederik den Syvendes Grundlov. Men kan vi leve lykkelig under den Rest? Jeg ved det ikke bestemt. Skal vi kunne det, maa der gøres et Forsøg paa at faa et Ministerium, som er i Overensstemmelse med Flertallet af det danske Folk.

Ved et Møde hos Hans Hansen i Maare nogle Dage senere, hvor ogsaa N. Jensen, Tovstrup, var til Stede, gav Tange en ypperlig og grundig Skildring af Fæstevæsenets Historie og paaviste Grundene til de Indrømmelser, J. A. Hansen og Bondevennerne var gaaet ind paa. Han kunde Sagerne paa sine Fingre; paa staaende Fod kunde han klare Spørgsmaalet.

Den 21de Juni var han en af Hovedtalerne ved et stort politisk Møde i Svendborg. Her stillede Seminarieførstander J. T. A. Tang sig som J. A. Hansens Afløser, og hans Valg gennemførtes med Lethed.

Dagen efter Svendborgmødet, Fredag den 22de Juni, holdt Tange et offentligt Vælgermøde i Nyborg. Det blev et meget stort politisk Møde; ikke mindre end 14—1500 Mennesker havde indfundet sig. Mens det for tre Aar siden var Berg, der var Hovedtaleren, blev det denne Gang Holstein Ledreborg. Han havde i Begyndelsen været utilbøjelig til at tage til Mødet i

Nyborg; dog senere lod han sig alligevel bevæge dertil. Da Holstein kom og gik op paa Raadhuset, fra hvis Altan Talerne skulde holdes, vakte det megen Glæde hos Folk. I Følge med Holstein var Tange, der som sædvanlig, naar han stævnedes Vælgerne til Kampmøder, var i godt Humør. Det lød muntert, da han, der jo var meget kampdjærv, førend Mødets Begyndelse hilste paa sine Vælgere med et: »Saa mødes vi atter paa Kampens Dag!« Foruden de to nævnte Politikere talte fra Venstres Side Kl. Berntsen og Jørg. Pedersen. Disse Mænd kunde meget let hævde Stillingen over for Højretalerne. Ministeriets Politik forsvaredes af L. Dinesen, R. Christiansen og Clausen med flere. Største Delen af det meget livlige Møde, som varede i omtrent fem Timer, og som endnu huskes af Deltagerne, optoges af en Diskussion mellem Holstein og Dinesen. Holstein, der som bekendt er en glimrende Taler, var Dinesen aldeles overlegen i Debatten, og han blev hver Gang, han havde Ordet, hilst med jublende Bifald af Venstrevælgerne, der udgjorde den langt overvejende Del af Forsamlingen. Mødet var et af de fornøjeligste, som er blevet holdt i Nyborg. Talerne og Tilhørerne var i et straalende Humør.

Et Par Dage senere, den 27de Juni, overværede Tange Valget i Svendborg. Han skriver herom til R. Winckler:

»Naa, det gik jo godt med Valget i Svendborg. Det er et prægtigt Vælgerfolk, det i Svendborg Amts tredie Kreds, de er Venstrefolk med Liv og Sjæl; thi vi Venstrerigsdagsmænd, som hørte Valgbehandlingen, var enige om, at det vanskeligt vilde have gaaet i nogen anden Kreds paa Fyn at faa Hr. Tang valgt med et saa glimrende Flertal. Hans Optræden berettigede ikke til at vente det, thi han kunde aldeles ikke i mindste Maade rive Vælgerne med sig, og heller ikke gendrev han Modkandidaten, skønt denne igennem hele sit Fore-

drag indbød dertil. Sagen var den, at Tang er af Naturen radikalt anlagt; men her vilde han give den moderate, saa han bevægede sig omtrent som en Fugl, der har faaet en Strikke om Benet. Men det gik jo godt, thi Ministeriet og Provisoriet fik en ordentlig Lektion.

Vi Rigsdagsmænd morede os fortræffelig i vor Stilling som fri Mænd, thi det var en usædvanlig Nydelse «

Der blev naturligvis i denne Sommer atter holdt en Mængde politiske Møder, og A. Tange deltog i adskillige af dem, dog i dette Aar ikke uden for Fyn. Den 23de Juli var han en af Talerne ved Mødet i Skovs højrup, og den 20de September talte han og Berg med flere i Lakkendrup. Tange dvælede her ved Grundlovens Løfteparagraffer. »Navnlig udviklede han Betydningen af Nævningers Indførelse.«

Det var for Resten sidste Gang, han og Berg mødtes som politiske Venner. Snart efter udbrød den forærvelige Splid i Venstre, og de to Frihedsmænd blev skilt fra hinanden.

Ved mindre Møder i Sallinge (Høgsbros Kreds) og i Saaderup var Tange Hovedtalen. Efter Mødet i Sallinge skrev han til R. Winckler: »Stemningen blandt de mødte var jævn, frejdig og sikker, men ikke slet saa modig, som den var i Saaderup. Det er noget en anden Slags Folk end i min Valgkreds. Vi har f. Eks. her i Kredsen ingen Sogne af den Slags som Frørup og Refsvindinge.«

Da der paa denne Tid eller maaske dog lidt senere ved Folketingsmændene Berg, Bojsen, Clausen og Hørup med flere blev begyndt paa en Indsamling til J. A. Hansens Enke, raadførte R. Winckler sig med Tange om Sagen, idet han spurgte ham, hvad man skulde gøre ved Indsamlingen.

Tange svarede:

»Sætte nogen stor Virksomhed i Gang derfor, gaar efter min Mening ikke an i disse knappe Tider*). Det er tilstrækkeligt at sende Indbydelsen omkring til Sogneformændene og anmode dem om at fremlægge den for Vælgerne. Lad dem saa selv tage deres Beslutning; men lad os ikke presse dem til at give halvt mod deres Vilje.«

Indsamlingen har næppe i Nyborg eller ret mange andre Steder ført til meget. Det kan dog noteres — men vist nok som en ren Undtagelse —, at i Vaaelse Sogn paa Falster indkom der 478 Kr.**). Man maa her i saa høj Grad have følt sig i Taknemmelighedsgæld til den afdøde, at selv den mørke Skygge, der kastedes over hans sidste Tid, ikke har kunnet udslette denne Følelse.

Med stor Spænding saa man hen til den forestaaende Rigsdagssamling. Hvad vilde der nu ske?

Mandag den 1ste Oktober aabnedes Rigsdagen. Ved Aabningshøjtideligheden lød der ni matte Hurraer for Kongen, medens et af B. Christensen udbragt Leve for Grundloven besvaredes med ni kraftige. Ministeriets Planer hørte man foreløbig intet til. Hvad Venstre vilde foretage sig, stod ogsaa i Begyndelsen uafgjort hen. Partiet genvalgte sin tidligere Bestyrelse; i Stedet for J. A. Hansen valgtes Tauber. Konsejlspræsidenten forelagde dog snart Forslaget til Finanslov for 1878—79 og for 1877—78. Den provisoriske Finanslov havde Ministeren ladet aftrykke i Anmærkningerne til det sidste Forslag. Grundlovens Bud om foreløbige Loves Forelæggelse for Rigsdagen skulde saa hermed — efter Ministeriets Mening — være fyldestgjort.

Den 5te Oktober kom »den provisoriske« og dens

*) 1876—77 gav Høsten kun et lille Udbytte.

**) Ialt bragte Indsamlingen godt 2500 Kr.

Stedfortræder — Finanslovsforslaget for 1877—78 — til første Behandling i Folketinget. Tange skriver herom samme Dag til Winckler saaledes:

»Efter en kort Motivering af Bojsen, hvori han erklærede, at de tre Fjerdedele af det danske Folk ansaa den for ulovlig, medens den ene Fjerdedel synes at betragte den med Sorg, foreslog han at standse første Behandling og henvise Sagen til et Udvalg paa femten Medlemmer. Højre var ikke enigt ved Stemmegivningen, idet Klein og flere Medlemmer stemte for Udvalg, medens Hall, Bille og flere andre undlod at stemme. Den væsentligste Hensigt med Udvalget er at erfare, hvorvidt der i Højre findes grundlovstro Mænd, som vil hjælpe os med at styrte Ministeriet og bringe en lovlig Tilstand til Veje. Udsigterne hertil er ganske vist ikke store; men det er jo altid et Forsøg værd.«

I den nærmeste Tid herefter foregik de politiske Forhandlinger mest uden for Tinget, »og bag den tilsyneladende stille Overflade herskede der en stærk Gæring, som næreredes ved en begyndende Uenighed i de tidligere saa tæt sluttede Partier«. Flertallet inden for »Det forenede Venstre« var stemt for at søge Forhandling med Højre, hvis Flertal man haabede at faa med til »at styrte Ministeriet og bringe en lovlig Tilstand til Veje«. Mindretallet med Berg i Spidsen ønskede derimod ingen Forhandling. Inden for Højre var Meningerne ogsaa meget delte over for Spørgsmaalet. De fleste af Højremændene i Folketinget var stemt for en Forhandling med Venstre; men i Landstinget, af hvilket Ministrene var Medlemmer, stod Størsteparten paa det krasse Højrestandpunkt: ingen Forhandling men Kamp paa Kniven! D'Hrr. Landstingsmænd vilde følge Regeringen i tykt og tyndt.

I sine Breve til Winckler giver Tange atter denne Vinter gode Bidrag til at oplyse Stillingen og Forholdene inde paa Rigsdagen. Den 3dje November skriver han:

»Vi har nu gaaet og drevet her og intet haft at bestille, siden . . . »Grundlovsværneforeningen« rejste hjem. I Mangel af andet gaar vi og intrigerer saa smaat (bag ved Bergs Ryg, som Steenstrup siger). Holstein underhandler med Klein, og begge underhandler igen med deres Partifæller, det vil sige nogle enkelte indviede fra begge Sider. Folk gaar omkring, nogle med hemmelighedsfulde Miner, andre med nysgerrige Blikke og frittende Spørgsmaal; der hviskes paa Gangene, forhandles i Vinduesfordybninger og i smaa Gruppemøder i Udvalgsværelserne. Saa meget er vist, at Klein er villig til at gaa ind paa en midlertidig Finanslov til Afløsning af den provisoriske og af et Indhold, som vistnok hele den moderate Del af Venstre kan tiltræde, og som saa skulde indbringes af ham og Holstein umiddelbart efter Forkastelsen af den provisoriske. Det er bare om at gøre, at han kan sikre sig et Flertal i Landstinget for den; kan dette tilvejebringes, haaber jeg, at vi inden otte Dage er foreløbig ude af den ulovlige Tilstand med Udsigt til ogsaa at blive det i Fremtiden; men jeg frygter for, at de endnu ikke er tilstrækkelig trætte af Ministeriet derinde, til at de bøjer sig tilstrækkelig hen imod os . . . Lykkes Underhandlingerne, er det sandsynligt, at Ministeriet gaar af enten paa det tilkommende Aars Finanslov eller paa et eller andet Reformspørgsmaal i Løbet af Samlingen.«

Den 30te Oktober afgav det Udvalg, Folketinget havde nedsat til at drøfte Finansloven for 1877—78, sin Betænkning med Holstein Ledreborg som Ordfører. Af Udvalgets femten Medlemmer foreslog ved den fortsatte første Behandling af Finansloven et Flertal (otte af femten) følgende:

- 1) Den foreløbige Lov af 12te April udskilles af sin Forbindelse med Finanslovsforslaget.
- 2) Der nægtes den foreløbige Lov Overgang til anden Behandling.
- 3) Finanslovsforslaget for 1877—78 gaar over til anden Behandling.

Et Mindretal, Berg, Tauber og Albertsen, indstillede Finanslovforslaget til Forkastelse. Et andet Mindretal, Klein med flere, fraraadede at gaa ind paa Punkt 2, førend der var tilvejebragt en ny Bevilling, hvorefter Regeringen kunde føre Statshusholdningen.

Flertallet vilde have »den provisoriske« »gjort til Genstand for en særskilt Beslutning. Berg og de øvrige »ikke forhandlende« ønskede Finanslovforslaget forkastet, da de herved paa den klareste og virksomste Maade satte deres forfatningsmæssige Modstand mod Ministeriets Overgreb«. Da der skulde stemmes over Punkt 1 (hvortil man krævede, at der blev afgivet tre Fjerdedele af Tingets Stemmer), undlod de alligevel at stemme, da de, som Berg sagde, ikke vilde forhindre deres Venner i det Forsøg, de gjorde paa at komme til Forstaaelse med Højre. Den foreløbige Lovs Udskillelse blev saaledes vedtaget, og efter tre Dages Forhandling blev den den 7de November forkastet med 73 Stemmer mod 27. Selve Finansloven gik enstemmig til anden Behandling. Mange af Venstre afholdt sig fra at stemme.

I et Møde, som blev holdt tyve Minuter senere, indbragte Klein et Forslag til en midlertidig Finansbevilling, som skulde gælde til den 31te December. Den maatte vedtages inden den 8de November Aften, da man ellers, efter at den foreløbige Lov var forkastet, igen vilde staa paa bar Bund. Kleins Forslag blev hurtigt behandlet flere Gange og ændret saaledes, »at det mindre ordret kom til at stemme med den provisoriske Lov«. Der var kommen en forfærdelig Travlhed over Rigsdagen; den arbejdede denne Dag med et saadant Hastværk, at dens fleste Medlemmer maatte blive i dens Lokaler fra om Formiddagen til sent paa Aftenen. Da Folketinget havde givet »den midlertidige« tre Behandlinger, gik den til Landstinget, der ogsaa underkastede den tre Behandlinger; men da

det gav Forslaget en Tilføjelse om, at kun de overordentlige Udgifter, som angik »begyndte eller forberedte Arbejder og Foranstaltninger«, maatte optages paa Bevillingen — gik Forslaget atter tilbage til Folketinget, der fastholdt sin tidligere Opfattelse. »Landstinget vilde imidlertid lige saa lidt give efter, men genoptog atter sin Form.« Det saa et Øjeblik ud til, at der intet Forlig skulde komme i Stand, og Berg begyndte allerede at glæde sig til, at Forsøget skulde glippe. Det var allerede langt ud paa Aftenen; inden Midnat skulde man være færdig, om man ikke atter vilde risikere at faa en ny »provisorisk«.

Der blev nu forhandlet ivrigt, ja, »med stigende Heftighed« i Værelser og Gange og Vinduesfordybninger mellem Rigsdagsmænd af begge Ting og af alle Partier, og endelig henvendte nogle af Folketingsflertallets Ledere sig til nogle af Landstingets Medlemmer og erklærede sig villig til Overenskomst, naar Landstinget vilde stryge Ordene »eller forberedte«. Man enedes da med Regeringens Tilslutning om at nedsætte et Fællesudvalg, hvortil Folketinget valgte Klein, Scavenius, Bojsen, Holstein, T. Nielsen, Clausager og Høgsbro. Med Undtagelse af Clausager enedes man om i den nævnte Indstilling at udelade: »eller forberedte«, og fremlagde derpaa en kort skriftlig Betænkning i Møder i hvert Ting for sig. Landstinget vedtog Indstillingen og Lovforslaget enstemmig Kl. 9⁵⁵. Lidt senere — Kl. 10 — vedtoges de ogsaa i Folketinget, hvor de blev anbefalet af Holstein, medens Berg udtalte sig tvivlende. Han vilde dog ikke komme nærmere ind paa den Forskel, der var mellem det Mindretal, hvortil han hørte, »og vore sædvanlige Meningsfæller; dens Betydning vil mindre afhænge af, hvad der er sket, end af Fremtiden. Da Provisoriet erkendes for virkelig forkastet ved Flertallets Forslag, gaar vi med dertil; men selv efter at Adskil-

lelsen har fundet Sted, spørger den 12te April gennem ethvert Tal paa det forelagte Finanslovsforslag, og skønt vi ikke vil modsætte os dets Overgang til anden Behandling, kan vi dog ikke stemme derfor.«

Estrup begav sig straks til Amalienborg og erhvervede Kongens Underskrift, »og saaledes kom Landet da, efter en Forhandling, hvis Lige hidtil ikke havde været kendt hos os . . . atter ind i lovlige Tilstande«.

Det »Forlig«, som saaledes kom i Stand hin 8de November 1877, er jo blevet forskellig bedømt. Fra »radikal« Side er det altid blevet stærkt angrebet og betegnet som et stort Nederlag for Venstre; medens de »moderate« har forsvaret det og hævdet, at det kun var et Forsøg paa at komme til Forstaaelse med den Del af Højre, som endnu bevarede en Rest af Kærlighed til vor fri Forfatning. Vel forandrede Venstre »Taktik« — som Tange har sagt det en Gang — og vel vilde Høgsbro nok indrømme, at »Folketinget havde gjort et Tilbageskridt« — men det var sket af »Kærlighed til Fædrelandet og med et klart Blik for, hvad der i Øjeblikket tjente alle Parter bedst«, nemlig, »at der kunde blive Tid og Plads til en nærmere Forhandling«. Her skal ikke gøres noget Forsøg paa at dele de stridende Venstremænd imellem. Men en Ting maa Læserne ikke glemme at fastholde, naar de læser om de bitre Kampe, som i den følgende Tid blev ført mellem de »radikale« og de »moderate«, at det var frisindede og fædrelandskærlige Mænd, der her kæmpede mod hverandre.

Om den politiske Stilling i den nærmeste Tid efter den 8de November fortæller Tange i Breve til Winckler. Den 20de November skriver han saaledes:

»Arbejde er der ikke meget af herinde, idet kun Finansudvalget og nogle enkelte Smaaudvalg har noget at bestille . . . Her gaar stadig Rygter om Ministerkriser; men det er aldeles sikkert, at Situationen endnu

ikke er modnet til at medføre en saadan, og at den i det tidligste vil blive det til Jul. Der arbejdes imidlertid paa at skabe en saadan Situation, idet Bojsen og Holstein i Dag er traadt sammen med Klein og Rimestad for at forsøge en Udjævning af Konfliktspørgsmaalene paa Finansloven for derigennem at bane Vejen for det ny Ministerium. At de nationalliberale er tilbøjelige til Forlig for Øjeblikket, synes der at være nogen Mulighed for efter nogle af deres Blades Udtalelser, og det gælder derfor om at nytte Tidspunktet. De radikale Venstremænd har lovet ikke at lægge os Hindringer i Vejen for Forhandlingerne; de venter vel sagtens, at vi bliver narrede af de nationalliberale, og saa vil de jo selv komme til at staa med Palmer i Hænderne paa Folkemøderne som dem, der ikke har haft noget at gøre dermed. Men selv med Fare herfor maa en Forhandling prøves; thi det er den eneste Vej til at komme ud af Uføret paa, som i den nærmeste, ja, maaske i en længere Fremtid er mulig.

E. Sk. Det er en Selvfølge, at hvad jeg har meddelt om Venstres Underhandlinger med Højre, er aldeles privat og fortroligt.«

I et Brev, skrevet ti Dage senere, hedder det:

»I Politiken intet nyt, men Underhandlingerne fortsættes. Hvad siger ellers mine Venner fra Landet om Stillingen? Billiger man, at der forsøges Overenskomst fra vor Side for at bevare den lovlige Tilstand?«

Den 9de December skriver han (fortroligt) til sin Ven:

»Kære Hr. R. Winckler!

Endnu er man ikke kommen til noget Resultat herinde angaaende Overenskomsten. Folketingets Højre tør ikke træde selvstændigt op uden Hensyn til Landstingets Flertal, men Landstingets Flertal vil ikke rigtig give Slip paa Ministeriet. Der er derfor for Tiden Udsigt til, at Overenskomsten foreløbigt brister, men den er derfor ikke opgivet; thi der er ved de stedfundne Forhandlinger bragt en Spaltning til Stede i Ministeriets Parti, som nok skal gribe videre om sig, naar Venstre blot ikke ved uforsigtige eller udfordrende

Skridt smeder dem sammen igen. I Folketinget bestaar Ministeriets Parti kun af Kammerherre Scavenius og Rosen, og alle de øvrige Højremænd venter kun paa en gunstig Lejlighed til offentlig at skille sig fra dem, og Estrup har hidtil ved sin Stædighed bidraget godt til at forøge Spaltningen. Da Klein forleden paa Højres Vegne henvendte sig til Estrup for at erfare hans Mening om de paatænkte Overenskomstforslag, saa blev han ligefrem afvist af Ministeren med Beskyldning om, at det var hans Hensigt at underminere Ministeriet. Det var jo Kleins Hensigt at lægge en Bro, hvorpaa Ministeriet med saa lidt Tab af Ære som muligt kunde trække sig tilbage, og han skal ikke glemme dem, at de møder hans Forsøg paa en saadan Maade. I Landstinget er det værre; thi Godsejerne og Knaldproprietærene er fanatiske; men det gør endda mindre til Sagen; thi de har ikke Flertal, naar de staar ene, men Krieger og Ploug med den yderste Fløj af de nationalliberale vil heller ikke finde sig i Billighed og gør for store Fordringer til Folketingets Eftergivenhed; men naar man blot giver Klein og Hall Tid til at bearbejde dem, saa gaar det nok, og desuden lader det til, at Stemningen i København, navnlig blandt Handelsstanden, er ved at vende sig, idet man der under de vanskelige økonomiske Forhold grumme nødig vil vende tilbage til provisoriske Tilstande. Venstre kan altsaa tage sig det temmelig let, om Overenskomsten for Øjeblikket brister; thi naar vi træder besindigt op, vil Situationens Udvikling med Nødvendighed medføre en saadan senere.«

I næste Brev til Winckler (den 17de December) skriver Tange:

»Berg bliver mere og mere rebelsk. Hver Gang vi i Venstres Partimøder har en Sag til Behandling, som strejfer ind paa det storpolitiske Omraade, saa siger han: »Jeg skal ikke her udtale nogen Mening om det Skridt, som d'Hrr. vil foretage sig; men jeg forbeholder mig i Salen at motivere min Stilling og udtale min Mening om Spørgsmaalet.« Vi er stadigt udsat for, at han falder os i Flanken under den offentlige Forhandling, og i Dag, da Forlængelsen af den midlertidige

Finanslov var til tredje Behandling, traadte han op med Beskyldninger imod os, som Bojsen maatte tilbagevise. Denne Stilling er uholdbar i Længden, og hvis han ikke holder op hermed, maa Partiet skilles ad. Det er naturligvis Bergs Mening at ophidse Vælgerne imod os for om muligt at forhindre Dannelsen af et »Miskmaskministerium«, som han kalder det.« . . . Brevskriveren har dog »det Haab, at Berg ikke faar noget stort Tal med sig paa sine eventyrlige Farter«.

Den midlertidige Bevilling gjaldt kun til Nyaar, og derfor forelagde Finansministeren den 14de December et Forslag om dens Forlængelse til Finansaarets Udløb. Uden Vanskelighed gik dette gennem Rigsdagen og udkom som Lov den 20de December. Forslaget om en Finanslov for 1877—78 hørte man ikke mere til; man lod det stille hensove i Udvalget. Hovedinteressen samlede sig om Finansloven for 1878—79.

Man huske, at to af de »konstitutionelle Punkter« var Kronborg Amtstue og Stiftsmidlerne. Det første Spørgsmaal skaffede man ud af Verden, idet »Det forhandlende Venstre« i Forening med Højre fik det taget ud af Finansloven og løst ved en særskilt »Lov om Nedlæggelse af Kronborg Amtstue«. Spørgsmaalet om Stiftsmidlerne »kom derimod til at spille en vis Rolle under den fortsatte Behandling af Finansloven«.

Berg og hans Venner, »Det ikke forhandlende Venstre«, var dog utilfreds med Ordningen af det første Spørgsmaal, og det kom under Behandlingen heraf til et lille skarpt Sammenstød mellem ham og Holstein-Ledreborg. Ligeledes udtalte han sig ved den midlertidige Finanslovs tredje Behandling mod Flertallets Politik, hvorfor han blev imødegaaet af Bojsen. Det er dette Optrin, Tange omtaler i sit Brev til Winckler den 17de (se foran).

Det ny Aar — 1878 — blev et sørgeligt Aar for Venstre. Spliden i Partiet mellem »de ikke forhand-

lende«, »de radikale«, som de kaldtes, og »de forhandlende« eller »moderate« bredte sig mere og mere. Berg, der hidtil tilsyneladende havde stillet sig neutral og ikke offentlig lagt sine Partifæller Hindringer i Vejen for deres Forhandlingspolitik, begyndte nu ved Nyaarstid at gaa angrebsvis til Værks, og han, saavel som »Morgenbladet«, der helt stillede sig paa hans Side, rettede nu en skarp Kritik mod deres tidligere Venner, som beskyldtes for at have opgivet Venstres Formaal og at føre hemmelige Underhandlinger med Højre. Forholdene inden for det store Venstreparti forværredes Dag for Dag. Allerede den 9de Januar skriver Tange til Winckler (efter at han først har ønsket denne til Lykke med, at han er valgt ind i Nyborg Byraad):

»Berg breder sig og er saa selvbehagelig vel til Mode. Hvor mange af Partiet der billiger hans Rumlerier, ved jeg ikke . . . men af de fynske Rigsdagsmænd er der ingen, der er med ham dertil undtagen G. Petersen og maaske Tang . . . Om Højre har faaet mere Mod derved, vil vise sig, naar vi nu skal til at fortsætte Forhandlingen om Finansloven.«

Et Par Dage senere, den 15de Januar, hedder det i et nyt Brev:

»Det er galt med Berg herinde; han og »Morgenbladet« gør jo alt muligt for at forkludre os Stillingen ved at umuliggøre, at Forhandlingerne fører til noget Resultat.« Han omtaler derefter, hvorledes baade Hørup og Berg har optraadt meget illoyalt over for deres Partifæller. »Hørup har udtalt, at vi i Grunden er nationalliberale, og at han vilde anse det for naturligt, at vi gaar i Parti sammen med dem.« Men som Forholdet er mellem Venstre indbyrdes, kan det ikke blive ved at gaa. »Hvad Højre vil, hører vi ikke meget til. De vil sagtens afvente og se, hvilken Virkning Bergs Optræden kan gøre. Det kan gerne være, at han kan ødelægge os Stillingen saadan, at der ingen Overenskomst bliver mulig; thi Højre gør jo færre Indrømmelser,

jo mere Mod der bliver sat i dem ved Venstres Spalting.«

Helt opgivet Haabet om en Overenskomst har Brevskriveren dog ikke endnu, men »man maa under saadanne Situationer forberede sig paa det værste«.

Finansudvalget arbejdede under alt dette kraftigt paa Finanslovforslaget for 1878—79. Den 18de Januar blev der nedsat et Underudvalg paa otte Medlemmer fra begge Sider, samtlige fire Medlemmer fra Højre, og fire fra Venstre, for at prøve, om der i en snevrere og som Følge deraf mere fortrolig Kreds kunde opnaa Enighed om Tvistepunkterne, navnlig da om de tilbagevendende, fra forrige Aar kendte »uantagelige Punkter«. Saa stor Tillid og Anseelse nød Tange i sit Parti, at han sammen med Holstein, Bojsen og T. Nielsen blev valgt ind i dette Udvalg. Dagen efter, at det var nedsat, meddeler han Winckler:

»Overenskomst er der ikke megen Udsigt til for Øjeblikket. Det lader til, at Bergs Optræden har sat Mod i de nationalliberale . . . De vil ikke træde i offentlig Opposition mod Estrup . . . De vil ikke være med til at sælge Ministeriet for at faa en Finanslov. Ministeriet skal gaa aldeles frivilligt . . . Sørgeligt er det jo, at Højre sætter Hensynet til et frihedsfjendsk Ministerium over den lovlige Orden «

Da »Morgenbladet« i Stedet for at være med til at neddæmpe Striden i Venstre tværtimod paa det stærkeste bidrog til at opflamme den, henvendte nogle af Partiets Medlemmer, ialt syv — hvoriblandt Tange og Jørg. Pedersen — sig til Partiets Bestyrelse med Anmodning om at faa et Partimøde sammenkaldt til Overvejelse af dette Forhold.

Mødet kom i Stand, og af de mødte stemte seksogtyve for at sende »Morgenbladet« en Skrivelse, hvori de — efter først at have udtalt en Beklagelse af den

indbyrdes Strid i Venstre, som »der ikke er tilstrækkelig Anledning til, da ingen af Parterne har Grund til at sigte hinanden for at ville fravige Venstres Program« — til Slutning anmoder Bladets Redaktion om, at »den for sit Vedkommende vil virke hen til, at den begyndte Strid i Venstre kan ophøre, og et enigt Sammenhold i Partiet styrkes og fremmes«. Femogtyve Medlemmer (Berg, Busk, H. P. Andersen, Hørup, Tauber o. s. v.) stemte mod Skrivelsen, og seks undlod at stemme.

Skrivelsen opnaaede naturligvis ikke sin Hensigt. »Morgenbladet« blev bare endnu mere kritisk over for »de moderate«, og uden Venstres eller dets Bestyrelses Vidende og Vilje meddelte det rask væk, hvad der passerede i Partiets private Møder.

Den 7de Februar afgav Finansudvalget sin Betænkning. Medens Berg i en Aarrække havde været Ordfører for Finansloven, var det denne Gang Holstein, der havde overtaget dette Hverv. Endnu ved Finanslovens anden Behandling var man ikke bleven enig om Stridspunkterne. Det kom ved denne Lejlighed til overordentlig skarpe Sammenstød mellem Berg og Holstein. Berg modtog for Resten i disse Dage Takadresser fra flere Egne i Landet. Dette omtales af Tange i et Brev til Winckler den 23de Februar saaledes:

»Er De og mine andre Venner i Valgkredsen paa Deres Post, for der kastes Garn ud i denne Tid? Berg har ekspederet flere Hundrede Breve i den senere Tid, og der begynder at indløbe Svar i »Morgenbladet« i Form af Telegrammer og — Takadresser til ham. Takadresser!!! Til Estrup i Sommer — til Berg nu — de intransigente ligner hinanden under alle Himmelegne og til alle Tider. Flertallet respekteredes af Højre, saa længe det selv var i Flertal — ikke længere. Flertallet i Partiet respekteredes af Berg, saa længe han var i Flertal, men i 1875 respekterede han kun de 22 og i 1878 det samme. Men Venstre kæmper ikke for at

skaffe et Kammeraderi, som ikke respekterer Flertallet, bort, for at faa et andet Kammeraderi, som heller ikke respekterer det, i Stedet. Det ser en Del af de menige Mænd i Venstre ikke klart endnu — men de skal nok lære det. Det ser en Del af den menige Befolkning ude i Landet heller ikke, men de kommer til at lære det — om det gøres nødvendigt — (men derfor bevare os Gud) — igennem ny Nederlag; thi dette vil upaatvivlelig blive Følgen, hvis Bergs Politik bliver den sejrende, hvilket jo vil sige det samme, som at Magten skal afgøre Sagen, hvis Modstanderne ikke underkaster sig ham. De har vel set i »Morgenbladet« — det af-dankede Fællesorgan, som det selv kalder sig —, at den Sten, som Venstre i Efteraaret snublede over, bærer Ledreborgernes adelige Vaabenmærke. Dette bliver Stikordet, Holstein skal mistænkeliggøres — alle vi andre med — men først og fremmest Holstein — vi som forførte — han som Forføreren, og det adelige Vaabenmærke skal der gøre sin Tjeneste. Berg gav Parolen i Tirsdags Aftes. »Han kunde kun forstaa Holsteins Stilling, hvis denne var traadt ind i Venstre for at narre Partiet bort fra sit Program . . .« Mon Vælgerne vil gaa paa den, — at naar en Adelsmand slutter sig til Venstre, men ikke vil følge Berg, saa maa han være en Kæltring. Berg og »Morgenbladet« og »Dagens Nyheder« og »Den Konservative« synes at være enige om, at anderledes kan det ikke være . . . Jeg venter paa, at der ogsaa fra min Kreds skal komme en eller anden Tilkendegivelse i »Morgenbladet« om, at Stemningen var radikal; thi nogle af Bergs mange Breve maa jo sagtens være sendt dertil.«

Og han beder Winckler, som kommer i Forbindelse med mange Folk, »holde skarpt Udkig«, om noget saadant skulde vise sig.

Imidlertid arbejdedes der mellem anden og tredie Behandling med stor Styrke, for at der kunde blive tilvejebragt Enighed om Finansloven. Finansudvalget nedsatte et Underudvalg, som kom til at bestaa af de samme otte Mænd som tidligere. Da Tauber ved denne Lejlighed spurgte, om det var Mening at komme overens

med ham og Berg, tilbød Tange at træde tilbage, for at en af dem kunde faa Plads i Underudvalget. Men de undslog sig. De vilde ikke ind i Udvalget. »Hvad Tauber havde sagt, var kun for at gøre Vrøvl,« siger Tange i et nyt fortroligt Brev til Winckler, den 1ste Marts, og han fortsætter: »Underudvalget fik endvidere Bemyndigelse til at supplere sig med Medlemmer uden for Finansudvalget, og det er bestemt at tilkalde fra Venstre B. Christensen og Høgsbro og fra Højre Klein og Rimestad. I de nærmeste Dage vil det altsaa blive afgjort, om vi skal have en Finanslov eller et Provisorium.« I Brevet* udtaler han endvidere sin Glæde over, at hans Politik har Vælgernes Tilslutning. »Selv i Frørup« er der intet i Vejen, og »naar der ikke er noget i Vejen der, skulde det være sært, om der er noget andre Steder.«

Det nedsatte Udvalg arbejdede altsaa for en Overenskomst, og en saadan kom i Stand, idet man enedes om en ny Affattelse af Stridsspørgsmaalene. Spørgsmaalet om Stiftsmidlerne blev ordnet saaledes, at »Regeringen bemyndigedes til af de Midler, der i Afdrag i større Præstekalds Indtægter uden særlig angivet Øjemed er inddragne under Stiftsmidlerne, at anvende indtil 25,000 Kr. som Tillæg til utilstrækkelig lønnede Embeder, dog at intet Præstekald derved bragtes op til over 2400 Kr.« Desuden var det »forhandlende« Venstre villigt til at give nogle yderligere Bevillinger til Forsvarsvæsenet, »navnlig saadanne, som kunde tjene til at styrke Forsvaret under en maaske hurtig udbrydende Krig«. — Forholdene i Evropa var paa dette Tidspunkt noget spændte, og det saa en lille Tid ud til, at der skulde blive Krig mellem England og Rusland.

Den 4de Marts kan Tange melde Winckler, at Underudvalget er kommet overens om Finansloven.

»Hvis Overenskomsten lykkes, saa vil vi faa en Finanslov, som er en Ydmygelse for Ministeriet, og det

saa meget større, som Landstinget, der er deres eget Kød og Blod, maa, tvunget af Omstændighedernes Magt, være med til at tilføje dem den . . . Det er Kleins Mening, at Ministeriet ikke møder os mere, naar denne Samling er forbi. Men selv bortset herfra, naar vi har Valget imellem enten selv at give en Finanslov, som holder det inden for snævre Grænser, eller ingen at give og saa lade det selv tage en, som vi ingen Indflydelse har paa, saa siger jeg, at vi er bedst tjent med allesammen at vælge det første, idet Ministeriet ikke vover at krænke en Finanslov, hvorom hele Rigsdagen er enig . . . Naar man betænker, at vi har et Ministerium, som er Grundlovsbrydere, at det støttes af fireogtredive fanatiske Godsejere og Knaldproprietærer i Landstinget, som i Grunden ønsker Ministeriets Forbliven og Provisoriets Fortsættelse, saa er det, at vi kunne tvinge dem til at modtage en Finanslov som denne, en Sejr for os, og den sikreste Vej til at blive Ministeriet kvit.«

Men i disse Dage — omkring ved den 8de Marts — traadte Berg i Spidsen for fireogtyve Medlemmer ud af »Det forenede Venstre«, der nu sank ned til et Antal af omtrent fyrretyve. Det var et uerstatteligt Tab for Partiet, der vel endnu en Stund, om end, skulde man synes, med noget tvivlsom Ret, kaldte sig »Det forenede Venstre«. Den indbyrdes Splid havde altid været Venstres Ulykke; hver Gang, naar Forholdene var vanskelige, naar det kneb, viste den sig. Længe havde man holdt den inden for Partiet; men i den senere Tid var den, som vi har set, kommen saa voldsomt og aabenlyst frem, at det umulig kunde gaa længer. Nu revnede det. Men med det samme tabte den forsonlige Del af Højre noget Respekten for Venstre, og Estrupperne eller de fanatiske Højremænd fik atter Mod til at vise sig krasbørstige og holde paa deres kære Regering. Man ventede igen at kunne »knuse« Venstre, hvis Haab om at vinde frem nu betydelig formindskedes. Den Sejr,

som Venstre havde talt om, og som mange havde troet var nær forestaaende, skødes ud i en ubestemt Fremtid.

Et Par Dage efter, den 11te Marts, skriver Tange til Winckler:

»Nu er altsaa »Det forenede Venstre« faldet fra hinanden, noget, som jo maatte ventes efter alt, hvad der er foregaaet denne Samling igennem, Naal det var jo ikke det, man ventede for nogle Aar siden, at Partiet ikke skulde naa videre end til at vække Folket til Bevidsthed uden at bringe noget positivt Resultat til Veje. Vi vidste vel, at det kun var et Tidens Barn og som saadant forgængeligt; men at Opløsningen skulde indtræde under Ministeriet Estrup, havde vel de færreste ventet. Men Partiet har alligevel gjort sin Gerning, og den vil ogsaa bære sin Frugt til Gavn for Folkeudviklingen, og hvad det ikke har kunnet gennemføre, vil komme frem ad andre Veje og ved andre Midler, hvis ellers den Vækkelse duer noget, som Partiet har haft i sit Følge. At der er en Del af den, som ikke er af det gode, ser man nok, og det vil komme klarere frem nu, da de vilde Kræfter kommer til at virke uden at være bundne af det Hensyn, som Partiforholdet fordrede, men som ganske vist kun har været et Skin denne Samling igennem.«

Tredje Behandling af Finansloven, som fandt Sted i Dagene fra 11te til 14de Marts, optoges især af en voldsom Kamp mellem Berg og Holstein. Det var ved denne Lejlighed, den sidste spurgte Berg, hvilke Midler han havde til at gennemføre sin Politik, hvortil Berg svarede, at han havde de grundlovmæssige, Valgretten og sejt Modstand. Holstein: »Men naar der nu ingen Opløsning kommer?« Berg: »Den kan komme, naar vi nedlægger vore Mandater.« Holstein fandt ikke dette Svar fyldestgørende. Endnu adskillige Gange bad han Berg om at nævne Midlerne, uden at dog denne med sine Svar tilfredsstillede ham. Man kan ikke tilbageholde den Bemærkning, at de Herrer maatte heller have ladet den Forhandling ligge og ikke have talt saa

meget om Midlerne, som de nok begge to lige lidt saa sig i Stand til at nævne. De var begge ilde stedt, og ingen af dem formaaede at vise en Vej, der hurtig vilde føre til Maalet.

Foruden Berg talte endvidere af »de udtraadte« Hørup, som blandt andet udtalte: »Hvad vi andre vil er klart; vi vil give Befolkningen Valget mellem dem, der er blevet trætte og faldet fra, og os!«, Alberti, Tauber med flere. Fra »Forhandlingsmændene« Side talte Holstein, Bojsen og V. Holm med flere. Tange var ikke iblandt Talerne (han talte slet ikke i Tinget i denne Vinter). Skarpest faldt Ordskiftet den 14de om Aftenen, og først efter Midnat foregik Afstemningen, der gav det Resultat, at Finansloven blev vedtaget med 64 Stemmer mod 31. De 31, og navnlig da Berg, maatte i den følgende Tid høre, at han først; da han vidste, han var i Mindretal, havde Mod til at stemme mod Finansloven. Tidligere, da han havde kunnet forhindre, at Estrup kom paa lovlig Grund, havde han nøjedes med at sige: Stemmer ikke.

Blandt de 64 var Høgsbro, som, efter hvad der den Gang blev fortalt, skal have næret store Betæneligheder ved at gaa med til at give Estrup en endelig Finanslov — især da man ingen Sikkerhed havde for, at han saa vilde gaa sin Vej. Og det var først efter længere Overvejelser, og efter at han i de gamle Rigsdagstidender havde set, at saa afgjorte Frihedsmænd som Jakob Kr. Lindberg og Tscherning med mange flere i 1854 havde stemt for en Finanslov til Ministeriet Ørsted, som jo ogsaa (i 1853) havde udstedt en provisorisk Finanslov. Dette skal have bevirket, at han ogsaa gik med. Naar saa udmærkede Frihedsmænd som de nævnte kunde være med til at bevilge Ørsted en Finanslov, kunde det vel ogsaa forsvares at stille sig paa lignende Maade over for Estrup.

Den 26de Marts vedtoges Finansloven i Landstinget. Paa denne Tid førtes der paa Fyn en ivrig Forhandling om den fynske Vælgerforenings Forhold til Grundlovsværneforeningen. De forhenværende Folketingsmænd Kr. Madsen (Aarslev) og H. Madsen, Rønningesøgaard, Folketingsmand M. Pedersen samt Højskoleforstander Jens Lund udtalte sig for en Sammensmeltning af de to Foreninger, hvorimod Folketingsmændene J. Pedersen og A. Tange bestemt fraraadede det. Gennem større og mindre Artikler i »Fyns Tidende« udviklede disse Mænd deres Anskuelser. Hovedgrunden for Pedersens og Tanges Stilling var især den, at Flertallet af Grundlovsværneforeningen var stærke Modstandere af Forhandlingspolitiken, medens Vælgerforeningens Styrelse sluttede sig til denne. Flertallet af de fynske Venstrevælgere fulgte Tange og Pedersen.

Den 30te Marts sluttede Rigsdagen, uden at en eneste Lov af Betydning var bleven gennemført.

Samme Dag udgik to Fællesudtalelser fra Venstrefolketingsmændene til deres Vælgere. Den ene var underskrevet af 36 af »de forhandlende« eller »de moderate«, som de nu for det meste benævntes. Den anden var underskrevet af 28 af »de ikke forhandlende«, der noget vel fordringsfuldt kaldte sig »Folketingets Venstre«; ude i Befolkningen gik de gerne under Navnet »de radikale«. Begge Udtalelser søgte at bringe Underskrivernes Færd i Overensstemmelse med »Det forenede Venstre«s Program. De moderate erklærede Forhandling for Rigsdagens eneste Middel, saa i Ministeriet Estrup en Hindring for Reformers Gennemførelse og beklagede Partiets Splittelse. De radikale misbilligede, at Forhandlingerne i den nu sluttede Samling saa meget havde trukket sig tilbage fra Rigsdagssalens Offentlighed, saa i Overenskomsten om Ændringsforslag til Finansloven en Sammenslutning af tidligere Modstandere og

beklagede Frugten heraf, »en regelmæssig Finanslov til de samme Mænd, som havde underskrevet Provisoriet. Derved er Bevillingsretten formentlig bøjet under Provisoriet, den almindelige Valgret under den privilegerede. Hvis Vælgerne godkender dette, opgiver de Demokratiets grundlovmæssige Krav paa Ligeberettigelse. Det er kun et Mindretal, der fastholder Programmet fra 1870, men ved at bruge deres Valgret har Vælgerne Magt til at billige eller misbillige, hvad der er sket, og til at faa deres Sag ført med større Styrke paa Tinge.« Skatteenægtelse fraraadtes dog af begge Grupper, og ingen af dem gav nærmere Oplysninger om, hvordan de vilde stille sig i næste Samling.*)

Forhandlingsmændenes Forventning eller Haab om, at Estrup skulde gaa af, blev, som bekendt, sørgelig skuffet. En stor Del af Højre ønskede ganske vist Ministeriets Afgang, men Ministeriet, der havde stærk Støtte i Landstinget, brød sig vel om dette Ønske; det blev ganske rolig siddende. Det mere rolige Højres Afmagt og den bitre Strid i Venstre var vel nok Grunden til, at Regeringen saaledes kunde lade som ingen Ting og køre videre. Den havde Kongens Tillid, og paa hans Aarsdag udnævntes endogsaa Estrup til Elefantridder, og de andre Ministre modtog ligeledes høje Ordens-tegn. Den Del af Højre, som havde ønsket Ministeriets Fratræden, lærte snart at bøje sig, og nu kunde man i Højrepressen læse, at Regeringens Forbliven var en Nødvendighed, ikke alene for de ydre men ogsaa for de indre Forholds Skyld. Hvor lidt Hensyn Estrup tog til Folketinget, viste han snart efter ved paa egen Haand — uden Rigsdagens Samtykke — at byde Selskabet for Randers—Grenaabanen en Forstrækning af Statskassen paa 770,000 Kroner, imod at Selskabet forpligtede sig til, inden et Aar var omme, at overdrage

*) Se: Thrige og »Dansk Folketidende« 1878.

Banen til Staten paa de i en mulig Lov vedtagne Betingelser. Hvor egenraadigt! Da Regeringen ved en kongelig Resolution fik Lejrsamlingen, som sædvanlig i Følge Lov holdtes ved Hald, forlagt til Dyrehaven, vakte dette naturligvis megen Misfornøjelse, og der var vist mange flere end Høgsbro, der deri saa en Antydning af, at man vilde tage Parti for Rusland og søge at værne sig mod England. En forfærdelig Politik! Heldigvis drev da Faren, som den Gang truede Verdensfreden, over. Der blev ingen Kamp mellem Rusland og England (»Elefanten og Hvalfisken«).

Det Bergske Venstre havde straks efter dets Udtrædelse dannet et Parti under Ledelse af et saakaldt »Forretningsudvalg«, der bestod af Berg (Formand), H. P. Andersen, Jens Busk, Hørup og Tauber. Disse fem Mænd var Partiets Førere.

Det forhandlende Venstre havde eller fik snart en Bestyrelse paa ikke mindre end elleve Medlemmer, hvoraf her skal nævnes Bojsen, Holstein, Høgsbro, T. Nielsen, Tange, V. Holm og B. Christensen (der dog var en Mand paa seksoghalvfjerdsindstve Aar). De fem førstnævnte var ved denne Tid de moderates mest »fremragende Mænd og egentlige Førere«.

De to Grupperes Fællesudtalelser dannede som en Indledning til den heftige Kamp, der denne Sommer blev ført mellem de forhenværende Partifæller, en Kamp, som i Omfang og Skarphed langt overgik den i 1875 mellem de 22 og de 30.

Paa Fyn, og ikke mindst i Nyborgkredsen, var man belavet paa at tage mod Berg og hans Venner, naar de, som man ventede, snart vilde indfinde sig. Af de fynske Venstrerigsdagsmænd hørte syv til de forhandlende og tre til de udtraadte. De fleste af de første holdt nu Vælgermøder allerede i de første Dage af April. Saaledes da ogsaa Tange.

Den 1ste April skriver han til Winckler, at han »har bestemt denne Gang ikke at holde noget Møde i Nyborg, men udsætte dette til Maj Maaned. Hvis der skal være et stort Møde med Berg og Holstein o. s. v., saa passer ogsaa den Tid bedre, naar Landboerne faar Saatiden overstaaet.«

Han begyndte da sine Vælgermøder i Saaderup Søndag den 7de April. Efter at have gjort Rede for den Politik, han havde været med til at føre i den afsluttede Samling, kom det til et lille Sammenstød mellem ham og hans gamle Ven H. Madsen, Rønningesøgaard.

H. Madsen fandt, at det forhandlende Venstre have opgivet sit tidligere Maal gennem Finansloven at fremtvinge en Regering, som tog Hensyn til det menige Folks Ønsker; det havde borttaget en af Grundlovens Grundpiller og erklæret sig fallit over for sine tidligere Grundsætninger. Følgen vil være, at naar et Ministerium herefter ikke kunde faa en Finanslov, som det ønskede den, kunde det blot true med en provisorisk for at faa Folketinget til at give efter.

Tange trøstede sig over de haarde Beskyldninger ved den fuldstændige Mangel paa Bevis for dem; thi de var usande og urigtige fra Ende til anden. Den provisoriske Lov var jo den 7de November bleven forkastet saa kraftigt som muligt, og dens Ulovlighed var derved udtalt af Folketinget. Selve dens enkelte Poster havde Tinget i det væsentlige sluttet sig til i Foraaret 1877, og det havde derfor mindre at betyde, at man paa ny godkendte dem for Tiden efter den 8de November. Havde Højre i Aar gentaget Fordringen om ubetinget Underkastelse paa de fem Punkter, vilde han have foretrukket et nyt Provisorium; men da Højre i Aar søgte en Overenskomst om dem, vilde han ikke gøre sig skyldig i den samme Fejl, Højre havde begaaet i Fjor. Det var derfor en aldeles uvederheftig Paastand, at et Ministerium kunde faa, hvad det vilde, ved at true med et Provisorium.

Tanges Svar var, som man ser, meget hvast. Men han vidste ikke selv, siger H. Madsen, at han slog saa haardt, som han gjorde. De to Mænds Venskab led dog intet Skaar derved, og efter Mødet fulgte Tange med Madsen hjem til Rønningesøgaard, hvor de havde endnu en politisk Diskussion, som varede i tre Timer.

Et Par Dage efter — den 10de — blev der afholdt et livligt Møde i Frørup, hvor de ivrigste Venstremænd i Nyborgkredsen altid har haft deres Styrke.

Her optraadte Folketingsmand M. Pedersen mod Tange. »Den 1ste Oktober var Venstre mødt med den Tanke at bekæmpe Ministeriet Estrup paa Liv og Død, men ikke desmindre forhandlede man med Højre uden at sikre sig dets Medvirkning til at faa Ministeriet bort, og man gav det endog en Finanslov og tilføjede Folketinget et uhyre Nederlag, som det ikke vil forvinde i mange Tider. Estrup havde ikke vovet at udstede et nyt Provisorium, og i al Fald vilde Vælgerne nok have kunnet baaret det; men nu kan Taleren ikke være med til at fortsætte en Kamp mod Estrup, i hvert Fald ikke i Forening med Flertallet, der nu to Gange har bøjet sig for Højre; nu maa han i beskedent Mindretal optræde paa en anden Maade. Selv om Estrup gaar i Sommer, og der kom et Par Venstremænd med i et nyt Ministerium, hvad var der saa vundet derved? Vilde deres Stilling ikke snart blive undergravet fra alle mulige Kanter? Den Støtte, de skulde have af et stort Flertal, vilde nu mangle. Men han troede, Estrup vilde blive, eller at der i hvert Fald ikke vilde ske andet end et Personskifte.

Tange var enig med Pedersen i, at Formaålet var at faa Ministeriet Estrup bort og i dets Sted at faa en Regering, som kunde samvirke med Folketinget; men han var ikke enig i, at dette kunde naas ved en Nægtelse af Finansloven. Det var ikke nok, at en Rigsdagsmand havde en Tro eller en Overbevisning om noget, men han maatte kunne give nogen Sikkerhed eller paavise nogen Sandsynlighed for, at det, han vil gøre, ikke fører til det modsatte af, hvad han tilsigter.

Det er en Fejl at ville have sin Vilje straks og, naar man ikke kan faa den, da opgive Kampen i Stedet for at hævde Folketingets Hovedindflydelse paa Finanslovens Behandling. Dersom vi vrager det i Aar, vi selv forlangte i Fjor, faar vi rigtignok ingen Overenskomst; men det kan dog vel ikke være Pedersens Mening, naar vi faar de fem Punkter affattede saaledes, at vi derved opnaar det Værn imod administrativ Vilkaarlighed, som vi i Fjor søgte ved dem. Hvad vilde Vælgerne sige til os, dersom vi kom hjem og sagde, at nu kunde vi i alt væsentligt have faaet det paa Finansloven, som vi forlangte i Fjor, men vi foretrak at sige Nej til det hele? Og vilde Højre ikke sige, at saa havde jo den hele Forhandling om Finansloven været Spilfægteri? Og dog mener Pedersen, at vi ved den Fremgangsmaade skulde have faaet mange af dem over paa vor Side. Det er en meget naiv Opfattelse. Skal vi vente at faa alle rettænkende Mænd paa vor Side, skal vi ikke gøre os medansvarlige for et Provisorium ved at foretrække det for en god Finanslov. Nægtelse af enhver Bevilling og af al Forhandling vil være et ufejlbart Middel til at holde Modstanderne samlede. Saa kom Pedersen med den mærkelige Udtalelse, at han og hans nærmeste Meningsfæller ikke vilde fortsætte Kampen længer. Vil de udtraadte maaske nu til at være ministerielle? Vil de til at støtte Regeringen? Og de vilde heller ikke være med til at støtte et Par Venstremænd i et nyt Ministerium. Det var et smukt Venstresind. Vælgerne havde dog vist en anden Mening og ønskede, at man skulde prøve, hvad et saadant Ministerium maatte kunne udrette, inden man forkastede det. Dersom Pedersen havde kunnet paavise nogen Vej og noget Middel, der havde Sandsynlighed for at kunne føre til Ministeriets Afgang, skulde Taleren saa gerne have fulgt ham; men naar man har spurgt herom, har man aldrig faaet Svar, og det vilde derfor være uforsvarligt paa hele Vælgerbefolkningens Vegne at føre Kampen efter saa uklare og taagede Forestillinger.

M. Pedersen fik derefter atter Ordet for en kort Udtalelse, og Ordskiftet fortsattes endnu i nogen Tid. Som et Vidnesbyrd om, at M. Pedersen ikke var kommen

for at »rive Tange af Pinden«, vilde han sluttelig udbringe et Leve for ham, hvorefter han selv fik et Leve. Tange takkede og udbragte et Leve for et nyt Ministerium, hvori Venstre var repræsenteret. Saa godt som hele Forsamlingen sluttede sig hertil.*)

Ved Mødet i Søllinge den 12te samme Maaned optraadte Forpagter Petersen som nationalliberal. Han udtalte sig til Dels anerkendende om Tanges Virksomhed i sidste Samling og erkendte, at der i tidligere Samlinger ogsaa fra Højres Side havde været vist for meget Stivhed. Det var hans Ønske, at den nuværende Situation maatte føre til frugtbart Samarbejde ogsaa paa andre Omraader end Finanslovens.

Tange var enig heri og foreslog et Leve for, at der maatte blive dannet en Regering, som havde Tillid hos Folketingets Flertal uden at have Mistillid hos Landstingets; thi dette maatte anses for at være en nødvendig Betingelse for Ønskets Virkeliggørelse.

Petersen og Lærer Jessen fra Søllinge udtalte sig herimod, idet de mente, at det var bedst at lade denne Ting staa hen og udvikles af sig selv.

Gaardmændene Frands Jørgensen og Jens Hansen af Søllinge billigede Finanslovens Vedtagelse, men kunde ikke nogen Sinde have Tillid til det Ministerium, der havde udstedt Provisoriet, og fandt derfor det foreslaede Leve fuldt berettiget.

Efter nogen yderligere Diskussion raabte største Delen af Forsamlingen Hurra derfor. Mødet sluttede med et af Frands Jørgensen udbragt Leve for Folketingsmanden, hvori hele Forsamlingen paa faa Undtagelser nær deltog.

Paa alle Møderne var Stemningen overvejende for Tange.

*) Se: »Fyns Tidende« og »Dansk Folketidende« (som har et Uddrag af den udførlige Meddelelse i førstnævnte Blad).

Samtidig hermed og lidt senere holdtes der ogsaa en Række Møder i de andre Landsdele. Ved flere af disse gik Stemningen ikke saa lidt mod »de moderate«.

Ved et Møde i Selskør anden Paaskedag, hvor de mødte for største Delen var radikale, rettede Tauber et stærkt Angreb paa de moderate i det hele, men særlig dog paa de unge fynske Folketingsmænd. »Splittelsen i Venstre,« sagde han, »er denne Gang kommen fra de unge fynske Rigsdagsmænd, til hvem man havde sat saa stort Haab. Hos dem viste den vaklende Aand sig stærkest. Det er ikke nok at have Rigsdagsmænd med Talegaver; men de maa frem for alt kunne staa fast, naar det gælder.«

Ikke længe efter indfandt Berg, Hørup og H. P. Andersen sig til Møder i Beks Kro og Holbæk. Holstein var mødt for at forsvare de moderates Politik; men Stemningen var for de radikale.

De næste større politiske Møder blev holdt paa Fyn og i det sydlige Jylland.

Det paatænkte større Møde i Nyborg blev der ikke noget af. Men i Stedet for blev der af en Del bergske Venstremænd: A. Pedersen og J. Hansen, Nyborg, H. Madsen, Kr. Madsen, Aarslev, J. Rasmussen, Odense, (»en Eventyrer« kaldte Tange ham) og N. Lindberg, Kerteminde, ordnet et Møde i Ullerslev. Som Talere indbød man: Berg, Busk og Hørup, Holstein, Tange og J. Pedersen.

Den 10de Maj, da Mødet var bestemt til at afholdes, stævnedes Folk fra snart alle Kanter af Fyn til Ullerslev, og det var klart, at man ventede et Hovedslag. I det kønne og milde Foraarsvejr samledes man i et Antal af omtrent to Tusind paa en Mark i Nærheden af Stationen. Mødet varede i fire og en halv Time og var overordentlig livligt.

N. Lindberg aabnede det, og H. Madsen var Ord-

styrer. Han bestemte, at de indbudte Talere maatte tale indtil en halv Time første Gang og kun et Kvarter de næste Gange.

Folketingsmand Berg, der hilstes med Hurraraab fra en Del af Forsamlingen, talte først. Han rettede et meget skarpt Angreb paa de forhandlende Venstremænd. Han anklagede stærkt de yngre fynske Folketingsmænd, der var valgt for at fremme folkelig Selvstyrelse, men senere havde svigtet. Han endte med et Leve for den almindelige Valgret, hvorefter han atter fik et kraftigt Hurra. (»Tak for Hilsenen!«)

Tange, der ogsaa modtoges med Hurraraab, talte derefter mod Berg. Hans Tale var som sædvanlig klar og grundig; men han syntes dog at være noget mat. Han kom ikke, som naar han stod over for sine gamle Modstandere i Højre, rigtig i Aande, og han kunde ikke denne Dag rive Folk med sig.

Det kunde derimod den følgende Taler, den unge jydsk Bonde Jens Busk. Han slog vældig løs paa Tange og de moderate i det hele. Han talte til Følelsen; blandt andet henviste han til, hvorledes Højrebladene mishandlede Grundtvigs Tanke om en Højskole i Sorø. Hvorledes kunde nogen tro paa Overenskomst med de Folk? Og da han sluttede med Ønsket om, at vi maatte — som Grundtvig sagde i 1866 — faa det Eftermæle, at vi havde været Friheden tro til Døden — var der baade blandt de ældre og yngre Fynboer stor Begejstring for ham, og han fik et vældigt Hurra. Mange fandt ogsaa, at hans jydsk Bondesprog lød »allerkærest«.

Holstein Ledrebørg, som den Gang stod i høj Kurs blandt Fynboerne, fik derefter Ordet og holdt et glimrende Foredrag. Han optraadte med stor Flothed og talte meget spydigt og vittigt mod de radikale, der først blev tapre, da de vidste, de var i Mindretal. Han fik naturligvis ogsaa sit Hurra.

Hørup talte nu, arrigt og bistert, mod de moderate, særlig da mod Holstein og Tange. Han endte med sit velkendte: »Folket vil dømme os imellem. Døm

paa Valgdagen!« Under hans Foredrag herskede der en Del Uro i Forsamlingen. Han var den af Talerne, der slog mindst an; det var tydeligt at mærke, at han ikke faldt i de fynske Vælgeres Smag. Han fik ganske vist sit Hurra, men det var dog temmelig svagt.*)

Ordstyreren tog af Uroen, som havde hersket, Anledning til at bede Forsamlingen om ikke at afbryde Talerne.

Holstein fik derpaa Ordet for en kort personlig Bemærkning. Naar Hørup havde klaget over, at han havde kaldt de radikales Politik for »letfærdig«, da erklærede Taleren, at han kun havde sagt, at hvis de udtraadte ikke kunde paavise Midlerne, da var deres Politik letfærdig. »Naar de Herrer ikke kunde paavise Midlerne, nuvel, saa var det ikke hans Skyld; det var heller ikke deres Skyld — thi der var ingen!« (Muntherhed.)

Den sidste af de indbudte Talere var Jørgen Pedersen. Han imødegik baade dygtigt og alvorligt Hørups vrede Tale. (Hurra for Taleren.)

Vi skal ikke komme nærmere ind paa det følgende Ordskifte, som især førtes mellem Berg og Busk paa den ene Side og Kl. Berntsen og Holstein paa den anden. Da en Mand under Bergs Tale raabte op til ham: »Hvorfor fik De ikke Ministeriet væk?« svarede han: »Det skal jeg sige Dem, min gode Mand. De har en stor Sten derude paa Marken, som De vil have løftet op. De sender ti Mænd derhen. De ti er i Stand til at løfte Stenen. Men da ser de fem, at der er Lege-stue derovre hos de nationalliberale og løber derhen og leger, og lader saa Sten være Sten. Stenen er Provisoriet, Skatten er Friheden. Men saaledes er det gaaet til, og derfor kommer jeg og mine Meningsfæller og siger til Vælgerne: vi kunde ikke løfte Stenen, fordi de andre løb deres Vej.« Til Tange vilde han sige, at den Forklaring, han i Dag kom med angaaende Landstinget, ikke passede med »Det forenede Venstre«s Program.

*) Der var vist mange, der kunde give Konsul Clausen Ret i, hvad han (privat) sagde til Jens Busk, at »Hørup var den, der mindst gavnede de radikales Sag«.

Tange havde glemt Programmets Ord; han var næsten kommen lige saa vidt som L. Dinesen i Henseende til dets Forstaaelse. (Tange: »Saa—aa!«) »Ja, saa—aa! Jeg har Programmet hos mig (Tange: Ja, jeg kender ogsaa Programmet!«), og jeg skal læse disse Ord op.« Han læste derpaa Sætningen om, at »Folketinget nu som før har Hovedindflydelsen paa Finansloven« o. s. v.*)

Jens Busk udbragte et Leve for den tilstedeværende gamle Frihedsmænd Balthasar Christensens hæderlige Fortid.

Men saa kom Holstein igen og udtalte: »Man skal ikke fornærme en gammel Hædersmand som B. Christensen ved at udbringe et saadant Leve som det, Busk havde foreslaaet. Han vilde bede Forsamlingen give B. Christensen Oprejsning ved et kraftigt Leve for hans Fortid, Nutid og Fremtid.« Dette skete.

Gamle B. Christensen takkede. Hans Bestræbelser havde altid været at kæmpe for Friheden, og han skulde, saa længe der forundtes ham Kraft og Sundhed, vedblive at kæmpe for et enigt, frit og mandigt dansk Folk. For dette udbragte han et Leve. Hans Tale lød underlig gammeldags og højtidelig. Det var, som om han tilhørte en forsvunden Tid.

Stemningen ved Mødet var delt, men dog stærkest for de moderate. En Del Højremænd, deriblandt Konsul Clausen og Forpagter Christiansen, var til Stede; de gottede sig ordentlig, da Berg og hans Hjælpere angreb Tange. Efter Mødet var der Fællesspisning paa Kroen, men kun for Berg og hans Venner. Indbyderne havde nemlig handlet saa taktløst — »sjofelt« kaldte Tange det — at de ikke havde bedt de forhandlende Venstremænd med til denne. De rejste saa med Toget til Odense**).

*) Berg var meget vred og forundret over, at Tange var gaaet med de moderate. »Det er dog forunderligt med Tange,« hørte jeg ham efter Mødet sige til A. Petersen.

***) Om Mødet i Ullerslev se »Fyns Tidende«, »Fyns Stiftstidende« og »Dansk Folketidende«.

Næste Dag var der et lignende Møde i Middelfart. I dette deltog Tange ogsaa — nærmest efter Kl. Berntsens indtrængende Opfordring. Han talte dog ikke. Stemningen var overvejende for Forhandlingsmændene, af hvilke B. Christensen, Holstein og Kl. Berntsen havde Ordet for at forsvare sig mod Bergs og Hørups heftige Angreb.

Den 15de Maj holdtes det tredje store politiske Møde paa Fyn, nemlig i Svendborg. Efter at Berg og Hørup i de mellemliggende Dage havde været i Kolding og Ribe, drog de atter tilbage til Fyn og mødtes saa her i Svendborg med Tange, Berntsen og Pedersen. Der var mødt en 10—1200 Mennesker. Foruden Berg og Hørup var ogsaa Kredsens Rigsdagsmand Tang til Stede, og alle tre rettede de de voldsomste Angreb paa de moderate. Berg sagde blandt andet, at de havde faret op som Løver men var faldet ned som Faar; Fynboerne skulde heller have beholdt de gamle Højremænd end vælge Folk som Berntsen, Tange og J. Pedersen, der nu var akkurat ligesom N. Andersen og L. Dinesen, ja, endnu mere reaktionære. Tange, Pedersen og Berntsen bed godt fra sig. De hævdede Flertallets Standpunkt og tilbageviste Bergs Beskyldninger. Stemningen var her overvejende for den Bergske Politik*), og det var nok vanskeligt for de moderate Rigsdagsmænd at faa Ørenlyd. Da Tange talte, hyssede Forsamlingen, der nok mest bestod af Venstrebønder, ad ham, hvad der gjorde ham meget ondt. At hans egne Standsfæller, fordi de var uenige med ham paa et enkelt Punkt (i det store og hele var der jo ingen virkelig Uenighed), i den Grad kunde miskende ham, det smertede ham.

Hjemkommen fra alle disse Kampmøder, skriver

*) Se dog Tanges Bemærkning i det nedenfor anførte Brev.

han den 17de Maj til Winckler og fortæller ham om sit Indtryk fra disse:

»Det vil nu, haaber jeg, foreløbig være forbi med de politiske Møder. Jeg siger foreløbig; thi det er for meget at vente, at de radikale skal lade os have Ro hele Sommeren — det tør de ikke; thi saa bliver Liden-skabeligheden borte, og det er kun ved at holde den vedlige, at de kunne vente at holde nogen Stemning for sig oppe. Ved Mødet i Ullerslev gik det jo godt. Saa vidt jeg kunde se, var der ikke mange af mine Vælgere paa de radikales Side. De Bergtagne var mest Folk fra alle Sider uden for Kredsen.«

Han fortæller derefter om Møderne i Middelfart og Svendborg. Det sidstnævnte Sted »var Stemningen ved Mødets Begyndelse meget stærk for de radikale, men den aftog betydelig i Styrke under Diskussionen«.

Kun en fjorten Dages Tid fik han Lov til at nyde Hjemmets Fred og Ro, førend han atter maatte til Møder. Den 31te Maj maatte han til Sønderø, da Højmark gerne vilde have ham til at hjælpe sig med et Vælgermøde der. Den 1ste Juni holdt han Vælgermøde i Nyborg. Dagen efter, Søndagen den 2den Juni, deltog han sammen med Harald Holm, Holstein, Kl. Berntsen, J. Pedersen og Pastor Madsen i en stor Grundlovsfest i Højby. Han fremdrog her i sin Tale et Kløverblad af vor nyere Historie, idet han mindede om de tre Mænd: Grundtvig, Tscherning og Balthazar Christensen, hvis Navne paa saa mange Maader er knyttet til vort Frihedsliv. Smukt og klart udviklede han de tre Mænds Betydning for Folkefrihedens Sag her i Danmark.

Den 5te Juni var han i Vejle til en Grundlovsfest, der havde samlet omtrent 1500 Mennesker. Hovedtalerne her var han og T. Nielsen. Denne talte for Grundloven, og A. Tange for Frihed og Selvstyre.

T. Nielsen udbragte senere ved Festen et Leve for »vor Gæst A. Tange, som en værdig Repræsentant for Bondestanden. Det var ikke alene den ydre Begavelse, men Forsamlingen vilde ogsaa indrømme, at der var rige Tanker inde«. Tange takkede og udbragte et Leve for »Vejle Folkeblad«.

Da der nogle Uger senere — den 2den Juli — afholdtes et meget stort politisk Møde i Grejsdalen, var Tange ogsaa blandt de indbudte Talere. Han blev dog hindret i at give Møde.

Den 15de Juni mødtes Tange og J. Pedersen med Jens Lund og M. Pedersen i Palleshave Øvelseshus. I et Brev til Winckler den 19de Juni fortæller han derom saaledes:

»Der var mødt en Flok radikale fra en Mils Omkreds paa en 20—30 Stykker, som opførte Skandale ved at huje og pibe ad os. Resten af Forsamlingen var rolig og nærmest paa vor Side. Det skal nok vise sig, at de radikales Møder efterhaanden udarter til rene Spektakelmøder, hvorfra alle skikkelige Frihedsmænd holder sig borte.«

Hvor bitter Tanges Stemning var over for de radikale, fremgaar af de allerede fremdragne og af mange andre Udtalelser fra hans Breve i denne Tid. Her kan anføres endnu et: »Jeg kender de Folk. Man skal ikke være for hensynsfuld mod dem; thi jo mere hensynsfuld man er over for dem, des mere uforskammede bliver de!«

Det var, som mange husker, i 1878, at Nørregaard og Schrøder tog Grundtvigs Tanker om en Højskole i Sorø frem til Drøftelse i hans Vennekreds. Ved et Møde i København den 10de og 11te April slog de til Lyd derfor, og en Forhandling paafulgte. Siden blev i Sommerens Løb Sagen drøftet paa Møder omkring i Landet. Ogsaa paa Fyn blev holdt adskillige.

Saaledes holdt Harald Holm ved et Møde i Ferritslev den 4de Juni et fortrinligt Foredrag om Sorø-sagen. Og den 14de Juli holdtes der et Møde paa Ryslinge Højskole, hvor Birkedal og Højskolens Lærere med flere forhandlede om den store Skole i Sorø. Blandt Talerne var ogsaa A. Tange, der, som vi ved, var en varm Ven af Højskoler og Friskoler. Hans Ord her har vel været omtrent de samme som dem, han udtalte ved en Fest i Pederstrup den 6te Juli, hvor han ogsaa for en Del drog Skolesagen frem. Han sagde blandt andet:

»Der er talt meget om Oplysning. Da Meningerne paa dette Omraade er saa forskellige, gælder det for dem, som staar paa Livets og Frihedens Side, ikke saa meget om at faa det gamle revet ned som derimod om at rejse noget op ved Siden af, som kan vise, at det er bedre end det gamle. Da vilde Folket slutte sig dertil, og det gamle, som ikke duer, vilde falde af sig selv. Der er ved den fri Skole allerede draget mange til Livets Side; mange har derved faaet Øje for, at Udvikling i Frihed er bedre end Udvikling i Tvang. Den Vej skal vi blive ved at gaa ogsaa med Hensyn til den højere Undervisning. Det vilde ikke hjælpe, om vi begyndte paa at bryde »den sorte Skole« ned, men det vil bære ganske anderledes Frugt, dersom alle, der har fælles Syn paa aandeligt Liv og Frihed, slutter sig sammen om at rejse en anden Skole, som der jo nu tænkes paa ved Optagelsen af Grundtvigs Tanke om Højskolen i Sorø. Dermed vilde gives et mægtigt Stød til Fremme af Folkets Udvikling og Frihedens Sag i vort Fædreland, idet der vilde kunne dannes unge og kraftige Mænd til at træde ud i Livet uden at være trykkede af det Aag, som den latinske Dannelse har lagt paa mange af de studerende. Men der maa Arbejde til, og det maa gøres med Udholdenhed og Opfrelse.«

I et af sine Breve klager Tange over de daarlige Tider. Foruden disse var der en Ting til, som ramte Demokratiet paa Fyn, nemlig Fyns Folkebanks Fallit.

En stor Del af de fynske Venstremænd var Aktionærer i Banken eller havde Sparepenge i dens Sparekasse, og de led nu et stort Tab. Direktøren for Banken, Handskemager L. Larsen, var bekendt som en meget radikal Venstremænd. Han havde flere Gange stillet sig til Valg uden dog at blive valgt. Larsen havde været Direktør for Banken lige siden dens Oprettelse i 1872. I de første Aar havde man været godt tilfreds med hans Ledelse af Sagerne; men da det viste sig, at han var en ren Eventyrer, der indlod sig paa Børsspil, begyndte adskillige at fatte Mistanke baade til ham og den øvrige Bestyrelse. Og i de senere Aar havde der paa Generalforsamlingerne været stærk Modstand mod den. Flere af Aktionærerne havde en Anelse om, at ikke alt var, som det burde være. Blandt dem var A. Tange, som havde været med at grundlægge Banken. Han, Berntsen og Appel havde ogsaa flere Gange opponeret mod Styrelsen.

I Efteraaret 1877 meddeler Tange i et fortroligt Brev R. Winckler, at »Larsens og Rasmus Niensens Forhold til Banken er af en noget betænkelig Beskaffenhed«.

Da flere saaledes begyndte at frygte for Bankens Stilling, valgtes Tange i Foraaret 1878 (1ste April) til at føre Tilsyn med den. Han kom her ind i et ham hidtil ukendt Forhold, og inden han opnaaede at faa Klarhed over Stillingen, kom Krachet i Slutningen af Maj Maaned samme Aar. Det viste sig (ved en nærmere Undersøgelse af Bogholder Hertz fra København, som var bleven tilkaldt), at Banken havde et Under-skud paa over 900,000 Kr. Baade dens Aktiekapital, 400,000 Kr., Reservefonden o. s. v. var gaaet sløjten. Larsen, Nielsen (Næstformand) og Gregersen havde laant omtrent 180,000 Kr., 433,000 Kr. var anvendt til uheldige Spekulationer i fremmede Børspapirer. De tre

nævnte Herrer med flere blev fængslede, og Larsen blev senere straffet med atten Maaneders Forbedringshusarbejde, medens Nielsen fik otte Maaneder.

Ved et Møde i Odense den 8de Juni blev de sørgelige Forhold nøjere drøftet. Tange bemærkede ved dette, at det kun var Hovedbankens Stilling, man havde faaet Tid til at undersøge. Man kunde være i høj Grad oprørt over, at den Tillid, man havde vist Bankens Ledere, var bleven saaledes misbrugt; men det gjaldt nu om at tage Sagen roligt. Han vilde ikke stille Forslag men dog henstille den Tanke, om der ikke var Mulighed for at faa alle Indskyderne til at kvittere for 25 Procent af deres Tilgodehavende, hvilket omtrent vilde svare til Tabet. Der kunde nemlig da tegnes et Garantifond og Banken fortsætte. Om Revisionens Stilling bemærkede han, at den, saa vidt den var kommen, havde opdaget væsentlig de samme Misligheder, som nu var kommen frem, og havde afæsket Bestyrelsens Erklæring derover i Overensstemmelse med Lovene. Havde Kontrolkomiteen faaet Tid til at fortsætte, vilde efter al Sandsynlighed den samme Katastrofe være indtruffet noget senere, naar man var naaet til »diverse personlige Konti« . . . Taleren var som bekendt først bleven valgt i Foraaret og ansaa sig for fuldstændig sagesløs.

For Tanges Forslag stemte alle mod en.

Efter Forslag af Kl. Berntsen nedsattes der et Udvalg til sammen med den tilbageværende Bestyrelse at varetage Bankens Tarv. I dette fik Forslagsstilleren og fire andre Sæde.

Alle ønskede saaledes, at det skulde undgaas, at Banken erklæredes fallit; men da en senere Undersøgelse viste, at Underskuddet var større, end man ved ovenomtalte Møde havde antaget, erklæredes Banken alligevel fallit, og en Skiftekommission blev nedsat.

Mange led store Tab ved denne Folkebankfallit; mest at beklage var de mange smaa Sparere, som havde sat deres Penge i Banken; de fik kun 65 Procent af de indsatte Summer. Tange, der selv led ikke ringe Tab ved denne sørgelige Affære, modtog i den nærmeste Tid efter Mødet en hel Del Forespørgsler fra Folk, som var indviklede i Folkebankhistorien. De vilde have at vide, hvordan Sagerne stod, og hvad de skulde gøre. Dette generede ham en Del, da han paa dette Tidspunkt ikke »duede meget til aandeligt Arbejde; han var træt og slap og trængte til Hvile«. Naar hans Kone klagede over alle de Breve og urimelige Mennesker, svarede han hende altid: »Ja, men deres Urimelighed beviser dog, at de ikke har tabt Tilliden til mig.« Og dette var ogsaa Tilfældet. Hvor han end færdedes blandt Folk, efter at Katastrofen var indtraadt, hørte han ikke et eneste Ord, der vidnede om Mistillid, naar undtages hvad Regnelærer Hansen udtalte ved Odensemødet. Hansen havde her kritiseret baade Bestyrelsen og de Tilsynshavende uden dog at finde nogen som helst Tilslutning hos Forsamlingen.

Denne Begivenhed med Folkebanken virkede, som man let kan forstaa, nedslaaende paa det fynske Venstre, der nu af Modstandere maatte høre, at de ikke kunde styre deres egne Sager — »og saa raabte de endda paa Selvstyrel«

Sommeren nærmede sig sin Afslutning og dermed ogsaa de mange politiske Møder for denne Gang. Berg og Hørup havde i disse Maaneder ført en sand Udryddelseskrig mod de moderate, som de truede med at fælde ved Valgene næste Aar. Naar for Eksempel Tange og Høgsbro havde ment, at de ikke vilde faa nogen stærk Tilslutning hos Vælgerne, saa havde de fuldstændig taget fejl. Det viste sig her, som saa tit senere, at de angribende vinder Fremgang, medens det

kniber for dem i Forsvarsstillingen med at holde denne. Tilslutningen til de radikale var i stadig Vækst, særlig i Jylland, og ved »Grundlovsværneforeningen«s Generalforsamling i Aarhus blev denne Forening saa godt som erobret for den Bergske Politik, »idet den efter en stormende Forhandling med 102 Stemmer mod 27, der repræsenterede Kredsen i næsten hele Danmark, vedtog en Beslutning om at støtte »Folketingets Venstre« og sammes »Presse«. Seminarieforsker P. Bojsen, der som Formand hidtil med Dygtighed havde ledet Foreningen, og som langt fra havde billiget Forhandlingsmændenes Politik i den forløbne Samling, men som alligevel ønskede et fremtidigt Samarbejde mellem de to Venstregrupper — hvis Mænd netop var enige om at hævde Folkets Selvstyrelse — traadte nu tilbage, og i Stedet for ham valgtes Højskoleforstander Jens Lund til Foreningens Formand. Han var ogsaa en dygtig og frisindet Mand; men han stod paa dette Tidspunkt som en uforsonlig Modstander af de moderate.

Den 7de Oktober traadte Rigsdagen atter sammen. Dens Arbejde i den kommende Tid nærrede man hverken fra Højres eller Venstres Side store Forventninger til, mindst fra den første. »Dagbladet« skrev spydigt: »Den politiske Barometerstand truer vel ikke med Orkan eller Jordskælv . . . men den spaar unægtelig en mindre farlig, men temmelig kedelig Afveksling af Bergsk Torden og Bojsensk Regn, af Holsteinsk Blæst og Høgsbrosk Fidteføre lige til Foraaret.«

Og fra Venstre turde man vel ikke vente nogen stærk Kamp mod Regeringen, som fremdeles sad ved Roret. Vel havde Høgsbro og andre ymtet om en saadan; men det var klart, at Berg og hans Venner ikke sammen med de moderate, som de syntes at have tabt al Tillid til, vilde være med dertil.

Snart begyndte man i Folketinget at behandle

Finansloven. Det kom her til stærke personlige Sammenstød mellem Holstein paa den ene Side og Berg og Hørup paa den anden. Især var Hørups Udtalelser mod Holstein og hans Venner forfærdelig ætsende og haanende. Meget spydig lod han dem høre, at hvis de efter Valgene — og det kunde jo være — vilde optræde tappert, bestemt og karakterfast, saa vilde det bare knibe med Midlerne; thi de sagde selv i Fjor, at der ingen Midler var. For Resten gav Holstein, da han derefter fik Ordet, ikke Hørup meget efter i haanende og spottende Omtale af de radikale. Hans Svar til Berg og Hørup var væsentlig i samme Toneart som deres.

I Finansudvalget besatte de forhandlende seks af Pladserne med Bojsen, Holstein, T. Nielsen, A. Tange o. s. v. De udtraadte fik fire, som de gav til Berg, Hørup (der ikke tidligere havde været i Finansudvalget), Tauber og Bønløkke. Højre fik ogsaa fire, som de skænkede til Scavenius, Bille, Dinesen og Scharling. Den femtende af Pladserne tilfaldt Gert Winther.

Om Finanslovsbehandlingen skriver Tange til sin Ven i Nyborg den 18de Oktober:

»Finanslovens Behandling har nu varet i fire Dage. Haarde Ord har der vanket, men ingen har overgaaet Hørup i at sige Ondskab mod os, og man maa rigtignok bede Gud bevare Danmark for det Regimente, som han vil indføre. Men det danske Folk er for godmodigt til at gaa ind paa disse fortvivlede Anskuelse, om end en Del til Skade for Udviklingen kan lade sig føre et Stykke hen ad Vejen af dem. Det er de radikales Opgave i denne Vinter at bevise med Ordsqualder, at vi er Højremænd. Det vil blive vor Opgave ved Handlinger at bevise, at vi er de samme som hidtil . . . Tak for Lykønskningen til Bestyrelsesvalget [Tange var bleven valgt ind i »Det forhandlende Venstre«s Bestyrelse]. Naar jeg nu ogsaa bliver Medlem af Finansudvalget, saa faar jeg fuldt op af Arbejde, men det er jeg ikke ked af — det er jo derfor, vi er her «

De radikales Forbitrelse mod de moderate var paa denne Tid saa stor, at det syntes at være dem langt mere magtpaaliggende at komme deres tidligere Partifæller til Livs end at fortsætte Kampen mod den frihedsfjendske Regering.*)

»Hvad Førerne for de radikale særlig lægger an paa,« skriver Tange til Winckler den 12te November, »er at drille os. For at tilfredsstille denne Tilbøjelighed har de ikke sparet i enkelte Spørgsmaal at støtte Højre. I Finansudvalget, hvor de ikke er udsatte for Vælgerne Kritik, er denne Tilbøjelighed meget fremherskende. I enhver Sag af nogen Betydning venter Berg og Konsorter altid med at indtage deres Standpunkt, indtil man fra vor Side har taget Stilling, og derpaa begynder Drillerierne fra deres Side.«

Tange nævner nu flere Eksempler paa, hvorledes de radikale har støttet Højre. Da de moderate havde foreslaaet at sætte Bevillingen til den store Universitetsfest, som skulde fejres i 1879, ned fra 35,000 til 15,000, gik Berg og hans Venner med Højre. Og saaledes ogsaa paa andre vigtige Punkter.

»Bergs og Hørups Plan er fremfor alt at holde Ministeriet paa Taburetterne indtil næste Valg. De ved jo godt, at blev der dannet en Overenskomstregering, saa var deres Humbugspolitik umuliggjort med det samme. Det er derfor, de holder paa Regeringen ved paa mange Spørgsmaal at indtage en velvillig Holdning over for den. Vi fastholder skarpt vor Opposition saavel paa Lovgivnings- som Bevillingsspørgsmaal, og Vælgerne maa vel saa efterhaanden blive kloge paa, at det er ikke os, som er Skyld i Ministeriets Forbliven. Om de derimod kunne gennemskue de radikales Fraser og se, hvor

*) Thrige siger: »De radikale, som stolede paa den i forrige Samling og paa Sommermøderne opsamlede Fond af Popularitet, troede at kunne tage sig det lettere med Oppositionen mod Ministeriet end de moderate, som var ængstelige for Folkestemningen ved de tilstundende Valg.«

Skylden ligger, er et andet Spørgsmaal. Hvis de nationalliberale var kloge, saa de jo paa en eller anden Maade at faa Ministeriet af Vejen. Men de er for fejge og for gamle til at agitere. Den eneste, som egentlig kan noget, er Klein, og han vilde gerne, men han kan ikke magte Situationen. Bjørnstjerne Bjørnson*) var indbudt til Besøg hos Hall og Halls Frue, og hans Sønner sagde, at det var jo det rigtige, at der blev dannet en Regering bestaaende af tre nationalliberale og tre Venstremænd, men de beklagede tillige, at deres Fader var for gammel, for han var jo ellers den, der bedst kunde gøre det. Slige Udtalelser er betegnende for Situationen. Jeg var naturligvis med til Festen for Bjørnson. En mærkelig Mand, ikke mindre i Nærheden end i Frastand, kan De tro. Den Begavelse, hvormed han tager ethvert Spørgsmaal op, er vist uden Sidestykke i Norden for Øjeblikket. Det maa man indrømme, selv om man ikke er enig i alt, hvad han fremfører.«

Ret langt hen i Samlingen naaede man ikke, førend det atter kom til en Konflikt med Regeringen, denne Gang paa det vestindiske Spørgsmaal.

Sammenhængen hermed var følgende:

Den 1ste Oktober udbrød der en Negeropstand paa St. Croix. Oprørerne brændte det halve af Byen Frederikssted og dræbte en Planter, førend det lykkedes Øens Guvernør, Kommandør Garde, med en Troppestyrke paa 50 Mand at gøre Ende paa Oprøret. Adskillige af Negerne blev skudt og en Del tagne til Fange, over hvilke der blev nedsat en Standret.

Kort efter at disse sørgelige Efterretninger var komne til Danmark, forelagde Estrup i Folketinget et Forslag om Understøttelse til St. Croix. Forslaget gik ud paa, at et tidligere Laan til Øens Fællessukkerkokeri skulde forøges betydeligt, samt at der skulde

*) Bj. var paa den Tid paa Besøg i København, hvor »Det forhandlende Venstre« holdt Fest for ham.

ydes Kommunen et Laan af 1,200,000 Kr., nærmest for at hjælpe de skadelidte Plantere.

Den 11te November kom Forslaget til 1ste Behandling. Oppositionen underkastede det en skarp Kritik. Især angreb »Det forhandlende Venstre«s Ordfører T. Nielsen Øens slette Styrelse og Plantageejerne, der for en stor Del var indvandrede Irlændere. »Et Laan vilde i Virkeligheden være ensbetydende med en Gave, og da hellere én ligefrem Gave.«

Berg havde ogsaa Ordet, men han tog langt lemfældigere paa Forslaget, som han dog heller ikke vilde gaa ind paa, førend der forelaa nærmere Oplysninger.

Bille, der talte paa Højres Vegne, indrømmede, at Kritiken til Dels var berettiget, men opfordrede Tinget til at vise Højsind og hurtig komme Øen til Hjælp ved at støtte Ministerens Forslag.

Sagen blev henvist til Finansudvalget, der delte sig i fire Mindretal. Højre indstillede Forslaget til uforandret Vedtagelse. De radikale ønskede fuldstændigere Oplysninger. De moderate indstillede Forslaget til Forkastelse, da de ikke kunde tilraade, at der under den daværende Regering ydedes yderligere Tilskud til Øen. Det fjerde Mindretal (Winther) stillede ikke noget Forslag.

Fra Højres Side blev Sagen taget meget heftigt. Højrebladene, der i 1876 havde kaldt Forsvarssagen for Danmarks Livssag, skrev nu, at det var en Æressag for Danmark at komme St. Croix til Hjælp. Der taltes allerede stærkt om en Opløsning af Folketinget, i Fald det ikke gik ind paa Estrups Forlangende. En stor Del af Højre nærrede dog Betænkeligheder ved »at dette Spørgsmaal skulde bruges til en parlamentarisk Kraftprøve«, og ved Forslagets anden Behandling stillede Bille, der havde noget Haab om at faa Berg og hans Folk med til en mindelig Løsning af Spørgsmaalet, Forslag om at standse anden Behandling og vise Sagen

tilbage til Finansudvalget. Dette Forslag blev vedtaget, idet den Bergske Gruppe stemte sammen med Højre, medens »de moderate« stemte imod det.

Da Højre jo havde raabt om, at det kom an paa, at der blev handlet hurtigt, kom dette Forslag egentlig adskillige af Partiet paa tværs. Godsejerbladet »Dagens Nyheder« fremhævede spydigt »det pudsige Tilfælde, at Bille et Øjeblik — forhaabentlig kun et Øjeblik — var bleven Situationens Mand og Radikalismens Redningsplanke«, medens det i øvrigt betragtede Værdien af hans Taktik som meget tvivlsom. For Resten trøstede en Del af Højre sig med, at man havde en stærk Regering, der vilde vide at finde Midler til at hjælpe, selv om Loven blev forkastet.

Om Stillingen i de følgende Dage og om Forhandlingerne i Udvalget faar man et særdeles klart og livligt Billede i et Par Breve, som Tange sendte Winckler kort efter. I det første af 1ste December skriver han:

»Efter tre bevægede Dage med Udsigt til Opløsning og allehaande Konflikter er vi igen komne lidt til Ro, efter at Uvejret foreløbig er drevet over ved den vestindiske Sags Tilbagevisning til Udvalget. Ved at gaa med Højre i denne Sag har de radikale foreløbig opnaaet to Ting, nemlig: 1) frelse Ministeriet for den Ydmygelse at faa Lovforslaget forkastet, og 2) undgaaet en Opløsning paa dette Spørgsmaal, hvorved de var nødt til at møde for Vælgerne Side om Side med os. Hvad der videre bliver af Lovforslaget, er ikke godt at vide, men vi har det jo nemt i den Henseende — vi har stemt imod at sende det tilbage til Udvalget, og vi overlader nu til dem, der har bragt det derind, at se til, hvorledes de faar det ud deraf igen. Hvad Højres Øjemed har været med denne Manøvre, kunne vi ikke rigtig komme paa det rene med; men der vil vel sagtens i Udvalget blive gjort Forsøg paa gennem en videre Udvikling af den ny Alliance at faa et Forslag bragt til Veje, som Ministeriet kan tage imod, og som tillige har Udsigt til at vinde Højres og saa mange af

de radikales Stemmer, at det kan gaa igennem i Tinget. Dette kan vi fra et Partistandpunkt betragtet ikke have noget imod; thi det lader jo til, at Hadet til os og Kampen imod os er Bergs og hans Venners højeste Formaal, og naar saa er, bliver jo vor Stilling des gunstigere, jo oftere de gaar sammen med Højre. At det vil blive Tilfældet i mange Spørgsmaal, fik jeg i Dag Bekræftelse paa ved en Samtale med Mikael Pedersen, der saa tro som nogen Hund imod sin Herre er et Udtryk for Bergs Tankegang, og som, naar han bliver hidsig, buser ud dermed, mere end han ofte selv ved af Man kan i denne Samling, hvis Berg faar Lov at raade, vente megen Mishandling af Folkets Sag af dem, som udgiver sig for Frihedens sande Venner. Det eneste, som kan forhindre det, er, om Flertallet af de radikale skulde modsætte sig hans Manøvre . . . men jeg frygter for, at Flertallet« [gaar med ham] . . . »Som sagt, set fra et almindeligt Friheds- og Folkestandpunkt, er det beklageligt og sørgeligt; thi det styrker Modstanderne og forsinker Udviklingen. Set fra yort særegne Partistandpunkt er det derimod gavnligt, at de radikale, naar man alligevel skal have dem til Modstandere, klart viser, hvad der bor i dem, og man maa da sige, at jo flere Galskaber, des bedre, om man end nok saa inderligt kunde ønske, at de vilde stille sig saaledes, at vi kunde blive fri for dette Ønske.«

I det næste Brev, den 7de December, fortæller han saaledes:

»Siden mit sidste Brev har man forhandlet det brændende vestindiske Spørgsmaal i Finansudvalget. Der forefaldt adskillige pikante Scener under den Forhandling, som jo efter Billes Motivering skulde gaa ud paa at finde et Vadested, ad hvilket man kan føre Lovforslaget frelst i Land. Vi, som havde stemt imod Forslagets Tilbagevisning, deltog naturligvis ikke i Forhandlingen, men Bojsen erklærede blot som Formand, at de to Mindretal, som havde stemt derfor, havde Sagen i deres Haand, og han opfordrede dem til at udtale sig om, hvad de havde i Sinde. Derpaa sad man

og gloede lidt paa hinanden; thi ingen vilde være den første til at gaa i Vandet. Omsider udtalte Bille sig om, hvorledes han havde tænkt, at Sagen kunde ordnes ved en Overenskomst. Berg opfordrede da Bille til at udforme de udtalte Tanker i Ændringsforslag; men det vilde Bille ikke, undtagen Berg vilde gaa ind paa Tankerne; thi han vilde ikke spille sin Tid med at forme Ændringsforslag, der havde Udsigt til at vandre i Rigsdagens Papirkurv. Han mente at have fremsat sine Tanker saa tydeligt, at Berg med sin udmærkede Opfattelsesevne maatte kunne sige, enten han billigede dem helt eller delvis eller slet ikke. Berg turde ikke vove at udtale sig, før han havde refereret Forslaget for sine Partifæller, og da frygtede han for at referere fejl, naar han ikke havde Forslagene trykt, og det vilde han ikke udsætte sig for, da han saa nødig vilde gøre Hr. Bille Uret. Bille udtalte atter sin Tillid til Bergs udmærkede Evner og holdt sig forvisset om, at naar han paatog sig at referere Sagen for sine Venner, saa var den i saa gode Hænder som vel muligt. Saaledes sad de og vrøvlede en Times Tid, og Mødet sluttede derpaa. Om anden Dagen havde den tjenstvillige Doktor Winther formet Billes Tanker i et Ændringsforslags Form (det vil sige, han havde ladet Nationalbankdirektør Levy gøre det). Berg forlangte atter Betænkningstid. Scavenius slog i Bordet og forlangte, at Sagen skulde afgøres senest samme Aften, og han støttedes af Dinesen. De blev imidlertid overstemte, og et nyt Møde sat til Klokken ti næste Formiddag. Bille vilde gerne have Udsættelse, men turde ikke udtale det af Frygt for Scavenius. Doktor Winther var stadig i Aktivitet. Han stillede Ændringsforslag, tog dem tilbage og rev dem i Stykker og stillede ny ditto o. s. v. Berg vilde gerne have gaaet ind paa en Forhandling med ham, men han turde ikke for de »moderate«, og Højre vilde ikke gaa ind paa dem uden at have de radikale med sig. Dagen efter fremlagde Berg derimod et Udkast til en Betænkning, hvori de radikale tilbyder, naar Regeringsforslaget er forkastet, at gaa ind paa at bevilge en Sum til de skadelidte i Frederikssted og til Planterne, naar der blev udnævnt en Kommission, bestaaende af en af Ministeriet valgt Formand, et Medlem af Lands-

tinget og et af Folketinget, til at uddele Pengene og reformere alle Forhold derovre. Da man spurgte ham, hvor stor en Sum han vilde bevilge, sagde han 500,000 Kroner. Det var tydeligt, at Berg og hans Folk længtes inderlig efter, at vi skulde stille et Forslag, som han da kunde tiltræde og saa bagefter give os Skylden for; men denne Tjeneste faldt det os ikke ind at gøre ham for at fri ham for den frygtede Opløsning. Vi skrev blot en Betænkning, hvori vi fastholdt vort tidligere Standpunkt og blot antydede, at naar der foreligger en ordentlig Taksationsforretning over den Skade, som hver enkelt af Frederikssteds Indbyggere har lidt, samt over de skadelidtes økonomiske Tilstand, da kunne vi være villige til at bevilge en Sum til Afhjælpning af den virkelige Nød, ligesom vi ogsaa vilde tage Spørgsmaalet om en Undersøgelseskommissions Nedsættelse under Overvejelse; men vi tvivler om, at denne Kommission kan erholde en Sammensætning, der har vor Tillid. Vor Udtalelse er saaledes, at vi ikke har bundet os til noget som helst. De radikales Udtalelse er derimod af den Beskaffenhed, at de har tilbudt at lægge hele Sagen derovre i Hænderne paa en Kommission, hvori Folketingets Indflydelse vil være Nul, og tager Højre og Regeringen dem paa Ordet, ser jeg ikke rettere, end at de enten kommer til at bryde deres Ord eller gøre den Bommert at udelukke Folketinget fra anden Indflydelse paa Ordningen af de vestindiske Anliggender end den at sende en Del Penge derover og vælge et Medlem til en Kommission, hvori vedkommende ingen Indflydelse har. Paa Mandag skal Sagen for i Tinget, og det er en Selvfølge, at Regeringsforslaget forkastes. Hvad derpaa vil følge, er ikke godt at sige. Der trues jo stadig med Opløsning; men Fischer har i Dag sagt til Bojsen, at han troede ikke derpaa, og Ministeriet har nok ikke taget sin Bestemmelse endnu. Sagen er, at Højre har aldrig været mere indbyrdes uenigt end for Øjeblikket, idet de nationalliberale vil tage Berg paa Ordet og slutte en Overenskomst, der paa en Gang kan svække Ministeriets Stilling og tillige ødelægge de radikale i Vælgernes Omdømme. Højremændene tilstaar selv, at det er rent galt inden for deres Parti, og Aaberg sagde forleden til T. Nielsen, at det gaar lige

saa galt til i deres Partimøder nu som i »Det forenede Venstre«s i Fjor førend Adskillelsen. Bergs Folk er for en Del misfornøjede og gaar kun knurrende med til hans Manøvrer. Alberti har man faaet til at gaa med ved at hidse Bankdirektør Levy ved Nationalbanken paa ham. »Den sjællandske Bondestands Sparekasse« skal nemlig skyldte Nationalbanken en Million Kroner. Men Alberti kommer derved til at gaa stik mod sine tidligere Udtalelser i denne Sag, hvis han gaar ind paa at sende Penge til Vestindien under denne Regering. Vort Parti er det eneste, som holder fast sammen (maaske med Undtagelse af et Par enkelte Medlemmer). Hvorledes det gaar, er ikke godt at sige; men enten vi faar Opløsning paa Spørgsmaalet, eller det løses ved, at de radikale slutter Alliance med Højre, er vor Stilling lige god, og vi kunne derfor tage Sagen med Ro og afvente Resultatet af Intrigerne og Kabalerne, der spilles, og dette har vi undertiden den Fornøjelse at høre indrømmet saavel af Højre som af de radikale Medlemmer.«

Baade Højre og Venstre fastholdt imidlertid deres tidligere Meninger, og den 9de December forkastede Folketinget Regeringens Forslag. Næste Dag, den 10de December, opløste Ministeriet Folketinget. I det aabne Brev, hvori Tinget erklæredes for opløst, hed det:

»Den Maade, hvorpaa det af vor Regering fremsatte Lovforslag om Hjælp til vore haardt hjemsogte Undersaatter i Vestindien er blevet behandlet i Folketinget, afgiver for os et iøjnefaldende Bevis paa, at Forhandlingerne mellem vor Regering og det nuværende Folketing ikke med Nytte kunne fortsættes.«

Det ny Valg blev udskrevet til den 3dje Januar 1879.

Dagen efter, at Folketinget var blevet opløst, bemyndigede Hr. Estrup Kommandør Garde til at anvende indtil en halv Million Kroner, som skulde blive ham tilstillet af Statskassen, til Laan til Plantageejerne paa St. Croix. Dette Skridt af Ministeren vakte naturligvis

stor Harme Landet over. »Finansministeren maa vel altsaa gaa ud fra den Regel,« skrev »Dansk Folketidende«, »at, vil Rigsdagen bevilge ham Midler, er det godt, og vil den det ikke, kan han ogsaa hjælpe sig uden den.«

Førend Rigsdagen skiltes, samledes de forhandlende Venstremænd til en Fællesspisning. »Stemningen her var,« skriver Tange til Winckler, »frejdig og fast, og alle sofm en Mand vil kæmpe til det yderste.«

»De forhandlende«, som talte 36 Mand, udstedte den 11te et Opraab til Vælgerne. I dette gjorde de Rede for deres Stilling baade til det vestindiske Spørgsmaal og til Regeringens hele ulovlige og hensynsløse Færd. Udtalelsen endte saaledes:

»Sidst I stævnedes til Valg, var det midt i den travle Saatid; denne Gang sker det i Vinterens Hjærte. Lad de Vanskeligheder, der saaledes lægges i Vejen for Brugen af eders grundlovmæssige Ret, være eder en forøget Paamindelse om Vigtigheden af, at I overvinder dem, talrig møder paa Valgdagen og afgiver eders Stemmer med frejdig Fortrøstning til vor fælles gode Sag.«

Ogsaa »de radikale« (30 i Tal) udsendte en Fællesudtalelse til Vælgerne. De omtaler ogsaa St. Croixsagen, men vender sig dog særlig mod de moderate, der har svigtet i Kampen mod Ministeriet.

»Som Mindretal,« hedder det saa, »har vor Indflydelse paa Tingets Beslutninger selvfølgelig været begrænset; men det staar til Vælgerne at gengive os den Indflydelse, de tiltænkte os ved Valget 1876.«

De støttedes af »Grundlovsværneforeningen«, der i et Opraab raadede Vælgerne til at vrage »de moderate, vore tidligere Meningsfæller, som ikke nu kan bruges paa Tinge til alvorligt Værn for Skattebevillingsretten og den almindelige Valgret«.

Det blev en sørgelig Valgkamp, hvor Venstre heftigt og bittert bekæmpede hinanden til stor Fryd og Fordel for Højre. I 1876 havde man haft en politisk Paaske; denne Gang fik man en politisk Jul. Saa hensynsløst havde Ministeriet atter handlet, at det slet ikke betænkte sig paa at bruge Juletiden til Valgforberedelser.

Som ved de forrige Valg rejste Tange atter hele sin Valgkreds igennem og holdt Møder — ialt elleve — med sine Vælgere. Paa dem alle med Undtagelse af Mødet i Nyborg havde han Flertal for sig. Hverken de radikale eller Højre mærkede han meget til ved Møderne paa Landet. Der fortaltes, at Konsul Clausen var i Lav med de radikale Vælgere i Frørup for at bevæge dem til at møde op med en radikal Modkandidat mod Tange. Men heri vilde man dog ikke tjene Konsulen; hans Plan var for let gennemskuelig.

Det lod til, at Højre denne Gang havde vanskeligt ved at finde nogen Kandidat. Man henvendte sig til Kredens tidligere Rigsdagsmand Nyholm, som dog nu stod Venstre temmelig nær; men han skal have svaret, at han ikke vilde stille sig, med mindre man kunde sikre ham at blive valgt. Det kunde man naturligvis ikke. Højremændene søgte da atter til Tanges Modkandidat fra sidst, Forpagter Christiansen, og han var igen villig til at gaa i Ilden. Ved Tanges Vælgermøde paa Nyborg Raadhus tredje Juledag, hvortil der var mødt seks Hundrede Mennesker, optraadte han mod Tange og meddelte lejlighedsvis, at han vilde stille sig mod denne ved det forestaaende Valg. For øvrigt holdt han »et meget langt og meget krast Højreforedrag«. Skønt han regnede sig til det moderate Højre, mærkede man ved dette Møde ikke meget til den moderate Højremand, end sige da til den moderate Venstremand. Han blev støttet af Clausen. Med stor Styrke hævdede Tange sit Standpunkt, og kraftigt og

klart tilbageviste han Christiansens og Clausens Angreb paa sig og Venstre.

Mødet, der varede i samfulde fem Timer, endte med Leveraab for Christiansen og Tange, for Fædrelandet og Grundloven. — Stemningen var naturligvis stærkest for Højre.

Uden for sin egen Valgkreds deltog Tange i denne Valgkamp kun i et Par Møder i Høgsbros Kreds. Den 29de December var han til Stede ved et stort Vælgermøde i Boltinge, og Dagen efter ved et lille i Sallinge. I Boltinge kom det til en fem Timers heftig Kamp mellem Høgsbro og Tange fra »moderat« Side, Jens Lund fra radikal og Kr. Appel fra højre Side. Flerparten af Forsamlingen sluttede sig til Høgsbros og Tanges Politik.

Tange var en udmærket Hjælp for Høgsbro; naar denne under den lange Forhandling blev en Smule træt, kunde han trøstigt overlade til Tange at føre Kampen med Modstanderne.

De nærmeste Dage forud for Valget holdt Christiansen, ledsaget af den utrættelige Clausen, enkelte Møder i Nyborgkredsen. Der blev arbejdet voldsomt for hans Valg. Fra Herregaardene blev der, som i mange andre Kredse, øvet et stærkt Tryk paa mange Vælgere. Dels af denne Grund og dels paa Grund af Spliden i Venstre stillede Udsigten for Tanges Valg sig noget tvivlsom. »Det vimler for Tange,« sagde en af de gamle Venstrevælgere et Par Dage før Valget. Selv mente han dog ikke efter Ytringer i et Brev til Winckler Nyaarsdag 1879, at der var Fare for nogen af de forhandlende Venstremænd paa Fyn.

Nyaarsdag 1879 — altsaa to Dage før Valget — skrev Berg i »Morgenbladet«, at han vilde fraraade sine Meningsfæller at slutte nogen Overenskomst med de moderate. Det hedder i Artiklen blandt andet:

»Dersom jeg skulde samle denne Valgperiodes »moderate« Politik under et Billede, under en kort Betegnelse, blev Udtrykket derfor: Gøgl! Ordet staar der med Overlæg efter nøje Erfaring paa nært Hold. Dersom jeg skulde stemme, kunde jeg ikke give nogen moderat min Stemme. Ad den Vej holder Venstre sig samlet og sluttet hele Landet over, og hvad der ikke vindes ved dette Valg, vil da saa meget sikrere naas senere.« [!]

Den 3dje Januar 1879 afholdtes saa Valgene. Det var en kold Vinterdag; endnu var man dog fri for Sne-driverne, men snart efter kom de, og det blev en Vinter med rigeligere Sne, end man havde haft det i mange Aar. Solen skinnede kønt, da de mange Vælgere indfandt sig i Nyborg. Valghandlingen varede denne Gang kun et Par Timer.

Christiansen blev anbefalet af Konsul Clausen og Lærer Larsen. Den førstnævnte vilde anbefale Christiansen som en frisindet Mand, Kredsen kunde være tjent med. I sin Tale læste han op, hvad Berg havde skrevet i »Morgenbladet« om de moderate.*)

Christiansen holdt en længere Tale, i det væsentligste den samme, som han havde holdt ved Vælgermødet tredje Juledag.

Af Tanges Stillere talte Anders Hansen, Ørbæk, N. Madsen, Kissendrup, og R. Winckler, Nyborg. A. Hansen paatalte kraftigt Herremændenes Tvang mod Husmændene. Denne Udtalelse bragte Valgbestyrelsens Formand, Byfoged Becker, til at minde Taleren om, at dette laa uden for Sagen.

Winckler talte fortrinligt. Han sagde blandt andet, at han behøvede i Grunden ikke at anbefale A. Tange, der havde vist sig i Besiddelse af saa glimrende Evner, og som paa Rigsdagen havde arbejdet for Folkets Sag paa det bedste.

*) Se foran.

Derefter talte Tange kort og klart. Han begyndte sit Foredrag med at fremdrage Brorsons Salmevers:

»Trange Tider langsomt skrider,
langsomt skrider, det har den Art;
Dagene længes, Vinteren strenges,
Vinteren strenges, og det er svart!«

Han imødegik derpaa Christiansen, hvis lange Tale han vittigt kaldte en »Begrædelsestale«. Med stor Styrke tilbageviste han sin Modkandidats Beskyldninger mod Venstre. Som Højre nu stillede sig, skulde det nok smede de to Venstregrupper sammen igen. Tange var Christiansen aldeles overlegen i Debatten, og hans Ord blev hørt med stor Opmærksomhed og modtaget med levende Bifald af Vælgerne.

Ved Kaaringen blev Tange valgt med overvejende Flertal. Christiansen forlangte skriftlig Afstemning; og nu blev der af Højre udfoldet en saare travl Virksomhed. »Den saakaldte »Grundlovsforening« (et mærkeligt Navn for en Forening, der paa det kraftigste støttede Estrups Provisoriepolitik) arbejdede med saadan Iver for Christiansens Valg, at gamle, svagelige Mænd blev kørt til Raadhuset i Wienervogn og haarne op ad Raadhustrappen for at stemme paa Højrekandidaten.« Inde paa Raadhuset saa man Konsul Clausen og andre Højremænd i den stærkeste Aktivitet for, at Højre kunde bære Sejren hjem. I Salen, hvor Nyborgerne stemte, var Trængselen stærk, især henimod den Tid, Valget nærmede sig sin Afslutning. Overalt var Spændingen stor: Hvem vilde sejre?

Omkring ved Klokken seks var der samlet en stor Mængde Mennesker nede paa Torvet; de ventede med Længsel paa Udfaldet. Da Klokken var halvsvy, hørtes der en stormende Jubel paa Raadhussalen, hvor de fleste Højremænd opholdt sig. Venstre, som udgjorde det store Flertal af de paa Torvet forsamlede, antog ikke

dette for noget godt Tegn; de anede straks, at Højre maatte have sejret. Det viste sig ogsaa at være rigtigt. Da Formanden — det varede noget, inden han kunde trænge sig igennem Mængden — endelig kom frem paa Tribunen, blev der et Øjeblik Stilhed, medens han læste op, at Christiansen var valgt til Folketingsmand med 1091 Stemmer mod 1084, som Tange havde opnaaet. Overtallet var altsaa kun 7 Stemmer.

Christiansen takkede for den viste Tillid og udbragte et Leve for Friheden og Grundloven. Han fik derefter selv et Leve, men Hurraraabene fra Torvet lød noget svagt.

Tange traadte derefter frem og takkede Vælgerne for den Tillid, de havde vist ham ved at vælge ham til deres Folketingsmand i de forløbne seks Aar. Nu var han afløst af en anden, og han vilde da huske Vælgerne paa, at denne ikke alene havde Æren men ogsaa bar Ansvaret for, hvad han som Kredens Repræsentant vilde komme til at arbejde for i Rigsdagen. Til Slutning udbragte han et Leve for Fædrelandet. Derpaa fik Tange selv et Leve, som havde noget at betyde. De rungende Hurraraab for ham vilde næsten ingen Ende tage.

Højre var i svært Humør, og en af deres ivrigste skal have sagt, at det var hans Livs glædeste Aften. Medens de nu sammen med deres Rigsdagsmand holdt Festmaaltid, drog Venstrevælgerne stille og slukørede hjem; de var bedrøvede og harmfulde over Udfaldet af Valget; men de havde dog noget Haab om, at det muligvis vilde gaa bedre næste Gang.

Det var ikke alene i Nyborg, Valget denne Dag fik et for Venstre saa sørgeligt Udfald. Trindt om i Landet faldt der paa Grund af den ulyksalige Splid i Venstre flere gode Frihedsmænd. At Berg og hans Venner havde været misfornøjet med deres tidligere Partifæller,

kunde forstaas. Men deres Udryddelseskrig mod dem maa misbilliges. For Uenigheden mellem dem var dog kun af taktisk Art; de var uenige om Midlerne, men ikke om Maalet. At Parolen ved dette Valg havde lydt: »Hellere en Højremand end en moderat!« var aldeles forkasteligt og burde ikke have været fulgt af nogen frisindet Mand. Selv om de radikale vilde have kaldt de moderate for svage Venstremænd, saa burde de dog alle Steder have sagt som saa: »Hellere en Venstremand — selv om han er moderat — end en Højremand.« Nu gik det desværre ikke saadan. Enkelte Steder handlede man dog saaledes; men man maatte da ogsaa af det rasende »Morgenblad« høre, at man var »forvirret«. Ogsaa i Nyborgkredsen fulgte — desværre — en Del af Vælgerne Bergs og »Morgenbladet«s Raad og undlod at stemme paa Tange, hvorved Sejren lettedes for Højre.

Venstre tabte ikke mindre end 11 Medlemmer, saa det nu i Stedet for 76 eller tre Fjerdedele af Folketinget kun talte 65 Medlemmer eller godt to Tredjedele af Tinget. Særlig gik det ud over de moderate, der førend Valgene havde mønstret en Styrke paa 36 Mand; nu raadte de kun over 26. De radikale vandt derimod saa meget frem, at deres Parti nu talte 35 Mand. Højre, der vandt 11 ny Medlemmer, raadte nu over 37 Mand.

Blandt de faldne Venstremænd fandtes »flere af Regeringens hæderligste og dygtigste og tillige besindigste og selvstændigste Modstandere«. Foruden Tange faldt den 3dje Januar Mænd som: Jørgen Pedersen, N. Jensen Toustrup og Tauber. Særlig beklagede man Tanges og Taubers Fald.

Paa Fyn var Tabet af Tange det, der gik Venstre mest til Hjærte. Han havde i Tinget indtaget en fremragende Plads; hans udmærkede Evner, hans store Frisind

og hans Selvstændighed var vel kendt og skattet baade i og uden for Rigsdagen. Naar undtages Folketingets Aldersformand Balthazar Christensen og Sofus Høgsbro, havde ingen af de fynske Rigsdagsmænd gjort et saa betydeligt Arbejde for Frihedens Sag som Anders Tange.

Af ny Mænd, som denne Gang kom ind i Rigsdagen, kan nævnes de to Venstremænd Haastrup og Jens Sørensen og Højremændene R. Christiansen, Rektor Dahl, Pastor Lund, Auditør Steffensen, Gad, Holstein Holsteinborg og Ingerslev (de tre sidste havde dog tidligere været Medlemmer af Folketinget).

7.

Omvalget (1879).

I. Før Valget.

Da Nyborgkredsens Venstrevælgere som den slagne Hær vendte hjem fra Valget den 3dje Januar 1879, vakte det Budskab, de bragte med sig, megen Sorg i de fleste Hjem, hvor Tanges Navn var godt kendt og i en Række af Aar havde haft en god Klang, hvor man saa tit havde hørt ham omtale som en af Frihedens bedste Venner og de smaas kraftigste Talsmand paa Fyn. Men hos Vælgerne, hvoraf mange personlig kendte Tange, og som vidste, hvilken betydelig Kæmper han havde været for Folkets Sag i det hele, var Sorgen og Harmen over, hvad der var sket, dog størst. Man saa alligevel med Haab hen til en Oprejsningens Dag for Venstre i Kredsen. Men hvornaar? Hvis ingen ny Opløsning kom, vilde det vare tre Aar endnu, og det var jo ikke saa kort en Tid.

Da begyndte der at dukke Rygter op om, at det nok ikke var gaaet lovligt til ved Valget. Der mumledes om Uregelmæssigheder, som havde hersket ved dette; og allerede et Par Dage efter den 3dje Januar vidste man alle Vegne, at der vilde blive klaget over Valget.

Den 10de Januar samledes en Mængde Venstrevælgere fra alle Sogne i Kredsen i Saaderup Kro. Det var nu blevet streng Vinter, og der var falden saadan en Masse Sne, at der laa store Snedriver. Det var saaledes meget besværligt at komme til Saaderup den Dag; men Iver for Frihedssagen drev Vælgerne af Sted. Flere maatte vade gennem Snedriverne; men det gik alligevel. A. Tange var naturligvis til Stede. Blandt de mødte var ogsaa H. Madsen, Rønningesøgaard, der rigtignok boede uden for Nyborgkredsen, men havde mange Forbindelser i denne. Han havde vel, som vi har set, været meget utilfreds med Tanges Politik siden den 8de November 1877; men han tvivlede dog ikke om Tanges gode Venstresind; havde gennem flere Aar været hans Ven og vilde nu gerne bidrage sit til, at han atter kunde indtage sin Plads paa Tinge. »Hans Kærlighed til mig forfalder aldrig,« skriver Tange i et Brev den 11te Januar.

I Fald Valget kunde blive kasseret, var der Haab om, at Tange atter kunde blive valgt. Mislighederne ved Valget blev omtalt, og da R. Winckler og Købmand Carl Hansen (en af de yngre Venstremænd fra Nyborg) var til Stede, kunde der blive givet grundig Besked om en Del af det, Højre havde lavet den 3dje Januar. Fra flere af Landkommunerne kunde der ligeledes fortælles meget om det Valgtryk, Godsejerne havde øvet mod Husmændene og Arbejderne baade her og der. Man enedes let om, at Forholdene i Kredsen skulde undersøges endnu noget nærmere. Naar det da

var sket, vilde man til Regeringen indgive en Klage over Valget.

For ingen var Turen dog strengere end for Tange, der kørte de tre Mil fra Gestelev og til Saaderup frem og tilbage. Han naaede først sit Hjem om Natten Klokken tre. Herom og om sit Indtryk af Mødet fortæller han Dagen efter i et Brev til R. Winckler:

»Det er jo mærkeligt, saadan Folk er oppe. Nederlaget har ligefrem styrket deres Mod og deres Tro paa Sagen, og det viser sig her, at det, der holder dem sammen, er af det gode; thi ellers omfattede de det ikke med en saadan Kærlighed, som Tilfældet er. Jeg var jo med St. Madsen hjemme, og sammen med Vaaben [Læreren i Ellinge] og Hans Madsen og Frands Jørgensen fra Søllinge havde vi det gemytligt et Par Timers Tid. Det var en kold Tur at køre de tre Mil; men Hans og jeg kom dog lykkelig og vel gennem Sneiderverne og hjem til Klokken tre om Natten.«

I den nærmeste Tid herefter forhandlede Tange baade med Winckler og andre af sine Venner om Sagen. Den 26de sender han Winckler, der i Mellemtiden havde givet ham Meddelelse om forskellige Forhold i Nyborg, et meget langt Brev, hvori han, efter at have omtalt adskilligt vedrørende Valget, deriblandt om Herremændenes Valgtryk, skriver om Vælgerforeningen:

»Tidspunktet vilde vistnok nu være gunstigt til at bringe fornyet Liv i dens Organisation. Vil Vælgerne tage kraftigt fat paa den Sag i Nyborgkredsen, saa mener jeg, at Aarsbidraget maatte nedsættes til 25 Øre for Gaardmændene og 10 eller 5 Øre for Husmændene; men saa maatte man derimod danne et Beskyttelsesfond til Værn for de Arbejdere, som bliver gjort brødløse af Herremændene, fordi de stemmer til venstre. Disse Bidrag skulde tegnes men ikke indbetales, før der var Brug for dem, og kunde man før et Valg sige til Arbejderne paa Herregaardene: »I skal ikke være

bange for at stemme efter jer Overbevisning, thi vi har 2000 Kr. rede til Understøttelse for jer, hvis I derfor mister Arbejdet!« saa vilde dette i betydelig Grad styrke vor Sag.«

Til en anden af sine trofaste Venner, Gaardejer Lars Pedersen i Kogsbølle, skrev han et Par Dage senere, den 3dje Januar:

»I øvrigt har jeg ikke nogen stærk Tro til, at Nyborgkredsen kan holdes for Venstre, saaledes som Højrepartiet nu er organiseret der, med mindre Venstre ligeledes organiserer sig og gennem Dannelsen af et Understøttelsesfond og lignende bidrager til, at Arbejderne kan blive befriet for det Tryk, som Herremændene paa lægger dem.«

Da Rigsdagen den 31te Januar atter traadte sammen, fik den et stort Arbejde med at prøve Valgbrevene — større vistnok, end nogen tidligere Rigsdag havde haft det. Thi fra mange af Valgkredsene var der indkommen alvorlige Klager over den voldsomme Valgtvang, der denne Gang fra Højres Side havde været øvet mod Arbejderne og Husmændene. Valgtrykket havde været saa almindeligt, saa »det syntes, at det nu skulde optages med som et Led i Højres hele Krigsplan«.

Valgbrevenes Prøvelse tog flere Dage. Foruden Nyborgvalget var der klaget over seks andre Valg. Det kom til heftige Sammenstød mellem Højre og Venstre, og det lod næsten et Øjeblik til, at Striden mellem Venstre indbyrdes vilde holde op, saa det i Fællesskab kunde optræde mod Højres Overgreb. Da saaledes Bille meget arrigt afbrød Kl. Berntsen, der havde omtalt det Tryk, man paa Ravnholt, Ørbæklande og Holckenhavn havde lagt paa Arbejderne, udtalte Berg,

at det undrede ham, at Bille kunde blive fornærmet over Berntsens Udtalelser. Var det, Bille havde sagt mod Venstre, og Historierne om Tørvemoser, Transtøvler o. s. v., ikke fornærmeligt?*)

Om firsindstyve Vælgeres Klage over Nyborgvalget havde Ministeriet indhentet nærmere Oplysninger fra Valgbestyrelsens Formand, Borgmester Becker, og det var derved godtgjort, at Valglisterne for Nyborg By ingenlunde var affattede paa den foreskrevne Maade, idet endog flere end nævnte Overtal af syv var opført der uden at have tilbagebetalt den Fattighjælp, de havde modtaget; altsaa manglede de en af Grundlovens Betingelser for at have Valgret. »Desuden havde Formanden Klokken et Kvarter før fem sat en Frist for Valgets Afslutning af et Kvarter, uagtet Valgloven kræver, at Valget skal sluttes straks, saa snart der ikke melder sig flere Vælgere. I og efter denne Frist hentedes der Vælgere omkring fra Byen, saa at Valget endog først sluttedes Klokken halv seks, efter at fire Jærnbanebetjente, der netop kom med Toget fra Odense, havde stemt paa Christiansen. Endelig var der fra flere Herregaarde i Kredsen, Holckenhavn, Ørbæklunde, Juelsberg og Ravnholt, øvet et stærkt Tryk paa de af dem afhængige Vælgere.«

Berg var Ordfører for Nyborgvalgets Udsættelse. At man havde udsat Kvarteret til Klokken halv seks, var for ham den væsentligste Grund til at udsætte Valget.

*) »Venstre holdt godt sammen,« skriver Tange den 8de Februar, og han haaber, »at det skal være et godt Varsel om Sammenhold ogsaa i andre Sager; og de nationalliberales Optræden skal heller ikke friste til at vente noget godt fra den Side.« Og i et Brev af 20de Marts skriver han: »Berg klarede godt for Sagen i Folketinget.«

Tanges Haab om et godt Sammenhold mellem Venstre gik desværre ikke i Oplydelse.

Over for Bille hævdede han, at han »havde Loven paa sin Side, medens Bille havde Embedsstanden paa sin.«^{*})

Ingen af Venstres Mænd udtalte sig vel ved Valgbrevens Prøvelse klarere og skarpere end Hørup:

»En Kreds,« sagde han, »der har begaaet ligefrem Forvanskninger af Valgresultatet, har godt af at svale sig i nogen Tid. Det er et Tidernes Tegn, at det er de nationalliberale, der forsvarer, hvad der er sket; Guds-ejerne synes forstummede af Skam over, hvad deres Standsfæller har øvet. Dette Valg er som en Eksplosion af Herregaardenes onde Instinkter . . . Efter at man havde givet Godsejerne Lovens Privilegier til Lands-tinget, er det naturligt, at man ikke vil give dem Ulovlighedens Privilegier til Folketinget.«

Mindretallet (Højre) vilde have Nyborgvalget godkendt straks, men Afdelingens Flertal ønskede nærmere Oplysninger, og Valgbrevet henvistes med 60 Stemmer mod 25 til Udvalget, der derefter besluttede at opfordre Ministeriet til at foretage ny Undersøgelser angaaende Klagens Hovedpunkter ved en Sættedømmer.

Foruden Nyborgvalget blev ogsaa seks andre Valgs Godkendelse udsat. De fem blev dog — da Stemme-forskellen var temmelig stor — senere godkendte, medens det sjette, Assensvalget, blev forkastet. Her fandt Om-valg saa Sted, og den faldne Kandidat, Jørg. Pedersen, blev denne Gang valgt.

Det trak sig imidlertid noget ud, inden Ministeriet udnævnte en Sættedømmer, og i et Brev af 1ste Marts skriver Tange til sin Ven i Nyborg:

»Det er for Resten mærkeligt, at man slet intet

^{*}) Bille ønskede Valget godkendt, idet han henholdt sig til en Erklæring, som Borgmester Becker havde sendt til Indenrigsmini-steren, og hvori han havde ment paa Embedsvegne at kunne er-klære, at de fremsatte Anker i Klagen over Valget var enten urig-tige eller af ringe Betydning. — Det viste sig dog senere, at Klagen i alt væsentligt var grundet.

hører til, om der er udnævnt Sættedommer til Undersøgelse af Nyborgvalget . . . Jeg har ellers tænkt paa, om det ikke vil blive nødvendigt fra vor Side at stille med en Sagfører under Forhørene for at paase, at Spørgsmaalene til Vidnerne bliver stillede paa rigtig Maade; thi derpaa vil det jo for en stor Del bero, hvad Forklaringer der vil komme frem. Det maa jo Klagerne have Ret til, og det vil give Undersøgelsesdommeren mere Respekt. Jeg kan ikke vide, om Prokurator Clausen vil paatage sig det; thi ellers vilde vist Jens Knudsen i Svendborg med Fornøjelse paatage sig det Stykke Arbejde, og han plejer ikke at lægge Fingrene imellem, naar det gælder om at tage fat paa Herremændene og deres Hjælpere.«

I samme Brev siger han ellers, at han havde ventet, han skulde have truffet Winckler ved det politiske Møde i Odense Fastelavns Lørdag eller ved Fri-skolemødet Fastelavns Mandag: »Men saa kom jo dette forfærdelige Snevejr, som helt eller delvis forstyrrede begge Møder, og siden har Postforbindelsen været i Uorden og er vist ikke kommen i regelmæssig Gang endnu.«

I Slutningen af Brevet omtaler Brevskriveren et Byraadsmøde i Nyborg, ved hvilket Konsul Clausen havde været ude efter Winckler, der over for Becker og hans Venner havde fastholdt Rigtigheden af Valgklagen. »Morgenbladet« har dog overvundet sin Modbydelighed for de »moderate« saa vidt, at det har ydet Dem sin Anerkendelse for Deres dygtige Forsvar, og der skal meget til, før det gaar saa vidt i disse Tider.«

Et Par Dage efter blev dog Herredsfoged Bjerre beskikket til Sættedommer, og man ventede nu i de følgende Uger med Længsel efter Resultatet af Forhørene. Da dette endelig forelaa, viste det sig som sagt, at Hovedpunkterne i Klagen i alt væsentligt var rigtige.

Der forelaa saaledes interessante Oplysninger om

den Virksomhed, der under Valgbevægelsen havde været udfoldet paa Herregaardene.

Baron Holck, Holckenhavn, havde anmodet sin Skovrider og sin Ladefoged om at sige til de dem undergivne Arbejdere, at han ønskede, de skulde gaa til Valg og stemme. Han havde ikke sagt, hvem han ønskede, de skulde stemme paa; men da Skovrider Emmeluth overbragte Baronens Ønske, sagde han til Arbejderne, at de vidste jo nok, Baronens stemte til højre, og han henstillede til dem, om de ikke troede heri at kunne følge Baronens, der Aar ud og Aar ind gav dem Arbejde.

Forvalter Høst, Ørbæklunde, udtalte over for Arbejderne sin Glæde over, at han havde hørt, de ikke vilde til Valg, da han vidste, at Ejeren ikke længer vilde have nogen i sit Arbejde, som stemte paa Tange.

Skovrider Wedel paa Ravnholt spurgte nogle Dage før Valget tolv Skovarbejdere, hvem de vilde stemme paa, idet han havde Interesse af at vide, hvor mange der vilde stemme paa Christiansen; og for saa vidt de besvarede hans Spørgsmaal, hvilket ikke alle gjorde, optegnede han Svaret i sin Noterebog. Han sagde ikke, at Arbejdet vilde blive taget fra dem, der stemte paa Tange; og da en Arbejder et Par Dage efter spurgte, om det var Mening, svarede han, at det vidste han ikke noget om, »men man kunde jo aldrig vide, hvad Ordre han i saa Henseende kunde faa«. Flere af de omtalte Arbejdere stemte ikke, fem stemte paa Christiansen og tre paa Tange. Af de sidste blev to siden afskedigede, »fordi man ikke længer havde Brug for saa mange Arbejdere«.

Fremdeles oplystes det, at den Maade, hvorpaa Justitsraad Becker havde afsluttet Stemmegivningen, ikke var korrekt; men Hovedpunktet i Klagen, og det, der blev afgørende for Folketingets Stilling til Valget, var

de nyborgske Valglister højest uordentlige Affattelse og mangelfulde Førelse. Det viste sig nemlig, at Listerne havde været saa slet affattede, at det under Stemmegivningen var umuligt at undgaa Fejltagelser. Det oplystes da ogsaa under Forhørerne, at der for flere Vælgere var afgivet Stemme, uagtet de ikke havde været til Stede ved Valget, ja, at Christiansen endog havde taaet to Stemmer fra Personer, der, da Valget fandt Sted, var baade døde og begravede.

Undersøgelsen havde saaledes godtgjort, at den tidligere omtalte, af Valgbestyrelsens Formand afgivne Erklæring var alt andet end korrekt, saa det var »et sjældent Held for Sagens rigtige Oplysning, at der i Nyborg var et saa selvstændigt, handlekraftigt og utrætteligt Medlem af Byraadet som R. Winckler, hvem det mere end nogen anden skyldtes, at de forskellige Fejl ved Valget kom til Folketingets Kundskab og efter den nærmere Undersøgelse førte og maatte føre til Valgets Forkastelse«.

Nogle Dage efter, at Folketingets Udvalg havde afgivet sin Betænkning, udtaler Tange i et Brev til Winckler sin Glæde over det fremkomne Resultat:

»Det varede længe, men det lader til at blive godt, nu det endelig kommer, hvis ellers Debatten i Tinget vil svare til Betænkningen. Det er ellers tappert af Alberti, at han drager alle disse Oplysninger frem, og det er næsten det bedste af det hele.*) Alberti er ellers en konsekvent Mand, som man maa have Respekt og Agtelse for. Han stemmer mod Finansloven, saa længe man har Ministeriet Estrup, og havde de radikale holdt dette Standpunkt, saa vilde de, efterhaanden som Folket voksede i Styrke og Modenhed til at udholde Kampen, maaske have kunnet skabe et fast Flertal i Folket og paa Rigsdagen for denne Politik, som vi andre jo kun

*) Alberti havde i Udvalget fremdraget det Valgtryk, som havde fundet Sted ved Valget den 3dje Januar.

af Betimeligheds- og Hensigtsmæssighedshensyn har afholdt os fra at følge, fordi vi frygtede for, at Folket ikke for Tiden er stærkt nok til at bære Følgerne af denne Politik.«

Den 24de Maj kom Sagen for i Folketinget. Efter en interessant Forhandling, som det vilde føre for vidt her at referere, forkastedes Christiansens Valg med 53 Stemmer mod 25 Højrestemmer. 28 Medlemmer var fraværende og 2 Højremænd (J. Steffensen og Vogelius) stemte ikke.

Der maatte altsaa foretages Omvalg. De ny Valg blev udskrevet til den 10de Juni. Begge Kandidaterne fra forrige Valg, Christiansen og Tange, stillede sig atter.

Christiansen indbød, saa snart Valget var forkastet, til otte Vælgermøder i Kredsen. Det havde nu været meget ønskeligt, om Tange kunde have fulgt ham paa disse; men paa Grund af Sygdom i hans Hjem (hans Fader og en lille Datter var alvorligt syge) lod det sig ikke gøre. Han maatte kundgøre i »Fyns Tidende«, at han af den nævnte Grund ikke saa sig i Stand til at komme til Modkandidatens Møder undtagen dem i Herrested og Søllinge.*) Dette var et Tab, som ikke kunde opvejes ved, at hans Venner Folketingsmændene, Kl. Berntsen, J. Pedersen og Højmark mødte ved et Par af dem.

De første af Vælgermøderne var kun svagt besøgte og frembød ikke noget af videre Interesse. Først da Christiansen kom til Herrested Pinselørdag, blev der mere »Slag« i det. Her mødte han baade Tange og Berntsen, og der førtes en fire Timers lang Forhandling. Stemningen ved Mødet, der var talrigt besøgt, var overvejende for Tange. De to Helligdage hvilte

*) I hvilke Sogne Valgtrykket fra Herregaardene var stærkest.

man, men tredje Pintsedag tog man atter fat, denne Gang i Søllinge, hvor de samme tre Mænd igen mødtes. Der var her kommen henved to Hundrede Mennesker til Stede, og Mødet varede i omtrent fem Timer.

Om den politiske Situation i Almindelighed kunde der ikke være meget nyt at sige, og Forhandlingen saavel ved dette som ved senere Møder var derfor nærmest en Gentagelse af de samme Betragtninger, som var gjort gældende forud for Vintervalget. Ved Siden deraf spillede naturligvis Nyborgvalgets Forkastelse og Grundene dertil en fremragende Rolle.

Christiansen billigede ikke Valgtryk, men han mente, at Valgtryk øvedes lige saavel af Venstre som af Højre; det kendte han godt fra den Valgkreds, hvori han boede.

Skovrider Wedel, hvis Navn Tange havde nævnt i Forbindelse med denne Sag, udtalte, at han altid havde sat Pris paa at staa i et venskabeligt Forhold til Arbejderne; derfor vilde han have Lov til at tale med dem om Politik som om enhver anden Sag, uden at han derfor vilde have Skyld for, at han øvede Tryk paa Arbejdernes Afstemning.

Kl. Berntsen tog af denne Udtalelse Anledning til at takke Skovrideren; men han føjede til, at dennes smukke Ord vilde faa mere Vægt, dersom han her, hvor saa mange af hans Arbejdere var til Stede, vilde afgive den Erklæring, at ingen af dem skulde ske nogen Overlast, fordi de den 10de Juni tog til Nyborg og stemte paa Tange. Det vilde Hr. Wedel dog ikke, og Kl. Berntsen maatte da beklage, at han ikke kunde tillægge Skovriderens første Udtalelse nogen Betydning.

Tange deltog kun i disse to Vælgermøder. Dog var han sammen med en Del af sine Vælgere den 5te Juni ved Grundlovsfesten i Ellinge, hvor han for en Forsamling paa seks til syv Hundrede Mennesker holdt

en alvorlig og indtrængende Tale. Han dvælede ved Forskellen mellem 1849 og nu:

Der gaar en reaktionær Strømning gennem Evropa; det er den Bismarckske Blod- og Jærnpolitik og det russiske Despoti, der nu fører an. Men det varer ikke ved. Sommeren kommer, om det end sker sent; vi har jo nylig set, hvorledes Naturen kan forandres som ved et Mirakel. Dersom det danske Folk i Tro paa »den gamle af Dage« holder fast ved sin Frihed og holder ud i taalmodigt Arbejde, skal der endnu oprinde en Sommer for vort Folkeliv med en Høst, hvortil man aldrig før har set Mage. Han sluttede med at udbringe et Leve for Grundloven.

Imidlertid fortsatte Christiansen sine Møder. Til Mødet i Nyborg havde man for at give det »forøget Interesse« indbudt N. Andersen, L. Dinesen og — Berg. De to første mødte, men den sidste kom ikke; han vilde dog ikke gøre Højre den Glæde at komme til Nyborg for at hjælpe det til at beholde Valgekredsen. Mødet blev en ren Privatfornøjelse for Højre.

Dagen efter var der Møde i Ullerslev, hvor der førtes en ret livlig Forhandling mellem Christiansen, Andersen og Dinesen paa den ene Side og H. Madsen, Højmark og J. Pedersen paa den anden. Samme Dag skrev Tange til Winckler:

»Dagen til Valget nærmer sig med stærke Skridt, og jeg har derfor affattet min Anmeldelse til Byfogden med Opgivelse af 85 Stillere, som jeg herved sender Dem. De har vel sagtens ogsaa en Del Stillere, og naar jeg, som det er min Agt, kommer til Nyborg paa Mandag Eftermiddag Kl. 5¹/₂, kan jeg paaføre dem, før jeg indleverer Anmeldelsen . . . De anbefaler mig naturligvis paa Valgdagen som sædvanligt . . . Jeg kan fra alle Sider mærke, at der er Begejstring blandt Vælgerne. Det er Begejstringens og Fortvivlelsens Mod, der ved Valget staar mod hverandre, og Sejren kan ikke være tvivlsom, hvis det første er til Stede i tilstrækkelig Styrke og Enstemmighed.«

Ja, hvem der vilde sejre, var ikke let at vide. Det lod rigtignok til, at enkelte af Højrelederne i Nyborg var paa det rene dermed, saa Valget allerede var afgjort. Disse Herrer gik, hed det, med en fuldstændig Afstemningsliste i Lommen, af hvilken det fremgik, at Christiansen vilde blive valgt med 1247 Stemmer, »medens der tildeltes Tange det hæderlige Mindretal af 1220«. — »Fyns Tidende«, der meddelte dette, haabede dog, at Venstrevælgerne vilde sørge for, at den Liste, der kom til at foreligge den 10de Juni, fik en nogen anden Skikkelse.

Harmeligt var det at se, som »Morgenbladet« og den Bergske Gruppe stillede sig til dette Valg. Disse Folks Løsen var endnu: »Heller en Højremand end en moderat.« Straks efter Valgets Forkastelse skrev Bladet, at det antog, »at ogsaa Kredsen Venstre vilde finde en Kandidat, som det kan stemme paa«. Og endnu om Søndagen den 8de Juni, altsaa kun to Dage før Valget, erklærede Bladet, at Meddelelsen om, at Berg var indbudt til Nyborg sammen med Andersen og Dinesen, var usand. Berg havde aldeles ikke modtaget nogen Indbydelse til dette Møde. »Derimod har Venstremænd i Kredsen ønsket hans Nærværelse ved et større Møde; men Forudsætningen for, at Hr. Berg skulde gaa til Nyborgkredsen, var selvfølgelig den, som imidlertid er bristet, at der kunde være Udsigt til at vinde Kredsen for en Venstremand. Af en Valgkamp, der vil staa mellem to andre Partier, kan Venstre ikke have væsentlig anden Interesse end en Tilskuers.«

»Fyns Tidende« bemærkede hertil: »Vi noterer med Tilfredsstillelse, at det københavnske Organ for Bergsk Patentpolitik sætter sig ligegyldig paa Tilskuerbænken, naar der skal være Valg i Nyborg mellem Provisoriepolitikens Kandidat og Anders Tange.«

Heldigvis delte denne Gang ingen af Nyborgkredsens

Venstrevælgere Mening med det fanatiske Hovedstadsblad.

»Nyborg Avis« anstillede ogsaa sine Betragtninger med Hensyn til Valget. I en Artikel den 28de Maj omtaler det Valgets Forkastelse og kommer til det Resultat, at de fremkomne Oplysninger heldigvis godtgør, »at der i Virkeligheden ikke har fundet noget Valgtryk Sted fra Herregaardenes Side«.*) Bladet fortsætter:

»Det skal nu foretages Omvalg med hvad dermed følger af Møder, Agitation, Haab og Skuffelser.« Da Christiansen og Tange stiller sig igen, »faar Valget i den Henseende ikke noget nyt Fysiognomi; begge Mænd er kendte af Vælgerne. Christiansen vil atter faa sine Stemmer hovedsagelig fra Nyborg By med Tilslutning fra en stor Del Landboer, og Tange vil blive støttet udelukkende af sine politiske Venner fra Landet. Han er nemlig ikke Byens Mand, hvad han med sine gode Evner og Indsigt let kunde have været; men det har hidtil syntes, som han forsmaaede at staa sig godt med Byens Folk — politisk taget — og har foretrukket fortrinsvis at tale og virke for Anskuelse, der nærmest tiltalte Landboerne.« Bladet anbefaler derimod Christiansen, hvis Anskuelse mere tiltaler Byens Befolkning; han er

*) Her kan passende meddeles, hvorledes de mest ivrige Højreblade i de Dage stillede sig over for Spørgsmaalet om Valgtryk. De mest »intelligente« af dem priste ligefrem Valgtvang som et fortræffeligt Middel, hvilket man kun havde ventet alt for længe med at bringe i Anvendelse. »Dagens Nyheder« skammede sig ikke ved at skrive, at den almindelige Valgret trængte netop til »jævnlig« at reguleres ved Hjælp af Valgtryk. Ja, der kan indtræde Tilfælde, »hvor det er en ligefrem Pligt for en god Statsborger at øve . . . Valgtryk.« Og den samme Betragtning deltes af en Mængde Højreblade. General-korrespondenten til Højrebladene sendte fra København en Anbefaling for Valgtryk ud over Landet, og et Blad som »Fyens Stiftstidende«, der optog den, fandt, at det var »en aldeles lovlig og berettiget Ting, at en Fabrikherre for Eksempel sagde til sin Arbejder: »Stemmer du ikke paa den Kandidat, jeg onskér, viser du dermed, at du ikke har Interesse for Fabrikken, og saa kan jeg heller ikke have Interesse for dig eller beholde dig længer i mit Arbejde.«

ikke bunden af Fortiden, og han »er ikke Tilhænger af Folketingsparlamentarismen, hvilken Fordrings absolute og ubetingede Gennemførelse som bekendt ikke alene er stridende mod Forfatningens Aand og Forudsætning men har været den nærmeste Grund til de sidste Aars Stillestaaen med Lovgivningsarbejdet«.

Til denne Artikel sendte Tange et Svar, som findes optaget i Avisen Dagen før Valget. Det hedder heri blandt andet:

»Der siges fra Højre, at vi Venstremænd søger at ægge Stand mod Stand . . . Nu haaber jeg imidlertid, at Højremændene paa Valgdagen tier stille med den Paa-stand; thi at den foran citerede Udtalelse [»men det har hidtil syntes, som han forsmaaede at staa sig godt med Byens Folk« o. s. v.] er et tydeligt og klart Forsøg paa at ophidse Byens Vælgere mod Landboerne, anser jeg det ikke for muligt med nogen Nytte at benægte. Naar Udtalelsen endda var sand og rigtig, ja, saa var det jo i sin Orden, at den fremkom; thi jeg er ikke af den Mening, at vi skal dølg Sandheden, selv om Folk bliver ophidsede ved at høre den, men det forkastelige ligger i, at der ikke er ført noget som helst Bevis for Paa-standens Rigtighed. Vis mig et Forslag, som har været til Gavn for Bybefolkningen uden at gaa andres Ret for nær, hvoraf jeg i Folketinget har stillet mig som Mod-stander. Har man nogen Sinde fra Byen henvendt sig til mig med Andragende eller sligt til Indbringelse i Folketinget, uden at jeg efter Evne har bestræbt mig for at faa et heldigt Resultat ud af dem? Man kan vel ikke forlange, at jeg skulde virke for Forslag, fordi de udgives for at være til Byens Gavn eller til Gavn for enkelte Samfundsklasser i Byerne, naar det er min Overbevisning, at de vilde være skadelige enten for den almindelige Frihedsudvikling eller for andre Samfunds-klassers billige Fordringer. Nej, tillad mig at sige det rent ud: Modstanden mod mig har ikke sin Grund i, at jeg ikke vil arbejde for Byens Vel, eller i, at jeg stiller mig udelukkende som Landboernes Kandidat. Det er kun Paastande, der stilles, og for at tjene som Agita-tionsmidler mod Venstrepolitiken. En væsentlig Grund

til den Modstand, der er imod mig i Nyborg, ser jeg derimod i den Omstændighed, at der er nogle ledende Mænd, som har sat sig til Formaal, at jeg ikke skal være Folketingsmand for Svendborg Amts 1ste Valgkreds; thi det maa kun en Mand, som vil lade sig bære frem af dem, være. Det er Aristokratiet paa Landet sammen med Aristokratiet og Byrokratiet i Byen, som bærer og har stedse baaret Kampen imod mig, fordi jeg ikke vil tjene den Sag, hvis Udtryk for Tiden er Ministeriet Estrup, hvis Gerninger hidtil har været fuldstændig Magtesløshed i Danmarks Livsspørgsmaal over for Udlandet og bestemt Modstand mod ethvert væsentligt Krav fra Flertallet af Vælgernes Side paa at øve Indflydelse paa Retningen af Landets Administration og Lovgivning . . . Hvor Venstre har optraadt som samlet Parti, findes der ikke i dets Udtalelser (f. Eks. Adressen i Marts 1873 og Schjørrings Adresse samme Aar) noget om Folketingsparlamentarismens absolute og ubetingede Gennemførelse. Det er derfor en mindre ærlig Politik, saaledes som De har gjort, at tillægge Deres politiske Modstandere Grundsætninger, som de ikke har vedkendt sig.«*)

Mandag Aften den 9de Juni modtog R. Winckler Breve fra flere bekendte Redaktører som: Tauber, A. K. Jensen, G. Petersen, der beder ham om at sende dem Telegram om Valgets Udfald. Den sidstnævnte, der var Redaktør af »Svendborg Avis«, var, skønt Medlem af den Bergske Gruppe, ikke saa fanatisk som »Morgenbladet«. Han skriver: »Jeg vil nu haabe et godt Udfald; som sidst tør vel Højre ikke opføre sig,« og i en lille Efterskrift beder han dog ogsaa Winckler om at hilse Tange.

*) At Redaktør Blumensaadt optog denne Artikel, var ikke efter Konsul Clausens Hoved. Han betragtede det som »en Udskejelse fra Blumensaadts Side og var ikke helt villig til at tilgive ham, hvad han saaledes havde gjort sig skyldig i.«

2. Valget.

Da Valgdagen, Tirsdag den 10de Juni, oprandt, var der livligt i og omkring Nyborg. Alle Veje, der førte til Byen, var opfyldte af Vogne, vellæssede med Vælgere, som atter strømmede til Valg. Omkring ved Klokken ti var Torvet fuldt af Mennesker; vistnok omtrent 5000. Saa mange havde der endnu aldrig været til Valg eller til politisk Møde her; ikke alene fra selve Valgkredsen, men ogsaa fra mange andre fynske Kredse, ikke alene Vælgere, men ogsaa en Del unge havde indfundet sig. Ja, om det saa var helt ovre fra Sjælland — saaledes fortæltes der — var der kommen Folk til Stede. Enkelte Folketingsmænd som Kl. Berntsen og Jørg. Pedersen saa man ogsaa den Dag i Nyborg.

A. Tange havde som sædvanlig Ophold hos R. Winckler. Hos den gæstfri Købmand indfandt mange af Tanges Venner sig for at hilse paa ham, førend Valget skulde begynde. Et Par af disse, en Vælger og en ung Karl, bad Tange om ikke at være for lemfældig mod sine Modstandere, men give dem af Grovfilen. Han svarede hertil: »Ja, det kan vel ikke nytte andet.«

En Time før Valghandlingen begyndte, samledes Valgbestyrelsen. Da Flertallet af den med god Grund var misfornøjet med Borgmester Becker, Lederen af de forrige Valg, valgte de Skoleinspektør Hommel til Formand. Af Valgbestyrelsens Medlemmer stemte de syv (Venstremændene) paa Hommel, medens seks (Højre med Undtagelse af Borgmesteren) stemte paa Becker.

Klokken ti aabnedes Valgmødet paa sædvanlig Maade. Christiansen havde 134, Tange 114 Stillere.

Konsul Clausen, der, som de forrige Gange, var blandt Christiansens Stillere, anbefalede paa egne og Byens Vegne sin Kandidat som en Mand, man kunde være vel tjent med paa Tinge. Taleren gav sig derpaa til at imødegaa den Artikel af Tange, som foran er

gengivet i Uddrag; han forklarede Betydningen af Ordene Aristokrati og Byrokrati og vilde nedlægge Indsigelse imod, at de, der støttede Christiansens Valg, skulde være enten Aristokrater eller Byrokrater. Han var imod den stærke Ophidselse og anførte som Eksempel paa, hvilke sørgelige Resultater den havde ført til hos Venstre, at man Valgdagens Morgen ikke havde villet tage en femogtresindstyveaarig gammel Mand op at køre, fordi han var Højremand.

Blandt Venstrevælgerne herskede der stor Forbitrelse mod denne Højreleder, og det viste sig ogsaa, saa snart han traadte frem, for han blev modtagen med en voldsom Haanlatter, medens enkelte morede sig med at slaa Nattergaletriller. Under hans Foredrag vedvarede Uroen.

Der blev nu en lille Standsning, hvorefter Clausen meddelte, at der var flere af Christiansens Stillere, der vilde have talt; men der var ingen af dem, der havde Lyst til at træde frem for lige som han at blive »be-grinet« af Forsamlingen.

Forpagter Christiansen fik nu Ordet, hilst med Hurraraab af et Mindretal. Han vilde lægge Vælgerne paa Sinde, at det ikke gjaldt Personerne men Sagen; man maatte heller ikke blot tage Hensyn til sine egne personlige Ønsker men tillige til, om disse kunde gennemføres. Det kunde Venstres ikke. Vi trænger til mange gavnlige Reforme, og allerede derved, at vi i flere Aar har været ude af Stand til at gennemføre saadanne, er vi gaaet noget tilbage. Vort Landbrug trues af Konkurrencen fra Amerika, vort Skattevæsen vil maaske komme til at lide under den ny tyske Toldlov, vort Land ligger aabent for Fjenden, vor Hærlov har længe trængt til Revision, o. s. v. Imidlertid er der dog gjort et Fremskridt derved, at vi nu to Aar i Træk har faaet gennemført regelmæssige Finanslove. I Venstres Rækker ser det vel noget broget ud; men den største af Venstregrupperne har dog grebet Sagen praktisk an, og kun et Mindretal paa 26 à 27 Medlemmer

driver endnu Storpolitik, hvormed de kun kan opføre et Skuespil og sætte sig selv uden for al Indflydelse. Taleren selv var afgjort Højremand i den parlamentariske Kamp, hvorimod han i Reformspørgsmaal kunde stemme snart til den ene, snart til den anden Side efter de Forslags Beskaffenhed, som forelaa.

Man husker, at Taleren, da han første Gang (1876) stillede sig Nyborg, erklærede sig for at være moderat Venstremand. Han havde altsaa i de Par Aar udviklet sig ikke saa lidt endda, men rigtignok i den gale Retning.

Gaardmand Anders Hansen fra Ørbæk anbefalede Tange. Han var vel ikke enig med denne i et og alt og havde navnlig ikke været rigtig med i den store parlamentariske Kamp; men han fandt, at Tange bedst fyldestgjorde de Fordringer, han maatte stille til et Medlem af Folketinget, hvilket burde have en demokratisk Karakter for at kunne hævde sin rette Stilling over for Landstinget.

Købmand Rasmus Winckler anbefalede ligeledes Tange. Han hilstes ved sin Fremtræden med kraftige Hurraer. »Det er,« ytrede han, »altsaa »om igen«, det gælder i Dag; og hvor som helst dette Ord lyder, i Børne- eller Rekrutskolen eller i andre Forhold, er det et Vidnesbyrd om, at det, der er gjort før, har været mangelfuldt, forkasteligt. Det er ikke Venstres Værk, som her skal gøres om. Det er ikke Venstre, der i sin utidige Travlhed har afstedkommet de Uregelmæssigheder, som har foranlediget Valgets Forkastelse; det er ikke Venstre, der har maattet bruge selv de døde som Hjælpetropper. Vi, der har Respekt for Sandhed, for Lov og Ret, kan derfor saa meget trøstigere gaa til Gerningen i Dag, og Taleren vilde anbefale ikke af nogen Terrorisme at lade sig afholde fra, hvad man ansaa for rigtigt; ikke at bære sig ad, som en Mand fra Byen om Morgenen havde sagt til ham: »Vi stemmer paa Christiansen, saa det dunder efter; men der er noget inden i os, som siger, det er Løgn.« Tange leve!»

Derefter blev Ordet givet til A. Tange, som ogsaa modtoges med stærke Hurraer. Han traadte frem med

saa meget større Fortrøstning, sagde han, som saa vel han selv som hans Virksomhed paa Rigsdagen var vel kendt af Vælgerne. Hans Stilling som Venstremand havde altid været den at arbejde i den Tankegang, der fandt sit Udtryk i Grundloven 1849, og som den Gang gjorde Folket lykkeligt. Han har altid været og vil vedblive at være Modstander af den Interessernes Politik, der ser bort fra, hvad der tjener det hele, almindelige Folk og ser fortrinsvis paa enkelte begunstigede Samfundsklassers Tarv. Frihedstanken fra 1849 fik sine Forhindringer, og fordi disse endnu ikke er overvundne, siger Modstanderne: »I kan jo ikke gennemføre jer Yndlingstanke om folkelig Selvstyrelse; derfor maa I lige saa godt opgive den.« Men den Betragtning kan Taleren ikke godkende. Netop gennem Forhindringer skal det gode fremmes, forædles og udvikles i Sandhed. I 1866 gav Folket efter for Trykket; det bliver dets egen Skyld, hvis det nu gør det samme. Udsigterne er slet ikke saa fortvivlede. Vel er Venstre i Folketinget delt i to Grupper, men begge er dog Modstandere af Provisoriepolitiken. Udfaldet af dette Valg har ikke alene Betydning for denne Kredses Vælgere, men det vil ogsaa gøre sin Virkning andre Steder i Landet. Denne Kreds kan ikke vælge en Højremand i Dag uden at paatage sig et Medansvar for at støtte den Politik, der har slaæet Revne i Grundloven og sat Magten over Retten. Christiansen siger, at han vil stille sig paa Forfatningens Grund; men det er Forfatningen efter Estrups og Højres Fortolkning. Skal det slaas fast, at en Regering har Lov til, saa ofte den kan ophidse Landstinget til at vrage en Finanslov, da at lave en saadan paa egen Haand, da har den almindelige Valgret ikke meget at betyde. Han omtalte kortelig Højres Valgmidler (Valgtrykket) samt Uordenen ved Afstemningen af Nyborg Kommunes Vælgere, ved hvilken det havde vist sig, at endogsaa de døde havde stemt. Da Konsul Clausen afbrød ham og søgte at protestere, svarede han skarpt: »Hvad jeg her har omtalt, er konstateret, og jeg tager ikke mine Ord tilbage.« Han fremdrog en Ytring, Konsulen havde brugt den 6te, og som lød saaledes: »I Stedet for at komme til dette Møde gaar Tange omkring i Ullerslev fra Dør til Dør

og tigger Stemmer!« Hvad Clausen den Dag havde sagt, var usandt; han (Tange) havde slet ikke været i Ullerslev den Dag. Sluttelig anbefalede han sig til Vælgerne for Sagens Skyld.

Der førtes derefter en længere Forhandling mellem de to Kandidater.

Ved Kaaringen var der, som man kunde forudse, et langt overvejende Flertal for Tange. Modkandidaten forlangte straks skriftlig Afstemning.

Forsamlingen spredtes nu; en Del søgte at komme til at afgive deres Stemme straks, medens andre gav sig gode Stunder dermed. Paa den særdeles smukke Sommerdag — det var nemlig det dejligste Sommervejr, man kunde tænke sig — slentrede Vælgerne omkring i Byen. Baade her og der saas livlig samtalende Smaagrupper, i hvilke man udtalte sit Haab for og Ønske om et godt Udfald af Valget. Fra Højres Side blev der udfoldet den største Anstrengelse for at sætte Christiansens Valg igennem. Sømændene, som havde været udenlands, var bleven kaldt hjem, og man kørte som den 3dje Januar gamle og svagelige Folk op til Raadhuset »til stor Moro for den der sammenstimlede Mængde, der vilde overbevise sig om, at det var virkelig levende Mennesker, man kom med paa »Ligvognen«.

I Landsognene havde Højre sin meste Styrke fra Herrested og Søllinge, hvor Valgtrykket fra Herregaardene og »Ryslingepolitiken« havde mest at sige.*) »Kammerherre Sehested-Juul fra Ravnholt havde stillet sig ved det Bord, hvor Listeførerne fra Herrested havde deres Plads. Hver Gang der saa kom en Mand fra Kommunen for at afgive sin Stemme, bøjede Kammerherren sig frem og saa ham ind i Ansigtet. Stemte

*) Hvor underligt det end lyder, skal det dog have været Tilfældet, at »Birkedals Venner fra Ryslinge var virksomme i de tilstødende Sogne for at drage Stemmer fra Tange til Christiansen«.

han paa Christiansen, nikkede Kammerherren til ham og smilede venligt; men stemte han paa Tange, fortrak Kammerherrens Ansigt sig, og jævnlig tog han en Bog frem og noterede.« Til sidst skal en stærk Vælger ved at skubbe til Kammerherren have faaet ham til at fortrække.

Paa sin Side var Venstre saa ivrigt, at ikke blot firsindstyveaarige, men endog en treoghalvfemsindstyveaarig Vælger, der bar Sankt Helenamedaljen, gav Møde for at være med til at væрге Friheden mod Reaktionen. »Og det var ikke Folk, som var trykket til at tage derud, men som frivillig og med Glæde var mødt her for at være med til, at Venstre kunde vinde Sejr.« I det hele var Vælgerne rykket ud i et Antal, som ikke alene var ukendt i denne Kreds, men den Gang over hele Landet. Henimod 86 Procent af Vælgerne, fra enkelte Kommuner endda flere, afgav denne Dag deres Stemme.

Først Klokkeren blev Udfaldet af den skriftlige Afstemning meddelt. Resultatet var en udmærket Sejr for Venstre, idet A. Tange var bleven valgt med 1346 Stemmer, medens Christiansen fik 1270. Udfaldet hilstes med stor Glæde, og Tange fik atter vældige Hurraer. Straks efter forefaldt et uhyggeligt og stygt Oprin, som »Fyns Tidende« med Rette kaldte »Højres sidste Skandale i Nyborg«. Herved sigtes til det Overfald, som nogle raa Højremænd søgte at øve mod Tange. Nu, mere end femogtyve Aar efter, har man vel — som Winckler sagde, da vi for et Par Aar siden talte sammen om denne Begivenhed — vanskeligt ved at tænke sig, at en Bys Beboere i den Grad kunde blive opfanatiserede, som det viste sig ved dette Valg.

Under Valghandlingen havde man hørt Trusler om, at Tange skulde have Prygl, i Fald han sejrede; men man troede ikke, at der vilde blive gjort Alvor deraf.

Nu fik man det at se. Da man, efter at Valgets Udfald var blevet kundgjort, forlod Torvet for at se at komme hjem efter, saa man en tre til fire Sømænd med vældige Brøl styrte henimod Raadhuset, hvorfra Tange snart maatte komme. Han gav sig god Tid; der var flere af Vælgerne, han skulde have hilst paa eller talt et Par Ord med; men da han forlod Raadhuset og vilde gaa over Gaden, blev han overfaldet af Sømændene, der under Raabet: »Hvor er Tange? Han skal have Prygl!« trængte ind paa ham. Den ene af Sømændene, en stor og stærk Prygl, gav Tange et saa stærkt Slag, at han faldt forover; men han kom dog snart op igen. Kun ved, at en Del tilstedeværende Venstreboender (som Folketingsmand Kl. Berntsen, der havde en Anelse om, hvad der vilde ske, havde faaet til at møde her) sluttede Kreds om Tange og afdæmpede de Slag, der var ham tiltænkt, slap han fra den Fare, der truede ham, og tyede ind til Købmand Chr. Winckler (en Broder til R. Winckler), som boede der i Nærheden, paa Hjørnet af Torvet. Idet Tange gik over Gaden hen til Chr. Winckler, kom Konsul Clausen springende og siger til Kl. Berntsen og flere andre, som fulgte med: »Vil De overlade Tange til min Beskyttelse?« Men hertil svarede Kl. Berntsen: »Nej, vi overlader ikke en Hædersmand som Tange til Deres Beskyttelse, efter at De ved Deres Agitation har faaet Ondskaben sat i System i den Grad, som vi nu har set det.«*)

Saa snart Tange var kommen ind til Chr. Winckler, sagde han: »Saa er vi jo da blandt Venner!« Købmanden trak da en Sabel og stillede sig ved Døren, idet han sagde: »Den første, der nu kommer nær, hugger jeg ned!«

*) Clausen skal ellers meget have beklaget Overfaldet paa Tange. »Hvad her er sket, er en stor Skandale for os Nyborgere,« hørte en eller maaske flere af Vælgerne ham udbryde.

Uden for paa Gaden, hvor der var en voldsom Trængsel af Mennesker, udviklede der sig imedens et helt Slagsmaal. Man slog løs paa hverandre med Stokke, og der vankede adskillige Slag og Stød. En Gaardmand fra Frørup, som havde været med at væрге Tange, fik saaledes sin Hat kløvet.

Efter at man havde bragt Tange i Sikkerhed, op-søgte Kl. Berntsen straks Byens Politimester, der dog nødvendig vilde have med Sagen at gøre; dog, da Berntsen truede med at melde ham, maatte han tage sig af den. »Ved hans Optræden lykkedes det at faa Urostifterne af Vejen, hvorefter Tange og Berntsen blev ledsaget af Borgmesteren og hans Fuldmægtig til R. Winckler. Da Voldsmændenes Navne var kendt, blev der straks ind-givet Klage over deres Adfærd til Stedets Politimester, og man ventede jo, at de skulde blive alvorlig afstraf-fede, »for at slig Skandale kunde undgaas i Fremtiden«. Om dette skete — ja, derom hørte man imidlertid aldrig noget.

At alle vilde have misbilliget dette Forsøg paa at øve Vold mod Folketingsmand Tange, skulde man have ventet; at der kunde findes nogen, der vilde forsvare eller undskyldé det, skulde man ikke have troet muligt; og dog fik man virkelig saadant at se. I »Fyens Stifts-tidende« læste man kort efter Valget følgende:

»Ingen af Folketingsmændene her paa Fyn har i den Grad som Hr. A. Tange — vi forudsætter uden det Forsæt at gøre ondt — appelleret til de onde Lidens-skaber, ingen har i den Grad vækket, vedligeholdt og forøget som han Had og Nag mellem Samfundslagene, ingen har rettet saa bitre Angreb mod politiske Mod-standere som han. Han har ægget de smaa mod de store, de fattige mod de rige, de udannede mod de dannede; han har netop talt til det onde i de smaa i indre og ydre Vilkaar. Han har ført saa mangt et uretfærdigt og haardt gennem Slægter og hele Sam-

fundslag virkende Slag mod anderledes tænkende — kan det saa undre, at man truer ham med Slag, hvis Virkninger kun han vil føle, og hvis Følger vilde være forsvundne faa Timer efter?» [!]

Og Bladet beklager, at Nyborgkredsen endnu en Tid lang skal repræsenteres af en Mand, der under Navnet »moderat« fører det mest uforsonlige Sprog af alle de fynske Folketingsmænd af Venstre; men det har dog Haab om, at Højre inden saa meget lang Tid skal erobre Kredsen.

Andre Højreblade — saavel som Kredsens Kandidat — trøstede sig med, at Højre havde været i stærk Fremgang ved dette Valg. Men naar Christiansen mente, Grunden dertil var den, at han havde holdt saa mange Møder, da var dette nu ikke Tilfældet, og »Fyns Tidende« skrev træffende, at »han maatte i Stedet for heller se lidt inden for hos Kammerherren paa Ravnholt og dennes undergivne, Skovrideren og Petersen paa Stuppendrup samt hos Justitsraad Lange paa Ørbæklunde og der søge om Grunden til Højres Fremgang«.

Det var en prægtig Sejr, Venstre vandt i Nyborg den 10de Juni 1879, og glad og fornøjet drog man denne Gang hjem fra Valget.

3. Efter Valget.

Næste Dag rejste Tange til København. Om Modtagelsen, der blev ham til Del derinde, skriver han den 13de Juni til R. Winckler:

»Jeg blev naturligvis modtagen med Jubel af vore Meningsfæller i Folketinget, og de fleste radikale bød mig ogsaa hjærtelig Velkommen — dog ikke Berg, Hørup, Mik. Petersen og Konsorter. Paa »Sjælland« drak man til Ære for os hele Valgdagens Aften, og de »moderate« betalte, medens de »radikale« holdt Talerne.

Hermed en venlig Hilsen til Dem og Deres Hustru med Tak for Gæstfrihed og alt godt, De har gjort imod mig og mine Venner. Hils alle Venner, jeg ved, De træffer mange.«

A. Tange.

Han naaede at faa sit Valgbrev enstemmig godkendt; men Opholdet inde i København blev denne Gang ikke af lang Varighed; for allerede den 14de Juni sluttede Rigsdagen. Udbyttet af Samlingen var ikke stort. Af vedtagne Love kan foruden Finansloven nævnes Lov »om midlertidige Foranstaltninger imod den ved Arbejdsløshed og Vinterens Strenghed indtraadte Nød« og Lov om forskellige Jærnbaneanlæg i Fyn og Jylland.

Forholdene inden for Venstregrupperne havde hele Tiden været lige saa daarlige som tidligere, og Gang efter Gang havde Berg og Hørup, hvis Gruppe nu en Stund var den førende, angrebet de moderate. Henimod Samlingens Slutning kom det dog ogsaa til stærke Meningskampe inden for de radikales Række. Da Berg og Hørup, fulgt af henimod tyve andre i Partiet, gik sammen med Højre til en overordentlig Bevilling til seks ny Kruppske Bagladekanoner, af hvilke hver vilde koste 400,000 Kr., blev en halv Snes af Partiets Medlemmer med Alberti i Spidsen meget misfornøjede, og de traadte da ud af den Bergske Gruppe.*) Den Overvægt, de radikale ved Valget den 3dje Januar havde vundet over de moderate, gik saaledes atter tabt. Højre var nu det talrigste af Partierne i Folketinget. Det talte, da Bagger havde skilt sig ud fra det, 34 Medlemmer. Det havde efter Valgene følt sig en Del og

*) Alberti stemte for Resten mod Finansloven, da han ikke vilde være med til at give Estrup en saadan. Han stemte ogsaa mod de omstridte Valgs Godkendelse, og han var meget utilfreds med Bergs og Hørups Stilling ved denne Lejlighed.

haabede nu atter paa at faa Venstre knust. Et Tegn herpaa saa man deri, at det nu dannede et tætsluttet Parti med Bille, Dinesen og Ingerslev som Forretningsudvalg og med dem samt N. Andersen, Hall (Formand), Klein, Rimestad og Scavenius som Bestyrelse.

De moderates Styrke var vokset til 27, efter at Tange og J. Pedersen var bleven genvalgte. Bergs Parti talte 26. Uden for Partierne stod i alt 14. 21 af den radikale Gruppe under Bergs og Hørups Anførsel udstedte den 15de Juni et Opraab til Vælgerne, hvori de forklarede dem Grunden til, at Gruppen havde forladt sin tidligere Politik. »Efter Valgdagen havde af det tidligere forenede Venstres 74 Kredse kun 35 sluttet sig til Gruppen; Resten havde delt sig imellem Højre og de moderate.« Der var dog mange Venstremænd, som ikke kunde forstaa eller billige denne Tankegang. Den Bergske Politik har været »for lærd«, skrev Tauber i sit Blad »Sorø Amtstidende«.

Disse Uger i Juni var en tung Tid for Tange og hans Familie; thi der herskede megen Sygdom i hans Hjem. Hans gamle Fader og en af hans Smaapiger var meget syge. Da Valget fandt Sted, laa hans Fader for Døden, og et Par Dage efter døde han. Tange, som havde været i Rigsdagen en eller to Dage, naaede lige at komme hjem og tage Afsked med sin Fader. Herom skriver han til R. Winckler den 17de Juni:

»Som De vel allerede har set af Avisen, døde min Fader i Lørdags Klokken elleve. Da jeg om Fredag Eftermiddag kom hjem, kunde han til nøds kende mig, da han var meget svag og tillige ikke ved sin fulde Samling. Da jeg om Aftenen fremsagde Trosbekendelsen for ham, kom der et lyst Øjeblik, og han gjorde mig et Spørgsmaal angaaende Tilstanden efter Døden, om hvilken jeg førte en kort Samtale med ham, hvorefter han lod til at føle sig tilfredsstillet. Det var saa om-

trent de sidste Ord, jeg hørte af hans Mund, men nok for mig til at være glad over, at jeg naaede at komme hjem, før han døde. Vor lille Pige er meget syg, og vi venter hver Dag paa, at hun følger sin Bedstefader. Men vi har nok at gøre med at passe hende; thi hun vil nu ikke være hos andre end Fader og Moder.«

Skønt A. Tange nu efter Faderens Død var meget optaget af Arbejdet i sit Hjem, maatte han dog alligevel som i de foregaaende Aar tage Del i politiske Møder og Folkefester.

Berg og Hørup foretog ogsaa i denne Sommer en Rundrejse. Baade paa Øerne og i Jylland holdt de en Del Møder. Men de mødte ikke denne Gang den Tilslutning som Aaret forud. De fleste Steder indfandt sig kun nogle faa Hundrede Mennesker. Paa Fyn talte de i Skalbjærg den 19de og i Pederstrup den 21de Juli. Det første Sted mødte der kun 3—400 (»Morgenbladet« saa 800) og i Pederstrup 7—800 (efter »Morgenbladet« 1000). Der var langt fra det Sving over Møderne som i 1878. Vælgerne var ved at blive trætte af »Nedrakningsmøderne«, som vel ogsaa kun blev til Skade for Folkets Sag. Hvor hyppigt det end blev fortalt, at de moderate ikke var Venstremænd, begyndte man dog stærkt at tvivle om Sandheden heraf. At Mænd som for Eksempel Høgsbro og Tange ikke skulde være Frihedsmænd, eller at det skulde være bedre, at disse Mænd blev erstattet med rene Højremænd — ja, saadanne Taabeligheder kunde dog kun faa af de fynske Bønder faa i deres Hoveder.

I Skalbjærg optog Kl. Berntsen, Jørg. Pedersen og Tange Kampen med Berg og Hørup. I Pederstrup var Jørg. Pedersen under Begyndelsen af Mødet ene mod de to radikale Førere; men senere kom Tange til. Det virkede oplivende paa Berg, da han saa ham komme, og han udbrød: »Det glæder mig at

se Dem, Tange!« — »Aa, det skal De slet ikke glæde Dem over,« svarede Tange ganske tørt; »jeg glæder mig slet ikke over at se Dem her!« For de moderate var det en udmærket Undsætning, da Tange kom; Jørg. Pedersen var bleven trængt haardt i Debatten med Berg og Hørup, og det var ham sikkert kært, at Tange nu kunde løse ham af. Roligt og klart og naturligvis skarpt imødegik han her i Pederstrup — paa sin fyrretyveaarige Fødselsdag — sine Modstandere, navnlig Berg. Denne, der havde været meget haard mod Jørg. Pedersen, blev nu betalt med sin egen Mønt, idet Tange meget hvast og i en noget haanlig og drillende Tone afviste hans Angreb paa de moderate. Han fremstillede Forhandlingerne med de Mænd af de nationalliberale, som maatte anses for grundlovstro, som havende til Opgave: 1) at komme ind under lovlige Tilstande; 2) at faa Ministeriet Estrup fjærnet. Det første naaedes; det andet mislykkedes, og derpaa gik de nationalliberale atter i sluttet Trop med Ministeriet. Berg og hans bidrog til, at den anden Del af Opgaven ikke lykkedes, ved, da den første var naaet, at sige, at nu kunde Ministeriet godt blive siddende, og ved fremdeles at holde paa Ministeriet, da de moderate, fordi Forudsætningen for Samarbejdet med de nationalliberale var bristet, atter vilde optage Kampen. De radikale har ingen anden Politik end ren Nægtelsespolitik, naar de naar til et Flertal; men det er Vanvid. Derfor faar de aldrig et Flertal; de kan nu ikke en Gang holde sammen.

Under hans Foredrag afbrød Berg ham flere Gange. Det lød meget morsomt, naar Tange besvarede en af disse Afbrydelser saaledes: »Ja, du har sagt det saa tit, og vi ved det saa godt.« Da Berg ved Slutningen af hans Foredrag udbrød: »Skulde vi ikke sige som Præsten: Græd ikke, Børnlille, det turde være Løgn alt

sammen!« — svarede Tange: »Præsterne plejer jo ikke at være Hr. Bergs Venner, og for Resten kender Folk her mig saa vel, saa de ved, at jeg trænger ikke til Bergs Attest for at være en sandhedskærlig Mand!«

Ved begge Møderne var Stemningen noget delt men dog stærkest for de fynske Venstremænd.

Hermed var Tanges Deltagelse i de politiske Møder for dette Aar forbi. Derimod talte han endnu ved et Par Folkéfester.

Den 25de Juli holdt han ved Festen i Hindemaskoven en smuk og alvorlig Tale for Fædrelandet. Da den hører til hans bedste, meddeles den her:

Der er talt saa meget om Fædrelandet og gamle Danebrog, der hører Folket til; men lad os nu se, hvordan Folket bliver skikket til at være det, det bør være. Man skønner nemlig ikke altid paa det gode, vi har; men naar vi har noget godt, kommer det an paa at bruge det. Dertil skal Oplysningen tjene; »Oplysning være skal vor Lyst«. Der er imidlertid flere Slags Oplysning, som der er flere Slags Lys. Vi har Solens Lys, og vi har Maanens Lys; det sidste er koldt, det varmer ikke; vi har Nordlys, der skinner til os i lang Afstand, og vi har den fortærende Ilds Lys. Saa-dan er det ogsaa med Oplysning, der er forskellig Slags. Det gælder da om at finde den rette. Den rette Oplysning, det er Livsoplysningen; den er som Solens Lys, der frembringer Varme og Lys, Spirer og Frugt; det er den Oplysning, som gives paa Modersmaalet om det folkelige og om de henfarne Dage. De importerede Lys er ikke saa gode; thi kun det folkelige gaar til Hjærtet og bringer Frugt; det er Folkeaanden, som i de mørke Tider har holdt Folket oppe. Jeg tror paa Engle, og jeg tror, Folket har sin Engel, og den Engel er Folkeaanden. Det er smukt, at Vor Herre har indrettet det saaledes. I mørke Tider er det en Trøst at kunne tro, at der er en Engel, der vaager over os, vaager over Danmarks Lykke. Det danske Folk har en Gerning at gøre i Verden, som intet andet Folk kan udføre, og det er netop den: gennem Oplysning paa

Modersmaalet at bringe det levende Ord ud mellem os. Friskolerne, Skyttesagen og Folkefesterne viser, at vi har begyndt paa denne Gerning. Men Vor Herre kunde jo bruge andre dertil, kunde man sige; ja, men jeg tror det nu ikke. Jeg tror, at denne vor Gerning er et Led af Verdensordenen, et nødvendigt Led i Kæden, et Maal for hele Tilværelsen. Og det er en stor Trøst saaledes at leve af Naaden, af en højere Naade, af Gud Faders Naade; derfor maa vi ikke sove men arbejde paa vor indre Oplysning. Det er det ny, der er fremstaaet siden 1848, den Gang, da Folkeaaanden vaagnede og straks gik i Pagt med Folkehjærtet, der skal holde os oppe og gøre, at vi kan udrette det, Vor Herre har bestemt os til. Den Gang vi var i Krigen, følte vi os saa underlig smaa; vi stod over for Døden, men hvad vi gjorde eller udførte, var saa uendelig lidet. Det er godt saaledes at sætte sit eget lille Jeg til Side og ofre noget for det store, for Fædrelandet. Jeg ønsker, at den ny Fane maa være en Paamindelse om at sætte sit eget til Side, naar det store staar for. Manden er den stærke, men Styrke er ikke Haardhed; Styrken er blød og bør være bøjelig. Værn derfor om gamle Danebrog, saa bliver I stærke, saa brydes I ikke. Hold Fædrelandets Fare for Øje, naar I ser Fanen vaje over jer, og mind jer om, at den Gang, I kæmpede under den, var I personlig intet, men I var alle store gennem det hele! Fædrelandet level« *)

En halv Snes Dage senere talte han ved en Fest i Ellinge, hvor der fra Vælgere i Nyborgkredsen blev overrakt R. Winckler en Gave med Tak for hans store Arbejde for Valgets Forkastelse. Men førend vi omtaler denne smukke Fest nærmere, maa vi kortelig gøre Rede for det, der var gaaet i Forvejen.

Efter Valget den 10de Juni herskede der megen Vrede blandt Højre i Nyborg, og den Forfølgelse, de ledende Højremænd nu satte i Scene mod R. Winckler, dannede et hæsligt Efterspil til Valget og viste, hvor

*) Efter et Referat i »Fyns Stiftstidende«.

højt Lidenskabens og Fanatismens Bølger i de Dage kunde gaa. Utrætteligt og kraftigt havde Winckler virket for, at der kunde bringes saadanne Oplysninger til Veje, der kunde føre til Forkastelse af Valget den 3dje Januar. Uden at »lade sig afskrække af de Vanskeligheder, der ved saadanne Lejligheder altid rejser sig og vel ikke mindst i en lille By, hvor omtrent alle kender hverandre og staar i personligt Forhold til hinanden«, lykkedes det ham allerede tolv Dage efter Valget at faa en Klage indgivet, som viste sig at være i alt væsentligt rigtig. Som tidligere fortalt blev Klagen sendt til Indenrigsministeren, der saa affordrede Valgbestyrelsens Formand, Borgmester Becker, Oplysninger om Sagen. Efter at have forhandlet med de fleste af Bestyrelsens Medlemmer afgav Borgmesteren den flere Gange omtalte Erklæring, som han derefter meddelte Byraadet. Winckler, der jo var Medlem af dette, ønskede straks at imødegaa den; men det blev ham nægtet. Efter at være bleven bekendt med Erklæringen — Folketingsmand Kl. Berntsen skaffede ham en Afskrift af den — skrev han til Berntsen, at han desuagtet fastholdt Rigtigheden af sine Ankeposter. Dette tog det øvrige Byraad ham meget ilde op, da det fik det at vide, og paa Forslag af Konsul Clausen udtalte det sin udtrykkelige Misbilligelse deraf. Skønt Bille og det øvrige Højre i Folketinget lagde en overordentlig Vægt paa, at Borgmesterens Erklæring uden videre burde tages for gyldig, blev Valgets Godkendelse dog udsat, hvilket jo førte til dets Undersøgelse ved en Sættedommer og derefter til dets Forkastelse.

Paa Valgdagen anbefalede Winckler, som ovenfor meddelt, atter kraftigt Tange. Hans Tale vakte megen Harme hos Højre, der jo ikke kunde nægte, at det var sandt, hvad han sagde; men det kunde man ikke taale at høre, og »Winckler skulde nu straffes saa føleligt, at det kunde blive alle ligesindede til Advarsel«. Der

blev saa den 16de Juni holdt en overordentlig Generalforsamling i Nyborg »Borger- og Haandværkerforening«. Mødet, der var talrig besøgt, holdtes paa Raadhuset, og det var egentlig i Anledning af, at tolv Medlemmer havde forlangt R. Winckler udslettet af Listen.

Man misbilligede i høj Grad hans Optræden den 10de Juni. Det var ved hans Optræden nu kommet saa vidt, blev der sagt, at man betragtede Nyborg Borgere som rene Djævlø og Kæltringer, og alene Winckler stod hvid og uskyldig. Konsul Clausen vilde ikke, om han saa skulde forlade Byen, lade sig dominere af Venstrepartiet. Overauditør Bjerre havde følt megen Harme ved at høre den Tale, Winckler holdt paa Valgdagen. Han havde faaet Indtrykket af, at Winckler — hvad enten det nu var bevidst eller ubevidst — havde tilegnet sig noget af »det skarpe og spidse«, som vi kendte saa godt fra Tanges Optræden her. Han vilde alvorlig henstille til Winckler, om han ikke vilde gøre sine Medborgere en Undskyldning eller Afbigt. Winckler var ikke villig dertil men fastholdt sine tidligere Udtalelser. Han havde ikke saaret eller haft til Hensigt at saare sine Medborgere.

Ved Afstemningen blev han slettet af »Borger- og Haandværkerforeningen«s Medlemsliste med 94 Stemmer mod 32.

Dette stred dog mod Foreningens Love, og da Winckler truede de Herrer med Sagsanlæg, maatte man gøre »om igen« og meddele ham, at vel havde Foreningen ikke udelukket ham, men den tænkte paa at gøre det til Efteraaret. I Henhold til Lovene anmodede den ham nu om forinden selv at udmelde sig. Det vilde han dog ikke; men Foreningen gjorde saa Alvor af sin Trusel og stødte ham ud.

Men man lod det ikke være hermed. Den 19de Juni holdt Byraadet et Møde, hvor Borgmesteren og ti

andre Medlemmer foreslog at udtale »en kraftig Dadel af det ellefte Medlems, Købmand Wincklers Færd, da det var en Kendsgerning, at han i sine Bestræbelser for at faa Valget af 3dje Januar omstødt, havde fornægtet de Hensyn, han skyldte sine Medborgere og de øvrige Medlemmer af Byraadet, ved 1) personlig at anstille Inkquisitioner for derpaa at begrunde Sigtelser for Forvanskninger ved Stemmegivningen, ved 2) at give udenforstaaende Kundskab om Forhold, som han alene havde lært at kende i et hemmeligt Møde i Byraadet, samt ved 3) fra Valgtribunen den 10de at gøre sine Medborgere og Byens Valgorganer til Genstand for Haan og Spot og derved end yderligere udvide Kløften saavel mellem Vælgerne indbyrdes som mellem By og Land — en Færd, som indtil nu sikkert er uden Sidestykke.«

Winckler --- som ved en Rejse var hindret i at være til Stede — havde tilstillet Formanden, Byfoged Becker, en skriftlig Erklæring om, at det ikke havde været hans Hensigt at fornærme eller krænke nogen ved sine Udtalelser under den sidste Tids politiske Kampe, og han bad derfor tilgivet, om det imod hans Ønske skulde have været Tilfældet. Under politiske Kampe fremkommer jo ofte Ytringer, som ved en roligere Overvejelse vilde være blevne udtalte i en anden Form.

Denne Erklæring tilfredsstillede imidlertid paa ingen Maade de vrede Byraadsmedlemmer, der vedtog den foreslaaede Misbilligelse. Ja, saa forbitrede var Medlemmerne paa deres Kollega, at de nægtede at sidde i Udvalg sammen med ham. »Men hvorledes skulde de blive af med ham, som var lovlig valgt Medlem baade af Byraad og Udvalg, og som ikke havde forbrudt sin Ret som saadant? Borgmesteren mente, at man kunde betragte Udvalgene som opløste og lade foretage ny Valg til samtlige Pladser; men havde man Ret dertil?« Nej, det havde man ikke, og da Winckler forelagde

Indenrigsministeriet Sagen, fik Nyborg Byraad fra dette Paalæg om at arbejde sammen med ham i sine Udvalg.

Nu saa det ud, som om alle Sunde var lukkede for de Nyborg Borgere, som forfulgte Winckler. Dog de fandt snart paa en Udvej til at omgaa det ministerielle Paalæg om at foretage Valg til de ledige Pladser i Udvalgene, idet de nemlig affattede en ny Vedtægt, hvorefter der skulde vælges lutter ny Udvalg, saa at man derved kunde faa Winckler udelukket af dem. De ansøgte Ministeren om Tilladelse til at opsætte Fornyelsen af sine Udvalg, indtil den ny Vedtægt var stadfæstet — og de fik den!

I Anledning af disse Angreb modtog R. Winckler en Skrivelse fra 115 Vælgere i Nyborgkredsen, som tillige med ham havde været Tanges Stillere den 10de Juni. De udtalte i denne en Tak og Anerkendelse for hele den Maade, hvorpaa han havde virket siden den 3dje Januar for at faa Mislighederne ved Valget bragt til Folketingets Kundskab. Ethvert Angreb paa Winckler fra de Herrer Højremænd betragtede de som et Angreb paa sig. De takkede ham for den Ihærdighed og Kraft, hvormed han havde arbejdet for at faa Sandheden frem, »og derved saa væsentlig bidraget til, at vor fælles Sag kunde føres frem til Sejr«.

Venstrevælgerne enedes derefter om at skænke Winckler en Hædersgave med Tak for hans ihærdige og lykkelige Virken for Venstresagen før og ved Valget den 10de Juni. Der blev indsamlet henved 500 Kr., hvorfor man købte en smuk Sølvbordsopsats. Man besluttede da, at denne skulde overrækkes ham ved en Fest i Ellinge, som blev bestemt til Søndagen den 3dje August.

Festen fandt stor Tilslutning hele Valgkredsen over. I et Antal af tre Tusind mødtes Nyborgkredsens Venstrevælgere med deres Familier i Gaardmand Hans Kristensens

smukke Skov ved Ellinge. I det dejlige Solskinsvejr rullede Vogn paa Vogn til Ellinge den 3dje August. Fra Frørup kom der ikke mindre end fyrretyve Vogne. Overalt saa man glade og fornøjede Ansigter. Omkring ved Klokken fire var man samlet i Skoven, og Festen, »et politisk Vennemøde« kaldte »Fyns Tidende« den, tog sin Begyndelse. Gaven blev overrakt R. Winckler af Gaardejer Steffen Madsen, der i faa Ord tolkede Kredsens gode Ønsker for Hædersgæsten, hvem han bad modtage Mindegaven som en Paaskønnelse af hans politiske Færd. Han sluttede med at udbringe et af kraftige Hurraer besvaret Leve for Winckler.

R. Winckler, der straks, da han viste sig paa Talerstolen, modtoges med den største Begejstring, udtalte i varme Ord sin Erkendtlighed for den beviste Hæder, som han godt følte, at han ikke fortjente, da han jo ikke havde gjort andet, end hvad han efter ringe Evne formaaede, og kun med trofast Støtte fra mange Sider. Han vilde ønske, at denne Dag og den smukke Gave maatte blive et Symbol paa Enighed og Samvirken mellem alle gode Kræfter til Fremme af Ret og Sandhed, og et Symbol paa Enighed og Samvirken mellem By og Land.

Lærer Vaaben, Ellinge, vilde blandt dem, der, som Winckler selv erkendte, havde ydet ham Støtte i Kampen, særlig nævne en, nemlig Fru Winckler, for hvem han derpaa udbragte et Leve, som Winckler takkede for.

Kredsens Folketingsmand, Tange, holdt derpaa et længere, fortrinligt Foredrag, hvori han først fremhævede, at det, vi her i Danmark altid har kæmpet for, er at leve for Freden. Den stærke Kamp, der nu var oppe mange Steder, ogsaa i denne Kreds, skyldtes den Omstændighed, at Interesser tørnede sammen; hvor det sker, kommer der altid noget selvisk frem; Kærligheden tilbagetrænges, og Fornuftens Stemme overdøves — ellers vilde meget se anderledes ud, ogsaa i denne Kreds. Men det gælder om, at Kærligheden til Fædreland og

Frihed, til alt ædelt og godt bliver den styrende; faar derimod Interesserne Overtaget, sønderrives Folket i Partier og Stænder. I 1848 og 49 var Kærligheden til det fælles oppe; det ses blandt andet af Femte-Juni-grundloven. Men senere kom andre Tider, hvor Interessepolitikken kom frem igen, hvor Egennyttens løftede Hovedet. I 1864 beklippedes Landets Omraade og kort efter Friheden; det var en dobbelt Ulykke. Det, det nu gælder for os om, og som vi maa holde skarpt for Øje, er 1) at arbejde paa, at Sønderjylland kan komme tilbage; vi maa med de Midler, vi har, styrke vore fraskilte Brødre i Troen herpaa; 2) at holde Troen levende paa, at Friheden indadtil kan bevares og ukrænket gaa i Arv til Efterslægten; herpaa maa vi sætte alle Kræfter ind og arbejde ihærdigt. Thi der er Fare paa Færde, større Fare end nogen Sinde, for at vor Frihed kan gaa tabt. Et Parti, ikke blot i denne Kreds, men hele Landet over, har sammensvoret sig mod den almindelige Valgret. Godsejerne og Herremændene arbejder for deres særlige Interesser, for at trykke Folketinget ned til det mindst mulige. Og desværre er der saa mange af den almindelige Valgrets Folk, som ikke ser Faren, som gaar med dem. Det gælder om største Delen af Købstadbefolkningen, det gælder ogsaa om mange af Bondestanden. Og dog er intet vissere, end at faar Reaktionen sin Krig frem, saa kommer det til at gaa ud over det menige Folk, først og fremmest hele Bondestanden saavel som den mindre bemidlede Del af Købstadbefolkningen. Og endelig er der Unigheden inden for Venstrepartiet selv — deri ligger en endnu større Fare. Thi sæt, at Højre paa Grund af Venstres Splidagtighed vinder Flertal i Folketinget, da vil der komme en Mængde Love frem, som den menige Befolkning umuligt kan være tjent med, men som det bagefter vil falde saare vanskeligt at komme af med paa Grund af Landstingets Sammensætning og Stilling. Om der er flere Grupper i Venstre med en noget forskellig Opfattelse af mange enkelte Spørgsmaal, skader ikke; hos selvstændige Mænd maa der være afvigende Opfattelser; men naar der mellem Afskygningerne kommer et saa stærkt Had frem, at det hedder: hellere en Højremand end en fra den anden Side, da er Faren der. Den

Grundlov, vi har, er just ikke nogen god Grundlov, men med Forstand og Kraft kan den bruges. Lad os da gøre det! Lad os passe paa ikke at slaa det Redskab i Stykker, vi har, før vi er sikre paa at faa et, der er bedre. Danmarks Riges Grundlov leve!

Folketingsmand Kl. Berntsen holdt et spillende og kvikt Foredrag, hvorunder han fuldstændig rev Forsamlingen med sig. Han kunde nok mærke, at det var i Svendborg Amts 1ste Valgkreds, man befandt sig. Den 10de Juni hævdede Kredsen sit Ry som den første; thi i hele Danmark havde ingen Kreds endnu afgivet et forholdsvis saa stort Tal Stemmer ved noget Valg, og Taleren skønnede det samme i Dag: ikke et eneste forknyt Ansigt i denne overordentlig talrige Forsamling. Det var jo en Familiefest her fejredes, og det, at Mødet var saa talrigt, var ham et Vidnesbyrd om, at Venstrefamilien er stærk og levedygtig, og at den dør ikke nær saa snart, som mange gerne ønsker.

Efter at Dagens mere alvorlige Del var sluttet, afholdtes en Fællesspisning, ved hvilken en lang Række kortere motiverede Lever udbragtes: for det sande Demokrati, for de tre tilstedeværende Rigsdagsmænd: Tange, Berntsen og J. Pedersen; for den danske Jævnhed; for det levende Ord; for Ungdommen; for Sønderjylland; for »Dansk Folketidende«. Det var Tange, der udbragte et Leve for dette udmærkede Blad. Varmt og smukt omtalte han Høgsbros Betydning i Rigsdagen: »Talte han end ikke tit, saa rakte han ofte Venstres Ordførere de Vaaben, de skulde bruge i Kampen. Ikke alene Bojsen, men ogsaa Berg har han rakt Vaabnene.«

Stemningen ved denne smukke Fest, som først sluttede henved Klokken ni, var udmærket, og alt var lutter Glæde. Men det var sidste Gang, man samledes saaledes i Nyborgkredsen, ligesom det var sidste Gang, A. Tange sund og rask talte ved et Folkemøde. Som den dejlige Sommerdag, paa hvilken Festen holdtes, om Natten afløstes af et voldsomt Uvejr, et Tordenvejr saa heftigt

og langvarigt, som ikke mange kunde huske det, idet det nemlig varede omtrent hele Natten og største Delen af næste Dag med — saaledes gik det ogsaa med Tanges Helbred: i Stedet for som hidtil at have været stærkt og kraftigt, blev det nu svagt og skrøbeligt, indtil det i Løbet af faa Aar blev fuldstændig nedbrudt. Allerede nogle faa Uger efter var han angreben af den Sygdom, som saa tidlig skulde lægge ham i Graven. I sidste Halvdel af September maatte han saaledes paa Grund heraf mest holde sig i Stilhed, og han kom saaledes hverken til Forsvarsmødet i Ryslinge den 16de eller til en Skyttefest i Sulkendrup, hvortil han var indbudt som Taler.

Mødet i Ryslinge, som særlig Birkedal og Clausen havde faaet i Stand, havde han da for Resten heller ingen Lyst til at overvære, hvad man kan se af et Brev, han sendte R. Winckler den 17de September. »Man rumler med Krigsgalskaben haade i København og Ryslinge i disse Dage,« skriver han. »Netop som Kronprinsen og Generalerne kommer frem med deres Kommissionsbetænkning*), arrangerer Birkedal og Clausen et Møde, hvortil en Del Venstremænd [deriblandt Pastor Madsen i Ringe] lader sig trække til at give deres Navne som Medindbydere. Ja, der er System i det hele! Jeg var der ikke, men Kl. Berntsen og J. Pedersen var der. Hvorledes det gik, ved jeg ikke. Jeg tillagde ikke det Rumleri saa megen Betydning, at jeg vilde møde.«

Til Festen i Sulkendrup, hvor han jo vilde have truffet adskillige af sine Vælgere, vilde han sikkert gerne have mødt, men hans Helbred forbød det. I et Brev af 24de September beder han R. Winckler om at hilse Rasmus Andersen i Sulkendrup, at han ikke tør for

*) Paa Grundlag af hvilken Minister Kauffmann kort efter i Rigsdagen forelagde en Forsvarsplan.

sit Helbreds Skyld tage ud og holde Tale ved Skyttefesten der, »thi jeg har paa den senere Tid især oven paa længere Rejser været noget angrebet af Trangbrystighed og Hæshed, og jeg er derfor nødt til at holde mig i Stilhed saa meget som muligt, for det skulde gerne gaa over, inden jeg skal til København, og jeg rejser derfor ikke mere ud, end jeg er absolut nødt til.«*) Han indbyder saa Winckler med Hustru til at besøge sig den følgende Søndag, til hvilken Dag han ogsaa venter Pastor Madsen og Hustru.

Spiren til den Brystsygdom (Lungetæring), som nu Tange begyndte at lide under, »mente han at kunne føre tilbage til en Forkølelse, han nogle Aar tidligere havde paadraget sig paa en af sine mange Rejser«. Efter hvad Kl. Berntsen har meddelt mig, skal Tange have faaet Begyndelsen til sin Sygdom ved et Barselgilde hos daværende Folketingsmand N. Larsen i Ørslev, hvor han var til Stede tillige med sine Venner Berntsen og H. Madsen. Gildet varede til langt ud paa Natten, og Tange sad den meste Tid ved Bordene og talte med Sjællænderne og fortalte Historier, som blev modtaget med Bifald. Da Rigsdagsmændene om Morgenen rejste derfra, var det meget daarligt Vejr; det regnede stærkt, medens de kørte til Stationen. Rejsen gik til Nyborg og derfra til Steffen Madsen, hvor de igen var til Gilde hele Natten. Da man rejste fra Ellinge og tilbage til Nyborg igen, var det barsk Vintervejr. Tange blev nu daarlig og maatte kaste op, da de kom ud paa Bæltet. Hans Helbred fik et Knæk, som han aldrig mere forvandt. Hans mange anstrengende Rejser i de følgende Aar skulde naturligvis ikke gøre det bedre. Sygdommen brød nu for Alvor frem, og Resten af hans Liv var Lidelsesaar.

*) Han overværede dog som sædvanlig det aarlige Vennemøde i Palleshave; men det var jo kun et lille Stykke fra hans Hjem derhen, og desuden holdtes Mødet inde i Øvelseshuset.

8.

Sidste Aar i Rigsdagen (1879—81).

I Amdsraad.

Den Rigsdagssamling, som begyndte den 6te Oktober, blev den længste, vi nogen Sinde har haft; den sluttede ikke førend den 24de Juli 1880 og varede saaledes ialt 293 Dage eller henimod 10 Maaneder. Tange kom ikke denne Gang til at tage den Del i Rigsdagsarbejdet, som han plejede; thi under den største Del af Samlingen lagde hans Sygdom ham Hindringer i Vejen. Vel var han atter som tidligere Medlem af flere Udvalg, men han kunde ikke her arbejde med sin gamle Kraft, og i Tingsalen talte han kun et Par Gange, og det endda meget kort.

Partiforholdene var, som det allerede er omtalt. Venstre stod fremdeles splittet; men Alberti og hans ti Mand var dog villige til Samarbejde med de moderate, medens Berg og Hørup fremdeles intet vilde høre herom; de vilde, som Berg sagde, hellere forhandle med Højre.

Finanslovens 1ste Behandling, som ellers plejede at tage flere Dage, afsluttedes denne Gang meget hurtigt, og af politiske Udtalelser fremkom der ikke mange. Det var egentlig kun Tauber (som nylig var bleven valgt i Vedby) og Holstein, der fremførte saadanne. Fra Bergs Side lød Udtalelserne meget imødekommende over for Regeringen; det gjaldt nu om at forhandle og faa det bedst mulige ud heraf. Desuden var man saa optaget af Festligheder, at man knap nok havde Tid til at føre en ordentlig Forhandling. Om de første Dage i Rigsdagen fortæller Tange i et Brev til Winckler af 15de Oktober saaledes:

»Det meste, vi hidtil har bestilt herinde, har været at gaa til Gilde, paa Sejlture og i Teatret. Den kongelige Middag i Aftes var jo glimrende; men Udbyttet vil jeg ikke sige var stort undtagen for dem, som sætter Pris paa, at Naadens Sol skal skinne paa dem, og blandt dem frem for alle Berg, som havde en Samtale med Majestæten og blev forestillet for Prinsen af Wales, dernæst af G. Petersen og Tang, som holdt sig tæt paa Siden af Berg, saa de kongelige vanskelig kunde undgaa dem. Berg er svært i Vælgten i denne Tid hos Højre, og det er temmelig klart, at Reaktionen venter sig Tjenester af ham paa en eller anden Maade . . . Vor Stilling som Parti er langt fredeligere i denne Samling end i forrige, thi »de udtraadte« tager Stødet af for os, og Uvillien fra de »bergtagne«s Side er nu især rettet imod dem baade i Rigsdagen og i Pressen; men de har i Tauber og R. Claussen et Par Ordførere og Penneførere, som nok skal give Berg og hans Venner fuldt Arbejde . . . Hvad vi frygter mest for, er, at Berg og hans Folk skal lave os en Skolelov; for en saadan maa, naar den fremkommer under de nuværende Forhold, blive en Plage for Folket. Om han skulde skaffe os en Præstelønningslov paa Halsen, frygter jeg mindre, thi den vil ikke i den Grad gribe ind i Folkets daglige Liv som Skoleloven. Endelig er der jo Forsvarsvæsenet; men jeg tænker ikke, at man bliver enig med Regeringen om Københavns Befæstning, og dette er jo Hovedsagen.«

Senere i et Brev af 28de Oktober hedder det:

»Venstres indbyrdes Ufordragelighed hindrer enhver kraftig Optræden mod Reaktionen og lammer Modstands-
evnen saaledes, at det ser ud, som det helt glemmes, at det er et Ministerium, som har brudt Grundloven, der sidder ved Roret. Berg og en Del af hans Folk er meget mere fjendtlige mod os og »de udtraadte« end imod Højre.«

At Regeringen benyttede sig af Venstres Splid, er let forstaaeligt. Den søgte nu at gennemføre Love, som var alt andet end frisindede eller det store Flertal af Folket tjenlige. Saaledes forelagdes der en Række

Lønningslovsforslag, der, hvis de blev gennemførte, vilde bringe Lønningerne til Embedsmændene højere op; ja, Regeringen vilde endogsaa have en Del ny Embeder oprettede. Under disse Forslags første Behandling udtalte dog flere Venstremænd, navnlig blandt Bønderne, sig derimod. Blandt disse var ogsaa Tange. Heldigvis gik Forslagene dog ikke igennem.

Af andre Sager, som Ministeriet søgte at gennemføre, kan nævnes en ny Skolelov og en ny Hærlov. Særlig frygtede foruden Tange ogsaa Høgsbro og andre gode Venstremænd for, at Skoleloven skulde blive gennemført. Men efter at den havde været til 1ste Behandling, var Udsigten dog ikke til, at den vilde blive til Lov.*) Tange skriver herom til Winckler den 20de November: »Skolelovens 1ste Behandling gik meget godt, og der følger en Del af Bergs Folk ham ikke. Jeg haaber, at saa mange forlader ham, at det ikke lykkes ham og Fischer at føre den igennem.«

Et Par Dage efter, den 23de November, sender han igen Winckler et Brev, hvori han meddeler ham den sørgelige Tidende, at hans Sygdom er mere alvorlig, end han vistnok fra først af havde tænkt sig:

»Jeg har . . . maattet lade mig undersøge af en Læge paa den senere Tid. Jeg har nemlig hele Sommeren og især siden, jeg kom til København, lidt af Hoste og Mathed, ledsaget af Hæshed o. s. v. Lægen erklærede efter at have undersøgt og udspurgt mig meget nøje, at den højre Lungespids var angreben. Han forbød mig at ryge Tobak, drikke Kaffe, spise Flæsk o. s. v., gav mig nogen Medicin og bad mig i øvrigt være forsigtig og ikke at udsætte mig for Forkølelse. For Resten har jeg det godt og kan godt taale at gaa længere Ture, men tale kan jeg ikke meget længe. Jeg kan godt deltage i alle Møder, og tale faar jeg saa lade være med, indtil jeg kan taale det. I Morgen otte Dage skal jeg

*) Det blev den da heller ikke.

hjem til Amsraadsmøde. Jeg længes ogsaa snart efter at komme hjem og faa nogen frisk Luft; thi herinde er den slem svanger med Kuldamp og andre usunde Dunster.«

Foruden A. Tange var der paa denne Tid flere inden for det forhandlende Venstre, der havde det daarligt.

»Men den, som vil savnes mest,« skrivér han lidt senere til Winckler, »er Frede Bojsen, som nu efter Nyaar rejser til Italien. Han lider ligesom jeg af Lunge-sygdom og kan ikke ventes at komme til at deltage videre i denne Rigsdagssamling, hvilket er meget uheldigt, da han plejer at være vor Ordfører i Forsvarsspørgsmaalet, og vi har ingen, der er saaledes inde i den Sag, som han.« Og han fortsætter: »Lægen har paabudt mig at holde mig rolig, ikke tale meget og arbejde lidt samt undgaa Forkølelse, og som Følge heraf kommer jeg til at holde mig hjemme hele Julen; men naar det endda kunde hjælpe, saa kan jeg jo sagtens finde mig deri.«

Efter saaledes at have maattet holde sig i Stilhed i Juleferien, rejste Tange atter til København først i det ny Aar. Men med Helbredet var det fremdeles simpelt. Herom fortæller han i et meget alvorligt Brev til Winckler den 19de Januar 1880 saaledes:

»Kære Hr. Rs. Winckler! De spørger om mit Befindende, og jeg hører, at flere deler Deres Deltagelse for mig, hvad der er mig kært at erfare. Det staar saadan til, at jeg i Grunden ikke lider ondt, men jeg er i betydelig Grad svækket, og Spændkraften til at foretage noget, især aandeligt Arbejde, er næsten aldeles borte. Noget legemligt Arbejde tror jeg bedre at kunne taale, naar Luften ikke var saa kold at bevæge sig i. Som en Følge af denne Svækkelse kan jeg kun møde og afgive min Stemme men ikke deltage i Forhandlingerne hverken i Tinget eller i Udvalgene. For at holde Kræfterne vedlige, drikker jeg en Del bajersk Øl og en halv

Pægl svensk Banko om Dagen samt noget Mælk og befinder mig vel derved, og desuden bruger jeg homøopatisk Medicin efter Læge Siemensens Anordning. Den Forandring er der foregaaet i mit Befindende, at jeg i de sidste fire Uger bedre kan holde Fødderne varme, og Nattesveden, som udmattede mig meget, er ophørt i de sidste otte Dage, hvilket Lægen erklærede var et godt Tegn. Men for øvrigt er der ingen Sandsynlighed for, at jeg kan blive i Stand til at deltage i Arbejdet i denne Samling. Kan jeg bare holde det gaaende, at min Tilstand ikke skal forværres i Vinter, kalder jeg det godt. Forandring til det bedre venter jeg først, naar den milde Luft indtræffer. Hvad jeg trænger til, er Ro og Fritagelse for Anstrengelse, for at Lungen kan læges og Nerverne styrkes. Vi drages jo i Grunden med Døden hele Livet igennem uden at tænke derover; men naar man tydelig mærker, hvorledes den undergraver en, og det jo altid kan være tvivlsomt, om man kan sejre i Kampen, saa er det underlige Følelser, der bevæger sig derved. Dog den Trøst har man, at Udfaldet staar i Guds Haand, og han vil vide at træffe det bedste. I øvrigt kan jeg dog nogenlunde holde Humøret oppe; men min stakkels Kone gaar jo i stadig Uro for, at jeg ikke har det godt, og det er næsten værst for hende.

Det staar daarligt til herinde. Tomas Nielsen koketterer stadig med Berg, og han igen med Ministeriet, saa det er ikke godt at vide, hvor mange af Venstres gamle Standpunkter der i denne Samling vil blive forladt.«

I den følgende Tid var Tange meget syg, og i flere Uger maatte han opholde sig i Hjemmet. I Begyndelsen af Marts indfandt han sig dog atter i Rigsdagen, og den 12te sender han R. Winckler et længere Brev:

»Kære Ven, Hr. Winckler! Det er snart længe siden, jeg lod høre fra mig, men det kommer jo af, at jeg i min nærværende Tilstand føler megen Utilbøjelighed til al Anstrengelse og derfor undgaar alt sligt, lige indtil at skrive et Brev, saa meget som muligt. Undertiden er det dog lidt bedre, og da tager jeg mig sammen som i Dag og arbejder lidt. Ellers tilbringer jeg mest Fritiden med at sætte mig ind i vor ny realistiske Forfatteres

Værker og læse andre underholdende og oplysende Ting, og den Slags kan jeg holde ud at læse, om det skal vare flere Timer. Derimod kniber det med at sætte mig ind i Lovforslag, Betænkninger o. s. v.; thi der er ikke noget interessant eller spændende, hvorfor jeg hurtigt slappes og bliver træt under Læsningen. Lægen sagde til mig i Gaar, at Hosten og Nattesveden, som trykker mig mest, ikke vil gaa bort før hen i Foraaret . . . Saaledes er mit Befindende, og er De saa god at hilse mine Venner derovre i Valgkredsen, at de skal ikke bryde sig om Rygterne, som Højre fortæller angaaende mit Helbred, for er der nogen virkelig Fare, skal »Fyns Tidende« nok underrette dem derom. Til Sommer, naar den milde Luft indfinder sig, haaber jeg med Guds Hjælp at kunne komme omkring i Kredsen til Møde som sædvanlig.«

Om Forholdene paa Rigsdagen fortæller han, at de er »lige uberegnelige og udviklede. Der har i den senere Tid været voldsomme Rivninger i Bergs Parti, idet nok omtrent Halvdelen vilde slutte Alliance med Højre om Viceformandsvalg, Udvalgsnedsættelser og lignende, medens den anden Halvdel modsatte sig. Det er rimeligt nok, at disse kunde have Lyst til at udvandre, men hvor skal de gaa hen? De udtraadte med Winther taltaler dem ikke, og vor Gruppe med Tomas Nielsen og Konsorter lige saa lidt. Der maa foregaa en ny Partigruppering inden ret længe; thi den nuværende er det usleste Kludreri, der kan tænkes. Gud give, det ikke maa vare for længe; thi bliver denne Tilstand ved, som vi nu har, ret længe, kan meget tabes.«

Endelig spørger han Winckler, om denne tror, at der blandt Venstremændene i Nyborgkredsen kunde være nogen Stemning for at være med til at støtte Balthazar Christensen, der nu var ved at være for gammel til at beklæde Statsrevisorposten, og som da, naar denne gik fra ham, vilde staa uden noget ordentligt at leve af. Kunde man nu fra hans Partifællers Valgkredse skaffe ham 100 Kr. fra hver Kreds, som der var Tale om, vilde han være hjulpen. »Han har jo altid været en Hædersmand, og naar Landboerne vilde betænke, at det især skyldes ham, at det fri Hartkorn mistede sin Forret og kom til at betale Skat lige med Bøndernes Hartkorn,

saa vilde de ikke betænke sig paa at give 1 Kr. om Aaret til at berede ham en sorgfri Alderdom.«

Nogle af Tanges Vælgere var villige til at være med til at yde B. Christensen den i Brevet omtalte Understøttelse. Der blev dog ikke Brug derfor, da Rigsdagen i den følgende Vinter bevilgede ham en Pension, saa han kunde leve sine sidste Dage fri for Næringsssorger.

Nogen Tid efter, — medens man i Rigsdagen var optaget af Søværnsloven — foregik Amtraadsvalgene. De vakte denne Gang større Deltagelse end sædvanlig og gik mere i Venstreretning end før. Saaledes blev der i Odense Amt for første Gang valgt 3 Venstremænd, deriblandt Kl. Berntsen. I Svendborg genvalgtes til Amtsraadet de afgaaede Venstremænd N. Hansen, A. Tange og M. Pedersen, og i Stedet for et Medlem fra Ærø, der gik til Højre, valgtes nu en Venstremand fra Langeland. — Det saas ved denne Lejlighed, at Spliden mellem Venstrevælgerne dog glædeligvis ikke var større, end at de kunde gaa enige til Valg. Hvor stor Pris Venstremændene i Svendborg Amt satte paa at faa Tange genvalgt, viste sig ved dette Valg, idet de radikale opfyldte alle de Betingelser, han stillede, deriblandt den, at de, trods Jens Lunds Modstand, opgav deres Kandidat og stemte paa den, Tange foreslog, da han ellers ikke vilde modtage Valg. I et Brev til Winckler af 9de Maj fortæller han om dette Valg:

»Jeg havde for min Person fast bedre af at være fri for Amtsraadshvervet; men da man opfyldte alle mine Betingelser, skønt jeg, ærlig talt, skal tilstaa, at enkelte af disse var lovlige fordringsfulde fra min Side, saa kunde jeg jo ikke andet.«

Længere hen i Brevet omtaler han den politiske Stilling og udtaler sin Beklagelse over, at Rigsdags-samlingen skal gøres saa unødigt lang, som Udsigten nu nærmest var til. »Det ser næsten ud, som det er

baade Bergs og Højres Ønske at gøre Befolkningen ked af Forfatningen; thi det maa jo blive Følgen, hvis man skal holde Rigsdag de tre Fjerdedele af Aaret og saa som Udbytte faa nogle Love, som er noget helt andet end det, som Venstre i en Række af Aar har stridt for. Det er jo næsten et Vidunder, at Venstrefolket under alt dette Sejgpineri kan være saa kvikt og enigt, som det har vist sig ved Amsraadsvalgene.«

Sluttelig meddeler han, at hans Helbrød er noget bedre, end det har været. »Jeg hoster meget af og til og spytter en Del; men jeg kan alligevel bedre taale at gaa hurtigt o. s. v. end tidligere, og Doktoren siger ogsaa, at Fortætningen i Lungen er begyndt at aftage. Men han anbefaler stadig Forsigtighed.«

Dette Brev er skrevet i København. Men det næste, han sender Winckler, er skrevet i Gestelev den 9. Juni; for med hans Helbred var det igen blevet ringere, og han havde atter maattet opholde sig en Tid i sit Hjem. »Bare jeg snart kunde blive saa rask, at jeg kunde give Møde i Folketinget. Høgsbro skriver i Dag, at mine Venner derinde længes efter mig.« Han maatte dog endnu vente omtrent tre Uger, førend han fik Lov til at rejse til København. .

I Nyborg foregik paa denne Tid en Skandale, der dog ikke her skal omtales nærmere. Kun kortelig dette: Købmand R. Winckler var atter bleven Genstand for Konsul Clausens Forfølgelse. Denne Gang overfaldt han endogsaa Winckler og slog ham med sin Paraply i Hovedet, og det i selve den ny Byfogeds Nærværelse. Winckler nedlagde derefter sin Post som Byraadsmedlem men anlagde Sag mod Clausen. Efter at der havde været forhandlet og skrevet en Del om Sagen, kom det dog nok til et Forlig mellem de to gamle Modstandere.

I Anledning af ovennævnte Affære modtog Winckler Breve fra flere af sine Venner (deriblandt naturligvis ogsaa Tange), som udtalte deres Harme over, hvad der var sket.

Den 1ste Juli var Tange bleven saa rask, at han atter kunde rejse til København, og han blev da derovre til Rigsdagens Slutning den 23de Juli. Men skønt han nu følte sig lidt bedre, maatte han vedblive at være noget forsigtig, og han kunde ikke tage videre Del i Arbejdet, om han end naturligtvis fulgte, hvad der skete, med den største Opmærksomhed.

Nu i Slutningen af den lange Rigsdagssamling skete der en Forandring i Sagernes Gang. Medens det hidtil havde været Berg og hans Venner, der sammen med Højre havde øvet den største Indflydelse paa Begivenhederne, saa blev det nu de moderate, der, efter Bojsens Hjemkomst fra sin Udenlandsrejse, en Stund kom i Forgrunden. Sammen med Højre lavede de da den i sin Tid saa meget omtalte ny Hærlov. Der havde i Vinterens Løb været ført flere Forhandlinger baade om Søværnet og Hærvæsenet, og de radikale havde vist megen Imødekommen, navnlig over for Krigsminister Kauffmann, som stod meget højt anskrevet hos dem. Modsætningen mellem »den provisoriske« Regering og Venstre skulde forsvinde, og Berg opfordrede til at begrave den 12te April 1877 i patriotisk Arbejde. »De moderate« og »de udtraadte« frygtede for, at der skulde blive udarbejdet en Hærlov, som vilde blive for dyr, og som vilde føre til, at Forsvaret samlede sig om København. Spørgsmaalet om Hovedstadens Befæstning traadte atter frem, og Berg kunde her gaa saa vidt, at han vilde gaa ind paa en Feltbefæstning.*) Samarbejdet mellem hans Gruppe og Højre førte til et nyt Kalkbrænderifort og til en ny »Lov om Søværnets Ordning«. De moderate havde egentlig først været enig med Marineministeren og Højre om denne Sag; men da de ønskede

*) »Berg og Bahnson mødtes den Vinter hyppigt hos deres fælles Ven, Kaptajn Fischer, og der manglede kun »det sidste Ord« fra Berg for en Overenskomst om Hærloven.«

Sikkerhed for, at de samlede Udgifter til Hær og Flaade blev holdt inden for en bestemt aarlig Sum, foreslog de en Bestemmelse om, at Søværnsloven ikke maatte træde i Kraft førend Hærloven, som først senere kunde ventes gennemført. Det var den i de Dage saa meget omtalte »Sammenkoblingsparagraf«, som det imidlertid lykkedes Højre at faa de radikale med til at stemme ud af Loven. Denne blev derefter vedtagen, og mange flere af de moderate, end man havde ventet, stemte dog for den, da de betragtede den som en i øvrigt god Lov. Søværnsloven skyldtes altsaa nærmest Samarbejdet mellem de radikale og Højre. Men i den følgende Tid blev det, som nævnt, de moderate, der sammen med Højre kom til at lede Arbejdet.

I snart ni Maaneder havde man forhandlet om Hærloven, uden at man var naaet til en Overenskomst. Nu — først i Juli — kom Forslaget i Fællesudvalg, og man ventede da snart at faa Bergs »sidste Ord« at høre; mange ventede, at hele Sagen vilde strande. Medens der i Fællesudvalget førtes en Forhandling, som dog nok kun var en Skinforhandling, »havde nogle faa af dets Medlemmer — navnlig Bojsen og den tidligere Krigsminister Thomsen — hemmelig plejet Underhandlinger og var kommen overens om et nyt Forslag«.

Saa snart de i private Møder havde vundet deres Partifællers Tilslutning til dette, blev det af seks Venstre-medlemmer (moderate og udtraadte) indbragt i Folketinget den 14de Juli. Det, man var bleven enig om, »gik nærmest ud paa, at Højre fik sin Fordring om flere Befalingsmænd, Venstre sin om færre Tjenestedage opfyldt«.

Et Par Dage før Hærlovens Vedtagelse skrev Tange til Winckler, den 21de Juli:

»Kære Ven, Hr. Winckler! Tak for Deres venlige Lykønskning i Anledning af min 41de Aarsdag. Det

staar nu i Guds Haand, om Ønskerne, som attraas for mig, skal gaa i Opfyldelse; men selv om min Gerning her snart skulde slutte, gik jeg ikke haabløs herfra.«

Han omtaler derefter Bergs og Hørups store Harme over det Hærlovforslag, der nu var bleven lavet, eller rettere Maaden, hvorpaa det var fremkommet. At de Herrer har set de foragtede Modstandere rejse sig, og set sig selv sat uden for Sagens Afgørelse, har gjort dem rent rasende. Videre hedder det i Brevet:

»Vi havde kun Valget imellem enten selv at afgøre Sagen i Forening med Højre eller lade Berg og Kauffmann afgøre den mod vort Ønske, og dette bragte mange af os til at gaa ind paa de mange faste Officerer, hvad vi ellers var meget betænkelige ved; men det hjalp jo en Del, at vi fik den betydelige Indskrækning i Garnisonstjenesten og Genindkaldelserne til Vederlag herfor, og dette vil jo vistnok blive modtaget med Glæde af Befolkningen; hvorimod den ikke vil mærke Merudgiften, da der jo ikke derfor vil blive paalagt større Skatter. Jeg ved ikke, om denne Sag vil gavne vort Parti som Parti, men jeg er sikker paa, at Folk vil have Gavn af den, og det er Hovedsagen. Derimod vilde Folket kun have haft lidt Gavn af, at vi ingen Ting havde gjort, men derimod givet os til bagefter at skænde paa Berg, fordi han og Kauffmann havde skaffet os en slet Hærlov til Veje.

Til Festen i Frørup kan jeg ikke komme, thi Lægen forbyder mig at køre paa aaben Vogn, tale under aaben Himmel og være for meget ude i Natteluften, og disse tre Ting kan vanskelig undgaas ved denne Lejlighed. Men det var jo rart, hvis De kunde tage derud og passe paa min Modkandidat; thi han vil jo sagtens forsøge at gøre Propaganda. Send mig efter Festen et Par Ord om, hvordan det gik.

Efterskrift: Jeg erfarer i dette Øjeblik, at Loven om Lønningstillæg til Embedsmændene ogsaa skal i Fællesudvalg. Det lader til, at denne Rigsdagssamling skal trækkes ud i det uendelige.«

Samlingen var dog nu lige ved sin Slutning, for da der i Forvejen var sikret det ny Hærlovforslag et Flertal

i begge Ting, gik det med rivende Fart igennem Rigsdagen. De radikale søgte forgæves at standse Forslaget; efter elleve Dages Forløb blev det den 25de Juli 1880 ophøjet til Lov.

Dagen før sluttede Rigsdagen. Endelig!

»Det havde nær gaaet med den, som der i Sagnene fortælles om forheksede Folk, at de ikke kunde dø, før der kom Ild under dem,« skriver Tange i et Brev samme Dag.

Foruden de to omtalte Love samt Finansloven gennemførtes enkelte andre ret betydningsfulde Love, for Eksempel Lov »om gift Kvindes Rettighed over, hvad hun erhverver ved selvstændig Virksomhed«.

I denne Sommer var det ikke muligt for Tange, paa Grund af hans daarlige Helbred, at rejse omkring i sin Valgkreds som tidligere. Det Haab, han om Vinteren i den Henseende havde næret, klykkede aldeles. Naar undtages Vælgermødet i Nyborg, hvorom senere, deltog han ikke i et eneste politisk Møde eller i nogen Folkefest i disse Sommermaaneder.

Søndagen den 25de Juli afholdtes der en Fest i Frørup eller rettere ved Sludegaard. Man havde til denne foruden A. Tange — mærkelig nok — ogsaa indbudt R. Christiansen og Højskoleforstander Chr. Nielsen, Hindholm, som Christiansen en afgjort Højremand og ivrig Befæstningsmand. De to sidste indfandt sig, men Tange saa sig ikke i Stand til at møde. Lægen havde strengt forbudt ham at tale under aaben Himmel. — Ved Bordet udbragtes der Skaaler for Tange og Kl. Berntsen.

Samme Dag var der ogsaa Fest i Ellinge, ved hvilken St. Madsen bragte Kredsen en Hilsen fra dens Rigsdagsmand. Her talte Vaaben, Winckler og Anders Knudsen fra Tommerup. Den sidste talte ved Bordet for Tange med Ønsket om, at han snart maatte komme sig og virke med sin vanlige Kraft paa Tinge.

Det glædede naturligvis Tange at høre, at hans Venner saaledes havde ham i kærlig Erindring. Søndagen den 1ste Avgust skrev han til Winckler angaaende disse Fester: »Naa, det gik jo, som jeg tænkte, ganske flinkt til ved Istedfesterne i min Valgkreds uden min Nærværelse. Nu er altsaa hele min Valgkreds kommen ind i Folkefestebevægelsen, hvori den sydlige Del ellers har staaet tilbage. Det synes jo, som Venstremændene til Slutning har taget hele Magten ved Festen i Frørup, eller i det mindste, at Venstrestemningen har faaet Overhaand og revet Forsamlingen med sig . . . Til den paatænkte Høstfest i Ellinge haaber jeg, om Gud vil, at komme til Stede. Ligeledes haaber jeg at kunne holde nogle Vælgermøder i Kredsen i Løbet af September Maaned. Jeg har befunden mig mere vel i denne Uge, siden jeg kom bort fra København.« I Slutningen af Brevet beder han R. Winckler og Carl Hansen tillige med deres Hustruer besøge sig i Gestelev. »De vil være os inderlig velkomne.«

De omtalte Vælgermøder blev der desværre ikke noget af, da Tanges Helbred fremdeles stod paa svage Fødder. Det hele maatte indskrænkes til eet eneste Møde, nemlig Mødet i Nyborg den 12te September. Til dette indbød flere af Tanges Venner i Kredsen, og som Talere indbød man, foruden Kredsens Folketingsmand, Kl. Berntsen, F. Bojsen, Holstein-Ledreborg og Jørg. Pedersen. Det skulde altsaa være et Møde med kun Talere fra samme Parti. Mange ventede og troede dog, at Berg og Hørup af deres Venner i Kredsen vilde blive indbudt til at komme til Stede, saa der, da man vel ikke vilde nægte dem Ordet, kunde blive leveret et større Slag. Dette skete dog ikke.

Mødet blev afholdt paa Raadhussalen, da Tanges skrøbelige Helbred ikke tillod ham at tale i det fri. Da »de radikale« udeblev, mistede Mødet en Del

af sin Tiltrækningskraft, og Tilstrømningen til Nyborg var denne Gang ikke meget stor. Medens der saaledes til de tidligere politiske Møder i Nyborg i 1874 og 1877, som før er fortalt, mødte Folk i store Skarer (i 1874 endogsaa over 3000 Mennesker), kom der til dette kun 700. Det hele forløb temmelig roligt og stille. Af de fremmede Talere mødte Bojsen og Kl. Berntsen (medens Holstein og J. Pedersen udeblev). Mødet indledtes af Købmand R. Winckler, der paa Indbydernes Vegne bød Velkommen og kortelig motiverede, hvad der havde foranlediget Mødets Sammenkaldelse, nemlig Ønsket om fyldigere politisk Oplysning, som noget, mange nok kunde trænge til i disse Tider.

A. Tange holdt derefter en kort Tale, hvori han omtalte Udbyttet af den afsluttede Rigsdagssamling. Bojsen, som ikke før havde talt i Nyborgkredsen, holdt derpaa et meget udførligt Foredrag, i hvilket han især gjorde Rede for Hærlovens Tilblivelse. Til sidst talte Kl. Berntsen om Ønskeligheden af at faa gennemført Reformen, der kunde være til lige Gavn for By som for Land.

Tange var glad ved dette Møde, ved hvilket han jo fik Lejlighed til at se og tale med flere af sine Venner, og han befandt sig ganske vel bagefter.

Berg og Hørup holdt som de to foregaaende Somre ogsaa i 1880 adskillige Møder omkring i Landet, paa hvilke de med stor Heftighed angreb »de moderate« og kritiserede den ny Hærlov. Men — i alt Fald paa Fyn — var Tilslutningen til deres Møder overordentlig ringe. Til det største af dem, de holdt paa Fyn, Mødet i Pederstrup, samledes der kun et Par Hundrede Mennesker. Folk var bleven lede og kede af »Skændemøderne«, og største Delen af Vælgerne ønskede vistnok, at de adskilte Venstregrupper atter vilde gaa sammen. Men dertil var efter Bergs Mening Tiden endnu ikke kommen.

Rigsdagen aabnedes den 4de Oktober, men dens Møder udsattes derefter til den 9de November. Det blev den sidste Samling, Tange kom til at deltage i. Han havde en lille Tid befundet sig nogenlunde vel, men var atter bleven ringere. I Slutningen af Oktober fik han paa Grund af en Forkølelse, han havde paadraget sig, et heftigt Anfald af Hoste, og han maatte holde sig inden Døre. Da han derefter fik talt med Lægen, sagde denne, at han hverken kunde mærke Frem- eller Tilbagegang, siden han sidst havde undersøgt ham. Da der i de samme Dage kom en Indbydelse til ham fra hans Venner i Nyborg om at komme til et Gilde paa Hotel Postgaarden, maatte han naturligvis nøjes med at takke for Indbydelsen, som han paa ingen Maade turde følge. Han bad saa Winckler i et Brev af 7de November om at hilse hans Venner, at han haabede nok at blive saa rask, at han kunde give Møde paa Rigsdagen og varetage sin Gerning der.

Af den forestaaende Rigsdagssamling ventede man sig kun meget lidt, thi, hed det, den var den tredje i Valgperioden, og saa kunde man ikke med Valgdagen for Øje arbejde i Ro paa Sagerne.

Af ny Ansigter mødte man i Rigsdagen denne Gang Professor Goos, tidligere Venstremand, nu Højremand, der var bleven Billes Afløser (Bille var bleven udnævnt til Generalkonsul og chargé d'affaires i De Forenede Stater) og Dr. Edv. Brandes (en Broder til G. Brandes), som Langelænderne havde valgt i Stedet for Gotlieb Petersen, der havde nedlagt sit Mandat. Det vakte en Del Forargelse, at Fritænkeren E. Brandes, der paa Vælgermøderne havde erklæret, at han hverken troede paa de Kristnes eller Jødernes Gud, alligevel »aflagde Rigsdagseden paa »Gud og hans hellige Ord«; men han indlagde nu sin egen Fortolkning i Edens Ord«. Kløften mellem Berg og hans Venner, der tog sig af Brandes,

og de moderate, udvidedes mere og mere. De sidste tog som et »dansk« Venstre Afstand fra »de radikale« som et »evropæisk«, hvorved antydedes, at det ny Medlem vilde gøre sig til Talsmand for mere fremskredne Ideer, hentede fra det øvrige Evropa.«

Om Forholdene paa Rigsdagen skrev Tange til R. Winckler den 20de November:

»Her inde fra er ikke meget nyt at melde. Berg og hans Mænd modtog os med meget mørke Ansigter, og det er tydeligt, at de er blevet betydelig opstrammede i Løbet af Sommeren til Had og Bitterhed mod os . . . Finanslovsbehandlingen har nu taget fem Dage, men der er intet Liv i det saadan som i »det forenede Venstres« Velmagtsdage — da var der anderledes Slag i Frikadellerne. Mit Helbred staar ved det samme, og ved at drikke Hampefrøvælling, svensk Banko, Bajerskøl og Maltekstrakt kan jeg nogenledes holde den gaaende, men heller ikke mere.«

Den Proces, som Ministeriet i sin Tid havde anlagt mod »det forenede Venstres« Bestyrelse, fandt omtrent ved denne Tid sin Afslutning, Ved Højesteret idømtes enhver af de anklagede en Bøde paa 300 Kr. samt Sagens Omkostninger. Udtrykket: »Den provisoriske Lov af 12te April betegnes som et klart og utvetydigt Grundlovsbrud« fik Lov at staa, saa dette kunde Bestyrelsen ikke dømmes for. Derimod havde den paadraget sig Ansvar for Udtalelsen om, at Ministeriet i sin Forestilling lige over for Kongen havde »fortiet« forskellige efter deres Mening væsentlige Kendsgjerninger, og for denne Udtalelse var det altsaa, Bestyrelsesmedlemmerne blev idømt den nævnte Mulkt. Octavius Hansen, der var de anklagedes Forsvarer, leverede et glimrende Forsvar for dem. Den største Del af Venstre i Folketinget opfordrede Vælgerne til ved frivillige Bidrag at dække Sagens Omkostninger. Opfordringen blev ogsaa efterkommet, og der indkom nok mellem 2 og 3000 Kr.

I sit næste Brev til R. Winckler den 7de December, fortæller Tange lidt om Partiforholdene inden for »det forhandlende Venstre« :

»Vort Parti har nu, som De vel har set i Avisen, lavet sig et Forretningsudvalg paa fem Medlemmer til at forberede Sagerne. Tomas Nielsen havde inden for vort Parti faaet dannet en Gruppe af misfornøjede, som gjorde Vrøvl, snart over et, snart over et andet, og dette hindrede os i at optræde med den fornødne Kraft og Sikkerhed, da der tillige skulde forhandles med Tauber og Alberti, som T. Nielsen ikke godt kan døje. Derfor vil man nu prøve, om dette Udvalg, valgt ved Forholdstalsvalg, ikke kan tilvejebringe mere Enhed og bedre Samvirken med de udtraadte; thi med Bergianerne er der vist ikke noget at stille op.«

Dette Forretningsudvalg kom til at bestaa af Bojsen, Holstein-Ledreborg, Høgsbro, Højmark og Thorup. Navnet »Det forenede Venstre«, som de moderate efter den store Udtrædelse i 1878 vedblivende havde kaldt sig, faldt nu bort.

I næste Brev (den 22de December), som er skrevet i Gestelev, søger Tange saa smaat at forberede Winckler paa en Opløsning af Folketinget.

»Det er ikke usandsynligt, at det vil komme til en Opløsning paa Spørgsmaalet om Lønningstillæg til Embedsmændene en Gang i Vinter. Dersom Bergs Parti ikke vil gaa højere end til at give Lønningstillæg til Lønninger paa indtil 2500 Kr., kan jeg ikke indse, hvorledes Estrup kan undgaa at opløse, thi kan han ikke opnaa mere, vil han vække almindelig Forbitrelse imod sig hos de 1000 høje Embedsmænd og deres Frænder og Venner, der hidtil sammen med Godsejerne har været hans Hovedstøtte her i Landet. Tror De, at Vælgerne omkring i Sognene i min Valgkreds er tilstrækkeligt organiserede til at kunne modtage en Valgkamp? Hvis det kommer til Opløsning, og mit Helbred bliver, som det er, saa indbyder jeg straks mine Stillere til et Møde i Saaderup Kro og erklærer mig villig til at stille mig

igen, men rejse Kredsen rundt for at holde Møder kan jeg ikke udholde. Saa maa mine Venner selv tage deres Beslutning om, enten de vil gaa i Kampen med mig eller søge sig en anden. De maa nok ved Lejlighed forberede Vennerne paa, at noget saadant maaske forestaar.«

Denne Jul havde Tange det noget bedre end forrige Aar. Men da den haarde og langvarige Vinter, vi havde i 1881, nu begyndte, gik det naturligvis ud over de syge. »Den kolde og skarpe Luft er jo ikke god for Brystet,« skriver han til Winckler den 14de Januar, efter at han har opholdt sig i Rigsdagen en otte Dages Tid; »men jeg kommer heller ikke ud mere, end naar jeg gaar frem og tilbage fra Rigsdagen.«

Hans Hoste forværredes paa Grund af Kulden. En anden af Venstrerigsdagsmændene, de moderates Fører, Bojsen, var ogsaa fremdeles skrøbelig. Han maatte, da han ikke kunde taale at komme ud i Luften, lade sig køre i lukket Vogn hen til Rigsdagen. Men han fik dog senere Bugt med sin Sygdom.

Hvad man i denne Tid sled i paa Rigsdagen, var Finansministerens særlige Lovforslag om en midlertidig Lønningsforhøjelse for Embedsmændene, det saakaldte Dyrtdistillæg, som Ministeren selv havde taget ud af det forrige Aars Finanslov. Et Fællesudvalg blev nedsat for at drøfte dette Spørgsmaal, der i flere Aar havde været et Stridsæble mellem Venstre og Højre. I dette Udvalg fik Tange, som altid var Medlem af Lønningslovenes Udvalg, Sæde. Den 27de Januar fortæller han herom i et Brev til Winckler:

. . . »Alt gaar sin skæve Gang herinde, og Fællesudvalget synes at ville tage sit Hverv med al mulig Ro, idet vi holdt det konstituerende Møde i Tirsdags, bestilte ikke andet end at konstituere Udvalget og holder først næste Møde paa Lørdag.« — For Tiden saa det

ellers ikke ud til en Opløsning, og Spørgsmaalet om Lønningstillæg til de større Embedsmænd vilde ogsaa, skriver han, »være det uheldigste, Højre kunde gaa til Valg paa«. Berg vilde maaske nok imødekomme Højre noget, »naar han turde for sine Partifæller; men det er jo en vanskelig Sag nu, da vi skal have Valg til Sommer, for det bliver jo svært at forsvare for Vælgerne at give Lønningstillæg til Folk, som har over 2500 Kr. i Indtægt, naar man slet ikke kan faa gjort noget for de mange Smaafolk omkring i Landet, som kæmper haardt for det nødvendige og maa være med at bidrage til Embedsmændenes Lønningsforøgelse.«

Man opnaaede imidlertid ikke Enighed om denne Sag, og der begyndte igen at tales om Opløsning af Folketinget, fordi det ikke vilde gaa ind paa Regeringens Ønsker. Embedsmændenes Lønningstillæg vedblev at være et af Stridspunkterne mellem Ministeriet og Venstre, og selv om Striden stilnede af et Øjeblik, kom den bestandig igen.

Vinteren vedblev at være streng med Sne og Is, og i over to Maaneder var Store Bælt tillagt, saa Færdsejen maatte foregaa pr. Isbaad. Til en saadan Transport turde Tange med sit skrøbelige Helbred naturligvis ikke betro sig, og han maatte i disse mange Uger finde sig i at blive i København uden en eneste Gang at kunne aflægge sine kære derhjemme et Besøg. Breve fik han dog og Hilsner baade fra Hjemmet og fra sin Ven i Nyborg. Gennem Folketingsmændene Jens Busk og Thorup, som havde maattet gøre nogle Dages Ophold i Nyborg i Marts, fik han en venlig Hilsen fra R. Winckler, der, gæstfri, som han var, havde indbudt de to Folketingsmænd til at besøge sig. Den 22de Marts skriver han saa et længere Brev til Winckler. Han takker ham for den venlige Hilsen og meddeler ham der, at de to Rigsdagsmænd havde været meget glade (J. Busk havde endogsaa været helt begejstret) over den

Modtagelse, der var bleven dem til Del i Wincklers Hus. Tange omtaler derefter Stillingen paa Rigsdagen:

»Herinde er intet nyt at melde, andet end hvad De allerede ved, at Bergianerne er rasende over, at de moderate har Udsigt til at føre en Straffelov igennem, og truer os i den Anledning med alle Ulykker ved Valgene til Sommer. Finanslovens anden Behandling trækker forfærdelig ud, og det bliver værre og værre med Talesygen herinde. Alene Kultusministeriets Budgets Behandling tog tre Dage, og havde vi ikke forlangt og vedtaget Afslutning, kunde den godt have været tre til . . . Der er vist ikke Udsigt til, at Finansloven kan blive færdig i Folketinget til Paaske, og hele Udviklingen synes at bære henimod permanente Rigsdags-samlinger. Under disse Forhold synes jeg, at mine Vælgere, naar de da ellers ikke har noget at klage paa min Afstemning, hellere maa være mig taknemlig, fordi jeg ikke taler, end om jeg talte for meget.«

Angaaende Straffeloven dette: Den blev forelagt af de moderate, og skønt Regeringen ved første Behandling udtalte, at den ikke ønskede at deltage i Forhandlingen, saa arbejdede de moderate og udtraadte sammen med Højre om Loven, og Ministeriet opgav da sin Modstand. De radikale angreb vel Loven paa det stærkeste, og de fremstillede nogle af dens Bestemmelser (Bøjestraffen og Hilsningspligten) med de mørkeste Farver. Men Forslaget gik desuagtet igennem og udkom som Lov den 7de Maj.

En af de sidste Dage i Marts rejste Tange dog — trods de vanskelige Overfartsforhold — hjem til sin Familie, hvor han blev nogle Dage. Efter omtrent tre Maaneders Fraværelse var det ham naturligvis meget kærkomment igen at være sammen med sine kære. Om sit Ophold hjemme fortæller han Winckler i et Brev den 7de April. I Slutningen af dette kommer han til at omtale Valgforberedelserne, som nu var ved at begynde i enkelte Kredse.

»Hvad mon de radikale har i Sinde at foretage sig i Nyborgkredsen?« spørger han, og han fortsætter: »Petersen i Oliekælderens maa dog vist have lidt Rabalder sat i Scene. Og Christiansen stiller sig naturligvis igen i det Haab, at Højre paa Grund af Splittelsen skal kunne tilkæmpe sig en Sejr, hvad jo ogsaa kan være højst rimeligt at vente. Men bliver der næste Gang valgt en Højremand paa Grund af, at der stiller sig to Venstrekandidater, saa haaber jeg, at Venstre vogter sig for at gøre den Dumhed om igen en anden Gang.«

Det trak atter op til en Konflikt mellem Estrup og Folketinget. »Der er Torden i Luften,« hed det fra flere Sider. Det lod til, at Regeringen vilde opløse paa Finansloven »i Anledning af Bevillinger, som den vilde tiltvinge sig«. Dette var saaledes Tilfældet med Dyr-tidstillægget til Embedsmænd med over 2500 Kr. — der vel var Stridens Hovedpunkt —, thi Ministeriet havde Aaret forud taget mod en Finanslov, hvorpaa dette Tillæg ikke fandtes. De andre »Konfliktspunkter« var ellers Spørgsmaalet om Stiftsmidlernes Anvendelse, Dækning af Universitetets Underskud af Statskassen i Stedet for af dets Formue, Afholdelsen af Tilskudene til Realskolerne af Sorø Akademis Formue i Stedet for af de lærde Skolers og af det til Seminarierne af Statskassen i Stedet for af Sorø Akademis Formue og endelig som Nummer fem Forøgelse af de overordentlige Bevillinger til Forsvarsvæsenet op over 1,900,000 Kr. Ved Finanslovens tredje Behandling, som fandt Sted kort før Paaske, forkastede Folketinget alle ovennævnte Forslag. Finansloven sendtes derefter til Landstinget (en midlertidig Finanslov, som gjaldt til den 31te Maj, var givet den 1ste April).

Efter at have opholdt sig Paasken over i Hjemmet — hvor hans Moder og Børn havde været en Del syge — rejste Tange sidst i April atter til København. Da

han stod i Begreb med at rejse, sendte han fra Gestelev Winckler et Brev den 22de April:

»Kære Hr. Rs. Winckler! Det er min Agt at rejse til København paa Søndag, og haaber jeg at træffes med Dem paa Nyborg Banegaard Kl. 2¹/₄. Jeg rejser med det første Tog for at komme til København saa tidlig, at jeg kan komme i Seng i ordentlig Tid; thi til at sove om Morgenen duer jeg ikke, siden jeg blev syg, og maa derfor passe at faa saa megen Søvn som muligt tidligere paa Natten.« Han omtaler Sygdommen i Hjemmet og den strenge Vinter: »Det har været en mere end almindelig haard Vinter, og endnu er Markerne helt hvide, men kom der lidt Regn og Varme, kunde jo Foraaret bryde frem paa faa Dage, og det var meget ønskeligt, thi Folk klager stærkt over Fodermangel. Mange maa købe Kraftfoder for at erstatte Manglen paa Halm, og det er jo en kostbar Fodringsmaade; dog bliver det maaske ikke saa kostbart, som man skulde tro, naar det forøgede Smør- og Mælkeudbytte og den forbedrede Gødning tages med i Beregningen. Jeg mangler forøvrigt ikke Halm, thi det hjælper jo en Del, naar man passer paa med at spare i Tide, og det forstaar min Kone nok.

De mener ikke, at der er stort Radikalisme i min Valgkreds. Jeg tror heller ikke, der er meget, men det kommer jo an paa, om A. Petersen ikke kan lade sig ophidse, naar Mik. Pedersen kommer til at tale med ham, og om han saa ikke kan faa nogle med sig hist og her til at gøre Allarm. En Opløsning faar vi jo sagtens hen i Maj Maaned, og jeg har da tænkt straks at bekendtgøre, at jeg stiller mig igen, og samtidig indbyde mine Venner til et privat Møde i Saaderup for at tale med dem om, hvilken Fremgangsmaade vi skulle følge under Valgkampen, hvilke Møder det er nødvendigt at holde, o. s. v. Det lader jo til, at Ministeriet ligesom i 1877 denne Gang vil opstille fem Konfliktpunkter paa Finansloven.« [Disse nævnes.] »Spørgsmaalet om Dyrtidstillæg er jo egentligt det, som driver Ministeriet til Opløsning, og de andre fire er nærmest kun at betragte som Lynafledere; thi Estrup ved godt, at Dyrtidstillæg til de store Embeder er intet godt Spørgsmaal at møde Væl-

gerne med. Her paa Fyn og særlig i Nyborgkredsen vil imidlertid Københavns Befæstning blive et Hovedpunkt i Højres Agitationsplan, og Christiansen er jo Medlem af Forsvarsforeningens Bestyrelse. Dermed havde de imidlertid daarligt Held i 1876, den 25de April, og hvis ikke Valgtrykket forhindrer Folk i at følge deres Overbevisning, er jeg overbevist om, at det vil blive lige saa ringe denne Gang, men hvis en Del er bundne af andre Hensyn, er al Tale jo spildt paa dem.«

Finansministeren havde ved Finanslovens tredje Behandling stillet et Ændringsforslag om Dyrtidstillæg til Lønninger under 4400 Kr. Men Folketinget forkastede det. Da Loven kom til Landstinget, indsatte dette atter Dyrtidstillægget efter Regeringens Forslag.

I Folketingets Finansudvalg vilde Højre gaa ind paa det ændrede Forslag, men »de moderate« og udtraadte foreslog at føre Forslaget tilbage til Folketingets sidst vedtagne Affattelse (kun Tillæg til Lønninger under 2500 Kr.). Det radikale Mindretal vilde nok paa enkelte Punkter gøre nogle yderligere Indrømmelser; men det vilde lige saa lidt som det øvrige Venstre gaa ind paa at forhøje Statskassens Tilskud til Universitetet fra 50,000 til 136,000 Kr., »og ligeledes modsatte hele Oppositionen sig, at der bevilgedes første Bidrag til Paa-begyndelsen af et nyt Panserskib af »Helgolands« Klasse«. Det lod ikke til, at Regeringen vilde have Sagen i Fællesudvalg; det var at forudse, sagde den, at der alligevel ikke kunde opnaas Enighed; den afbrød da Forhandlingerne og opløste Folketinget den 7de Maj.

I den saa brat afbrudte Rigsdagssamling var, naar undtages Straffeloven, ingen mere betydelige Love gennemførte. Der havde været ført Forhandlinger om en Omordning af de lærde Skoler og om en ny Retsreform (forelagt af Nellesmann); men ingen af disse Forslag blev til Lov. At et Forslag som det om Understøttelseskasser, der af Holstein-Ledreborg, Tange, T. Nielsen m. fl. ad-

skillige Gange havde været indbragt i Tinget (ogsaa i denne Vinter kom det frem) — heller ikke kom igennem, kan man ikke forundre sig over, naar man ser, hvor stift og stædigt Hr. Estrup og hans Kolleger modsatte sig saa godt som ethvert Forslag, der kom fra Venstre.

Det aabne Brev, hvorved Folketingets Opløsning meddeltes, søger vist sin Lige i Udæskning og Haan mod Oppositionen. Det hed nemlig heri, at »da Folketinget i indeværende Samling, være sig paa Grund af de politiske Partiers indbyrdes Stilling og de nær forestaaende Valg eller af andre Regeringen ubekendte Grunde, har vist sig at mangle Evne eller Vilje til at tilendebringe endog kun en mindre Del af de Rigsdagen forelagte vigtige Sager [heller ikke Finansloven], om hvilken det kan forudses, at der ikke vil kunne opnaas Enighed — opløses Folketinget.«

At Udtrykket: »Folketinget har vist at mangle Evne eller Vilje« o. s. v. vakte en voldsom Harme hos Tingets Flertal og hos alle frisindede Vælgere Landet over er ikke underligt.

De ny Valg udskreves til Tirsdagen den 24de Maj. I den korte Tid — ikke stort mere end 14 Dage — blev der ført en meget stærk Valgkamp. Spørgsmaalet om Københavns Befæstning og Forsvarssagen i det hele spillede atter, som i 1876, en stor Rolle ved Vælgermøderne, og ikke mindre end en halv Snes Officerer stillede sig til Valg (deriblandt den udmærkede og meget afholdte Oberst O. Vaupell, der stillede sig mod Harald Holm); men saa lidt Held havde disse Mænd med sig i Kampen for Fæstningen, at de faldt alle sammen.

Foruden denne Bevægelse fra Officerernes Side kom der ogsaa en — dog kun lille — liberal Bevægelse fra Højremænd, som var utilfredse med Estrups Politik. I København var en Del af Handelsmændene med Tietgen i Spidsen misfornøjede med Estrups

»Stædighed over for Folketingets og Handelsstandens Krav om en Reform af Toldloven.« Københavnerbevægelsen forplantede sig ogsaa til Odense, og man opfordrede her Tietgen til at stille sig. Han vilde dog ikke tage mod det tilbudte »ærefulde« Hverv. I Stedet for ham bevægede man da den paa flere Punkter frisindede Professor Falbe Hansen til at stille sig. Hans Valg gennemførtes ogsaa, og det var, som en friere Luftning begyndte at blæse hen over Odense, der hidtil saa temmelig havde sejlet i Ministeriets Kølvand.

Store Bededag, den 13de Maj, mødtes A. Tange med sine Stillere i Saaderup, hvor han første Gang — for ni Aar siden — havde talt til Vælgere i Nyborgkredsen. Man opfordrede ham til atter at stille sig, hvilket han ogsaa lovede. Derimod saa han sig desværre ikke som i tidligere Dage i Stand til at holde en Række Vælgermøder omkring i Kredsen. Kun paa to Steder, Ørbæk og Flødstrup, hestemte han sig til efter Opfordring fra Vælgere at holde Møde, henholdsvis den 18de og 21de Maj.

Nogle Dage efter Mødet i Saaderup skrev han til R. Winckler (med hvem han paa dette Tidspunkt er bleven dus) den 18de Maj:

»Kære R. Winckler! Tak for sidst og for Mødet i Saaderup. Det gik jo overmaade vel, og Folk var jo mødt godt og talrigt. Det glæder mig, at der ingen Splid synes at være blandt Venstre i Kredsen; thi skulde vi komme til at ligge under af den Grund, vilde jeg anse det for det allerærgeligste. Som Sagen nu staar, vil Valgets Udfald jo være afhængigt af, om de bevidste Venstremænd kunne faa de ubevidste og ligeegyldige med til Valget i tilstrækkelig Mængde, og det kan kun opnaas ved at gaa omkring i Husene og tale med dem; thi selv om jeg kom omkring i hver Kommune og holdt Møde, saa møder det Slags Folk ikke alligevel, naar man ikke lige falder med Døren ind i Huset til dem. Det er jo ogsaa den Maade, som Højre i den senere

Tid har brugt at agitere paa, og som har skaffet dem 300 Stemmer flere, end de kunde opdrive ved at holde Møder . . . Jeg ser af Christiansens Bekendtgørelse, at jeg kan vente ham til Møderne i Ørbæk og Flødstrup. Mit Helbred som sædvanligt. I Dag skal jeg til Møde i Ørbæk, men det regner meget i Formiddag, men maaske det kan blive bedre i Eftermiddag. Regnen er vi jo ellers glade ved i andre Henseender. Mikael skal have Villemoes imod sig igen. Han stoler jo paa, at Jærnbane til Faaborg skal redde ham, og muligvis den ogsaa kan virke noget. Stenbæk synes, efter hvad jeg hører, at have bedre Udsigter, end man skulde tro, og Jørg. Pedersen faar jo to Højrekandidater imod sig, saa han bliver vel nok valgt, og Højmark har jo ogsaa en Jærnbane til at støtte sig. De andre Kredse af vore paa Fyn maa jo betragtes som sikre. Jeg tror i det hele taget, at vort Partis Udsigter Landet over slet ikke er saa daarlige endda . . . Kan du faa Borgmesteren til at love at gøre noget for at fri os for Overlast paa Valgdagen? Bjerres to Politiassistenter maa han jo kunne faa til Assistance, og ellers maa der jo kunne træffes andre Forholdsregler til Sikring, naar han vil gøre sin Pligt. Men det kniber vel sagtens med at faa det gjort, da det er Højre, som Foranstaltningerne skulle træffes imod. I øvrigt kan det jo være, at Borgmesteren slet ikke er saa ministeriel eller fanatisk, thi det er der vist en Del Højremænd, som ikke er denne Gang. Hermed venlig Hilsen til dig og din Kone fra os alle og især fra

din heng.

A. Tange.

Efterskr. Jeg har ikke hørt noget fra Carl Hansen denne Gang. Hvorledes har han det? Hils A. Petersen*) m. fl.«

A. T.

Dagen efter, den 19de, meddelte han Winckler, hvorledes det var gaaet i Ørbæk: »Mødet i Ørbæk i Gaar var kun besøgt af ca. 50, thi det var jo et godt

*) A. Petersen havde været med til Mødet i Saaderup.

Vejr for Landmanden, men et Hundevejr for Politikere at holde Møde i. En Fjerdedel var vel Højre, deraf nogle fra Søllinge og Herrested, men der var ogsaa nogle Venstremænd fra Lindeskov. Christiansen slog jo paa, at Folketingsmændene ikke vilde bestille noget, men da jeg modbeviste dette, indskrænkede han Paastanden til en Bebrejdelse for, at der var kommen saa lidt ud af vort Arbejde. Over for Spørgsmaalet om Lønningstillæg udtalte han sig meget moderat og forsigtigt. Forhandlingerne blev ført temmelig roligt og lidenskabsløst indtil henimod Slutningen, da vi kom ind paa Københavns Befæstning, thi da blev han varm og hidsig, men ophidsede ogsaa derved Venstremændene meget stærkt imod sig. Da Forhandlingen havde været i fire Timer, og jeg havde talt fire Gange, og en Del Venstremænd havde forladt Lokalet, sluttede jeg Forhandlingen for mit Vedkommende og sagde Godnat. De fleste Venstremænd fulgte bag efter mig, og Christiansen raabte efter mig og skændte, fordi jeg ikke vilde blive ved. Han fortsatte saa en lille Tid og havde et lille Sammenstød med Gaardbestyrer Rasmus Nielsen af Ørbæk, hvorpaa ogsaa han sluttede med et Leve for Fædrelandet. Alle de bevidste Folk i Ørbæk lod jo til at være meget ivrige for Valget, men det er om at gøre, om de kunne magte Sløvheden, hvoraf vist ikke saa faa lider der henne.

Jeg takker for din Indbydelse til at opholde mig hos dig nogle Dage, men i Morgen skal jeg til Amtsraadmøde og Lørdag til Flødstrup; der bliver jeg til om Søndagen og har da tænkt at rejse med Toget fra Ullerslev, saaledes at jeg kan være i Nyborg Kl. 2 $\frac{1}{4}$ om Eftermiddagen. Du kan da disponere over mig Mandag over, men husk paa, at det er et skrøbeligt Redskab, du har med at gøre. Jeg taalte for Resten ganske godt at tale i Gaar i Ørbæk, men jeg maatte hoste en Del paa Hjemvejen og kom først hjem Kl. 2 i Nat — dog i Dag befinder jeg mig igen ganske vel.«

Var Sammenstødet mellem de to Modkandidater noget hvast i Ørbæk, blev det det ikke mindre i Flødstrup den 21de. Tange udtalte her blandt andet: »Christiansen

havde fordrejet Venstres Ord, men det skulde han ikke gøre, naar Taleren var til Stede; det var ligesom, naar en vis Mand læser i Bibelen, thi han sætter en Finger paa det Ord, som han ikke vil se (Christiansen: »Det var et kønt Billede!« — Tange: »Ja, for det passer!« — Christiansen: »Og det har du Ære af, thi det ligner dig godt!«). Højre vilde ogsaa gerne sværte Venstre sort, fordi det troede derved selv at blive hvidt, men det nyttede ikke noget.«

Mødet skulde have begyndt Kl. 6, men man fik først begyndt Kl. 7^{1/2}; men saa trak det rigtignok ud til Kl. 10^{1/2}. Det var under den sidste Del af Mødet temmelig mørkt, saa Talerne maatte have en Lygte ud i Vognen, hvori de stod, for at se de optegnede Bemærkninger.

»Til det sidste søgte saaledes Tange med stor Udholdenhed at fravriste Modstanderne Sejren.«

Søndag Eftermiddag ankom han til Winckler, hvor han saa opholdt sig, til Valget var endt.

Her skal meddeles et lille Træk, som viser, hvilken paalidelig og sandhedskærlig Mand A. Tange dog var, det sidste endog i den Grad, at han fulgte Sandheden, selv om han skulde skade sig selv derved. Der kom lige førend dette Valg — vel saa, medens han opholdt sig hos Winckler — en Deputation af Haandværkere og vilde have ham til at virke for en Sag, der laa dem stærkt paa Sinde. I Fald han vilde det, vilde han maaske vinde hundrede Stemmer paa Valgdagen. Men han svarede Nej; han vilde ikke have med Sagen at gøre, for det kunde ikke nytte noget. Deputationen forlod ham da i Misfornøjelse. »En anden eller maaske mange andre vilde jo have sagt, at han (de) skulde have sin (deres) Opmærksomhed henvendt paa Sagen, gøre, hvad han (de) kunde o. s. v., og vedkommende havde endda ikke saadan ligefrem løjet. Ikke saaledes

med Tange. Han vilde ikke skuffe Folk med halve Løfter om at ville virke for Ting, som han vidste, det var unyttigt at arbejde for.« Winckler sagde bagefter til ham, hvorfor han dog havde svaret saa bestemt Nej. Tange svarede da, at omtalte Sag havde været for saa tit, at han aldeles sikkert vidste, at der intet var at udrette, og han vilde da ikke give Deputationen et Haab, som ikke kunde blive opfyldt. — Winckler, som har fortalt mig dette, føjede til: »Saaledes var Tange. Skrev man for Eksempel til ham, fik man ligeledes ren og klar og grundig Besked.«

Saa kom Valgdagen den 24de Maj. I det milde Foraarsvejr strømmede Vælgerne som ved tidligere Valg til Nyborg. Da det var ved den Tid, Valghandlingen skulde begynde, var der en 2—3000 Mennesker samlede paa Torvet foran Raadhuset, fra hvis Altan Forhandlingerne som sædvanlig blev ført. Kl. 10 aabnedes Valghandlingen, der denne Gang lededes af den ny Borgmester, Hr. Hall.

Forpagter Christiansen anbefalede af Korpplæge Dahlerup, Herredsfuldægtig Jensen og Pastor Dahl med flere, Tange af Købmand R. Winckler og Gaardbestyrer Rasmus Nielsen fra Ørbæk.

Christiansen gjorde Forsøg paa at fremstille sig som en ny Mand i Politiken og talte ellers som sædvanlig om Forsvarssagen. Han rettede som saa tit før sine Bebrejdelser mod Venstre, som han beskyldte for ikke at ville gøre noget alvorligt for Forsvaret.

Tange gendrev ham med Dygtighed, grundigt og meget skarpt. Han udtalte blandt andet: »Højre vil have ny Mænd. I Odense er den ny Mand en virkelig ny Mand, der ikke er opstillet før, og nok ønsker et nyt Ministerium; her i Nyborg derimod samler alle sig om Estrup, idet de stiller en gammel Højremand op og kalder ham ny. Det er ligesom, om man vil sige, at i Odense vil de have en ny Frakke af et nyt Stof,

hvorimod de her i Nyborg vil have en gammel Frakke vendt. Men Vælgerne maa endelig ikke lade sig vildlede her i Nyborg, thi det er den gamle og den samme Kandidat, som har tiljuble Provisoriet, og som stillede sig hin 3dje Januar 1879, da Urigtighederne herskede ved Valghandlingen.« — Christiansens Beskyldning mod Venstre for ikke at ville gøre noget for at forsvare deres Land afviste han, og han henviste til, at han selv havde deltaget i Krigen, og han havde altid været blandt dem, der vilde værgе deres Land; men han troede ikke, at det vilde være rigtigt at befæste København, ligesom han heller ikke troede paa den Sagkundskab, som Højre og Regeringen brovtede med, da man bevislig havde villet holde de sagkyndige borte, som var mod Københavns Befæstning, idet Krigsminister Dreyer havde udstedt et Cirkulære, der forbød Officererne at tale mod Regeringen.«

Christiansen talte om det forkastelige i Venstres Fremfærd over for Regeringen. Med Hensyn hertil brugte han et Billede, idet han lignede Venstre ved en Rytter, der med en lang Stang vil drage gennem Porten i en Bygning. Dersom Rytteren — sagde han — i Stedet for at vende Enden paa Stangen fremad sætter Stangen paa tværs af Porten, saa vil han, om han farer fremad med Styrke, rive Bygningen over Ende — men Bygningen er vort gamle Fædreland.

Tange kom i sit Tilsvaer til Christiansen ogsaa til ovennævnte Lignelse og gjorde i den Anledning den meget træffende Bemærkning, at »hvis Rytteren var saa dum at fare frem paa den af Christiansen anførte Maade, saa var der overvejende Sandsynlighed for, at han gik bag af Hesten — og Huset blev staaende.«

Da Christiansen rettede mange Angreb paa Venstre, og Tange ikke vilde lade dem henstaa ubesvarede, trak Forhandlingen sig overordentlig længe ud. Valghandlingen varede ikke mindre end fem Timer, fra Kl. 10 til 3. Den var naturligvis meget anstrengende for Tange, der ikke, som ved de tidligere Valg, længer var nogen stærk og kraftig Mand. Det gjorde et meget vemodigt Indtryk paa hans Venner at se, hvorledes han, medens

Christiansen talte, paa Grund af Træthed maatte sætte sig paa en Stol og hvile sig, noget, han aldrig før havde behøvet. Han blev som ved de forrige Valg valgt ved Kaaring; men Christiansen forlangte skriftlig Afstemning.

Hvorvel største Delen af Forsamlingen havde været paa Tanges Side, var der dog ikke denne Dag den Sejrsstemning eller tillidsfulde Fortrøstning til et godt Udfald som ved tidligere Valg. Stemningen var tværtimod trykket; man havde som en Følelse af, at man vilde tabe Slaget. Talte man med Venstrevælgerne, kunde man godt mærke dette.

»I Dag kan vi ikke staa os,« sagde en gammel Venstremand til en ung Soldat, som spurgte ham, hvordan, han troede, det vilde gaa med Valget.

Højre udfoldede naturligvis i Dagens Løb den største Virksomhed for at faa Tange styrtet. Havde det trukket sig længe ud med Valghandlingen, trak det sig ikke mindre ud med Stemmeafgivningen. Først Kl. 9 om Aftenen meddelte Formanden det for Venstre saa triste Udfald af Valget, at den af Nyborg By ønskede Kandidat, Forpagter Christiansen, var valgt med 1235 Stemmer, medens Tange havde opnaaet 1223.

Sløvhed og LigeGYldighed i Forbindelse med en Radikalisme, hvis Tilhængere misforstod deres Opgave, var Skyld i dette Nederlag. »Tange var for personlig, alt for haard mod sine Modstandere og alt for vidtløftig i sine Taler,« hed det fra nogle. »Christiansen var langt pænere i sin Optræden,« hed det fra de samme. »Nu kunde det være godt nok at prøve en ny Mand,« hørte man enkelte sige, og disse tog sig det derfor ikke nær, at Tange faldt. Af de radikale lod omtrent 100 af hans tidligere Vælgere sig vildlede af den herskende Splid i Venstre og afholdt sig fra at stemme. Han havde endnu paa Valgdagen kritiseret det bergske Venstre; det var nok til, at de nu holdt sig tilbage. Lunkne og

jammerlige lod disse Vælgere nu for anden Gang en Mand som Tange falde; han, der var en af Danmarks mest fremragende og dygtigste Bønder, en Pryd for Bondestanden, og som det burde have været deres Ære og Stolthed at have beboldt. Dette var baade sørgeligt og harmeligt at se.

Straks efter Valgets Afslutning begav Tange sig ind til sin trofaste Ven R. Winckler. Her beklagede flere, deriblandt Fru Winckler, at han var falden. At det ogsaa smertede ham selv meget, at han saadan atter havde maattet vige Pladsen som Folketingsmand, er sikkert; men han tog, hvad der var sket, ganske roligt og svarede blot: »Det var jo, hvad man kunde vente.«

Hos Højre i Nyborg herskede der en vild Jubel over Sejren, man havde vundet, og paa Hotel Postgaarden holdt man om Aftenen en Sejrsfest, som varede næsten til den lyse Dag.

Her talte Konsul Clausen for Christiansen, der ikke havde taget Hensyn til egen Bekvemmelighed, men havde arbejdet for Fædrelandets Sag; Dahlerup for Clausen, uden hvis vældige Arbejde man ikke havde naaet at gennemføre Christiansens Valg, o. s. v.

Hvad de øvrige Valg angaar, da kan det kortelig nævnes, at Venstre dog vandt nogle Kredse, saa det talte nu 69 Medlemmer mod 65 efter forrige Valg. De radikale havde mest Held med sig, idet de vandt 3 Kredse og tabte ingen. De moderate mistede derimod foruden Tange ogsaa Steenstrup, og de vandt ingen ny Medlemmer i Stedet. De udtraadte mistede Stenbæk, der faldt for den — den Gang — radikale Lærer J. Hansen, Ølstykke.

»Hvad særlig de fynske Valg angik,« skrev »Fyns Tidende«, »har Venstre først og fremmest at beklage Tabet af Nyborgkredsen. Stillingen her var meget udsat, idet Tange ved Omvalget den 10de Juni 1879,

da man fra begge Sider havde anstrengt sig til det yderste, kun havde et Flertal af 76 Stemmer. Hans Helbred har i Mellemtiden været stærkt angrebet, og om der end i den Henseende i den senere Tid er sket glædelige Fremskridt, mangler dog endnu meget i, at han kan optræde under en Valgbevægelse med samme Kraft og Ihærdighed som tidligere. Havde Tange kunnet det, vilde Højre næppe endnu denne Gang have faaet Over-
 tal i Nyborg. Overtallet er jo da heller ikke større, end at man med Haab kan ruste sig til en Fornyelse af Kampen, naar Lejlighed gives; maaske er den ikke saa langt borte.«

Man paastod, at der igen var begaaet Misligheder ved Nyborgvalget, og i de nærmeste Dage derefter havde flere Venstremænd Mod paa at faa det undersøgt og — da Stemmemforskellen var saa ringe — muligvis forkastet. R. Winckler modtog Breve fra flere Vælgere med Opfordring til at indgive en Klage over Valget. Fra Folketingsmand Harald Holm, der havde faaet at vide, at Højremænd, som var uberettiget til at stemme i Nyborg, alligevel havde faaet Lov dertil — modtog han et Par Dage efter Valget en Forespørgsel, om han vilde indgive en Klage over Valget. Efter at have talt med Tange herom blev man enig om ikke at ville klage; Wincklers Svar til Holm, der sendtes telegrafisk, blev da et Nej.

I et Brev, som Tange den 27de Maj sendte til Winckler, omtaler han denne Sag og meddeler ham, hvorledes han havde haft det siden Valget. Han skriver saaledes:

»Kære R. Winckler! Hjertelig Tak for sidst og for al bevist Godhed fra din og din Kones Side for alle Opofrelser for Sagens Skyld og Venskab for mig personlig. Jeg haaber, at du er kommen i Gang med Forretningen igen, men helt fri for Eftervirkningerne af

Valgbævægelsen bliver du næppe, da en Del Vælgere sagtens mener, at der bør gøres noget for at faa Valget kasseret, og kommer med deres Anmodninger til dig desangaaende. Men det er nu rigtigt, som vi talte om, at lade Højrø beholde Kredsen og Christiansen se, hvad han kan udrette foreløbig, og »kommer Tid, kommer Raad«, som Ordsproget siger. Foretage en saadan Anstrengelse som sidst for at faa Valget kasseret, det gaar kun een Gang, og kan det ikke vække Folk, saa maa de tage Følgerne af Sønnen og vide, at andre ikke hver Gang paatager sig overordentlige Anstrengelser for at gøre godt, hvad de har gjort galt

Jeg har de to sidste Nætter været badet i Sved, ligesom i den Tid, da jeg var daarligst, og det er en Følge af Overanstrengelsen, men jeg har det Haab, at naar jeg forholder mig rolig og drikker dygtig Hampefrøvælling, saa vil det efterhaanden med Guds Hjælp fortage sig igen. Men under disse Omstændigheder er vi allesammen godt tilfreds med, at jeg bliver hjemme i den friske Luft, hvor jeg kan faa god Pleje. . . . Du og din Kone hilses venligst fra os alle og især fra

din heng.

A. Tange.«.

Ja, Anstrengelserne før og under Valget var langt mere, end hans svage Kræfter kunde taale. Hans Helbred led et uopretteligt Knæk. Det havde en Stund ladt til, »som hans iøvrigt kraftige Natur skulde have faaet Bugt med Sygdommen; men Valgbævægelsen med dens Rejser og anstrengende Debatter medførte et Tilbagefald, og senere gik det langsomt, men sikkert mod en tidlig Afslutning af dette virksomme Liv.«

Ved det næste Valg, som kom allerede to Maaneder efter (den 26de Juli), idet Estrup atter opløste Folketinget, vovede han ikke at stille sig. Den 23de Juni, da man igen begyndte at tale om Opløsning, skrev han til Winckler, der havde spurgt til hans Helbred:

»Tak for sidste venlige Skrivelse og for Forespørgsel om mit Befindende. Det er desværre ikke godt med Helbredet, idet Overanstrengelsen ved Valgmøderne og selve Valget har foranlediget et Tilbageslag i min Sygdom, saa jeg plages af Søvnløshed og deraf følgende Mathed og Sløvhed om Dagen, som er meget ubehageligt, da det jo er ledsaget af Hosteanfald og sommetider af Sved. Hvis Folketinget bliver opløst, kan jeg dog ikke stille mig igen, og du og dine Venner maa helst i Tide se jer om efter en Kandidat, som kan være til Tjeneste, naar Tiden kommer.« Han skriver, at Winckler maa helst raadføre sig med Kl. Berntsen og Jørgen Pedersen om Sagen. Han spørger Winckler, om han ikke selv kan have Lyst til at opgive Købmandsforretningen og prøve den politiske Bane. »Jeg tror nok, at en Venstre-kandidat kan sættes igennem næste Gang.«

Ti Dage senere (den 3dje Juli) raader han Winckler til at opfordre N. Jensen, Toustrup, til at stille sig i Nyborg. »Han vilde være en meget passende Kandidat.« Og den 15de Juli (efter at Folketinget er opløst), meddeler han Winckler, at han har skrevet til N. Madsen i Kissendrup og paa det bedste anbefalet Jensens Valg.

N. Jensen tog mod Opfordringen til at stille sig i Nyborg. Snart efter indfandt han sig og blev kendt med en Del af Kredsens Vælgere. Den 20de Juli holdt man »et politisk Vennemøde« i Ellinge, ved hvilket han, H. Madsen, St. Madsen, Vaaben, R. Winckler og Niels Rasmussen fra Ørbæk talte. Winckler udtalte blandt andet:

»Vi vil ønske, at N. Jensen maa vinde Sejrr, naar Valgdagen oprinder. Men det er ingen let Sag, for Modstanden er stor. . . . Vor gamle Ven Tange har pløjet den Jordbund, hvoraf hans Efterfølgere forhaabentlig vil komme til at høste den heldbringende Frugt. Vi beklager meget, at Tanges Helbred har gjort det umuligt for ham denne Gang at tilbyde Kredsen sin Tjeneste. Vi ved jo alle, at vor Sag altid var hans Sag. Tange level«

Et Par Dage efter, den 23de Juli, takkede Tange i et Brev Winckler for hans »venlige Hilsener fra Forsamlingen ved Festen i Ellinge og for den Hyldest, som blev min tidligere politiske Virksomhed til Del«. Angaaende Udsigterne for Jensens Valg siger han: »Bare man nu alle Vegne kan faa de ligegyldige purret ud; thi det plejer jo desværre at være dem, der gør Udslaget.« I Slutningen af Brevet hedder det: »Jeg haaber at kunne rejse til Valg og stemme, men videre driver jeg det ikke denne Gang.«

Ved Valget den 26de Juli 1881 vandtes Nyborgkredsen atter tilbage for Venstre, idet N. Jensen opnaaede 1378 Stemmer, medens Christiansen fik 1257. Der førtes en rolig og hensynsfuld Valgkamp. N. Jensen gjorde et meget godt Indtryk paa Vælgerne, om han end ikke var i Besiddelse af Tanges Grundighed og ualmindelige Indsigt i Sagerne eller kunde maale sig med ham i Debatten.

Under denne Valgkamp var saa godt som al Splid mellem Venstre ophørt, og man gik atter enigt til Valg. Regeringen havde igen »smeddet dens Modstandere sammen«. Dette var en saare glædelig Kendsgerning. Valget fik derfor ogsaa et meget gunstigt Udfald, thi Venstre opnaaede nu at blive 76 Medlemmer (to flere end den 25de April 1876), medens Højre derefter kun talte 26.

Den 29de Juli, et Par Dage efter Valget, skrev Tange til Winckler:

»Kære Rs. Winckler! Hjertelig Lykønskning for Sejren i Tirsdags. Det kommer noget sent, men jeg maatte jo først sende selve Sejrherreren min Lykønskning og skrev i den Anledning i Gaar et Brev til Jensen . . . Jeg længes nu efter at se, hvad Stemmetal der er afgivet i de forskellige Kommuner; thi der maa jo fra Venstres Side været sat Pres paa til det yderste for at faa 1378 Stemmer i Marken.«

Brevskrivøren udtaler derefter sin Glæde over »det glimrende Udfald« for Venstre, som Valgene hele Landet over havde faaet; »ikke en eneste Venstrekreds er gaaet over i Højres Hænder, seks Kredse er vundne fra Højre«. I Slutningen af Brevet meddelte han, at han havde været til Valget i Brobyværk, hvor Høgsbro var bleven valgt med et stort Flertal.

Det var en streng Tid for A. Tange. Han maatte give Afkald paa sine offentlige Virksomheder: baade Rigsdagsgerningen og sit Arbejde i Amtsraadet. I syv Aar — siden 1874 — havde han jo været Medlem af Svendborg Amtsraad, og det et meget virksomt Medlem. »Med stor Iver og Interesse tog han sig af de kommunale Sager.« I Rigsdagen, i Amtsraadet, i Sogneraadet, kort sagt, overalt, hvor han fik Hverv at røgte, varetog han disse med stor Flid og Omhu, »og intet Hensyn til sig selv, egen Bekvemmelighed eller Fordel kunde bringe ham til at svigte sin Overbevisning eller Pligt. Hvor der skete Uret, og særlig mod de smaa og fortrykte i Samfundet, var han altid rede til at yde sin Bistand. Først ved hans Virksomhed vakte Amtsraadets Forhandlinger ret Opmærksomhed blandt Beboerne, saa de lærte at benytte Valgretten hertil.«

Mangen Lanse brød han i Amtsraadet saavel som andet Steds for dem, der blev Genstand for Tilside-sættelse. Her kan saaledes nævnes Højskolerne. Skoledirektionerne i Svendborg Amt — med Undtagelse af Amtmanden, Grev Brockenhaus Schack, der var en frisindet og fordomstri Mand — fandt i 1876 paa at erklære, at der ikke af Amtsskolefonden burde bevilges til andre Højskoler end dem, der anbefaledes af den paa-gældende Distriktsprovst. Denne Erklæring af Provsterne Langhoff, Rasmussen og Thorup samt Stamhusbesidder Sehested fra Broholm og Købmand Jensen, Nyborg, blev imidlertid misbilliget af Amtsraadet, hvor ikkun Sehested

forsvarede den mod Angrebene fra Amtmanden og Landstingsmand N. Hansen samt Folketingsmændene M. Pedersen og Tange. Den sidste fremhævede navnlig, at saa længe Skolerne nød Folkets Tillid og kunde glæde sig ved et godt Elevbesøg, behøvedes der ikke andet Tilsyn. Amtmanden fandt det besynderligt, at man nu vilde kræve et særligt Tilsyn, efter at man i saa mange Aar havde bevilget Tilskud uden at kræve slige Vidnesbyrd. Enhver, der vilde, havde jo Adgang til at overvære Undervisningen i disse Skoler og kunde derigennem gøre sig bekendt med den.

I Amtsraadet var Tange naturligvis ogsaa den altid slagfærdige, og han blev ikke Modstanderne Svar skyldig. Det var morsomt at se, hvorledes han i Debatten kunde tumle disse. Da man saaledes en Gang havde en Forhandling om Fastsættelsen af Brændevinsafgiften, og Godsejerne Sehestedt Juul og Kruuse udtalte, at jo lettere Adgang Folk havde til at faa Brændevin, des mere vilde Drikfældigheden tiltage — paastod Tange, at det beroede paa Oplysningens Tilstand og Folkets deraf følgende moralske Bevidsthed. S. Juul udbrød da: »Tror De, at Folket er mere moralsk nu end tidligere?« Hertil svarede Tange straks: »Sammenlign det bare med, hvad det var i Hoveriets Tider!«

Flere lignende Træk kunde vist let fremdrages. — Hans Virksomhed i Amtsraadet fandt ogsaa megen Paa-skønnelse hos Venstrevælgerne.

En stor Sorg for disse var det derfor ogsaa, da Tange af Helbredshensyn saa sig nødt til at trække sig tilbage herfra. Han »kunde ikke«, som han skrev til R. Winckler den 30te September, »taale de mange Forretningsrejser for at undersøge Veje, Gangstier, Fattighuse, Jordemoderhuse o. s. v.«. Og da der nu hen i Efteraaret »forestod 5—6 Rejser lige oven paa hinanden, besluttede han sig til at sige Stop i Tide«.

Ved Begyndelsen af Amtsraadmødet den 27de September meddelte Formanden, at han fra Gaardejer A. Tange i Gestelev havde modtaget en Skrivelse, hvori denne beklagede, at han paa Grund af sin Sygdom ikke længer saa sig i Stand til at røgte de med Amtsraadsvirksomheden forbundne forskellige Hverv, og derfor i Overensstemmelse med sin Læges Raad bad Amtsraadet om at fritage ham for denne Post, idet han frembar sin Tak til Medlemmerne for den Tid, han havde virket sammen med dem.

Formanden udtalte under Medlemmernes Tilslutning en Beklagelse over, at Tange havde set sig nødsaget til dette Skridt; han havde i Amtsraadet vist sig som et meget virksomt og imødekommende Medlem.«

»Fyns Tidende« — som meddelte dette — føjede til: »Den ovenfor af Amtsraadets Formand udtalte Beklagelse over Tanges Udtræden af Svendborg Amtsraad vil sikkert finde Genklang trindt om i Amtet. Den Dygtighed og Bestemthed, hvormed Tange saa mangan Gang i Amtsraadets Møder har forfægtet en demokratisk Ordning paa forskellige Omraader, er almindelig bekendt; ved hans Udtrædelse er der bleven en Plads tom, som det vil falde vanskeligt at faa udfyldt. Og idet vi følger vor dybe Beklagelse til Amtsraadets over, at Sygdom, der jo er hver Mands Herre, har nødsaget Tange til det skete, ledsager vi denne Beklagelse med Ønsket om, at det under den støtte Ro, han nu vil kunne nyde, maa lykkes ham at vinde de tabte Kræfter tilbage, og at vi om ikke alt for længe paa ny maa finde ham som Befolkningens Ombudsmand paa forskellige Felter, hvortil han medbringer saa mange og saa almindeligt skattede Betingelser, og endelig ønsker vi ogsaa, at hans Plads i Amtsraadet maa blive besat med en Mand, der om ikke i Evner saa dog i Vilje staar Tange nær.«

Ja, han blev haardt savnet i Amsraadet, der mistede sit dygtigste Medlem. »Fyns Tidende«s Haab om hans Helbredelse gik desværre ikke i Opfyldelse.

9.

Sidste Aar. Sygdom og Død. Eftermæle.

Saa var A. Tange kommen af med alle sine offentlige Hverv og kunde nu tilbringe Tiden i Stilhed og Ro derhjemme hos sin Familie. Hvor strengt maa det ikke have været for den Mand med hans Lyst til at deltage i det offentlige Liv; med den tidligere store Arbejds-kraft og stærke Virksomhedstrang — nu at maatte give Afkald paa det altsammen og tilbringe Tiden uden at være i Stand til at udføre noget egentligt Arbejde, hverken i den ene eller den anden Henseende! Hans Helbred var vel nok i den første Tid efter hans Udtrædelse af Amsraadet lidt bedre, men det var kun rent foreløbigt. Den 1ste December skriver han til R. Winckler, med hvem han naturligvis fremdeles stod i Forbindelse:

»Med mit Helbred er det lidt bedre nu, siden jeg kom til at leve i Ro og er fri for Rejser; dog sover jeg endnu ikke over 3—5 Timer hver Nat, og der maa jo foregaa en Forandring, før det kan blive godt . . . Jeg fik ellers Brev fra vor Ven Jensen Toustrup forleden Dag . . . Han lader jo til at være ved frit Mod og lader ikke til at ville give efter for Ministeriet. Høgsbro skriver ogsaa, at han gaar ikke paa Akkord mere under dette Ministerium. Det kan heller ikke hjælpe; thi vi faar alligevel aldrig Fred, saa længe det bestaar.«

Den 19de Januar meddeler han Winckler lidt om Forholdene i sit Hjem, hvor et Par af Pigebørnene i det sidste Aar havde lidt en Del af Øjensvagthed, men nu havde det bedre. Med hans eget Helbred kan han ikke mærke videre Forandring. »Det er jo en god, mild Vinter for mig, men dog er den megen Afveksling af Vejret ikke meget heldig.«

I et Brev af 15de Februar ønsker Tange Winckler til Lykke med hans ny Værdighed som portugisisk Konsul og antyder Muligheden af, hvis Helbredet tillader det, at besøge ham en Gang i Sommerens Løb. Længere hen i Brevet fortæller han Winckler, at hans Søn, Hans, er rejst til Amerika, »hvor han nu vil søge sin Lykke«.

Den følgende Tid derefter var det meget daarligt med hans Helbred. Herom fortæller han Winckler i Brev den 28de April:

»Kære Winckler! Det er gaaet længe hen denne Gang, inden jeg besvarer dit sidste venlige Brev. Det har været meget daarligt og i stærk Tilbagegang med mit Helbred . . . saa at jeg en Gang næsten havde opgivet Haabet om at leve denne Sommer til Ende, og i den Tilstand var jeg ikke skikket til at skrive mere, end hvad der var absolut nødvendigt. Nu er det, Gud ske Lov, blevet lidt bedre igen, men jeg er alligevel meget svækket og kan for Eksempel ikke taale at føre en længere Samtale. Men Gud være lovet, at jeg er stillet saaledes, at jeg ikke skal leve af mit Arbejde, og at min Familje, om jeg skal gaa bort, kan føre en tarvelig Tilværelse uden Frygt for at komme til at mangle det nødvendige. Jeg tænker somme Tider paa Andreas Petersen*), hvorledes gaar det hans Enke og de stakels Børn, han efterlader sig? Men det er maaske lettere for Folk, som aldrig har ejet stort mere end af Haanden og i Munden, at finde sig deri og tro, at det kan gaa alligevel. Jeg er tilbøjelig til at tro, at Vorherre mager det saadan for dem, at de bærer det

*) Som nylig var død.

lettere . . . Saa snart Balthazar Christensens Død*) spurgtes til hans Valgkreds, kom der straks en Mand dernede fra hen til mig med Opfordring om at stille mig, men desværre, derom maa ethvert Haab opgives. Det kommer an paa, om de radikale nu ikke bemægtiger sig Valgkredsen; thi de er i Reglen skrappere Agitatorer og mere enige og handlekraftige end de moderate, som jo ellers har Flertallet i Valgkredsen. Nej, vil man være fri for fremmed Indblanding, saa maa man bære sig ad, som du bar dig ad, da I stillede Niels Jensen op som Kandidat i Svendborg Amts første; men det er ikke i alle moderate Kredse, at man rigtig forstaar den Ting.«

Han maatte altsaa afslaa Opfordringen til at stille sig ved Valget i Middelfart. Hans Anelse om, at de radikale vilde erobre Kredsen, gik for Resten i Opfyldelse. Biskop Monrad, som opstilledes af største Delen af Kredsens radikale Vælgere, blev valgt.

Om Valget i Middelfart og andet mere skriver Tange til Winckler den 21de Maj:

»Kære Rs. Winckler! Det gaar ikke an for mig at rejse til Folkefest [Man havde ønsket hans Nærværelse ved Grundlovsfesten i Ellinge]; thi mit Bryst bliver anstrengt af at føre en længere Samtale, og langt mindre kan jeg taale at tale offentlig til en større Forsamling. Hav den Godhed at hilse dem, som ønsker min Tilstedeværelse, at jeg ledsager deres Fest med de bedste Ønsker, men at det er mig umuligt personligt at deltage i noget af den Slags for Tiden. Vi har det ellers godt efter Omstændighederne . . . Vi har jo Grund til at takke Gud for, at alt gaar godt, og for, at jeg ikke lider for store Smerter under min Sygdom.

Du maa være glad, at du kan arbejde og være i Virksomhed for noget, enten det saa er Diakonissesagen, Politiken eller din Forretning. Naar man er rask og har Kræfterne til Raadighed, er det en Velsignelse at komme ud blandt Folket. Det sagde jo Monrad ogsaa,

*) B. Christensen var død den 20de April.

for han vilde jo stille sig som Folketingskandidat i Stedet for at rejse til et Badested, saa forfriskende fandt han Folkemøderne. Han lader jo til Trods for sine enoghalvfjerdsindstyve Aar at være saa aandsfrisk og arbejdslysten, som om han endnu kunde skrive flere Blade ind i Danmarks Historie. Han føler vel sagtens, at de, han skrev i 1864, er for mørke til, at de bør være de sidste, hvortil hans Navn er knyttet. Nu kommer det an paa, om han kan magte Estrup ved at drage den forsonlige Del af Højre saa langt over mod Venstre, at der kan opnaas et frugtbart Samarbejde med det; thi kommer et saadant i Gang og vinder Flertal i Landstinget, vil Ministeriet snart være færdigt. Det var ellers komisk nok, at det var Berg*), som her hjalp til at faa en Mand valgt, som haardnakket erklærede sig for Mellempartimand; thi hvem har mere end han arbejdet for dette Partis Udryddelse? — men nu synes han netop at se Frelsen fra den Side. Men nu kommer det an paa, om Monrad, hvis Estrup gaar af, kan skaffe Berg en Plads i Ministeriet; thi kan han ikke det, vil det holde vanskeligt, at de to bliver Venner i Længden, og det vil vist blive svært vanskeligt for Monrad at opfylde det Ønske.«

Der var jo paa denne Tid — syntes det i alt Fald — almindelig Tilfredshed hos Venstre omkring i Landet over, at der var opnaaet Overenskomst mellem Folketing og Landsting. Man undgik Provisoriet, idet de to Ting sluttede Fred med hinanden og blev enige om Finansloven. Efter at Estrup havde erklæret, at han ikke vilde udtale sig om Sagerne, men overlade til Tingene selv at blive enige — sluttedes Freden paa de Vilkaar, at »den af Folketinget vedtagne Anmærkning, at Universitetets Underskud skulde afholdes af Universitetets Kapitalformue, blev staaende; men der tilføjedes: eventuelt ved et rentebærende, opsigeligt Laan. Med Hensyn til Panserskibet forhøjedes Folketingets Bevilling fra 2½ Million til 3 Millioner Kroner, medens Landstinget

*) Berg havde arbejdet meget ivrigt for Monrads Valg.

øpgav Typen »Helgoland« til Fordel for Typen »Tordenskjold«. Dyrtidstillægget blev givet i den hidtil af Folketinget vedtagne Form med 2500 Kr. som højeste Lønningsgrænse«.*) Men Finansloven blev dog givet til Ministeriet Estrup, der vel foreløbig havde sat sig selv ud af Spillet men alligevel fremdeles blev siddende; og man kunde derfor ikke være ubetinget glad, saa længe Stillingen endnu var saadan. Men da mange Højremænd baade i og uden for Rigsdagen dog nu udtalte sig mod Regeringen og for et Ministerskifte, haabede man, at Ministeriet Estrup snart vilde takke af. Desværre glippede dette Haab. Endnu i tolv Aar skulde dette Ministeriums klamme Haand holde paa Statens Ror.

Den 9de Juni skrev Tange atter til sin Ven i Nyborg og takkede ham for Brev og for de deri indeholdte Hilsner fra Forsamlingen ved Festen i Ellinge:

»Nu da jeg er Invalid, glæder det mig at se, at min Gerning fortsættes lige kraftig og maaske lidt til, fordi jeg er borte. Det er et Bevis for, at det, jeg har kæmpet for, er holdbart; thi den Sag, som gaar i Stykker, naar Manden, som bærer den frem, falder fra, den er ikke af de dybe.« Brevskriveren udtaler sig derefter kortelig om den begyndte Opløsning inden for Højres Rækker og spørger saa: »Hvad siger ellers Konsul Clausen om den nuværende Situation? Der er vel ikke megen Courage hverken hos ham eller de øvrige Højreledere for Tiden. Mit Helbred er omtrent ved det samme, men i det yndige Sommergejr befinder jeg mig jo lidt bedre, og Tilværelsen er i det hele langt mere behagelig end forrige Aar, da vi jo næsten ingen Sommer havde. Hav den Godhed at hilse mine Venner fra Valgkredsen, naar du træffer nogen af dem.« Brevet ender med en venlig Hilsen til Winckler og hans Hustru.

A. Tange kunde i denne Sommer lige saa lidt som i den foregaaende tale ved Møder hverken af det ene

*) Se: Thriges anførte Skrift, anden Del, Side 504—05.

eller det andet Slags. Kun meget sjældent kom han ud; en enkelt Gang kunde man se ham i Ryslinge Kirke, men ellers maatte han for det meste holde sig inden Døre. Det var et vemodigt Syn at se den før saa kraftige Mand plaget og nedbøjet af Sygdom gaa halvt vinterklædt midt om Sommeren; han gik saaledes med laadne Støvler paa denne Aarstid. Siden hans Sygdom begyndte, bar han altid Fuldskæg, i Forvejen ragede han Overskægget af; dette i Forening med hans unaturlige Fedme gav ham et noget forandret og fremmed Udseende.

Han led dog »intet videre« og var endnu i jævnt godt Humør; men han blev gnaven, naar han skulde sysselsætte sig med aandelige Ting. »Mine Smaapiger kan meget lettere bringe mig til at hove et Par Træsko, end man kan faa mig til at skrive et Brev til en af mine Venner,« skrev han til Winckler den 17de September. »Det er bare Slaphed, der hersker, og efter den Erfaring, jeg har gjort, kan jeg bedre forstaa, hvor svær den politiske Slaphed, der hersker især i vore Købstæder, maa være at faa Bugt med.« Og han gør Winckler en Undskyldning, fordi han ikke har svaret ham før paa hans hjertelige Lykønskingsbrev til hans Fødselsdag den 21de Juli. Det er hans daarlige Helbred, der er Skyld deri. Endelig fortæller han i Brevet, at han har samlet lidt Kræfter i Sommertiden, saa at han kan tage ud smaa Ture imellem, hvor han kan slippe for lange Samtaler og komme hjem i rette Tid for at faa sin Medicin og rette Forplejning. »Dog foretog jeg i Høst en Tur over til Vejle for at raadføre mig med en Dr. Schmidt, der er berømt som Brystlæge. Han sagde, at komme mig rigtig kunde jeg ikke, men Sygdommen kunde nok standses, men det vilde ske med stor Langsomhed.«

Kunde man end undertiden komme til at tænke,

at det vist kun var nogle faa trofaste Venner blandt hans gamle Vælgere, der mindedes ham — saa kom det dog ved denne Tid, i Efteraaret 1882, for Dagen, at mange, ja vel største Delen af Nyborgkredsens Vælgere fremdeles havde deres gamle Rigsdagsmand i kærlig Erindring. Man besluttede at skænke ham en Hædersgave, som skulde overrækkes ham ved en festlig Sammenkomst paa et eller andet centralt beliggende Sted i Kredsen. Ellinge blev valgt til Mødestedet. Bidragene blev sat saa lavt, at enhver let kunde være med som Bidragyder. For de indsamlede Penge købte man en særdeles smuk og værdifuld Sølvvinkande med Indskrift, der lød saaledes: »Mindegave fra taknemlige Vælgere i Svendborg Amts 1ste Valgkreds«. Paa Siderne af Kanden var indridset Billeder, forestillende Optrin af den nordiske Mytologi.

Da R. Winckler midt i September meddelte A. Tange, hvad Nyborgkredsens Vælgere havde i Sinde, blev han overrasket og skrev meget bevæget til sin Ven den 18de samme Maaned:

»Jeg blev afbrudt i at skrive i Aftes, og saa i Dag modtog jeg dit venlige Brev af 16de ds. Ja, under disse Omstændigheder ser jeg jo, at eders Kærlighed mod mig tvinger mig til at komme ud af Hulen, og hvis Vorherre vil bevare mig i den Stand, hvori jeg er, kan jeg ogsaa nok; thi skal jeg kunne mande mig op i noget Tilfælde, maa det jo da være i dette. Hvad Tiden for Mødet angaar, da er det jo bedst, at det bliver, inden Vejret bliver for koldt; Dagen kan I bestemme, hvilken I vil, og Mødetiden maa jo helst sættes saa tidlig, at vi kunne blive færdige til Aften. Stedet vil jeg helst have nær ved en Jærnbanestation, for at jeg i Tilfælde af Uvejr kan sidde i lukket Vogn under Rejsen. Dog, hvis mine Venner ønsker det for Eksempel holdt i Ellinge eller Saaderup, naar man i Tilfælde af Kulde, Storm eller Regnvejr vil sende en lukket Vogn til nærmeste Station efter mig. Jeg ved jo, at Venstre-

mændene plejer helst at ville samles der — Kredsen
Midtpunkt og ligeledes Venstres Kærnepunkt. Ja, nu
kommer det an paa, at jeg ikke lover mer, end jeg kan
holde — men i Guds Navn, det gaar vel! Ja, jeg kan ikke
skrive mere; thi dit Brevs Indhold overraskede mig, og
jeg ventede ikke noget saadant. Derfor kærlig Hilsen
og Taksigelse til dig og alle gode Venner fra

din heng.

A. Tange.«

Da Tiden for Festligheden nærmede sig, skrev
Tange atter til Winckler den 4de Oktober:

»Kære Winckler! Jeg takker meget for dit venlige
Brev og glæder mig til inden ret længe at træffe sam-
men med mine kære gamle Venner . . . Jeg er glad
ved, at Ellinge er valgt til Mødested; thi det er et af
de bedste Venstresogne i Kredsen, og Befolkningen der
har altid været mig særlig politisk tro og hengiven . . .
Min Kone glæder sig særdeles til at komme med til
Festligheden og ikke mindst over Gaven . . . Hils din
Kone, at jeg glæder mig til at hilse paa hende ved
denne Lejlighed; thi hun har gjort meget for mig i tid-
ligere Dage. Kærlig Hilsen fra min Familje og fra

din heng.

A. Tange.«

Fredag den 13de Oktober fandt saa Festligheden
Sted i Ellinge. Tange og hans Hustru kom kørende
dertil i Pastor Madsens lukkede Vogn, der velvillig var
stillet til deres Raadighed. Tanges Venner havde lejet
Krosalen, og her blev Mødet holdt. Man havde egentlig
ønsket — skriver »Fyns Tidende« — at Overrækkelsen af
Gaven skulde have foregaaet ved et større offentligt
Møde, hvor saa at sige alle de mange Givere end en
Gang kunde have samledes med deres gamle Tillids-
mand; men den langt fremrykkede Aarstid og Tanges

Svaghed gjorde det nødvendigt, at alt foregik inden Døre, og at kun et begrænset Antal kunde være med.

R. Winckler var Ordfører for Giverne, og paa deres Vegne overrakte han Tange Mindegaven. Han holdt en lille Tale for Hædersgæsten, i hvilken han mindede om den Vækkelse, Kredsen havde faaet ved Tange til rettelig at bruge den givne Frihed til alle Samfundslags sande Gavn. I ni Aars haarde Kamp havde han vundet almindelig Agtelse som en hæderlig og dygtig Stridsmand og de demokratiske Vælgeres fulde og udelte Tillid. Ved hans Bortgang havde de følt Trang til at bringe ham deres Tak og Hengivenhed ved et synligt Tegn, som kunde bevares gennem Slægterne.

A. Tange takkede meget bevæget for den smukke Hædersgave, der var ham en kær Overraskelse. Hans Virketid i Kredsen havde ganske vist været en Kamptid. Det havde især været en Opvækkelsens Gerning, han her havde haft. Der havde hvilet en Døs over Kredsen, men der havde ogsaa været Trang til Stede til at komme ud af Døsen og blive vaagen. Der trængtes blot til et forløsende Ord for ligesom i Eventyret at faa Forhekselsen hævet; Ordet er det skabende og virkende, det har Kraften. Og det blev Taleren forundt at udtale dette Ord og at holde Selvstyret frem, det store Kampløsen. Taleren var sig næppe selv helt bevidst i den Sag; men det var netop det Ord, der skulde tales; og efterhaanden kom han saa selv til større Klarhed. Hans Gerning i Kredsen var som sagt nærmest en Opvækkelsens Gerning. Men i en saadan Opvækkelses- og Foraarstid vokser der ogsaa tit meget frem, som man maa kalde Ukrudt. Modstanden samlede sig stærkt, og selv Fanatismen kom frem; thi der var Betingelser til Stede for en Modstand. Det kogte og gærede trindt om, kogte ogsaa over paa sine Steder; Røret kom i fuld Gang. Men dermed var saa nok ogsaa Talerens Gerning forbi; han var kommen til at træde Folk paa Tærne, Fanatismen kunde ikke ret dæmpes; han maatte bort, og en anden Mand frem, der ikke havde saa meget mod sig. Taleren betragtede derfor ogsaa Gaven som en Mindegave. En mulig fremtidig politisk Gerning fra hans Side vilde ikke komme til at gaa i den Retning;

det vilde ikke blive en Opvækkelsesgerning, der ofte havde lignet en Ryddegerning; til det strakte hans Kræfter ejheller længer til. Her var i denne Kreds en Spire med Livskraft, som han var glad ved at have været med til at faa frem i Dagslyset; andre faar nu pleje den og værne om den og høste Frugten. Det gælder om at overlevere Frihedsgaven lys, blank og ubeskaaren til Efterslægten. Og det er Taleren en Trøst, at navnlig den unge Slægt havde forstaaet ham; om saa Sejren kommer lidt før eller senere, derpaa kommer det ikke an, ejheller paa, ved hvem den kommer. Den fulde Frihed skal nok bane sig Vej, naar Tiden er der. Tak til alle for Gaven, ogsaa de mange derhjemme.

St. Madsen talte for Tanges Hustru.

Tange takkede. Hans Hustru havde forstaaet, hvad der trængtes til, naar han skulde i Ilden, for Eksempel i Nyborg, og hun havde været ham en trofast Støtte i Hjemmet.

H. Madsen talte for Tanges Børn og ønskede, at de maatte ligne deres gode Fader. For øvrigt ønskede han, at Tange snart igen maatte blive i Stand til at optage den politiske Virksomhed.

Tange takkede. Han var i den senere Tid blevet noget »kosmopolitisk« og saa nu anderledes paa Udvandringen til Amerika end tidligere. Udvandringslysten er jo gammel i Norden, og det er godt, at der er Plads til vore overflødige Kræfter i Amerika, og det er jo ikke godt at vide, hvor de kan gøre mest Nytte. I Reglen føler vore Udvandrere sig vel derovre; der er ingen Standsforskell; hans Søn bliver næppe herhjemme mere. De mest fremskredne Udvandrere gjorde Nytte i den Husholdning, som er Herrens egen, og han har jo selv sagt: »Gør eder Jorden underdanig«.

Tanges udmærkede Taler blev naturligvis hørt med megen Opmærksomhed. »Der var mødt et Par Mænd fra saa godt som hvert Sogn i Kredsen, og den fem Timers Sammenkomst havde et yderst fornøjeligt og

hjørteeligt Præg og vil sikkert af samtlige Deltagere blive bevaret i Mindet som en af de rigtig gode Dage« — saaledes slutter »Fyns Tidende« sin Meddelelse om Festen.

Et Par Maaneder senere blev R. Winckler atter valgt til Byraadsmedlem. Tange sendte ham i den Anledning den 14de December et Lykønskingsbrev:

»Kære R. Winckler! Hjørteelig til Lykke i Anledning af Valget til Byraadsmedlem. Det var morsomt nok — i Gaar kom jeg til at se paa nogle gamle Breve fra dig, og fandt der blandt andre et, dateret den 4de Januar 1882, hvori du skrev: Byraadsvalg i Gaar, stor Kamp; jeg faldt med 168 Stemmer — 3dje Januar 1879 — 3dje Januar 1882. Ja, der vil komme en 10de Juni for mig!

I Gaar tænkte jeg ikke paa, at Oprejsningsdagen, som du troede paa, allerede var kommen. Desmere glædelig overrasket blev jeg ved i Dag i Avisen at læse om Valgets Udfald. Det er en god Oprejsning for alt, hvad du har gennemgaaet for vor Sag.«

Lidt længere henne i Brevet fortsætter han: »Kammerherre Sehestedt Juuls Død*) vil vistnok svække Højre der i Kredsen en Del; thi han var den værste og mægtigste Valgtryksmand, og der findes vist ingen, som kan erstatte ham. Mit Helbred omtrent ved det samme. Jeg havde lidt Blodspytning Lørdag og Søndag, men siden har jeg ikke mærket noget . . . Min Familie er ved godt Helbred, og fra Hans modtager vi jævnlig Breve om, at han befinder sig vel i Amerika og arbejder som Former paa et Jærnstøberi.

Nu nærmer vi os snart Julen med Mindet om den glædeligste Stund, som er indtruffen i denne syndige Verden. Jeg og min Familie ønsker dig og din Kone en glædelig og velsignet Fest, og hilser du i øvrigt venligst fra

din Ven

A. Tange.«

Det ny Aar, som snart oprandt, blev Tanges sidste. Han havde haabet, at han om end ikke helt saa dog

*) Sehestedt Juul var død den 4de December.

nogenlunde skulde være bleven rask igen; men dette Haab brast; hans Sygdom blev haardere og haardere, indtil han til sidst bukkede under for den. De sidste Maaneder, han levede, var saare strenge for ham. Det var ham da en stor Glæde, naar kristne Venner kom at besøge ham. Han følte sig oplivet, naar de talte med ham, og han kunde da for en kort Stund næsten glemme, at han var syg.

Uden for Hjemmet kom han slet ikke i denne Vinter; han maatte helt holde sig inde og talte altsaa ikke med andre end dem, der besøgte ham, og han maatte endda være meget forsigtig og ikke tale for meget med dem, naar han ikke skulde komme til at lide under det Natten efter. Naar hans Kræfter tillod det, fortalte han de sidste Aar, han levede, Bibelhistorie for sine Børn. Og han har sikkert været en god Fortæller.

Med sine Venner, der kom at se til ham, talte han helst om kristelige Ting, og han holdt ikke af, at man talte til ham om hans politiske Arbejde. »Tal aldrig om det,« sagde han en Gang; »nej, men har jeg udrettet noget herhjemme i min egen Kreds, da vil jeg være glad«. Hvad der ikke havde med Evighedsspørgsmaalet at gøre, var for ham kun »Støv og Muld«. Han kunde sige med den gamle Salmedigter (Kingo):

»Hvad er mit Arbejde? Min Møje?

Min Sved? Forfængelighed?«

Hvor liden Pris han satte paa det, der blot mindede ham om hans jordiske Gerning, viser det lille Træk, at han kort før sin Død brændte alle sine Breve. Naar han saa tilbage paa Rigsdagslivet og sin politiske Gerning, har han tænkt paa, hvor store Fristelser der kan ligge for en Politiker, og hvor vanskeligt det kan være for en saadan at kunne bevare sig selv og blive i Sandhed, og han har takket Gud, der frelste ham fra at gaa til Grunde deri. »Mange Rigsdagsmænd,« skal

han have sagt kort førend han døde, »tager Skade paa deres Sjæl og mister deres aandelige Helbred — jeg slap dog med at miste mit legemlige Helbred!«

Hen i Foraaret mærkede Tange mer og mer, at Døden stundede til, og han var nu belavet paa, at han snart skulde gaa bort. Dette fremgaar ogsaa af hans sidste Brev til R. Winckler, skrevet den 9de Marts.

Det var noget senere, Jørgen Pedersen besøgte ham. Da var han sikker paa, at hans Død var nær forestaaende. Hans mange Venner i Rigsdagen savnede ham tit, og det gjorde dem ondt at høre om hans tunge Sygdom. Hans gamle, trofaste Ven Sofus Høgshro skrev kort førend hans Bortgang følgende meget hjærtelige og alvorlige Brev til Tanges Hustru:

»Den 29de April 1883.

Kære Katrine Tange!

Det var et tungt Budskab, Deres Brev bragte mig om Tanges svære Sygdom. Jeg vil endnu haabe, at det kan gaa bedre; det er saa haardt, naar unge, dygtige og brave Mænd skal gaa bort fra os og vort lille Folk, der saa meget trænger til dem. Men er det Vorherres Vilje, maa vi jo alle i Ydmyghed bøje os derunder. Hils Deres kære Mand fra min Hustru og mig og fra os alle, store og smaa, og tak ham ret af Hjertet for alt hans trofaste Venskab og Støtte i de mange Aar. Jeg og vi alle har savnet ham haardt i de Aar, han ikke har kunnet være imellem os som forud, og vi vil gøre det endnu mere, hvis han skulde gaa bort for bestandig. Mindet om ham og de mange Timer, vi har levet med ham baade her og i Fyn, baade i det offentlige og private Liv, skal følge os til vor sidste Stund. Vi vil ikke skilles fra ham, selv om vi ikke mere skal se ham, og en Gang igen haaber vi dog at skulle samles paa ny. Ogsaa vi maa jo give Plads for den yngre Slægt her paa Jorden og samles med vore forudgangne Fædre. Saaledes er de menneskelige Kaar. Men Vorherre være os alle naadig og gøre vor Udgang saa mild og let som mulig.

Han trøste og styrke ogsaa Dem, Deres gamle Svigermoder og Deres Børn, hvis han virkelig vil kalde Tange fra os.

Tvivl ikke om, at jeg vil komme til Dem, saa snart jeg kan. I Tange mister jeg en af mine bedste, kæreste og mest trofaste Venner. Dette føler jeg dybt, og derfor vil jeg saa nødig tro, at hans Bortgang skulde være saa nær, at jeg ikke oftere skulde se hans venlige, milde Skikkelse.

Gud være med ham og os!

Deres hengivne

Sofus Høgsbro.

Desværre er Rigsdagsmændene skilte ad. Ellers vilde jeg have bragt ham en oprigtig Hilsen fra de mange Venner, han har mellem dem. Vi har ofte savnet ham mellem os og vil gøre det fremdeles.«

Under sin strenge Sygdom havde Tange ikke været fri for Tvivl og Anfægtelser; men han havde ogsaa fundet Trøsten og Freden i det Ord, som Herren havde skænket ham i hans Daab. Fra Dag til Dag vedblev han sammen med sin Kone og Børn at bekende »Troen«. Den sidste Dag, da han var for svag til selv at kunne gøre det, gjorde hans Hustru det for ham. Da hun var til Ende dermed, gled der et mildt Smil hen over hans Ansigt, og straks efter sov han stille og rolig ind, den 16de Maj 1883. Han var da knap fireogfyrretyve Aar gammel.

Budskabet om Anders Tanges Død vakte Deltagelse i vide Kredse. Hans Jordefærd foregik under meget stor Deltagelse fra nær og fjærn den 23de Maj. Baade hans Venner saavel som hans Modstandere mødte i saa stort Antal for at vise ham den sidste Ære, at de ikke nær kunde rummes i Værelserne i hans Gaard. Kisten maatte derfor bæres ud paa Gaardspladsen, hvor det usædvanlig store Følge paa flere Hundrede Mænd og Kvinder lejrede sig og hørte paa Talerne, der blev holdt.

Pastor Madsen fra Ringe dvælede ved Tanges Kærlighedsliv i Hjemmet og hans offentlige Færd, der var præget af Frihed og Sandhedskærlighed.

Folketingsmand, Statsrevisor Høgsbro bragte Tange et bevæget Farvel paa egne og paa den Kreds af Venners Vegne, som Tange havde arbejdet sammen med i de ni Aar, han sad i Folketinget.

Sluttelig talte Kr. Appel, der bragte ham en Hilsen fra fraværende Venner paa Egnen.

Morten Eskesen sagde ham Farvel i en Sang.

Sognets Beboere havde rejst en smuk Æresport, paa hvis ene Side stod »Farvel« og paa den anden Side: »Velsignet være dit Minde«. Gennem denne førtes derpaa Kisten, som var belagt med utallige Kranse, hvoriblandt en Palmekrans »Fra Venner i Svendborg Amts første Valgkreds« og en fra Tanges altid slagfærdige og ivrigste politiske Modstander, Konsul Clausen i Nyborg (der saaledes viste ham sin Agtelse)*), til Gestelev Kirke, der var pyntet med Bøgegrene. Her talte Præsterne Karl Povlsen og Nannestad. De skildrede smukt den afdøde, hvis Virksomhed baade gik fremad og opad, og omtalte det Tab, hans tidlige Bortgang var. »Under sin Færd hernede« — sagde Povlsen blandt andet — »tabte Tange aldrig af Syne, at vort Borgerskab er i Himlen, hvor det sande menneskelige i os ret kan blive udviklet.«

Nannestad bragte til sidst et Farvel fra den nærmeste Kreds af Naboer og Venner.**)

I »Dansk Folketidende« skrev Høgsbro kort efter et smukt Mindeord om A. Tange. Han siger heri blandt andet: »Hans (Tanges) korte, men virksomme Liv har dog sat sig varigt Spor i det vakte Folkeliv paa Fyn.«

*) Clausen blev for Resten heller ingen gammel Mand. Han døde et Par Aar efter (1885) af samme Sygdom som Tange.

***) »Vejle Amts Folkeblad« og »Fyns Tidende«.

Artiklen slutter med følgende Ord: »Et usædvanlig talrigt Følge fra nær og fjærn viste, at det ikke blot var det lykkelige Hjem i den lille Bondegaard, som havde mistet en kærlig Søn, Mand og Fader, men at Fædrelandet havde tabt en ædel, virksom Stridsmand, der i Fredens Gerning havde kæmpet, lidt og blødt for det saa fuldt som nogen af Krigens Helte.«

Venner af Tange har rejst en smuk Mindesten paa hans Grav paa Gestelev Kirkegaard. Stenen er af mørk svensk Granit og bærer paa den polerede For-side følgende Indskrift:

»Til Minde om Anders Hansen Tange, født i Gestelev 21de Juli 1839, død samme Sted 16de Maj 1883, rejste Venner denne Sten paa hans Grav med Tak for trofast, frisindet Arbejde i Amtsraad og paa Tinge.«

Talerne ved Afsløringen af Mindesmærket den 23de September 1889 var Folketingsmændene Sofus Høgsbro (som foretog Afsløringen), Kl. Berntsen og Friskolelærer Knud Rasmussen. De talte alle varmt og smukt om Tanges Virksomhed: hans Kamp for politisk Frihed og Oplysning og for den fri Skole, som han omfattede med megen Kærlighed.

Det var baade i og uden for Rigsdagen, at A. Tanges tidlige Bortgang følte som et stort Tab. Overalt mellem frisindede Mennesker har hans Navn haft en særdeles god Klang. At hans Kolleger paa Rigsdagen satte megen Pris paa ham, har vi set. Det var ikke alene Høgsbro og hans fynske Venner, men Mænd som Berg, Bojsen og Krabbe skattede ham ogsaa højt. Hertil kan endnu føjes Termansen, der særlig i de sidste Aar, han og Tange sad paa Rigsdagen sammen, syntes godt om ham. Da jeg en Gang talte med Termansen om Tange, omtalte han meget rosende hans store Flid og Arbejdslyst: »Han spildte saamænd ikke en eneste Time inde i København.« I Førstningen havde Termansen dog ikke været saa glad ved Tange, »for da vilde han gerne gøre Løjer med sine Modstandere. Men det var mærkeligt at se, saadan som det gode mere og mere fik Fremgang hos ham; og det saa meget mere, som det desværre snarere gaar til den modsatte Side med Rigsdagsmændene — og,« føjede han til, »det politiske Liv fører maaske noget af det med sig.«

Og uden for Rigsdagen. Navnlig i hans egen Valgkreds satte man Pris paa ham. Kommer man i Nyborgkredsen og taler med Folk om Anders Tange, da er det det samme, enten det er moderate, radikale eller Socialister — alle omtaler de ham med Varme og Beundring. Ingen af de Rigsdagsmænd, Kredsen har haft, priser man som A. Tange. »Med sine djærve Ord

ildnede han frisindede Vælgere,« er der blevet sagt. »Han talte til Bonden og Smaamanden, til deres og Frihedens Venner, saa det gav Genlyd. Gamle, frisindede Veteraner taler endnu med Stolthed om hine Tider, da de med Kraft og Styrke kæmpede for Frihedens Sag. »De faar Glans i Øjet ved Mindet om deres Manddomsdaad.«

Kredsens politiske Opvækkelse skyldes, som det jo ogsaa tilstrækkelig er paavist i denne Skildring, A. Tange.

Som Vidne om Rigtigheden af ovenstaaende kan ogsaa nævnes følgende lille Træk. Da Socialisten Hans Nielsen for nogle Aar siden for første Gang stillede sig i Nyborg, vidste han ikke noget bedre at begynde sin Tale med end at minde om A. Tange, som han kaldte »en af de mest oplyste og frisindede Bønder, en af de dygtigste og mest frisindede Mænd i Landet«.

Ved at høre og se A. Tange fik man straks det bestemte Indtryk, at man her havde en Mand for sig. Og lærte man ham nøjere at kende, viste det sig, at Indtrykket var rigtigt. Han var ikke et i Dag og et andet i Morgen; man vidste altid, hvor man havde ham; og i hans Liv svarede Gerningerne saa godt til de stærke, frisindede Ord, han førte. Han var en djærv og frisindet Mand; en Bonde, som aldrig blev til »et Spøgelse«, men som turde sige, hvad han mente, enten han stod blandt høje eller lave. Altid viste han sig som en varm Talsmand for de smaa i Samfundet eller for dem, der led Uret. Og han holdt sig ikke tilbage eller sparede sig selv, naar det gjaldt om at hjælpe dem til deres Ret. Han »brød i saa Henseende mangan en Lanse« og førte mangt et kraftigt Slag.

Naar han tog Ordet, enten det var i Rigsdagen eller ved de politiske Møder, hørte man ham med Opmærksomhed. Han havde sin egen Maade at tale paa.

Navnlig udmærkede — som flere Gange omtalt — hans Taler sig ved Klarhed i Fremstillingen og Skarphed i Udtrykket. En, som har kendt ham meget nøje, har sagt, at »det var en Fryd at høre ham bruge sit Modersmaal. Hans Sprog var godt; men det var just ikke meget rigt; der var ikke mange Strengte paa det; men inden for visse Grænser forstod han at bruge det med megen Virkning«. Der var en særegen Kraft i hans Sprog, og hvad det ydre angik, mærkedes der kun lidt af det bløde og syngende fynske deri. I sine Foredrag talte han Bogmaal. Det kunde være noget kantet og lyde noget stift, ligesom hans Indledningsforedrag tit godt kunde være noget bredt og tørt — indtil han fik Modstand; da lød det godt, og da talte han livligt. Han yndede, som det tit er fremgaaet af denne Skildring, at bruge stærke Udtryk og Billeder. Mod »Herremændene, Proprietærerne, de kalkunske Bønder, Storborgerne og hele Slænget« (som bekendt nævnte han sine Modstandere med disse Navne) faldt hans Ord meget hvasse. »Han var ligesom Personifikationen af den opsamlede og opsparede Harme, som ligger hos Menigmand mod Herremændene.«

Af Udseende var A. Tange lys og mild; han havde lyst Haar og Skæg og blaa Øjne, der var meget livlige. Hele hans Ansigt bar Præg af Forstandighed og Trofasthed; der laa et Tilforladelighedens Præg derover, som gjorde det meget tiltalende. Af Vækst var han middelstor, snarere under end over Middelhøjde.

Anders Tange var en god dansk Mand, en frisindet og ægte folkelig Mand og en alvorlig Kristen.

Lige fra de unge Dage af og hele hans Liv igennem viste han sig som en Mand med en levende Fædrelandskærlighed; han var villig til at bringe Ofre for sit Land, enten det saa gjaldt om »væрге« det eller »bygge« det.

I Besiddelse af ægte Frihedssind var han stedse med til at kæmpe for den politiske Frihed — og al Frihed for øvrigt — som han elskede med hele sit Hjærte.

Hans Hukommelse var ualmindelig, og han var en af de mest begavede og mest oplyste Bønder, der har haft Sæde i Rigsdagen.

Men først og sidst var han en ærlig og troende Kristen, der i sin Ungdom havde givet Herren sit Hjærte. Han lagde enhver stor eller lille Sag i Vorherres stærke Haand og trøstede sig ved hans Naade og Barmhjærtighed. Det var ogsaa, som vi har set det, Guds Ord, han fortrøstede sig til, og det var Troen derpaa, der bar ham over de tunge og trange Tider og skænkede ham i hans Dødsstund: »Jesu Kristi Fred og Glæde«.

Det danske Folk, ikke mindst da de danske Bønder, bør med Tak og Kærlighed bevare Mindet om Anders Tange!

